

SPIRITUAL INTELLIGENCE
THE ULTIMATE INTELLIGENCE

DANAH ZOHAR AND IAN MARSHALL

A perfectly timed book for the new millennium by the
acclaimed authors of **THE QUANTUM SELF**.

Naslov izvornika:

Danah Zohar & Ian Marshall

SQ Spiritual Intelligence the Ultimate Intelligence

First published in Great Britain 2000

Copyright © 2000 by Danah Zohar and Ian Marshall

The moral rights of the authors has been asserted

Danah Zohar i Ian Marshall

SQ

Duhovna inteligencija - suštinska inteligencija

Copyright © 2002, za hrvatsko izdanje V.B.Z., Zagreb

Digitalizacija knjige : Equilibrium

ZAHVALE

Željela bih zahvaliti Quentinu Baeru i savjetnicima iz *Cambridge Managementa* na velikodušnoj pomoći pri istraživanju provedenom za ovu knjigu i pri njezinom pisanju.

Zahvaljujem na dopuštenju da navedem sljedeća djela:

»Iscjeljenje« iz *Zbirke poezije D. H. Lawrenca*, u izboru V. de Sola Pintoa, F.VV.Roberts, copyright 1964., 1971., s dopuštenjem Angela Ravaglija i CM. Weekleyja, upravitelja ostavštine Friede Lawrence Ravagli. Pjesma je tiskana uz dopuštenje *Viking Penguin*, odjela *Penguin Putnom Inc.*, i *Laurence Pollingera Ltd.*

Pjesme »Neprestano mislim na one koji su bili istinski veliki«, Stephen Spendera, iz njegove *Zbirke poezije*, i »Little Gidding« iz Četiri kvarteta, T.S. Eliota, tiskane su uz dopuštenje Faber and Faber Limited.

Stihovi iz Soneta 4, *Soneta Orfeju*, Rainera Maria Rilkea, u izboru i prijevodu CF. MacIntyrea, copyright 1960, korišteni su uz dopuštenje *University of California Press*.

Izvaci iz *Gospodara prstenova*, J.R.R. Tolkiena, tiskani su uz dopuštenje *HarperCollins Publishers*.

Stihovi iz *Devinskih elegija* Rainera Maria Rilkea, u prijevodu Stephen Cohna, korišteni su uz dopuštenje *Carcanet Press Limited*.

Stihovi iz *Gitandhalija*, Rabindranata Tagorea, tiskani su uz dopuštenje izdavačkog odjela *Visva-Bharati* u sklopu *Visva-Bharati University*, Kalkuta.

Izvadak iz *O ljubavi i drugim poteškoćama*, Rainera Maria Rilkea, u prijevodu J.J.L. Mooda, copyright 1975., korišten je uz dopuštenje *W.W.Norton & Co.*, New York.

SADRŽAJ

Prvi dio: Što je to SQ	5
1. Uvod u SQ.....	6
2. Kriza smisla.....	15
Drugi dio: Znanstveni dokazi o postojanju SQ.....	28
3. Tri načina razmišljanja, tri vrste inteligencije	29
4. Nešto više o živčanim oscilacijama od 40 Hz, svijesti I SQ.....	48
5. »Božanska točka« u mozgu	63
Treći dio: Novi model sebstva	78
Međuigra: Kratka povijest čovječanstva	79
6. Lotos sebstva I: razina ega	84
7. Lotos sebstva II: asocijativna sredina	94
8. Lotos sebstva III: središte	104
Četvrti dio: Kako koristiti SQ	112
9. Kako se postaje duhovno zakržljao	113
10. Kako se možemo izliječiti pomoću SQ-a	125
11. Kompas na rubu: kako upotrijebiti SQ za stvaranje nove etike	134
12. Kako odrediti svoj tip osobnosti?	146
Peti dio: Može li se SQ razvijati?	152
13. Šest puteva prema većoj duhovnoj inteligenciji	153
14. Kako procijeniti svoj SQ	188
15. Kako biti duhovno inteligentan u duhovno tupoj kulturi?	192

Ne zanima me kako zarađuješ za život.

Želim znati za čime čezneš i usuđuješ li se sanjati o ispunjenju želje svoga srca.

Ne zanima me koliko ti je godina.

Želim znati jesi li spreman napraviti budalu od sebe zbog ljubavi, zbog snova, zbog pustolovine koja se zove Život.

Ne zanima me koji planeti su u opreci s tvojim Mjesecom.

Želim znati jesi li dotaknuo središte svoje tuge, jesu li te životne izdaje otvorile ili si se skvrčio, zatvorio zbog straha od nove boli! Želim znati možeš li sjediti s boli, mojom ili svojom vlastitom, ne pomaknuvši se da je zastreš ili umanjíš ili izliječíš.

Želim znati možeš li boraviti uz radost, moju ili svoju vlastitu; možeš li se predati divljem plesu i dopustiti da te zanos prožme sve do vršaka prstiju, ne opominjući nas da budemo oprezni, da budemo realni, da ne zaboravimo svoja ljudska ograničenja.

Ne zanima me je li priča koju mi pričaš istinita.

Želim znati jesi li u stanju razočarati drugoga kako bi ostao vjeran sebi; možeš li podnijeti optužbe o izdaji i ne izdati vlastitu dušu. Želim znati možeš li biti vjeran i stoga dostojan povjerenja.

Želim znati možeš li vidjeti Ljepotu čak i ako je nema svakoga dana, i možeš li napajati svoj život Božjom prisutnošću.

Želim znati umiješ li živjeti s porazom, svojim i mojim, pa ipak stati na obalu jezera i doviknuti srebrnom Mjesecu: »Da!«

Ne zanima me gdje živiš i koliko novaca imaš.

Želim znati možeš li nakon noći provedene u boli i očajanju ustati, iz mučen, s umorom u kostima, i obaviti sve ono što je potrebno za djecu.

Ne zanima me tko si, ni kako si došao ovamo.

Želim znati hoćeš li stati sa mnom u središte vatre i ne ustuknuti.

Ne zanima me gdje, ni što, ni s kim si učio.

Želim znati što te podupire iznutra, kad svega ostalog nestane.

Želim znati možeš li biti sam sa sobom i voliš li uistinu svoje društvo u pustim trenucima.

Poziv, nadahnuto Sanjačem s planine Oriah,
indijanski poglavica, svibnja 1994.

Prvi dio

ŠTO JE TO SQ?

1. UVOD U SQ

Početak dvadesetog stoljeća naveliko se počelo govoriti o IQ*-u. Naša intelektualna ili racionalna inteligencija ono je što nam pomaže riješiti logičke i strategijske probleme. Psiholozi su osmislili testove za njezino mjerenje i tako se počelo svrstavati ljude prema razini inteligencije, nazvanom *kvocijent inteligencije* ili IQ, koji navodno označava njihove sposobnosti. Prema toj teoriji osoba je to inteligentnija što ima veći IQ.

Sredinom 1990-tih, Daniel Goleman je popularizirao istraživanja mnogih neuropsihijatarata i psihologa koja pokazuju da je emocionalna inteligencija - ukratko EQ* - isto tako važna. EQ nas čini svjesnima vlastitih i tuđih osjećaja. Ona omogućava da se uživimo u probleme drugih, suosjećamo, da budemo motivirani i da na odgovarajući način reagiramo na bol ili zadovoljstvo. Kako je Goleman istaknuo, EQ je preduvjet za pravilno korištenje IQ-a. Ako su oštećeni oni dijelovi mozga kojima *osjećamo*, naše će *razmišljanje* biti manje izoštreno.

Sada, na kraju stoljeća, cijeli niz najnovijih, za sada još nedovoljno obrađenih znanstvenih podataka ukazuje na to da postoji i treći »Q«. Potpuna slika ljudske inteligencije može se dobiti samo ako se uzme u obzir i duhovna inteligencija - ukratko SQ. Kad kažem SQ, mislim na onu inteligenciju kojom pristupamo problemu smisla i životnih vrijednosti, inteligenciju pomoću koje svoje postupke i svoj život stavljamo u širi, bogatiji, smisleni kontekst, inteligenciju kojom procjenjujemo je li određeni postupak ili životni put sadržajniji od drugoga. SQ je neophodna podloga za pravilno djelovanje kako IQ-a tako i EQ-a. On je naša temeljna inteligencija.

U svojoj knjizi *Višestruke inteligencije*, Harvard Howard Gardner iznosi da uz racionalnu i emocionalnu postoji još najmanje sedam vrsta inteligencije, uključujući glazbenu, prostornu, sportsku. Ja, međutim, u ovoj knjizi obrazlažem mogućnost da su sve te potencijalno beskonačne inteligencije povezane s jednim od tri osnovna živčana sustava u mozgu, i da su sve inteligencije koje Gardner opisuje zapravo varijacija osnovnih - IQ-a, EQ-a i SQ-a i uz njih vezanih nervnih kombinacija.

Websterov rječnik definira duh kao »pokretački ili životvorni princip koji, za razliku od njegovih materijalnih elemenata, fizičkom organizmu udahnuje život.« Ljudi su u suštini duhovna bića jer su vođeni potrebom da postavljaju »suštinska«, »temeljna« pitanja.

*U cijeloj knjizi zadržane su engleske kratice IQ i EQ zato što su već uvriježene u stručnim krugovima, ali i u popularnoj uporabi. IQ je naziv za kvocijent testovima mjerljive, analitičke inteligencije, a EQ za emocionalnu inteligenciju. Shodno tome zadržana je i autoričina kovanica SQ, što znači duhovna inteligencija.

Zašto sam rođen? Koji je smisao moga života? Čemu nastaviti kad sam umoran, deprimiran ili se osjećam poraženim? Čemu sve to? Vodi nas, štoviše, definira nas upravo ta specifično ljudska potreba da pronađemo smisao i vrijednost u onome što činimo i doživljavamo. Mi imamo potrebu sagledati svoj život u širem, smislenom kontekstu, bilo da se radi o obitelji, zajednici, nogometnom klubu, životnom djelu, vjerskom okruženju ili samome Svemiru. Stalno težimo nečemu, nečemu što će nas odmaknuti od nas samih i od sadašnjeg trenutka, što će nama i našim postupcima dati vrijednost. Neki antropolozi i neurobiolozi tvrde kako je upravo ta čežnja za smislom i potaknula evoluciju, navela ljudska bića da prije oko dva milijuna godina sidu s drveta. Potreba za smislom, kažu oni, potakla je simboličku maštu, razvoj jezika i nevjerojatan rast ljudskog mozga.

Ni IQ ni EQ, zasebno ili zajedno, nisu dovoljne da objasne svu složenost ljudske inteligencije ni beskrajno bogatstvo ljudske duše i mašte. Računala imaju visok IQ: njima su poznata pravila i slijede ih bez greške. Životinje često posjeduju visok EQ: osjećaju situaciju u kojoj se nalaze i kako treba reagirati. Ali ni računala ni životinje ne postavljaju pitanje zašto ta pravila ili ta situacija postoje, i mogu li se ona promijeniti ili poboljšati. Oni djeluju unutar ograničenja, igraju »zadanu igru«. SQ omogućava ljudskim bićima da budu kreativna, da promijene pravila, izmijene situaciju. Ona nam omogućava da se igramo s ograničenjima, da zaigramo »bezgraničnu igru«. SQ nam daje sposobnost razlučivanja. Ona nam daje smisao za moralno, sposobnost da pomoću razumijevanja i sućuti ublažimo kruta pravila, ali i sposobnost da uvidimo gdje su granice razumijevanju i sućuti. SQ nam omogućava da se nosimo s problemom dobra i zla i da zamišljamo neostvarene mogućnosti - da sanjamo, težimo, izdignemo se iz blata.

Upravo po toj svojoj moći preobrazbe SQ se razlikuje od EQ-a. Prema riječima Daniela Golemana - moja emocionalna inteligencija omogućava mi da prosudim u kakvoj sam situaciji i da se ponašam sukladno tome. To znači djelovati *unutar* granica situacije, dopustiti situaciji da *me* vodi. Moja mi duhovna inteligencija, međutim, omogućava da postavim pitanje želim li uopće biti u toj situaciji. Ne bih li radije promijenila situaciju i stvorila bolju? To znači djelovati zajedno s ograničenjima situacije, pri čemu sam ja ta koja upravlja *situacijom*.

I konačno, kako ćemo vidjeti kad proučimo neurološku bazu SQ-a, ona doslovno djeluje iz središta mozga - iz njegovih objedinjavajućih neuroloških funkcija - i spaja *sve* naše inteligencije. SQ nas čini u potpunosti intelektualnim, emocionalnim i duhovnim bićima kakva jesmo.

U idealnom slučaju, naše tri osnovne inteligencije djeluju zajedno i nadopunjuju se. To omogućava grada našeg mozga. Ali svaka od njih - IQ, EQ i SQ - ima svoje vlastito područje i može djelovati zasebno. To jest, sve tri ne

moraju biti na istoj razini. Čovjek ne mora imati visok IQ ili SQ da bi imao visok EQ. Moguće je imati visok IQ, a nizak EQ i SQ, i obrnuto.

TRI PSIHOLOŠKA PROCESA

Cijela zapadna psihologija temelji se na dva procesa. SQ uvodi treći i time poziva na proširenje psihologije kao znanosti i na šire poimanje ljudske prirode.

Freud je od samog početka definirao dva psihološka procesa kao primarni i sekundarni. Primarni proces veže se uz id, uz instinkte, tijelo, emocije i nesvjesno. Sekundarni proces veže se uz ego, uz svjestan, racionalni um. Za Freuda sekundarni proces pripada višoj razini, superioran je: »Tamo gdje je bio Id, bit će Ego.« Nakon Freuda, drugi su katkad pridavali veće značenje primarnom procesu. Ali svi kasniji psihološki pravci, uključujući i kognitivni, i dalje se zasnivaju na ta dva procesa. Primarni proces mogao bi se nazvati EQ (zasnovan na »asocijativnom prenošenju podražaja« kroz mozak), a drugi IQ (zasnovan na »prenošenju podražaja u uzastopnom nizu«).

Oslanjajući se na ova dva procesa, zapadna psihologija ostavlja prazninu u središtu ljudskog ja. Primarni i sekundarni procesi nadmeću se koji će preuzeti nadzor i doći do izražaja. Ni razum ni emocije ne mogu se pozvati ni na što izvan samih sebe. Nemaju neko daljnje zajedničko polazište koje bi ih objedinjavalo i preobražavalo. Nedostaje im transpersonalna dimenzija. Jungovsko »ja« ili jungovska »transcendentalna funkcija« bila je pokušaj da se taj rascjep premosti, ali za Jungova je života neurologija bila nedovoljno razvijena (umro je 1961.) da bi mu pružila znanstvenu osnovu za daljnji razvoj njegove psihologije.

SQ (zasnovana na trećem neurološkom sustavu, istodobnim oscilacijama živaca koje objedinjuju podatke u cijelom mozgu) po prvi put nudi vjerodostojan tercijarni proces. Ovaj proces objedinjuje, združuje i ima potencijal da preobrazi materijal nastao u druga dva procesa. On omogućava dijalog između razuma i emocija, između duha i tijela. On pruža uporište za rast i preobrazbu. On ljudskome ja daje aktivno, objedinjujuće, smisljeno središte.

LOTOS SEBSTVA

Otkriće da SQ upućuje psihologiju na tercijarni proces, zahtijeva razvoj novog psihološkog modela ljudskog ja i ljudske osobnosti. Dosadašnji modeli imali su dva »sloja«: vanjsku, svjesnu, racionalnu ličnost i unutrašnju, sačinjenu od uglavnom nesvjesnih asocijacija, motivacija, neuroza i tako dalje. Tercijarni proces uvodi treći sloj, središnju jezgru.

U ovoj je knjizi sebstvo predstavljeno kao lotos sa šest latica. Vanjski sloj svake laticice prikazuje ego, izražen u šest mogućih tipova ličnosti ili funkcija koje priznaju mnogi psiholozi. Prvenstveno ću se oslanjati na tri izvora potkrijepljena opsežnim istraživanjima: na J.F. Hollanda i njegov znanstveni rad o odabiru karijere i šest tipova osobnosti; na Jungovih šest tipova kako ih koriste Myers-Briggs (introvertni, ekstrovertni, misaoni, osjećajni, osjetilni, intuitivni), i na Cattellovu studiju o motivaciji.

'Među laticama lotosa svatko će pronaći osnovne vidove svoje svjesne ličnosti. Dublje dolje, u svakoj je latici sloj primarnih procesa sa svojim nesvjesnim i djelomično tjelesnim asocijacijama, motivacijama i tako dalje. Na najdubljoj razini tog nesvjesnog sloja leži kolektivno nesvjesno sa svojim arhetipovima, kako ih opisuje Jung. U središtu lotosa nalazi se tercijarni sloj, jezgra sebstva iz koje crpimo energiju i potencijal za preobrazbu. Šest latica lotosa, sa svojim središtem, podudara se sa sedam čakri hinduističke kundalini joge, te s mnogim drugim mističkim i mitološkim prikazima unutar budizma, klasične Grčke, židovske kabalističke misli i kršćanskih sakramenata.

Na osnovu modela lotosa sa šest latica/tipova osobnosti možemo napravljati o šest načina duhovnog kržljanja ili o šest načina poticanja duhovne inteligencije. To je karta na kojoj čitatelj može pronaći vlastitu ličnost, otkriti vlastite snage i slabosti i najbolji put za vlastiti rast i preobrazbu.

SQ NEMA VEZE S POBOŽNOŠĆU

Ono što danas najviše muči ljude je smisao. Mnogi autori ističu da je potreba za dubljim smislom najveći problem današnjice. Ja to osjećam svakog mjeseca kad se prilikom posjeta inozemstvu obraćam slušateljstvu različitih zemalja i kultura iz svih dijelova svijeta. Kamo god pođem, kad se ljudi nadu na piću ili okupe za stolom, razgovor skreće na temu Boga, smisla, vizije, vrijednosti i duhovne čežnje. Nikad dosad nije toliko broj ljudi postigao takvu razinu materijalnog blagostanja, a ipak i dalje imaju osjećaj da žele nešto više. Mnogi govore o praznini »tu unutra«, pokazujući trbuh. Ono »nešto više« koje bi ispunilo tu prazninu rijetko ima veze sa opće prihvaćenom religijom. Štoviše, većina ljudi u potrazi za duhovnim ispunjenjem ne nalazi dodirnu točku između svoje čežnje i opće prihvaćene religije.

SQ nije nužno vezana za religiju. Kod nekih se ljudi SQ izražava kroz opće prihvaćenu religiju, ali to što je netko pobožan ne znači da ima visok SQ. Mnogi humanisti i ateisti imaju vrlo visok SQ, a mnogi aktivno i nametljivo pobožni ljudi vrlo nizak. Prije pedesetak godina psiholog Gordon Allport proveo je istraživanje koje je pokazalo da veći broj ljudi doživi vjersko iskustvo *izvan* granica vjere kao institucije nego u okviru njih.

Tradicionalna religija skup je izvana nametnutih pravila i vjerovanja. Ona djeluje odozgo prema dolje, naslijeđena od svećenika, proroka i iz svetih knjiga, ili prihvaćena preko obitelji i tradicije. SQ, onako kako je ja ovdje opisujem, *unutrašnja* je, urođena sposobnost ljudskog mozga i psihe koja se napaja iz samog srca Svemira. Ta se sposobnost razvijala milijunima godina, a omogućava mozgu da pronade i primijeni smisao pri rješavanju problema. Nagle promjene koje su se u protekla tri stoljeća odvijale u zapadnom svijetu dovele su tradicionalne religije u položaj da moraju dokazivati svoj smisao. Danas nam valja koristiti našu urođenu SQ da bismo prokrčili nove puteve, pronašli svježije izraze smisla, nešto što nas *dodiruje*, što nas je u stanju voditi iznutra.

Duhovna inteligencija - inteligencija je duše. To je inteligencija kojom se iscjeljujemo i postajemo potpuni. Danas velika većina nas živi ranjenim, rascjepkanim životom. Čeznemo za onim što je pjesnik T.S. Eliot nazvao »daljnjim sjedinjenjem, dubljim zajedništvom«, ali unutar egom ograničenog »ja« i unutar postojećih simbola i institucija naše kulture ne nalazimo utočišta. SQ je inteligencija koja prebiva u onom dubokom dijelu našega »ja« koji je povezan s mudročću što nadraستا ego ili svjesni um. Pomoću te inteligencije ne samo da prepoznavamo postojeće vrijednosti već kreativno otkrivamo nove. SQ je neovisna o kulturi i uvriježenim vrijednostima. Ona ne proizlazi iz postojećih vrijednosti, prije bi se moglo reći da *tvori* samu mogućnost da uopće imamo vrijednosti. Tijekom ljudske povijesti svaka poznata kultura imala je *neki* sklop vrijednosti, iako se one razlikuju od kulture do kulture. SQ stoga prethodi vrijednostima i kulturama.

Sukladno tome, ona prethodi i svakom obliku vjerskog izraza koji može poprimiti. SQ čini vjeru mogućom (možda čak neophodnom), ali ne ovisi o njoj.

Možda je mistički sufi pjesnik Rumi, iz trinaestog stoljeća, mislio na vezu između SQ, vrijednosti i religije kad je sročio ove stihove:

Nisam kršćanin, nisam Židov, nisam zoroastrovac,
nisam čak ni musliman
Ne pripadam zemlji, ni ma kojem znanom
il' neznanom moru.
Priroda me ne može ni posjedovati ni svojatati.
A ne mogu ni nebesa.
Ne može to ni Indija, ni Kina, ni Bugarska,
Moje mjesto rođenja je neprostorno,
Moj znak je nemati i ne davati znaka.
Kažeš da vidiš moja usta, moje uši, nos - nisu oni moji.
Ja sam život života.
Ja sam ona mačka, ovaj kamen, nitko.

Odbacio sam dualnost poput stare krpe.
Vidim i poznajem sva vremena i sve svjetove,
Kao jedan, jedan, uvijek jedan.
Što dakle moram učiniti da priznaš tko to govori?
Priznaj to i promijeni sve!
Ovo se tvoj vlastiti glas odbija od zidova Božjih.

Ono što ja nazivam SQ-om, ili duhovnom inteligencijom, ovdje je glas što se odbija o zidove Rumijevo Boga. Što dublje budemo zalazili u ovu knjigu vidjet ćemo da gotovo i nema razlike.

ZNANSTVENI DOKAZI O POSTOJANJU SQ

SQ je duševna sposobnost stara koliko i čovječanstvo, ali ta se ideja po prvi put u cijelosti razlaže tek u ovoj knjizi. Do sada se znanost i psihologija nisu upuštale u rasprave o smislu i njegovoj ulozi u našem životu. Spominjanje duhovne inteligencije dovodi znanstvenike u nepriliku jer današnja znanost nije opremljena za proučavanje onoga što izmiče objektivnom mjerenju.

Međutim najnovija neurološka, psihološka i antropološka istraživanja ljudske inteligencije, ljudskog razmišljanja i lingvističkih procesa već su pružila obilje dokaza o postojanju SQ. Većina temeljnih istraživanja koja otkrivaju da u mozgu postoji neurološka podloga za SQ već su provedena, ali prevladavajući koncept IQ-a zasjenio je daljnja ispitivanja otkrivenih podataka. Cilj ove knjige je objediniti četiri zasebna toka istraživanja koja su dosad ostala nepovezana zbog uske specijaliziranosti suvremene znanosti.

Prvo je, početkom 1990-tih, neuropsiholog Michael Persinger proveo istraživanje o postojanju »božanske točke« u ljudskom mozgu, a u novije vrijeme, 1997, ta je istraživanja ponovio neurolog VS. Ramachandran sa svojim timom znanstvenika pri Sveučilištu Kalifornija. To ugrađeno duhovno središte smješteno je među živčanim spojevima sljepoočnih režnjeva mozga. Na slikama dobivenim pomoću pozitronske emisijske tomografije ovi skupovi živaca zasvijetle čim se ispitanik upusti u raspravu o duhovnim ili vjerskim temama. To se razlikuje od kulture do kulture, zapadnjaci reagiraju na spomen »Boga«, a budisti i drugi na njima blisku simboliku. Ova aktivnost sljepoočnog režnja već godinama se povezuje s mističnim vizijama epileptičara i uživalaca LSD-a. Ramachandran je prvi pokazao da se ona javlja i u normalnih ljudi. »Božanska točka« ne dokazuje postojanje Boga, ali pokazuje da se um razvio dotle da postavlja »suštinska pitanja«, da posjeduje i primjenjuje osjećaj za širi smisao i vrijednosti.

Zatim je 1990-tih austrijski neurolog Wolf Singer istraživao »problem povezivanja doživljenog« i pokazalo se da u mozgu postoji živčani proces koji

objedinjava naša iskustva i daje im smisao - proces koji u doslovnom smislu »povezuje« iskustva. Prije ove Singerove studije o objedinjavajućem, istovremenom titranju živaca po cijelom mozgu, neurolozi i kognitivni psiholozi priznavali su samo dva oblika organizacije živaca u mozgu.

Jedan od tih oblika, serijska povezanost živaca, osnova je našeg IQ-a. Serijski povezani živčani traktovi omogućavaju mozgu da slijedi pravila, da razmišlja logično i racionalno, korak po korak. Kod drugog oblika organizacije živaca snopovi čak i do sto tisuća neurona nasumce su povezani s drugim golemim snopovima. Te mreže živaca osnova su EQ-a, one naše inteligencije koja je vođena emocijama, koja prepoznaje obrasce, ustanovljava navike. Isto tako postoje serijska i paralelna računala, različitih mogućnosti, ali ni jedna ni druga ne pitaju se o smislu onoga što čine. Nijedno postojeće računalo ne postavlja si pitanje »Zašto?« Singerova studija objedinjavajućeg titranja živaca prva je naznaka da postoji i treći način razmišljanja, objedinjavajuće razmišljanje, i s njim povezan treći tip inteligencije, SQ, koji se bavi takvim pitanjima.

I treće, nadovezujući se na Singerov rad, sredinom 1990-tih Rodolfo Llinas proučava svijest budnog i usnulog stanja i načine povezivanja spoznaja u mozgu, čemu je uvelike potpomogla nova MEG (magneto-encefalografska) tehnologija koja omogućava promatranje oscilirajućih električnih polja i uz njih vezanih magnetskih polja u mozgu cijele lubanje.

Četvrto, neurolog i biološki antropolog sa Sveučilišta Harvard, Terrance Deacon, nedavno je objavio novu studiju o porijeklu ljudskog jezika - Simboličke vrste (*The Symbolic Species*, 1997). Deacon dokazuje da je jezik specifično ljudska, u svojoj suštini simbolična aktivnost usredotočena na značenje, čiji je razvoj tekao usporedo s brzim razvojem prednjih režnjeva mozga. Ni postojeća računala ni najrazvijeniji majmuni (s rijetkim, ograničenim izuzecima) ne mogu koristiti jezik, jer njihovom prednjem režnju nedostaje sposobnost da se bavi značenjem. Ova će knjiga pokazati da cijeli Deaconov znanstveni rad na procjeni simboličke imaginacije i njezine uloge u mozgu i u društvenom kontekstu, potkrepljuje tezu o postojanju duhovne inteligencije koju mi ovdje nazivamo SQ-om.

PRIMJENA SQ

Gledano sa stajališta evolucije, Deaconova neurobiološka studija jezika i simboličkog predočavanja pokazuje da se pri svom razvoju mozak u doslovnom smislu koristio SQ-om. SQ nas je »programirala« da postanemo ovakvi kakvi smo i ona nam daje potencijal za daljnje »reprogramiranje« - za rast, preobrazbu, širenje našeg ljudskog potencijala.

SQ nas čini kreativnima. Njoj se utičemo kad valja biti prilagodljiv, vizionar, stvaralački spontan.

SQ nam služi za rješavanje egzistencijalnih problema - kad osjetimo da smo kao osobe zapeli u mjestu, da smo zarobljeni starim navikama, neurozama ili problemima proizašlim iz bolesti ili boli. SQ je ta koja nam pomaže osvijestiti naše egzistencijalne probleme i riješiti ih - ili, ako ništa drugo, pomiriti se s njima. Ona daje »dublji« smisao našoj životnoj borbi.

SQ je naš kompas »na rubu«. Najizazovniji životni problemi leže izvan granica očekivanog i poznatog, izvan zadanih pravila, s onu stranu bivših iskustava, onkraj svega onoga s čime se znamo nositi. U teoriji kaosa, »rub« je granica između reda i kaosa, između udobne uvjerenosti o tome tko smo i potpune izgubljenosti. U toj točki možemo se pokazati najkreativnijima. SQ, naš duboki, intuitivni osjećaj za smisao i vrijednosti, naš je vodič po rubu. SQ je naša savjest. (Na hebrejskom riječi »savjest«, »kompas« i »skrivena, unutrašnja istina duše« imaju isti korijen.)

SQ nam može poslužiti da postanemo duhovniji u pogledu vjere. SQ nas vodi u samo središte stvari, prema jedinstvu iza razlika, prema potencijalima s onu stranu konkretnog. SQ nas može dovesti u dodir sa smislom i suštinskim duhom u pozadini svih velikih religija. Osoba visokog SQ-a, ma kojoj vjeri pripadala, oslobođena je uskogrudnosti, isključivosti, zadrčnosti ili predrasuda. Isto tako, osoba visokog SQ-a može biti duhovno vrlo razvijena a da uopće nije religiozna.

SQ nam omogućuje da objedinimo svoje unutrašnje i vanjsko »ja« i premostimo jaz između sebe i drugih. Daniel Goleman pisao je o *intropersonalnim* osjećajima, ili osjećajima unutar sebe, i *interpersonalnim* osjećajima - onima koje dijelimo s drugima ili pomoću kojih ostvarujemo odnos s drugima. Sama EQ ne može nam pomoći da premostimo taj jaz. Potrebna nam je SQ da razumijemo tko smo, koje značenje pridajemo stvarima oko sebe i kako time određujemo položaj drugih i njihovih vrijednosti u svome svijetu.

Pomoću SQ možemo napredovati prema onoj razvijenoj osobi za koju posjedujemo potencijal. Naš se karakter oblikuje kombinacijom iskustva i vizije, napetošću između onoga čime se bavimo i većih, boljih stvari kojima bismo se mogli baviti. Na pukoj razini ega usmjereni smo na svoje »ja«, sebični, materijalistički nastrojeni, i tako dalje. Ali u nama postoji i vizija dobrote, ljepote, savršenstva, velikodušnosti, požrtvovnosti, i tako dalje, koja prelazi granice našeg »ja«. SQ nam pomaže da nadržastemo svoj uski ego i segnemo dalje, za onim dubljim slojevima potencijalnih mogućnosti koji prikriveni leže u nama. Ona nam pomaže da živimo život na dubljoj razini smislenosti.

I naposljetku, naša nam SQ pomaže da se uhvatimo u koštac s problemom dobra i zla, problemom života i smrti, s dubljim uzrocima ljudske patnje i nerijetko očaja. Prečesto se događa da te probleme racionaliziramo i pokušamo otjerati od sebe, jer u protivnom bi nas emocionalno zagušili, uništili. Da bi se duhovna inteligencija u potpunosti probudila neophodno je u

nekom trenutku života naći se licem u lice s paklom, postati svjestan očaja, boli, duboke patnje i gubitka, i pomiriti se s time. »Kad postaneš jedno s gubitkom«, kaže drevni kineski tekst poznat kao *Knjiga puta i vrline*, »dragovoljno ćeš ga prihvaćati.« Tek nakon što smo duboko, sve do dna bića, čeznuli za tim da nas dodirne smisao, da nas zapahne nešto svježije, čisto, bodreće, znat ćemo to prihvatiti. U takvoj se čežnji možemo nadati da ćemo pronaći to za čime žudimo, i možda plodove tog stvaralačkog otkrića podijeliti s drugima. Židovski mistik dvadesetog stoljeća, rabin Abraham Heschel rekao je: »Bliži smo Bogu kad postavljamo pitanja nego kad mislimo da imamo odgovore.« U tom istom smislu francuski filozof i mistik sedamnaestog stoljeća, Blaise Pascal, napisao je u Božje ime: »Ti me ne bi tražio da me već nisi našao.«

TESTIRANJE SQ-a

Visoko razvijena SQ prepoznaje se po ovim značajkama:

- fleksibilnost (sposobnost aktivne i spontane prilagodbe)
- visok stupanj svijesti o sebi
- sposobnost da se suočimo s patnjom i iskoristimo je
- nadahnutost vizijom i vrijednostima
- zaziranje od toga da se ikome nepotrebno naudi
- sklonost pronalaženja veze u različitostima (sklonost »cjelovitom« pristupu)
- izražena sklonost postavljanju pitanja »Zašto?« i »Što ako?«, potraga za »suštinskim« odgovorima
- svojstvo koje psiholozi nazivaju »djelatnom neovisnošću« -sposobnost djelovanja usuprot konvencijama.

Nerijetko će osoba visoke SQ djelovati kao »vođa koji služi« - netko tko drugima pruža dalekosežniju viziju i više vrijednosti i upućuje ih kako da se koriste njima, riječju, netko tko nadahnjuje druge. Ova će knjiga postaviti pitanja pomoću kojih će čitatelj moći procijeniti svoju SQ, te dati prikaz nekih slavnih osoba s obzirom na visinu njihove SQ.

KAKO RAZVITI SQ

U suvremenom je društvu kolektivna SQ niska. Živimo u duhovno tupom društvu koje karakterizira materijalizam, probitačnost, usredotočenost na sebe, nedostatak smisla i manjak predanosti. Ipak, kao pojedinci možemo učiniti

nešto da podignemo razinu svoje SQ - štoviše, daljnji razvoj društva ovisi upravo o tome da se dovoljan broj pojedinaca upusti u to. Općenito govoreći, SQ možemo podići tako da više koristimo tercijarni proces - sklonost da pitamo zašto, da tražimo vezu među stvarima, da izvučemo na površinu svoje pretpostavke o smislu koji leži u pozadini i u srži stvari, da postanemo reflektivniji, da segnemo izvan sebe, da preuzmemo odgovornost, da postanemo više svjesni sebe, iskreniji prema sebi i hrabriji.

Ova knjiga završava poglavljem o tome kako biti duhovno inteligentan u duhovno zaostaloj kulturi. Kultura zapadnog tipa, u svim dijelovima svijeta u kojima se razvila, preplavljena je potrebom za instant rješenjima, materijalnim, sebičnom manipulacijom dobara, iskustava i drugih. Zloupotrebljavamo svoje odnose i svoj okoliš, baš kao što zloupotrebljavamo i svoj najdublji ljudski smisao. Simbolička mašta nam je strahovito siromašna. Zanemarujemo svoje čovječstvo usredotočeni na bezumnu aktivnost, na »zgrtanje i trošenje«. Strahovito zanemarujemo ono uzvišeno i sveto u sebi i drugima i u svome svijetu. Kao što američki dramaturg John Guare piše u svojim *Šest stupnjeva separacije (Six Degrees of Separation)*:

Jedna od najvećih tragedija našeg vremena je smrt mašte. Jer, što je to, ako ne paraliza?

Ja vjerujem da je mašta putovnica koju sami stvaramo za ulazak u stvarni svijet. Ona je drugi naziv za ono što smo neponovljivo mi.

Stati licem u lice sa sobom. Teško je to. Mašta je Božji dar koji samoispitivanje čini podnošljivim. Ona nas uči našim ograničenjima i kako ih prerasti... mašta je ono mjesto kamo svi pokušavamo dospjeti..?

Budemo li se više bavili i koristili duhovnom inteligencijom, bude li u nama poštenja prema sebi i hrabrosti potrebne za to, uspjeh ćemo obnoviti vezu s dubinskim izvorima i značenjem u sebi i tu ćemo obnovljenu vezu moći iskoristiti za službu stvarima i tokovima koji nadrastaju nas kao pojedince. Kroz takvu službu možda pronađemo spas. Možda svoj konačni spas otkrijemo služeći svojoj nedokučivoj mašti.

2. KRIZA SMISLA

Čovjekova potraga za smislom primarna je motivacija u njegovom životu, a ne »sekundarna racionalizacija« instinktivnih poriva. Taj je smisao jedinstven i specifičan utoliko što ga samo on sam može pronaći; tek tada imat će značenje koje će zadovoljiti njegovu *volju* za smislom.

Viktor Frankl, *Čovjekova potraga za smislom*

Jedna od najvećih spoznaja dvadesetog stoljeća jest to da cjelina može biti veća od zbira njezinih dijelova. Cjelina ima punoću, perspektivu, dimenzionalnost koja nedostaje sastavnim dijelovima. Stoga cjelina nije samo kvantitativno veća, nego ima i dodatne kvalitete.

U tom smislu nam je znanost pomogla razumjeti duhovno. Onako kako se koristi u ovoj knjizi, pojam doživjeti »duhovno« znači biti u dodiru s većom, dubljom, bogatijom cjelinom koja našu trenutačnu ograničenu situaciju smješta u novu perspektivu. To znači imati osjećaj da postoji »nešto s onu stranu«, »nešto više« što našem sadašnjem položaju pridodaje značenje i vrijednost. To »nešto više« u duhovnom smislu može biti dublji društveni angažman ili mreža smislenih društvenih odnosa. Može biti svijest o mitološkoj, arhetipskoj ili religijskoj dimenziji naše situacije, zbog čega se osjećamo usklađeni s njom. Može biti prepoznavanje neke dublje razine istine ili ljepote. I/ili to može biti osjećaj pripadnosti većoj, kozmičkoj cjelini, osjećaj da su naši postupci dio šireg, svemirskog procesa.

Ma kakav bio naš osobni doživljaj duhovnog, bez njega je naša vizija zamagljena, imamo osjećaj da nam je život prazan, a naša svrha zatrašujuće ograničena. Prema riječima pjesnika Williama

Blakea: »Kad bi se dveri spoznaje očistile, sve bismo vidjeli onakvo kakvo jest - neograničeno.«

Kao što kaže Viktor Frankl, potraga za smislom osnovna je motivacija našeg života. Upravo ta potraga čini nas duhovnim bićima. Kad ne uspijemo zadovoljiti tu duboku potrebu za smislom, život nam se počinje činiti šupljim i ispraznim. Danas je mnogi od nas nisu zadovoljili i zato se može reći da je temeljna kriza našeg vremena duhovna kriza.

Nedavno sam primila e-mail u kojem me jedan uspješni švedski biznismen moli da mu hitno odgovorim i da se nađem s njim čim budem dolazila u Stockholm. Napisao je da mora donijeti važnu odluku koja će utjecati na njegov budući život, pa se nada da bismo to mogli zajedno raspraviti. Kad smo se konačno našli, bio je uznemiren i napet i htio smjesta prijeći na stvar.

Anders, kako ću ga zvati, mi je rekao da je na pragu tridesete. »Ovdje u Švedskoj vodim veliku, uspješnu tvrtku, zdrav sam, imam divnu obitelj, položaj u društvu. Moglo bi se reći da posjedujem ono što se zove 'moć'. Pa ipak, nisam uvjeren da znam kamo ide moj život. Nisam siguran da sam radeći ovaj posao na pravom putu.« Nastavio mi je pričati o tome kako je jako zabrinut zbog situacije u svijetu, osobito zbog globalnog zagađenja i gubljenja društvenih spona, i dodao kako ima osjećaj da ljudi ne žele sagledati svu ozbiljnost problema kojima su okruženi. Držao je da su za to osobito odgovorne velike tvrtke poput njegove. »Htio bih poduzeti nešto u vezi s tim«, nastavio je, »želio bih, ako baš hoćete, staviti svoj život u službu, ali ne znam kako. Znam samo to da želim pridonijeti rješenju, a ne uzrocima.«

Anders je svoj nemir opisao kao »duhovni problem« i držao kako prolazi kroz »duhovnu krizu«. Ona je danas vrlo česta kod osjetljivih mladih ljudi. Kad sam sutradan Andersovu priču ispričala skupini biznismena kojima sam držala predavanje, jedan za drugim prišla su mi četvorica i upitala: »Kako ste saznali za moj problem?« Kasnije toga dana, nekoliko švedskih srednjoškolaca koji su me intervjuirali postavilo je slično pitanje o svojoj budućnosti. »Želimo služiti. Želimo promijeniti svijet. Ne želimo ponoviti sranje koje nam je vaša generacija natovarila na vrat. Što da radimo? Da se priključimo sustavu, ili da ostanemo izvan njega?« To nema nikakve veze s vjerovanjima ili religijom, ovi mladi ljudi svoj problem opisuju kao duhovni jer se pitaju kako živjeti smisleno. Žele živjeti unutar šireg konteksta smisla i vrijednosti. Osjećaju ono što Viktor Frankl naziva *voljom za značenjem*, ali u današnjem svijetu ne mogu joj udovoljiti.

Potruga za smislom očita je u mnogim vidovima života. Za što živim? Koja je svrha posla kojim se bavim? Koji je smisao ove tvrtke koju sam osnovala ili za koju radim? Koji je smisao ove veze? Zašto želim tu diplomu za koju učim? Tko sam ja? Koji je smisao toga što ću jednoga dana umrijeti? Zašto da se posvetim ovome ili onome, jednoj osobi ili drugoj - bilo čemu? Dva od deset najčešćih uzroka smrti u zapadnom svijetu, samoubojstvo i alkoholizam, nerijetko su vezani za krizu smisla.

Našim pradjedovima takva pitanja nisu bila ni na kraj pameti. Njihov je život bio ukotvljen u okvirima određene kulture. Oni su imali stalno prisutnu tradiciju, žive bogove, čvrste zajednice, djelotvorna moralna pravila, prepoznatljive probleme i zadane ciljeve. Mi danas, međutim, kako to kažu neki filozofi, izgubili smo sposobnost da uzimamo život kao nešto što se samo po sebi razumije. Odjednom smo suočeni s egzistencijalnim ili duhovnim problemima i s potrebom da poradimo na onoj vrsti inteligencije koja će nam pomoći da ih riješimo. Sam IQ, ili racionalna inteligencija, nije dovoljna. Ljudi ne žive iz racionalnih razloga, a ni iz isključivo emocionalnih. Čovjek se ne zadovoljava time da pronađe sreću unutar postojećih okvira. On dovodi u pitanje i same okvire, pita se je li način na koji živi vrijedan življenja i spreman je tražiti nove vrijednosti, ono nedokučivo »više«. Već samim time što postavlja pitanja čovjek iskazuje potrebu za korištenjem svoje duhovne inteligencije.

Što je to »više« za kojim ljudi tragaju, i zašto nam je potrebna duhovna inteligencija da bismo ga dosegli? Zašto kažemo da je smisao temeljno pitanje našeg doba? Jesu li se vremena promijenila ili su ljudske potrebe veće, ili je pak sama inteligencija ušla u novi stadij evolucije? To su samo neka od pitanja koja uporno traže odgovor.

Za mene je traženje smisla oduvijek bilo goruće pitanje jer smisao nikad nije bio nešto očito, unaprijed *dano*. Moji su roditelji prestali živjeti zajedno prije nego što sam navršila tri godine, a rastali se kad mi je bilo pet. Nikad nisam upoznala svoga oca ni njegovu obitelj poljskih emigranata, mahom

radnika. Odrasla sam uz baku i djeda čiji je život bio zadan bezvremenom poljodjelskom kulturom i tradicionalnom religijom koja je za moju majku i njezine suvremenike bila tek besmislena forma »susjeda radi«. Majka me učila pravilima koja sama nije slijedila i dala mi razloge u koje ona nije vjerovala. Odrasla sam u Americi koja je prošla kroz razdoblje Mc-Carthyizma i srljala put Vijetnama. Vođe kojima sam se divila, a koje su govorile o idealima i vrijednostima ubijene su: JFK, Martin Luther King i Bobby Kennedy.

Bili smo dobrostojeća obitelj srednje klase, ali moj je očuh mijenjao poslove i ljubavnice dok je moja vrlo inteligentna majka gutala tablete »da previše ne razmišlja«. Kasnije je počinila samoubojstvo, tako da uopće ne mora misliti. Kad sam poodrasla jedva da smo više uopće imali kontakt s rođacima. Većina ih se preselila u druge gradove ili države, a susjedi su se selili isto tako često kao i mi. Promijenila sam šest škola. Pokušala sam naći korijene prvo u religiji svog djeda i bake, zatim u drugim vjerama, ali ma koliko tražila nijedna me nije zadovoljavala. Kao i Anders, cijelog svog odraslog života tražila sam smisao, neki način življenja ili viziju koja bi moje postupke, moje roditeljstvo i moj rad smjestila u širi kontekst.

Moja priča nije rijetkost. Naše je doba obilježeno rasapom obitelji, zajednice, tradicionalnih religija, gubitkom ili nedostatkom junaka, i mladim ljudima koji u svemu tome tapkaju za smislom. Živimo u doba u kojem nema jasnih putokaza, nema jasnih pravila ni jasnih vrijednosti, nema jasnog puta odrastanja ni jasne vizije odgovornosti.

Našem životu nedostaje sveobuhvatni kontekst, prirodno strujanje smisla kojemu bismo jednostavno pripadali. Za tu duhovnu pustoš velikim je dijelom zaslužan upravo naš visoki IQ. Intelektualiziranje nas je odalečilo od prirode i od drugih, udaljilo od religije. U velikom tehnološkom skoku naprijed ostavili smo za sobom tradicionalnu kulturu i njene zadane vrijednosti. Naš IQ je smanjio rad, povećao bogatstvo i dugovječnost i izumio bezbrojne igračkice od kojih neke prijete i nama i našem okolišu. Ali nismo pronašli način da u svemu tome otkrijemo vrijednost.

Suvremena je kultura duhovno zaostala, ne samo ona na zapadu, nego sve više i u azijskim zemljama koje su pod utjecajem Zapada. Kad kažem »duhovno zaostala« mislim na to da smo izgubili osjećaj za temeljne vrijednosti - one vezane za zemlju i godišnja doba, za dan i protok sati, za oruđa kojima se služimo i za svakodnevne rituale, za tijelo i njegove mijene, za seks, za rad i njegove plodove, za životne faze, i za smrt kao prirodan završetak. Mi primjećujemo, koristimo i doživljavamo samo ono neposredno, vidljivo, upotrebljivo. Slijepi smo za dublje razine simbolike i smisla, koji predmete kojima se služimo, naše postupke i nas same stavljaju u širi egzistencijski okvir. Mi nismo slijepi za boje, slijepi smo za smisao. Kako je došlo do toga?

SREDINA KOJA NEDOSTAJE

Dok sam pisala ovu knjigu moja obitelj i ja svake smo godine u vrijeme Božića provodili mjesec dana u Nepal. To čarobno vrijeme u predmodernoj hinduističkoj i budističkoj kulturi bogatoj bojama, zvucima, mirisima i značenjima na svima je nama ostavilo traga. Nema sumnje da je potaklo i mnoge misli iznesene u ovoj knjizi. Naša djeca, tinejdžeri, onako mlada i romantična bila bi rado zamijenila sve svoje zapadnjačko bogatstvo i udobnost za nepalsko siromaštvo. »Nemojmo ići kući!« molili su svaki put kad bi došlo vrijeme za povratak. Moj suprug i ja doživljavali smo to na složeniji način.

Nepalsko društvo sazdano je od nekih stvari kojih u nas nema - čvrste zajednice, velike obitelji, živa duhovna tradicija u kojoj sudjeluje cijela kultura, spontanost užurbane svakodnevice i simbolično bogatstvo dnevne odjeće, hrane, načina življenja i umiranja, pomnja i strahopoštovanje pri oblikovanju uporabnih predmeta poput zdjela za jelo, rikši, jednostavno ponavljanje dnevnog ritma, žetvi i slavlja. Ali mi dobro znamo da to nisu obilježja naše kulture. Nepal je prožet duhovnošću (nabijen smislom koji sve zakriljuje) jer njegova je svakodnevica ukorijenjena u duhovno bogatu kulturu. Ali to nije naša kultura, niti je to kultura neke skore budućnosti.

One malobrojne tradicionalne kulture koje su još preživjele, poput nepalske, pripadaju jednoj ranijoj etapi razvoja ljudske svijesti. Ja ih nazivam »asocijativnim kulturama« jer njihove navike i vrijednosti podržava način razmišljanja koji nazivamo »asocijativnim« vezan je za navike i za tradiciju, a održava se prepoznavanjem i ponavljanjem uvriježenih obrazaca (o tome će biti više riječi u poglavlju 3). Nazivam ih i kulturama »zdrave sredine« jer njihova je snaga i slabost u srednjem sloju sebstva, onom sloju koji Freud naziva »primarnim procesom« ili koji Ken Wilber naziva »predpersonalnim«, a koji sam ja smjestila u srednji sloj Lotosa sebstva, zajedno s mitološkim predodžbama i Jungovim arhetipima nesvjesnog.

Na slici lotosa koja se pojavljuje kroz cijelu knjigu, sebstvo ima ego (racionalni) obrub, asocijativni (emocionalni) srednji sloj i objedinjavajuće (duhovno) središte. Uravnoteženom, duhovno inteligentnom sebstvu treba ponešto od svakog sloja. Ali u tradicionalnim društvima - kakvo je bilo i zapadno, prije Descartesa i početka racionalizma u sedamnaestom stoljeću, a kakvih ima i danas u takozvanom nerazvijenom svijetu poput Nepala - središte, ona nadahnjujuća, objedinjujuća duhovna razina postojanja koja daje energiju i smisao, održava se na razini srednjeg sloja. Tradicija zajednice prožeta je dubljim duhovnim spoznajama i vrijednostima, tako da pojedinac održava vezu s duhovnim središtem kroz svoju kulturu i tradiciju. On kao pojedinac ne mora održavati izravnu vezu sa svojim vlastitim središtem.

Na primjer, malo je koji od majstora zidara što su izgradili velebne europske katedrale srednjeg vijeka svjesno poznao načela sakralne

arhitekture, ali upili su ih izučavajući svoj zanat. Malo je koji srednjovjekovni seljak osjećao potrebu da razmišlja o smislu života ili svrsi svoga rada jer smisao je bio utkan u potrebe i rituale svakodnevice. Opisujući svoje osobne vrijednosti, mladi pripadnik jednog nigerijskog plemena mi je rekao: »To su stvari koje sam naučio od svojih roditelja. Ja dodajem i mnogo svojega, ali suština se ne mijenja.« Cjelokupni život u tim tradicionalnim društvima bio je, ili jest, manje osviješten, ili barem manje svjestan sebe nego naš današnji. Baš kao što vozeći auto ili bicikl ne razmišljamo o svakoj kretnji, tako se i u društvima sa zdravim središnjim slojem ljudi oslanjaju na duhovne vrijednosti, tkanje smisla i navika unutar odnosa koje je izgradila zajednica.

Danas za većinu gradskih ljudi takva zajednica jednostavno ne postoji. Cijeli onaj asocijativni, središnji sloj sebstva kod nas je ozbiljno neuhranjen. Mi jedva da imamo ikakvu kolektivnu tradiciju koja bi upućivala s onu stranu prozaične, svakidašnje razine življenja, koja bi nas povezivala s dubljim porijeklom i značenjem naših zajednica i našega života unutar njih. Mi nemamo »bogove« i »božice«, zajedničke junake koji svojim životom svjedoče o dubljoj razini ljudskih mogućnosti ili aspiracija i tako iskupljuju i naše živote. Sveopći žal za Dijanom, princezom od Walesa, otkrio je sav razmjer i dubinu naše potrebe za takvim likovima. Njezin je život očitovao spontanost, toplinu, značajke ljubavi, ranjivosti, s kojima svi želimo biti u dodiru kroz neki kolektivni simbol ili ikonu.

U nedostatku ili potpunoj zakržljalošću ove zdrave, asocijativne sredine ne preostaje nam drugo nego tragati za svojim vlastitim smislom ili si ga stvoriti, ili pak živjeti s osjećajem manjka. I tako se događa da to nadoknađujemo pridajući preveliko značenje svome

»ja«, svome životu, ambicijama, zamišljenim potrebama. Mi iz razine ega pokušavamo izvući ono čega u njoj nema. Lišeni dubokog smislenog središta s kojim smo bili u dodiru preko potpornog srednjeg sloja, zapeli smo na rascjepkanom rubu života, izolirani na vanjskim laticama lotosa. Posljedica toga je da prečesto tražimo smisao u izopačenim ili površnim stvarima kao što su materijalna dobra, promiskuitetni seks, besmislena pobuna, nasilje, zloupotreba droge ili okultizam *New Agea*.

ULOGA ZNANOSTI

Na zapadu se tradicionalna kultura i sva značenja i vrijednosti koje je ona čuvala počela rastakati kao posljedica znanstvene revolucije sedamnaestog stoljeća i pratećeg razvoja individualizma i racionalizma. Misli Isaaca Newtona i znanstvenika njegovog kruga potakle su ne samo razvoj tehnologije koja je omogućila industrijsku revoluciju, već i eroziju vjere i filozofije života, koje su dotad bile potporanj društva. Nova je tehnologija donijela mnogo dobra ali je isto tako povukla ljude sa zemlje u gradove, raspršila zajednice i obitelji,

istisnula tradiciju i zanate i praktički onemogućila oslanjanje na naviku i ponavljanje. Asocijativna značenja i vrijednosti izgubili su uporište. Revolucija u načinu razmišljanja, koja je zatim slijedila, oduzela je uporište ljudskoj duši.

Osnovna načela njutonijanske filozofije mogla bi se svesti na riječi »atomizam«, »determinizam« i »objektivizam«. Iako nam se čine apstraktnima i dalekima ideje izražene tim riječima dodirnule su samo središte našeg bića.

Atomizam je stajalište da se svijet u konačnici sastoji od djelića - čestica, izoliranih u prostoru i vremenu. Atomi su čvrsti i neprobojni, s čvrstim, brzim granicama: ne mogu prodrijeti jedni u druge i uspostavljaju odnos kroz akciju i reakciju. Odguruju jedni druge ili se nastoje izbjeći. John Locke, osnivač ideje o liberalnoj demokraciji iz osamnaestog stoljeća, poslužio se atomima kao modelom za pojedinca, temeljnu jedinku društva. Društvena cjelina, tvrdio je on, je iluzija; najvažnija su prava i potrebe pojedinca. Atomizam je također kamen temeljac psihologije Sigmunda Freuda i njegove »Teorije objektivnih odnosa«.

Prema toj teoriji svaki je od nas izoliran unutar neprobojnih granica. Ja sam za vas samo objekt, a isto tako i vi za mene. Nikad se ne možemo stvarno upoznati. Ljubav i intimnost nemogući su. »Zapovijed - voli svoga bližnjega kao samoga sebe«, pisao je Freud, »najneizvedivija je zapovijed ikad izrečena.« Sve su vrijednosti prema njegovom mišljenju tek projekcija superega koji slijedi očekivanja roditelja i društva. Takve vrijednosti nepodnošljivo opterećuju ego i čine nas bolesnima, »neurotičnima«. Posve moderna osoba, prema Freudu, bila bi oslobođena takvih nerealnih očekivanja i slijedila bi načela poput - svatko za sebe, preživljavanje najsposobnijih i najbržih, i tako dalje.

Determinizam Isaaca Newtona poučavao je da fizičkim svijetom upravljaju čvrsti zakoni: tri zakona o gibanju i zakon gravitacije. Sve u fizičkom svijetu predvidivo je i stoga se u osnovi svime može ovladati. B će pod istim okolnostima uvijek slijediti A. Nema iznenađenja. Freud je uključio taj determinizam u svoju novu »znanstvenu psihologiju«, tvrdeći da bespomoćni ego odozdo tresu mračne sile instinktivnog i agresivnog ida, a odozgo pritišću nemoguća očekivanja superega. Naša iskustva i ponašanje tijekom života u potpunosti su određeni tim sukobljenim silama i doživljajima u prvih pet godina života. Mi smo žrtve svoga iskustva, nesretni promatrači u scenariju kojega su napisali drugi. Sociologija i suvremeni pravni sustav samo su učvrstili taj osjećaj.

Premda velika većina ljudi vjerojatno ne zna mnogo o njutonijanskom determinizmu ili Freudovom idu i superegu, ideja da smo izolirane, pasivne žrtve sila koje nas nadilaze, da smo bespomoćni i da ne možemo promijeniti svoj život, a kamoli svijet, jednostavno se udomaćila. Zabrinuti smo, ali ne znamo kako preuzeti odgovornost. Neki mi je mladić, na pragu dvadesetih

rekao: »Imam osjećaj da sam preplavljen zbunjujućom rascjepkanošću svijeta, ne mogu mu dokučiti smisao ili na bilo koji način djelovati na njega, i zato sam nekako otupio i zapao u depresiju.«

Njutonijanska objektivnost, ili »objektivizam«, kako ga ja radije nazivam, potakla je ovaj osjećaj izoliranosti i bespomoćnosti. Osnivajući svoju novu znanstvenu metodu Newton je povukao oštru crtu između promatrača (znanstvenika) i onoga što se promatra. Svijet je podijeljen na subjekte i objekte: subjekt je »ovdje unutra«, a svijet »tamo vani«. Njutonijanski znanstvenik odvojeni je promatrač koji naprosto gleda svoj svijet, važe ga i mjeri, izvodi na njemu pokuse. On manipulira prirodom i kontrolira je.

Prosječni suvremeni čovjek doživljava sebe kao osobu koja je *u* svijetu, *a ne i od* svijeta. U tom kontekstu »svijet« uključuje druge

ljude, čak moguće bliske osobe, kao i institucije, društvo, objekte, prirodu i okoliš. Newtonov rascjep promatrač-promatrano ostavio nas je s osjećajem da smo ovdje samo zato da za sebe učinimo najviše što možemo. A osim toga, ostavio nas je u nedoumici kako da preuzmemo odgovornost kad jedva znamo za koga ili za što bismo to mogli biti odgovorni. Mi nismo saživljeni sa svojim odnosima, strane su nam čak i naše potencijalne mogućnosti.

I naposljetku, Svemir, onako kako ga prikazuje njutonijanska znanost hladan je, mrtav i mehanički. U Newtonovoj fizici nema mjesta umu ili svijesti, nema mjesta ni za kakav vid ljudske borbe. Čudnovato je da su i društvene i prirodne znanosti devetnaestog i dvadesetog stoljeća prihvatile taj mehanicistički pogled na svijet, prikazujući ljudska bića, ljudski um i ljudsko tijelo prema istom mehaničkom obrascu. Mi smo strojevi s umom ili strojevi zadani genima, naša su tijela zbir dijelova, naše je ponašanje uslovljeno i predvidivo, naša duša tek puka iluzija zastarjele vjere, naše mišljenje ništa doli aktivnost moždanih stanica. Gdje na toj slici možemo naći smisao svom ljudskom iskustvu?

»BOLESTI SMISLA«

Jedan od najčešćih načina na koji, ovako lišeni smisla, tražimo puninu jest opsjednutost zdravljem. Te dvije riječi imaju isti korijen: biti zdrav znači biti potpun, izliječiti - iscijeliti. I tako se hvatamo za svaku zdravstvenu pomodnost, svaku vitaminsku dijetu i režim vježbe, pa ih nastojimo ugurati u svoje pretrpane živote. Pa ipak, ustoličena suvremena medicina umnogome je njutonijanska. Ona na tijelo gleda kao na mehanizam, dobro podmazan genetski stroj; na bolest kao na nešto što treba iskorijeniti ili »izliječiti«; na starenje i na smrt kao na »pogrešku« ili »neprijatelja« sustava.

Neki liječnici i medicinari ipak su počeli drugačije gledati na bolest. Smatraju je vapajem tijela i osobe za pažnjom koju treba obratiti nečemu u

našem životu što će, ostane li zanemareno, izazvati nepopravljivu štetu ili trajne fizičke, emocionalne i/ili duhovne patnje, čak i smrt. Problem može biti izazvan našim stavovima ili načinom života, a ne poremećajem kemije u organizmu. Prema riječima liječnika, pacijenata, znanstvenika i političara koji su lipnja 1999. prisustvovali međunarodnom skupu u Britaniji posvećenom takvom gledanju na bolest, velik dio naših patnji, pa čak i kroničnih oboljenja posljedica su »bolesti smisla.« Rak, bolesti srca, Alzheimerova bolest i druge demencije kojima mogu prethoditi depresija, umor, alkoholizam ili droga očituju krizu izazvanu besmisлом što se uvukla u same ćelije našega tijela. A onda se na koncu i smrt doživljava s boli i strahom jer nama nedostaje smisleni kontekst u koji bismo smjestili prirodni završetak ovoga života, mi nismo naučili umrijeti blaženo, spokojno, lako.

Delegati na toj konferenciji tvrdili su da bolesti smisla uzimaju maha već i zato što medicinske i znanstvene ustanove zanemaruju složenije uzroke mnogih oboljenja. One se oslanjaju na »medikalizaciju bolesti - traže 'pravi' gen, smišljaju 'pravi' lijek da bi blokirali ili istrijebili smetnju, zanemarujući činjenicu da mnoge patologije nisu prvenstveno fizičke, već prije duhovne ili psihofizičke naravi. U svojoj pjesmi »Iscjeljenje« D. H. Lawrence piše:

Ja nisam stroj, zbir različitih dijelova.
I nisam bolestan zato što je
mehanizam zatajio.
Bolestan sam od rana na duši, u dubljem ja
svojih emocija
a ranama na duši treba dugo, dugo vremena, samo
vrijeme može pomoći
i strpljenje, i izvjesno mučno pokajanje
dugo, teško pokajanje, poimanje životne pogreške,
i oslobađanje samoga sebe
od beskrajnog ponavljanja iste pogreške
koju je svekoliko čovječanstvo odlučilo posvetiti.

STRAH OD IZUMIRANJA

Tehnologija dvadesetog stoljeća uvela je još jednu krizu smisla. I nekoć su ljudi doživljavali katastrofe i prirodne kataklizme, ali uvijek se podrazumijevalo da će se ljudski život, ili život općenito, nastaviti milijunima godina. Osobna drama svake generacije bila je sastavni dio jednog šireg procesa i protoka vremena. Međutim, nakon Drugog svjetskog rata počeli smo živjeti prvo s mogućnošću masovnog istrebljenja atomskim ratom, a u novije vrijeme još i s dodatnom prijetnjom ekološke katastrofe.

Ova knjiga će postupno ukazivati na to da smisao mora imati neki okvir ili granice da bi *imao* smisla. Kad nam povrijede granice ogorčeni smo i krećemo u akciju. Ali kad nestane granica spopada nas čisti užas: iskustvo gubi svako značenje, naprosto se ne možemo postaviti prema njemu. Nacistička ubilačka mašinerija Drugog svjetskog rata uklonila je sve granice zla koje su ljudska bića spremna nanijeti jedna drugima i upravo zbog toga nikad zapravo nismo uspjeli pojmiti sav razmjer holokausta niti se pomiriti s njim. On je izvan konteksta ljudskih očekivanja i vrijednosti. A to se još i više može reći za vrlo realnu mogućnost da bi u ne tako dalekoj budućnosti moglo nestati *svega* života.

Uglavnom ne razmišljamo o tome jer to ne možemo podnijeti. Ali prijetnja globalnim uništenjem ipak djeluje na naš način razmišljanja i ponašanja, vraća nas onom neposrednom: »Živi danas, možda ne doživiš sutrašnji dan.« Tražimo užitak i zadovoljstvo kao da se opijamo u kakvom baru nazvanom »Zadnja prilika«, iskorištavamo druga ljudska bića i sve brže uništavamo Zemlju da bismo osigurali današnju udobnost, današnji profit. Naši vremenski okviri kao da su se stisnuli, a s njima i kontekst smisla i vrijednosti unutar kojeg živimo.

BIJEDA ZAPADNOG HUMANIZMA

Drugi razlog zbog kojega se prepuštamo neposrednim užicima i zadovoljstvu je i to što više ne možemo zamisliti ništa drugo. Tijekom posljednjih dvjesto, tristo godina ograničili smo svoje horizonte isključivo na ljudsko, sve više tonući u egocentričnost koja nas odvaja od opsežnijeg značenja i šire perspektive. Veliki prosvjetiteljski mislioci osamnaestog stoljeća tvrdili su da je čovjek mjera svih stvari. Samo po sebi takvo gledanje ne razlikuje se mnogo od biblijskog učenja da je Bog sve stvari stvorio za naše dobro. Ljudska egocentričnost temeljno je načelo zapadne tradicije. Ali prosvjetiteljski način razmišljanja odveo nas je dublje u uskogrudni humanizam zato što je njegovo poimanje ljudskog bilo ograničenije.

Vodeći se Aristotelovom filozofijom prosvjetitelji su definirali čovjeka kao racionalnu životinju. Korijeni ljudskog su u razumu (suvremenim rječnikom, u IQ-u) i u onome što razum stvara - u znanosti, tehnologiji, onom logičnom i pragmatičnom. Na njih su se nadovezali filozofi koji su se bavili društvom i politikom naglašavajući da su *prava* čovjeka iznad službe ili dužnosti. Otuđen od prirode sve raširenijim njutonijanskim pogledom na svijet i preseljavanjem u velike gradove, otuđen od Boga polakim odumiranjem zapadne vjerske tradicije, otuđen od čarolije i misterija reducirajućim znanstvenim razmišljanjem, potican Freudom i njegovim sljedbenicima da ego i njegova sitna samoljublja vidi kao stvarno ja, zapadni je humanizam postao mješavina taštine i očaja. Mi smo najbolji, mi smo na vrhu evolucijske ljestvice - pa što?

Na Istoku je humanizam temelj istinske duhovnosti. Budisti i hindusi kritiziraju zapadne religije da nisu dovoljno humanističke, da stavljaju bogove iznad čovjeka. Kad god pokušam dokazati da je korijen našeg problema upravo humanizam, Azijci s nevjericom vrte glavom. Taj nesporazum proizlazi odatle što je njihov humanizam višeg reda, višeg tipa »sebičnosti«, i nije zasnovan samo na moći i raciji. Humanist u tradicionalnom istočnjačkom smislu ima dubok osjećaj isprepletenosti života i svih njegovih manifestacija. On ima dubok osjećaj uključenosti u, i odgovornosti za cijeli svijet i sve u njemu. Svjestan je da je sav ljudski trud, radilo se o poslu, umjetnosti ili religiji, dio većeg, bogatijeg tkanja cijelog Svemira. Osim toga, azijski humanisti nisu bahati. Njihovo poimanje istinskog sebstva i njegove ukorijenjenosti u samo tlo bivstva ispunjava ih osjećajem poniznosti i zahvalnosti. Oni su neprekidno svjesni vrela iz kojeg izvire sebstvo, smisao i vrijednosti. Govoreći jezikom ove knjige, rekla bih da je zapadni humanizam nakon osamnaestog stoljeća duhovno tup, a azijski duhovno inteligentan.

POJAM VOĐE KOJI SLUŽI

Usprkos materijalnom bogatstvu i tehnološkim dostignućima našem životu nedostaje nešto bitno. Za neke to može biti nemogućnost da puki posao pretvore u poziv. Ali u postojećem ustroju vrijednosti unutar svijeta biznisa čovjeku izmiče osjećaj životnog poziva. Uglavnom ga nećemo pronaći unutar postojećeg sustava vrijednosti ma koje profesije, kao ni u širem društvenom kontekstu. Stoga moramo sami izumiti ili otkriti nešto što je zasada *izvan* onoga što nam nudi naša kultura ili u njoj niti ne postoji. Moramo sami preuzeti odgovornost za smisao, kako bismo mu pristupili na nov način i inteligentno ga primijenili. Obično nam ne preostaje drugo nego preobraziti situaciju u kojoj smo se zatekli ili izvući iz nje najbolje.

U poslu, kao i u većini drugih područja života, ideja vođe koji služi spaja službu i smisao. To je kovanica Amerikanca Roberta Greenleafa, nastala 1980-tih. Uglavnom je prihvaćeno mišljenje da to označava vođu koji ima osjećaj za više vrijednosti i koji upravljaajući drugima svjesno služi tim vrijednostima. Ali u Americi, osobito u biznisu, više vrijednosti se odnose na savršenstvo u poslu, iskorištavanje svoga potencijala do maksimuma i dopuštanje drugima da se isto tako razvijaju, na postignuća, kvalitetu proizvoda i usluga i težnju za neprekidnim razvojem. Nasuprot tome, tradicionalne istočnjačke vrijednosti, u duhu istočnjačkog humanizma usredotočene su na takva područja kao što je sućut, poniznost, zahvalnost, služenje vlastitog obitelji i služenje samom temelju bivstva.

U istočnjačkom smislu riječi i u smislu u kojem ga ja koristim, vođa koji služi odan je temeljnom izvoru smisla i vrijednosti. On ili ona usklađeni su s temeljnim životnim silama Svemira i služeći njima posve prirodno služe i svojim

kolegama, svojoj tvrtki, društvu, ma čemu. Među velike ličnosti dvadesetog stoljeća, koje su bile ili i danas jesu, očiti vođe koji služe, spadaju Mahatma Gandhi, majka Tereza i Nelson Mandela. Svi su oni veliki duhovni vođe i sluge svoga društva. Svaki od njih postavio je pitanje smisla, moralnosti i službe. Dalai Lama je drugi očiti primjer takvog vodstva i zbog toga nadahnjuje ne samo Tibetance i budiste već i mnoge širom zemaljske kugle.

ZAPJEVATI SVOJU PJESMU

Prije nekoliko godina sudjelovala sam na konferenciji UNESCO-a u Tbilisiju, glavnom gradu ratom zahvaćene republike Gruzije, u bivšem Sovjetskom Savezu. Konferencija se odvijala u modernom hotelu zapadnog stila, u oštroj opreci s razaranjem, očajem i glađu vani.

Jedne su nas večeri odveli u gradsko kazalište: Gruzijci su se htjeli pohvaliti svojom bogatom kulturnom baštinom, ostacima slavne, ponosne prošlosti.

Unutra je strop bio napukao i osmuđen. Zidovi istočkani rupama, na mjestu gdje su bombe i granate izbile žbuku. Jedini ostaci umjetničkih djela kojima su nekoć bili oslikani zidovi bile su pljesnive, bezbojne mrlje s kojih se ljuštila boja. Osvjetljenje je bilo slabo jer su oštećeni generatori davali škrtu svjetlost. Nije bilo uređaja za klimatizaciju i vladala je strahovita sparina.

Kad se pojavio orkestar u tankim bijelim košuljama i loše skrojenim crnim hlačama, zasvirao je isto tako jadno i bez duha. Nisu mogli uzdići svoj nastup iznad vlastitog očaja i očaja svoga grada. Publika se dosađivala, mnogi su zakunjali, uključujući i mene. Činilo se da nema kraja toj gnjavaži. A onda se u tren oka atmosfera promijenila.

Na pozornicu je izašao pjevač u elegantnom crnom sakou, Zurab Sotkilava. Popularni Gruzijac, Sotkilava je bio prvi tenor u slavnom moskovskom Boljšoj teatru. Gostovao je u rodnom gradu u čast UNESCO-vih uzvanika. Napunio je pluća zrakom i potekla je moćna bujica zvuka, prvo Verdijeve arije, a zatim tradicionalne gruzijske pjesme.

Kako je on pjevao, tako je kazalište živnulo. Taj glas kao da nije dopirao iz njegovog grla već negdje daleko iz gruzijske povijesti uistinu, odnekud iz kolektivnog nesvjesnog, povezujući prošlost s patnjom i tragedijom gruzijske sadašnjosti. Bio je to kanal kroz koji su energija i nada iz nekih drugih dimenzija prodrle među ovaj bezvoljni, potišteni orkestar i publiku. Ukratko, njegov je glas bio nadahnut dušom. Dušom koja je djelovala poput odašiljača iz dubina da bi sadašnjost smjestila u širi, bogatiji kontekst - bio je to dojmljiv primjer duhovne inteligencije.

Nastup ovoga gruzijskog tenora za mene je simbolizirao ono što svatko od nas mora učiniti da unese smisao i vrijednost u svoj život. Svatko mora

»zapjevati svoju pjesmu«. Koristeći se duhovnom inteligencijom svi moramo posegnuti u svoja najdublja vrela i doprijeti do najdubljeg sloja svoga stvarnog »ja«, te iz tog izvora izvući jedinstvenu »glazbu« za koju postoji potencijal u svakom ljudskom biću.

Zadatak da koristimo SQ neće nam biti lak. Zaboravili smo vještinu prizivanja smisla. Naša je kultura ne samo duhovno tupa nego i duhovno nijema - nemamo odgovarajućeg jezika da izrazimo bogatstvo ljudske duše. Riječi »radost«, »ljubav«, »sućut« i »milost« odnose se na toliko toga što ne umijemo izreći. Upotrijebiti SQ, znači proširiti granice ljudske mašte. To znači preobraziti svoju svijest. To znači u sebi otkriti dublje slojeve od onih s kojima smo navikli živjeti. To zahtijeva da u sebi pronađemo temelje smisla koji nadilazi nas. To nije jednostavan zadatak za narod navikao na »pet-lakih-koraka-do-uspjeha«.

VRIJEME ZA PITANJA

Nadam se da sam donekle pojasnila što je to duhovna inteligencija i zašto nam je baš u današnje vrijeme toliko potrebna. Ali mi živimo u dobu znanosti i želimo li imati čvrste argumente u obranu SQ moramo se upitati odakle nam ona i kako djeluje u ljudskom mozgu. Što je to u našem mozgu što nam daje inteligenciju usmjerenu na smisao? Kakvu je to ulogu odigralo u ljudskoj evoluciji? Zašto i kako to da naš mozak ima sposobnost djelovati i izvan svoga prostornog ograničenja, proširiti granice? Kako svoje iskustvo možemo staviti u nov kontekst i nove okvire? Što je to u prirodi mozga što našem umu možda može omogućiti pristup do inteligencije ili svijesti koja je izvan individualnog mozga i njegove živčane građe? Što bi to moglo značiti, u smislu neurologije i fizike, da naše sebstvo koje je na razini ega može proniknuti u dublje slojeve poimanja? Zašto je, ukratko, naš mozak biološki opremljen tako da budemo duhovna bića? U poglavljima 3 do 5 pozabavit ću se ovim pitanjima i ponuditi ona bitna znanstvena otkrića koja su zasada dostupna.

Drugi dio

ZNANSTVENI DOKAZI O POSTOJANJU SQ

3. TRI NAČINA RAZMIŠLJANJA, TRI VRSTE INTELIGENCIJE¹

Korijen ljudske inteligencije je u našem genetskom kodu i u cijeloj evolucijskoj povijesti života na ovom planetu. Na nju utječu svakodnevna iskustva, fizičko i mentalno zdravlje, način prehrane, koliko se bavimo fizičkim aktivnostima, kakve odnose stvaramo, te mnogi drugi faktori. Ali govoreći jezikom neurologije, sve što djeluje na inteligenciju prolazi kroz mozak i njegove živčane produžetke, ili je pod njihovom kontrolom. Jedna vrsta organizacije živaca omogućava nam racionalno, logično, pravilima određeno razmišljanje. Ona nam daje naš IQ. Druga vrsta omogućava asocijativno, za navike vezano emocionalno razmišljanje koje prepoznaje obrasce. Ona nam daje naš EQ. Treća vrsta nam omogućava da budemo kreativni, da poniremo u stvari, da stvaramo pravila i ukidamo ih. To je mišljenje pomoću kojega mijenjamo okvire i preobražavamo svoje dotadašnje razmišljanje. Odatle naš SQ. Želimo li u potpunosti shvatiti IQ, EQ i SQ važno je da razumijemo različite sustave razmišljanja mozga i živčanu organizaciju na kojoj se zasnivaju.

Mozak je najsloženiji organ u tijelu. On tvori čudo svjesnog uma, našu svijest o sebi i svijetu i našu sposobnost da slobodno biramo kako ćemo sudjelovati u njemu. On stvara i oblikuje naše misli, omogućava nam da imamo emocije i posreduje u našem duhovnom životu - daje nam osjećaj za smisao i vrijednosti i za odgovarajući kontekst unutar kojeg možemo pojmiti svoja iskustva. Mozak nam daje dodir, vid, okus i govor. On je skladište naših sjećanja. On kontrolira lupanje našeg srca, učestalost znojenja, ritam disanja i bezbroj drugih tjelesnih funkcija. Njegove živčane niti koje se šire prema van kontroliraju svaki dio tijela. On je most između unutrašnjeg života i vanjskog svijeta. Mozak može sve to zato što je složen, podatan, prilagodljiv i organiziran sam unutar sebe.

NEOGRANIČENA SPOSOBNOST MOZGA DA SE RAZVIJA

Nekad su znanstvenici mislili da je mozak »zadan«. Rođeni smo, tako se tvrdilo, s određenim brojem neurona povezanih na određeni način, i kako starimo tako cijela ta mreža polako propada. Držalo se da su ljudi mentalno na vrhuncu s osamnaest godina, nakon čega dolazi do postepenog ali upornog propadanja. Danas neuropsihijatri znaju više o tome. Istina, rađamo se s određenim brojem neurona i tijekom života mnoge gubimo. Umirovljenik ima manje neurona nego tek rođeno dijete. Ali tijekom života stvaramo nove živčane spojeve - ili barem imamo sposobnost za to, i obratno, živčani sustavi koji se malo koriste stišću se i nestaju i njihovo mjesto preuzimaju druge funkcije.

A upravo živčani spojevi daju nam inteligenciju. Dijete se rađa s onim najosnovnijim za održanje života - živčanim spojevima koji reguliraju disanje, kucanje srca, tjelesnu temperaturu i tako dalje.) Ali novorođenčad ne vidi lica i

predmete, ne stvara pojmove i ne može ispuštati suvisle zvukove. Te se sposobnosti razvijaju s vremenom: doživljavajući svijet mozak stvara nove živčane spojeve. Što su doživljaji bogatiji i raznolikiji to će se stvoriti veći i složeniji labirint živčanih spojeva. Upravo zato možemo potaknuti inteligenciju djeteta, pa čak i fizičku koordinaciju tako da ga izlažemo često i raznolikoj stimulaciji - jarko obojenim predmetima, različitim zvukovima i glasovima, raznolikim mirisima i okusima, trljanju leđa i emocionalnoj toplini. Kako rastu, tako novi živčani spojevi djecu obdaruju jezikom i mogućnošću stvaranja pojmova; ti spojevi pohranjuju činjenice i doživljaje, omogućuju čitanje, pisanje i učenje općenito. Nema određive granice u broju ili složenosti živčanih spojeva koje dječji mozak može proizvesti.

U vrlo složenoj kulturi poput naše, kad bi ona bila statična, većina nas bi do osamnaeste godine razvila dovoljno živčanih spojeva da se može snalaziti do kraja života. Stvorili bismo sveukupnu sliku svijeta i njegovih pravila. Stvorili bismo mentalne navike i emocionalne uzorke, uzorke prema kojima bismo se postavljali u odnosu na ljude i situacije. Ukratko, »usnimili« bismo svoj temeljni, pozadinski, uglavnom nesvjesni sklop pretpostavki i vrijednosti -kao nešto što se samo po sebi razumije.,

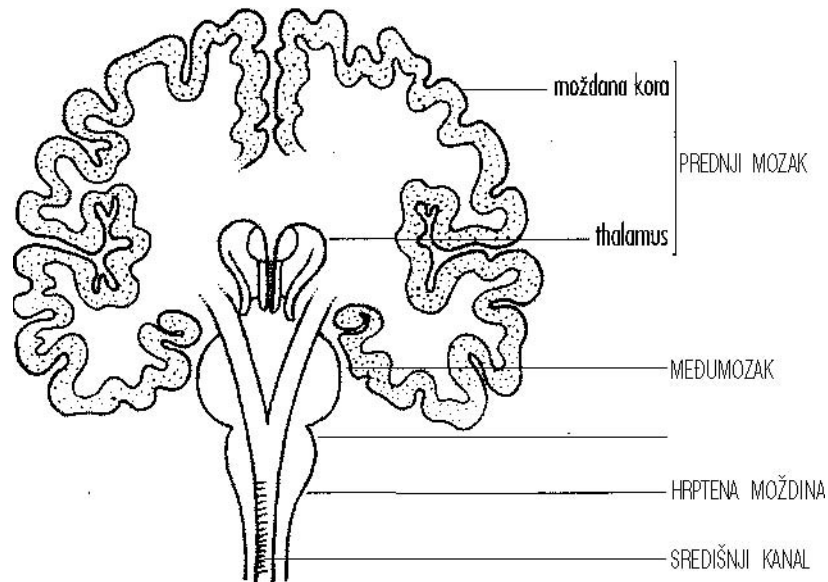
Ali naša kultura nije statična. Ima previše brzih promjena, nejasnoća i nesigurnosti da bismo se do kraja života mogli osloniti na sliku koju smo »usnimili« u prvih osamnaest godina. Moramo se poslužiti onom trećom vrstom razmišljanja iz kojeg potječe kreativnost pri stvaranju i rušenju pravila i neprekidno »reprogramirati« svoj mozak,(kasnije u ovom poglavlju objasniti ću mehanizam koji to omogućuje). A veće oslanjanje na one moždane strukture koje stvaraju SQ zahtijeva mnogo energije.

KRATKA POVIJEST MOZGA

Po svojoj prirodi mozak je prilično konzervativan. On u svojoj složenoj građi nosi cijelu dugu povijest evolucije života na ovom planetu. Arhitektonski gledano, nalik je krivudavim uličicama i zbijenim kućama kakvog prastaroga grada - sloj po sloj arheološke povijesti, naslagan jedan na drugi, i u svemu se tome nekako živi.

U najjednostavnijem sloju naše tjelesne organizacije - onom koji bi se mogao usporediti s najnižim arheološkim slojem kakvog drevnog grada - pronalazimo strukture poput jednostaničnih životinja kakva je ameba. Amebe nemaju živčani sustav; sva osjetima koordinacija i motorički refleksi ovih životinja nalaze se unutar jedne stanice. Naša bijela krvna zrnca što proždiru otpad i bakterije u krvotoku ponašaju se vrlo slično amebama u bari. Jednostavne višestanične životinje poput meduze također nemaju središnji živčani sustav ali imaju mrežu živčanih vlakana koja omogućava komunikaciju između stanica tako da životinja ima dobre reflekse. U našem tijelu, živčane

stanice crijeva tvore sličnu mrežu koja koordinira peristaltiku, grčenje mišića što potiskuje hranu. Što su životinje razvijenije to im je središnji živčani sustav složeniji.

Vanjska građa mozga

Evolucijom sisavaca razvio se prednji mozak - prvo primitivni prednji mozak nižeg reda sisavaca, upravljani prvenstveno instinktima i emocijama, a zatim moždane polutke sa svim svojim tananim sposobnostima procjenjivanja, »male sive ćelije« koje većina nas poistovjećuje s ljudskim umom. Prefrontalni režnjevi moždane kore evoluirali su posljednji, a neophodni su za razumske sposobnosti ega. Međutim pijanstvo, sredstva za umirenje, jaki stres, burni osjećaji ili oštećenja razvijenijeg prednjeg mozga dovode do regresije prema primitivnom, spontanijem, manje proračunatom tipu ponašanja kakav nalazimo u nižih životinja. Stoga su usprkos sve većoj centralizaciji i složenosti živčanog sustava koji se neprekidno razvija, čak i u ljudskih bića preostali živčani sklopovi primitivnijeg tipa, kako unutar mozga i njegovih produžetaka tako i u tijelu.

Zbog toga naš zapadnjački model »razmišljanja« nije dovoljan. Razmišljanje nije isključivo cerebralni proces, ono ne ovisi samo o IQ. Mi ne razmišljamo samo glavom već i emocijama i tijelom (EQ) i svojim duhom, svojim vizijama, nadama, osjećajem za smisao i vrijednosti (SQ). Razmišljamo svim složenim mrežama živaca isprepletenim po cijelom našem organizmu. Sve je to dio naše inteligencije. Svakodnevni jezik to prepoznaje i izražava rečenicama poput:

»Ona razmišlja srcem.« Kaže se da netko »ima osjećaj« za ovaj ili onaj posao, kao da je ta svijest gotovo taktilna.

Razmotrimo sada поближе živčanu gradnju koja podržava svaku od naše tri osnovne vrste inteligencije. Počet ćemo s neuronom, osnovnom gradivnom jedinicom svih živčanih procesa.

NEURON

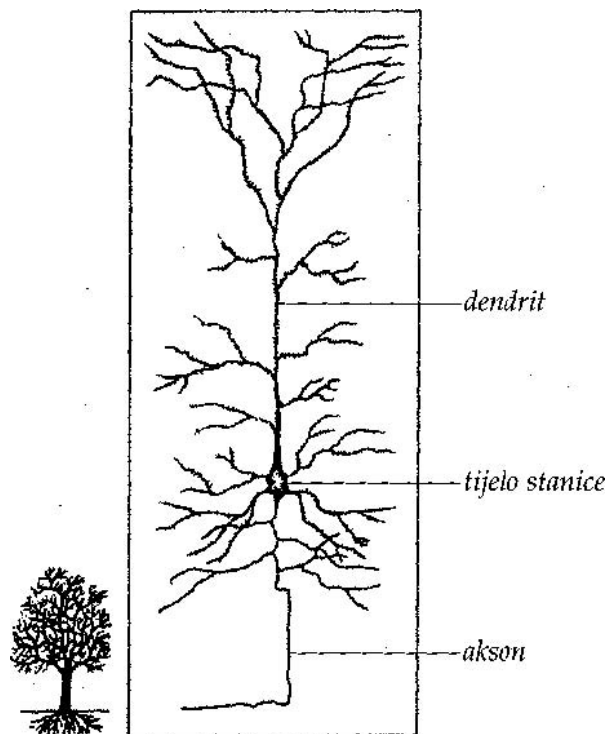
Ljudski mozak sadrži između 10 000 000 000 i 100 000 000 000 živčanih stanica ili neurona. Ima ih oko stotinu različitih vrsta, a oko pola ih je smješteno u najrazvijenijem dijelu mozga, moždanoj kori. Tipični neuron ima oblik drveta, s »korijenjem« (dendritima), »tijelom stanice« (soma), »deblom« (akson) i »granama« (završeci aksona). Dendriti svakog neurona primaju osjetilne podražaje koji ga mogu stimulirati ili kočiti. Ti podražaji putuju prema tijelu stanice, postepeno slabeći. Ako u određenom času do tijela stanice stigne dovoljno podražaja on duž aksona užga poticaj za akciju. Taj poticaj za akciju putuje poput zapaljenog fitilja do završetaka aksona. Završeci aksona tvore sinapsu (spoj) s dendritima susjednih neurona.

Piramidni neuron moždane kore ima između tisuću i deset tisuća sinapsi koje izravno komuniciraju s mnogim drugim neuronima, uglavnom onim najbližima u moždanoj kori. Većina sinapsi djeluje pomoću kemijskih signala. Završetak aksona jednog neurona izluči kap kemikalije poznate kao neurotransmiter, koja onda pobudi ili zakoči susjedni dendrit. Poznato je da se u različitim moždanim sustavima koristi preko desetak takvih neurotransmitera koji djeluju na mentalne i emocionalne sposobnosti i stanja.

Noradrenalin, na primjer, stimulira cijeli mozak. Premala količina može pridonijeti depresiji, a ako ga ima previše može izazvati maniju. Acetilkinolin potiče vanjski sloj moždane kore i omogućuje suvislo titranje živaca kojem možemo zahvaliti svijest. Manjak acetilkolina remeti to titranje i smatra se jednim od uzroka Alzheimerove bolesti. Serotonin stimulira određene moždane sustave pa se depresija pripisuje manjku te kemikalije. Slavni antidepresiv *Prozac* djeluje tako da podiže razinu serotonina. Kod niske razine kako serotonina tako i acetilkolina, simptomi Alzheimerova mnogo su teži. Četvrti vrlo aktivni neurotransmiter je dopamin koji također stimulira određene moždane sustave. Kod depresije u nekim je dijelovima mozga često premalo dopamina; kod shizofrenije ima ga daleko previše u drugim dijelovima. Gotovo svi lijekovi koji utječu na mentalne funkcije - sredstva za smirenje, stimulanti, opijati, antidepresivi i tako dalje - čine to djelujući na jedan ili više neurotransmitera.

Neuroni funkcioniraju tako da šalju signale, poput signala u telefonskoj mreži ili računalu. Pri ovoj funkciji posreduje nešto što bi se moglo nazvati poticajem za akciju. Dendriti, međutim, djeluju na mnogo istančaniji način. Većina dendrita na podražaj ne proizvodi poticaj za akciju. Oni djeluju na

susjedne dijelove istog neurona, ili na obližnje neurone putem električnih polja, i zatim se vraćaju u svoje normalno stanje. Sustavi međusobno djelujućih neurona mogu u dendritima proizvesti oscilirajuća električna polja.

Neuron

RAZMIŠLJANJE U NIZU - IQ

Pojednostavljeni model »razmišljanja« kao nečeg linearnog, logičnog i hladnog nije pogrešan - samo što to nije cijela priča. On je izveden iz aristotelijanske logike i aritmetike: »Ako je x, onda je y«, ili »2+2=4.« Ljudskim bićima ta vrsta razmišljanja ide jako dobro i u tome smo nadišli sve niže životinje. Računalima ide čak i bolje. Mozak ga može izvesti zahvaljujući vrlo specifičnoj vrsti živčanih sklopova poznatih kao živčani traktovi.

Živčani traktovi nalik su nizu telefonskih kablova. Akson jednog neurona ili skupine neurona stimulira dendrite sljedećeg neurona ili skupine neurona pa kroz lanac povezanih neurona prolazi elektrokemijski signal, bilo da se radi o jednoj misli ili o toku misli. Svaki neuron u nizu pali se ili gasi i ako se ošteti ili isključi ma koji dio lanca cijeli niz se gasi, kao kod serijski povezanih žaruljica na božićnom drvcu.

Živčani traktovi uče (programiraju se) prema određenom programu čija su pravila u skladu s logikom. To je učenje korak po korak i ima stroga pravila.

Kad tražimo od djece da nešto nabubaju napamet mi ih zapravo potičemo da programiraju mozak za produciranje u nizu. Tako se stvara razmišljanje korisno za rješavanje racionalnih problema ili ispunjavanje točno određenih zadataka. To je vrsta razmišljanja tipa »kako?«, usmjerenog na cilj, pomoću kojega učimo gramatička pravila ili pravila igre. Ono je racionalno i logično: »Ako postupim ovako mogu očekivati određenu posljedicu.« Razmišljanje u nizu je vrsta mentalne sposobnosti koja se provjerava u standardnim IQ testovima.

Živčanih traktova i krugova neophodnih za razmišljanje u nizu ima i drugdje u tijelu i kod nižih životinja. Jednostavna, zadana, serijska podešenost moždanog debla i kralježnične moždine odgovorna je za refleksni skok koljena, podešavanje temperature tijela i krvnog tlaka i druge slične jednostavne funkcije. Na ovoj razini, serijska programiranost živaca radi kao termostat centralnog grijanja. Uvjetovani refleksi gotovo su isto tako jednostavni.

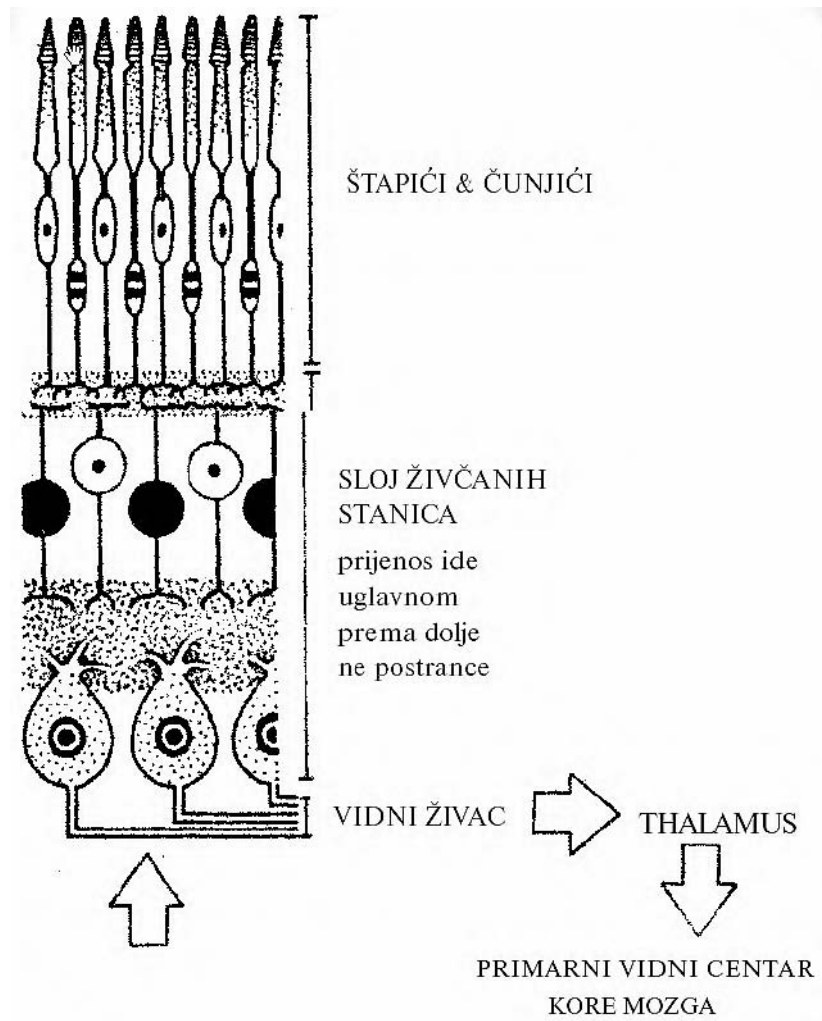
Razmišljanje u nizu, ili produciranje, zahtijeva precizan protok impulsa, od točke do točke. Postoje živčani traktovi koji, na primjer, svaku točku na mrežnici oka vode prema pridruženoj točki thalamusa, a onda od točke do točke na vidno područje moždane kore, te dalje lancem vizualnog produciranja. Druga osjetila poput osjetila mirisa, sluha i dodira koriste druge živčane traktove.

Velik dio instinktivnog ponašanja u nižih životinja također se može pripisati serijskom procesiranju. Instinkt možemo shvatiti kao zadani program, poput instinkta usječenog u patke i druge ptice, gdje se ptič čim se izlegne identificira s majkom, prvim brižnim objektom ili osobom na koju nailazi, i ostaje kao zalijepljen za tu identifikaciju. Ima pretjerano racionalnih ljudskih bića (i mnogo birokrata!) koji se isto tako zalijepe za programirani način razmišljanja i teško im je prekršiti pravila ili naučiti nova.

Razmišljanje u nizu vrlo je slično serijskom produciranju mnogih računala. I doista, zbog te podudarnosti znanstvenici su proučavajući spoznaju na prvo mjesto stavili ono čemu pripada tek drugo mjesto i objasnili ljudsko razmišljanje rječnikom računalnog produciranja. Kod serijskog računala podaci su izloženi u nizu »djelića« - na primjer točke na magnetskoj traci ili električni impulsi - koji predstavljaju informacije. S informacijama se barata prema određenim pravilima (programu). Ali računala ne mogu sama razmišljati. Ne mogu se pitati rade li prema dobrom programu i postoji li bolji. I ne mogu reagirati na ili raditi s podacima za koje nisu programirani - ne mogu kreativno učiti! Za ljudsko razmišljanje potreban je širi model koji uključuje svijest. O tome će biti riječi kasnije, kad vidimo kako surađuju različiti živčani sustavi u ljudskom mozgu.

Velik dio razmišljanja koje se u našoj kulturi koristi u praktičnom, svakodnevnom životu serijsko je razmišljanje ili razmišljanje tipa IQ-a. Mentalna aritmetika jednostavan je primjer. Faza analize kod ma kojeg

projekta uključuje razlaganje problema ili situacije na najjednostavnije, logične dijelove, a zatim predviđanje kauzalnih odnosa koji će izaći na vidjelo. Svako strateško planiranje podrazumijeva plan i razradu provedbe, korak po korak. U biznisu, »vođenje poslova u skladu sa ciljevima« podrazumijeva da treba postaviti jasne ciljeve, a zatim razraditi logičan niz postupaka za njihovo postizanje. Serijska računala koja igraju šah čine to tako da analiziraju sve moguće ishode svakog položaja, a onda korak po korak izračunaju najjači potez.

Živčani traktovi u mrežnici ili vidnom živcu. Mrežnica je povezana serijski, poput telefonskih kablova. Ista vrsta veze nastavlja se na thalamusu i primarnom vidnom centru kore mozga.

Prednost razmišljanja u nizu kao i IQ inteligencije jest u tome što je točno, precizno i pouzdano. Ali kao i tip razmišljanja na kojem se temelji njutonijanska znanost, ono je linearno i determinirano: B uvijek slijedi A na isti način. Ta vrsta razmišljanja ne priznaje nijanse ni nejasnoće: kod nje je sve da/ne, i/ili. Zadivljujuće djelotvorno unutar zadanih pravila, serijsko razmišljanje se slama ako nestane putokaza. Ponaša se kao računalo kad dobije zadatak za koji nije programirano.

Da se poslužim metaforom američkog filozofa Jamesa Carsea, serijsko razmišljanje je »ograničena igra«. Ono djeluje unutar granica. Od njega nema nikakve koristi kad valja promotriti obzor u potrazi za novim mogućnostima ili se nositi s neočekivanim. Stoga ćemo sada pogledati prvi od druga dva živčana sustava koji rade u tandemu sa serijskim produciranjem i znatno obogaćuju njegove mogućnosti.

ASOCIJATIVNO RAZMIŠLJANJE - EQ MOZGA

Ova vrsta razmišljanja omogućava nam da povežujemo stvari poput gladi i hrane, doma i udobnosti, majke i ljubavi, laveža pasa i opasnosti, crvene boje i osjećaja uzbuđenja ili opasnosti. Asocijativno razmišljanje pozadina je većeg dijela naše čisto emocionalne inteligencije - veza između jednog osjećaja i drugog, između osjećaja i tjelesnih osjeta, osjećaja i okoliša. Ono nam omogućava da prepoznamo obrasce poput lica ili mirisa, da svladamo motoričke vještine poput vožnje bicikla ili automobila. To je »razmišljanje« srcem i tijelom. EQ, o kojoj se obično razmišlja kao o »emocionalnoj inteligenciji«, također je i inteligencija tijela. To je inteligencija koju sa savršenim rezultatima koriste kako nadareni sportaš tako i pijanist koji je sate i sate proveo vježbajući.

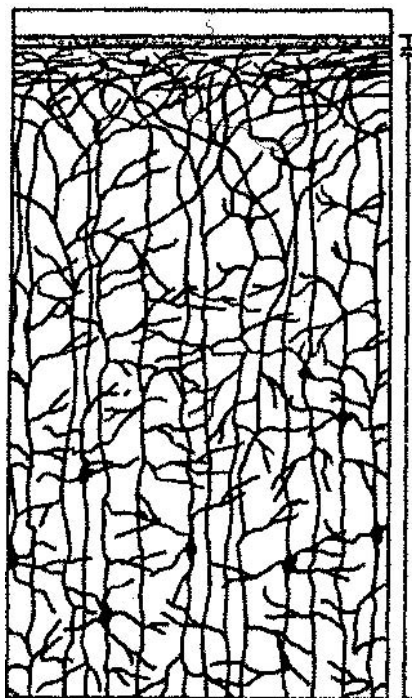
Strukture unutar mozga koje nam omogućavaju asocijativno razmišljanje nazivaju se živčanim spletovima. Svaki od tih spletova sadrži snopove i do sto tisuća neurona, a svaki neuron u snopu može biti povezan sa čak tisuću drugih. Za razliku od precizno isprepletenih živčanih traktova, u živčanim spletovima svaki neuron djeluje na, ili je pod utjecajem, mnogih drugih istovremeno.

U svom najjednostavnijem obliku asocijativno razmišljanje izvodi se putem uvjetovane reakcije kao u pokusima sa psima ruskog znanstvenika Pavlova. Životinje su počele sliniti na zvuk zvona nakon što im je ponavljano davao hranu uz taj zvuk. Živčani spletovi omogućuju učenje mnogo složenijih asocijativnih obrazaca. *Input* (ulazni podaci) za učenje ide preko jednih elemenata živčanih spletova, a *output* (izlazni rezultat), u ovom slučaju naredba za ponašanje, preko drugih: između to dvoje posreduju i drugi elementi. Pojedinačni element unutar spleta aktivira se ako se velik broj njegovih *inputa*

»zapali« istovremeno. Snaga uzajamnih veza između elemenata mijenja se s iskustvom i tako, kao što ćemo vidjeti, cijelom sustavu omogućava da »uči«.

Živčani spletovi u mozgu povezani su s udaljenijim živčanim spletovima po cijelom mozgu i tijelu. Oni u deblu mozga, najstarijem njegovom dijelu, nazivaju se mrežastim formacijama i prenose ulazne osjetne podatke i za njih vezane izlazne motoričke zapovijedi, na primjer hodanje ili gutanje - za kojih zapovijed stiže s viših razina mozga, ali se koordinira u nižem mozgu ili kralježničkoj moždini. Oni također upravljaju ciklusom spavanja i budnosti.

POVRŠINA

MOŽDANA KORA

Živčani splet na kojem se vidi pojednostavljeni oblik piramidnih stanica u moždanoj kori.

Majka, na primjer, može mirno spavati uz buku prometa, ali će se probuditi na najmanje meškoljenje svoga djeteta. Mrežaste formacije usklađuju ovu reakciju buđenja. Njihov najsloženiji dio, mrežasta formacija thalamusa, može u jednom času podražiti samo jedan dio mozga, pa zato govorimo o selektivnoj pozornosti.

Za razliku od serijskih živčanih traktova koji su podložni pravilima i strogo programirani pa ne mogu učiti na nov način, živčani spletovi imaju mogućnost reprogramiranja pod utjecajem iskustva. Svaki put kad vidim neki obrazac, veze živčanih spletova koje prepoznaju taj obrazac jačaju, sve dok prepoznavanje ne postane automatsko. Promijeni li se obrazac, mogućnost da ga prepoznam također će se polako mijenjati sve dok se moj mozak ne reprogramira za prepoznavanje novog obrasca. Veze između neurona u spletu mogu biti različite jačine i bilo koji element može uzbuđivati ili kočiti ostale s kojima je povezan. Učenjem se snaga veza mijenja: živčani elementi koji se pale istovremeno postepeno postaju snažnije vezani.

Dok učimo voziti auto, na primjer, svaki pokret ruku ili nogu promišljen je i svjestan, a auto jedva da imamo pod kontrolom. Što češće vozimo koordinacija između ruku, stopala i mozga jače se usjeca u živčane spletove, sve dok na poslijetku ne moramo više misliti na vožnju (barem ne glavom) osim ako iskrsne nešto nepredviđeno.

Sve asocijativno učenje odvija se putem pokušaja i pogreške. Kad štakor uči trčati po labirintu on ne slijedi pravila, on samo pokušava. Ako ne uspije, živčana veza se ne mijenja; ako uspije, mozak tu vezu jača. Ova vrsta učenja snažno se oslanja na iskustvo: što češće uspješno ponovimo neku vještinu to je vjerojatnije da ćemo je i sljedeći put dobro izvesti. Asocijativno učenje je tiho učenje - učim neku vještinu ali ne mogu oblikovati pravila po kojima sam je naučila, a obično ne mogu čak ni opisati kako sam to naučila. Ne možete naučiti voziti bicikl čitajući priručnik! Živčani spletovi nisu povezani s jezičnom sposobnošću niti s vještinom izražavanja ideja. Oni su naprosto natopljeni iskustvom. Mi *osjećamo* svoje vještine, mi ih *činimo*, ne razmišljamo i ne govorimo o njima. Te vještine razvijamo jer nam daju osjećaj zadovoljstva ili ispunjenja, ili zato što nam pomažu da izbjegnemo bol.

Asocijativni živčani spletovi mozga pokrivaju više toga, ne samo ono što spremno nazivamo emocijama, a nije teško prepoznati kako se naš emocionalni život uklapa u asocijativni uzorak i kako se uglavnom temelji na tim živčanim spletovima. Limbični sustav, koji je sjedište kontrole emocija u mozgu, ima kako serijske živčane traktove tako i asocijativne živčane spletove. Neke emocije, poput straha od zmija, urođene su i vjerojatno se temelje na serijskoj »uprogramiranosti« u limbični sustav. Ali većina osjećaja vezana je za pokušaj i pogrešku, to je polagano, asocijativno taloženje reakcije na određeni podražaj. Osim toga, vezani su za naviku. Kad se jednom naučim razljutiti na određeni podražaj teško mi je drugi put reagirati drugačije. Psihijatrija umnogome postoji zato da ljudima pomogne prekinuti naviku dugogodišnjih pogrešnih emocionalnih asocijacija.

Kao i drugi vidovi asocijativne inteligencije, emocije nisu neposredno verbalne. Često nam je teško govoriti o njima, to jest točno ih opisati, i sasvim

je sigurno da nisu baš uvijek »racionalne«, u smislu da ne podliježu pravilima i predviđanjima. Na nepotpune podatke često reaguju na posve nepredvidiv način.

Isto tako, pri prepoznavanju obrazaca svi djelići podataka iz određenog obrasca imaju mogućnost interakcije. Neki dijelovi mogu nedostajati, ili mogu biti drugačiji nego u prvom usvojenom obrascu, ali dobiva se »najbliža slika«. Na taj način asocijativna inteligencija može izlaziti na kraj s nejasnim situacijama, ali i pronalaziti »približnosti«. Prilagodljivija je, ali manje precizna od razmišljanja u nizu. Emocije pokrivaju širi raspon iskustva od razuma, ali su često nepouzdanije.

»Blic« sjećanje omogućeno je preciznim rasporedom živaca u dijelu mozga zvanom hipokampus (vidi str. 79). S godinama on može izgubiti svoje sposobnosti. Ali imamo i sporiji sustav sjećanja koji seže u prošlost, zasnovan na asocijativnim živčanim spletozima smještenima po cijelom mozgu. Taj sustav sjećanja može postepeno učiti nove stvari, poput tjelesnih vještina i pamćenja lica, čak i kad sjećanje na novije događaje slabi. Stariju je osobu teško naučiti novim serijski povezanim vještinama, ali nove motoričke vještine mogu se naučiti u ma kojoj dobi, makar i sporo. Primjer su plivanje ili učenje pjesme napamet. Mnoge od naših emocionalnih reakcija pohranjene su u sustavu dugoročnih sjećanja jer se s vremenom tu izgradila njihova asocijativna baza.

Ova dva sustava pamćenja ne samo da imaju drugačije raspoređene živce, već i različitu biokemiju. Biokemijski mehanizam za učenje koji postoji u sinapsama (spojevima živaca) kod asocijativnog sjećanja mijenja se sporo i postepeno, a ponavljanjem postaje snažniji kad god se dva neurona istovremeno upale. Obratno, biokemijski mehanizam za učenje kod kratkoročnog sjećanja oslanja se na jednokratni signal.

Kao kod serijskog ustrojstva mozga tako se i kod njegovog asocijativnog ili paralelnog ustroja može pronaći sličnosti s računalima. To su takozvane neuralne mreže ili paralelni procesori. Kao dijelovi mozga koji imaju asocijativne mreže, i oni se sastoje od brojnih vrlo složenih, međusobno povezanih kompjutorskih elemenata. Kao i kod mozga, svaki put kad se upali spoj između tih elemenata, taj spoj jača i tako računalo polako »uči« novo ponašanje. To je različito od serijskih procesora koji ne mogu učiti. Njih je moguće samo programirati. Paralelna računala polako uče iz svoje okoline i sama mijenjaju svoje unutrašnje ustrojstvo.

Dok serijsko računalo ne može raditi ako je makar i jedna veza u njegovom komunikacijskom lancu zakočena, paralelna računala su izdržljivija. Čak i ako su malo oštećena, ipak dobro rade zato što razni paralelni spojevi preuzimaju posao oštećenih susjeda. Budući da moždane stanice u ljudi svakodnevno odumiru očita je prednost tih naših paralelnih sposobnosti!

Dok serijska računala imaju »jezik«, niz simbola koji upravljaju računanjem, paralelni procesori su »nijemi«. Oni rade po sustavu pokušaja i pogreške. Danas se takva računala koriste za prepoznavanje rukopisa, čitanje poštanskih kodova, razlučivanje okusa i mirisa, »raspoznavanje« lica. Mogu se upotrijebiti, na primjer, za izradu fotografije iz djelomičnog opisa nečijeg lica ili izgleda.

Prednost asocijativnog razmišljanja je u tome što ono vodi stalan dijalog s iskustvom i može neprekidno učiti kroz eksperimente. Zna se snaći u novom iskustvu. Ta vrsta razmišljanja spretno barata s nijansama i nejasnoćama - možemo maknuti čak i do 80 posto nekog obrasca, a mozak će ipak prepoznati ono što je preostalo. Računalo tipa neuralne mreže može prepoznati poštanski kod ispisan milijunima različitih rukopisa. Nedostatak te vrste razmišljanja je u tome što se uči sporo, što nije precizno i što ima sklonost da se veže za navike ili tradiciju. Neka se vještina ili emocionalna reakcija *može* iznova naučiti, ali za to treba vremena i mnogo truda. A kako je asocijativno razmišljanje šutljivo, teško ga je podijeliti s drugima. Tako ne možete naprosto ispisati formulu i reći nekome kako se to izvodi. Tu vještinu svatko mora naučiti na svoj način, za sebe. Ne postoje dva mozga koja imaju isti sklop živčanih spojeva.

Isto tako nema dvoje ljudi koji imaju isti emocionalni život. Ja mogu prepoznati vašu emociju, mogu suosjećati s njom, ali ne mogu je *imati*.

SURADNJA IZMEĐU IQ-A I EQ-A

Ljudski je mozak mnogo složeniji od ma kojeg računala. Neke su razlike očite, kao na primjer ta da je mozak građen od tkiva i krvi, a računala od silikonskih čipova, ili to što se mozak na složen način *razvijao* tijekom milijuna godina dok su računala *izmislili* ljudi imajući na umu određene ciljeve. A osim toga, mozgovi surađuju putem sustava razmišljanja. Mozak nije izolirana jedinica »inteligencije«, ili izoliran sustav za serijsko prenošenje podataka koji djeluje paralelno s izoliranim asocijativnim sustavom. Ta dva sustava djeluju jedan na drugi, nadopunjavaju se, dajući nam inteligenciju kakvu nijedan ne bi mogao pružiti sam. IQ i EQ međusobno se podržavaju.

Godine 1993. Seymour i Norwood opisali su pokuse sa šahistima da bi se vidjelo kakva vrsta razmišljanja je u pozadini njihovih strategija. Vrhunskim majstorima i lošim igračima nakratko su pokazali niz pozicija od kojih su neke bile uobičajene a neke gotovo besmislene. Obje su skupine zamolili da ponove viđene pozicije. Kod uobičajenih pozicija majstori su se mnogo bolje snašli od loših igrača, ali kad je trebalo ponoviti apsurdne položaje obje su grupe imale iste rezultate. Pokazalo se da je razlika u tome što su majstori ponavljajući uobičajene pozicije koristili kombinaciju asocijativnog i serijskog razmišljanja, dok slabi igrači za sve koriste samo razmišljanje u nizu.

Otkriveno je da šahovski velemajstor tijekom godina izgradi asocijativne obrasce za oko pedeset tisuća uobičajenih tipova šahovskih pozicija. Kad je tijekom igre suočen s problemom, on ne proračunava posljedice svakog svog poteza. On smjesta prepoznaje dobre poteze i serijski (racionalno) analizira samo njih. Loš igrač, međutim, pokušava analizirati svaki mogući potez i tako gubi vrijeme i energiju.

Posve općenito govoreći, psiholozi se slažu da ljudski mozak ima sklop asocijativnih procesora velikog kapaciteta i serijski procesor malog kapaciteta koji se selektivno bavi pojedinima od njih. Jedna od mogućih metafora bio bi reflektor koji se usmjerava na pojedini predmet na tamnoj pozadini. Ono čemu se ne posveti zaboravlja se za nekoliko sekundi, iako je u međuvremenu možda proizvelo podsvjesno djelovanje (kao na primjer reklame koje ciljaju na podsvijest). Većina ljudi može, na primjer, nekoliko sekundi pamtit sedmeroznamenasti telefonski broj. Pamćenje će potrajati ako ga ponavljamo, ali začas ćemo ga zaboraviti omete li nas štogod. Mnogo pokusa dokazuje postojanje ovog kratkotrajnog »radnog pamćenja«.

Radno pamćenje je osnovno obilježje ljudskog serijskog razmišljanja. Ono nam omogućava da pamtimo gdje smo kad obavljamo neki serijski zadatak poput kuhanja, čitanja ili razmišljanja. Ako je tijekom toga procesa serijskog razmišljanja na nekom mentalnom raskrižju umu ponuđeno nekoliko alternativa, radno pamćenje nam omogućava da ih ostanemo svjesni dovoljno dugo da se uspijemo odlučiti za jednu.

Ova vrsta pamćenja pri kojem se relevantne alternative drže u punoj svijesti sve dok se traži odgovor, funkcija je prefrontalne kore mozga. Ljudi s oštećenim prefrontalnim dijelom, kao kod Alzheimerove bolesti, nekih kljenuti ili povreda, očituju narušeno radno pamćenje i ne mogu zadržati pozornost i oblikovati pojmove ili ih koristiti prema potrebi.

Ako je u našoj svijesti prisutna samo jedna mogućnost, mentalna reakcija postaje automatska. Sustav pozornosti postaje manje aktivan i svjesnost se smanjuje. Isto tako, jednostavna, manualna aktivnost kao što je vožnja automobila može postati programirana i uglavnom nema potrebe za svjesnom pozornošću. Odatle i proizlazi stalna ljudska glad za novim iskustvima i izazovima - za nečim što će zahtijevati nove odluke i stoga veću upotrebu svijesti.

Gore opisan sustav pozornosti blizak je Freudovom pojmu ega. On posjeduje povišenu razinu svjesnosti, u usporedbi s asocijativnom pozadinom (idom). Može se nositi s mogućnostima, apstrakcijama i racionalnim argumentima - što je sve važan dio civilizacije.

Još jedan, vrlo dojmljiv primjer suradnje između serijskog i asocijativnog u svrhu poboljšanja inteligencije dalo je proučavanje pacijenata s moždanim oštećenjima koje je izveo dr Antonio Damasio. Jedan od poznatih slučajeva koje

Damasio opisuje u svojoj knjizi *Descartesova pogreška*, a koji ponovno spominje Daniel Goleman u svojoj *Emocionalnoj inteligenciji*, jest pacijent imenom Elliot koji ima problema s *racionalnim* razmišljanjem zbog manjeg oštećenja prefrontalne moždane kore koje je izazvalo *emocionalni* poremećaj. Tumor nije oštetio nijedno područje mozga koje upravlja donošenjem racionalnih odluka ili IQ-om, te je pacijent i dalje imao vrhunske rezultate na IQ testovima. Imao je dobro pamćenje, sve njegove racionalne sposobnosti i znanje bili su netaknuti. Ali ozljeda je prouzročila »mlake« emocionalne reakcije što je oslabilo sposobnost donošenja racionalnih odluka. Suradnja između IQ-a i EQ-a bila je narušena i on je izgubio sposobnost »zdravorazumskog« rasuđivanja.

Kako pokusi sa šahistima tako i Damasiova opažanja ilustriraju usklađenost serijskog i asocijativnog produciranja, odnosno IQ-a i EQ-a, što se barem djelomično može objasniti sadašnjim, opće prihvaćenim modelima razmišljanja. Ali ljudi imaju i druge, očite mentalne sposobnosti koje ostaju zagonetka. Mozak posjeduje još neku vrstu inteligencije za koju znanost o spoznaji još nema objašnjenja.

Sada ćemo zaviriti u neurološke pokuse koji bacaju malo svjetla na to kako djeluje ova »dodatna« inteligencija.

OBJEDINJAVAJUĆE RAZMIŠLJANJE - SQ MOZGA

Vidjeli smo da računala mogu simulirati serijsko i asocijativno razmišljanje. PC može izvesti nešto vrlo slično serijskom razmišljanju daleko brže i preciznije od čovjeka. Računala tipa neuralne mreže mogu djelomično podražavati ljudsku sposobnost asocijativnog razmišljanja, a ti će se strojevi napretkom tehnologije nedvojbeno sve više razvijati. Ali u mentalnom životu čovjeka i njegovoj inteligenciji ima mnogo toga što nijedno dosad izgrađeno, ili zamišljeno, računalo ne može kopirati. Te sposobnosti u ovoj knjizi nazivam »duhovnom inteligencijom« - inteligencijom koja nam daje smisao, stavlja događaje unutar konteksta i pruža mogućnost preobrazbe.

Za razliku od strojeva ljudi su svjesni. Svjesni smo svoga iskustva, svjesni toga da smo svjesni. Na to iskustvo reagiramo s boli ili smijehom, s osjećajem tuge ili smislom za humor. Smijemo se šalama i osjećamo zubobolju. Iako nas naučena pravila »programiraju« tako da tijekom života stvaramo duboke navike zasnovane na asocijacijama, ipak smo zadržali slobodnu volju. Ako smo se spremni tome posvetiti i uložiti mnogo energije možemo promijeniti pravila i raskinuti navike. Računala uvijek rade unutar programa, unutar granica. Igraju ono što smo nazvali ograničenom igrom. Ali ljudi mogu biti igrači bez granica. Možemo pomaknuti međe - možemo se *poigrati* njima.

Sve to možemo zato što imamo i vrstu razmišljanja koja je kreativna, intuitivna, sposobna ponirati. Jezik *učimo* sustavima serijskog i asocijativnog

razmišljanja, ali *izmišljamo* ga nekim trećim sustavom razmišljanja. Uobičajene situacije ili one u kojima smo se zatekli, obrasce ponašanja i pravila *razumijemo* pomoću naše prve dvije vrste *razmišljanja*, ali nove *stvaramo* ovom trećom.

Osim toga, mi ljudi smo bića smisla. Kad mu zadate programiranu zapovijed, računalo ne pita: »Zašto to činim?« ili »Što to znači?« Ono naprosto slijedi zapovijed. Ljudi vrlo često postavljaju to pitanje i mnogo su djelotvorniji kad dobiju pravi odgovor. Računala mogu baratati jezičnom sintaksom - ona mogu prepoznati i poslagati riječi u gramatički točan (pravilima zadan) poredak. Ali samo ljudi razumiju semantiku, značenje riječi, i zato mogu razumjeti nešto poput metafore.

Ono što je zajedničko svim tim »dodatnim« ljudskim sposobnostima jest osjećaj za objedinjenost kad treba pojmiti neku situaciju ili reagirati na nju. U svojoj osnovi razumijevanje je cjelovito - to je sposobnost da se pojmi cjelokupni kontekst koji povezuje sastavne dijelove. Upravo to kontekstualno poimanje nedostaje shizofrenicima koji ne mogu objединiti svoje iskustvo pa ne mogu reagirati na njega na odgovarajući način. U ovoj ćemo knjizi to nazivati »objedinjujućim razmišljanjem«. Sposobnost objedinjavanja bitna je značajka svijesti i ključ razumijevanja neurološke baze SQ-a.

Mnogi od golemog broja neurona u ljudskom mozgu povezani su serijskim lancima ili kružnim putevima, dok su mnogi drugi u živčanim spletovima blisko vezani sa čak i do deset tisuća drugih. Ali u fizičkom smislu ne postoji veza među svim neuronima, čak niti među svim lancima ili neuronskim jedinicama. Govoreći sa stajališta građe, mozak se sastoji od mnogo nezavisnih »specijaliziranih sustava«, od kojih neki obrađuju boju, neki zvuk, neki taktilne osjete, i tako dalje. Kad pogledam svoju radnu sobu svi ti specijalizirani sustavi bombardirani su milijunima opazajnih podataka - vizualnim, slušnim, taktilnim, toplinskim i tako dalje. Pa ipak moja svijest vidi sobu kao cjelinu: moje opazajno polje je objedinjeno. Zagonetka koja postavlja pitanje kako je to moguće, u neurologiji, psihologiji i filozofiji naziva se »problemom povezivanja«. Kako to moj mozak povezuje raznovrsna opazajna iskustva?

Osim toga, dok se ogledam po svojoj sobi razaznajem različite predmete - svoj radni stol, računalo, CD player, slike na zidu, šalicu kave pored sebe. To je još jedna pojedinost problema povezivanja. U mom mozgu nema središnjeg neuro modela za CD player ili za šalicu kave kojem bi se mogla pripisati ova sposobnost raspoznavanja. Ali to je već bilo predmet mnogih istraživanja i sada je barem djelimično objašnjeno.

Istraživački tim koji su u Frankfurtu predvodili Wolf Singer i Charles Gray, izveo je pokus u kojem su na neurone različitih dijelova mozga sisavaca priključene elektrode. Svi dijelovi mozga u svakom trenutku odašilju električne signale koji se mogu očitati na elektroencefalografu i osciliraju na različitim

frekvencijama. Singerov tim je otkrio da, kad opažam neki objekt poput šalice kave, neuroni u svakom pojedinom dijelu mozga uključenom u to opažanje sinhrono osciliraju, na frekvenciji između 35 Hz i 45 Hz (35 - 45 ciklusa u sekundi). Ove sinhronizirane oscilacije objedinjuju mnogobrojne pojedinačne opažajne reakcije na šalicu - njenu okruglost, boju, visinu i tako dalje - i daju mi iskustvo jedinstvenog, čvrstog predmeta.

Isto tako, kad bi se elektrode priključile na različite dijelove moga mozga koji opažaju CD player, i za njih bi se otkrilo da sinhrono osciliraju - ali na nešto drugačijoj frekvenciji (premda i dalje u rasponu od 35 - 45 Hz) nego neuroni koji su opažali šalicu. I tako dalje, za svaki predmet u mojoj sobi.

Singerova istraživanja zasada nisu otišla dalje od ove studije o oscilaciji živaca radi objedinjavanja opažaja pojedinih predmeta. Ali neurološka proučavanja meditanata potkrepljuju i proširuju ove spoznaje o percepciji. U fiziološkom je smislu otkriveno da meditacija poput budističke vipasane ili raja joge (na primjer transcendentalna meditacija) snižava krvni pritisak i usporava metabolizam, dajući naslutiti da je korisna za oslobađanje od stresa. Izvedene su i studije moždanih valova u meditanata a, što je vrlo korisno, za razliku od situacije sa šalicama i CD playerima, meditantima mogu opisati svoje iskustvo.

Na istoku meditant prvo barem dvadesetak minuta odsjedi uspravno u tihoj sobi. Usmjerava pozornost na disanje, na neki zvuk (koji se naziva mantra), ili na predmet poput plamena svijeće. Kako ga ništa ne ometa um se smiri i meditant se posve opusti. U toj se fazi primjećuju promjene u krvnom tlaku i metabolizmu. Na EEG-u se primjećuju skladni alfa moždani valovi, karakteristični za budnu opuštenost.

U drugoj, dubljoj fazi, meditant prelazi u stanje svijesti u kojem je budan ali mu je um ispražnjen od misli ili sadržaja. Mogu mu se javiti određene duboke spoznaje. Proučavanje mozga meditanata EEG-om tijekom te faze pokazuje sve skladnije moždane valove na nekoliko frekvencija (uključujući i 40 Hz) širom velikih površina mozga. Meditantima opisuju osjećaj kako sva svijest ulazi u skladno, objedinjeno stanje, a on je očito praćen usklađenim oscilacijama živaca.

Sve do nedavno nije bilo istraživanja o tome u kojoj mjeri živčane oscilacije od 40 Hz sudjeluju u objedinjavajućem razmišljanju i koja je njihova uloga, osim Singer-Grayovog (ili sličnih radova) i studija o meditaciji. Ali 1990-tih u znanstvenim su se časopisima počeli pojavljivati novi podaci. Razvijena je nova tehnologija, magnetoencefalografija, koja omogućava osjetljivije i opsežnije promatranje tih oscilacija po cijelom mozgu i njihove uloge u ljudskoj inteligenciji. Kako ćemo vidjeti u poglavlju 4, koje je u cijelosti posvećeno ovim novim istraživanjima, sada ima znatnih dokaza o tome da usklađene oscilacije živaca u rasponu od 40 Hz:

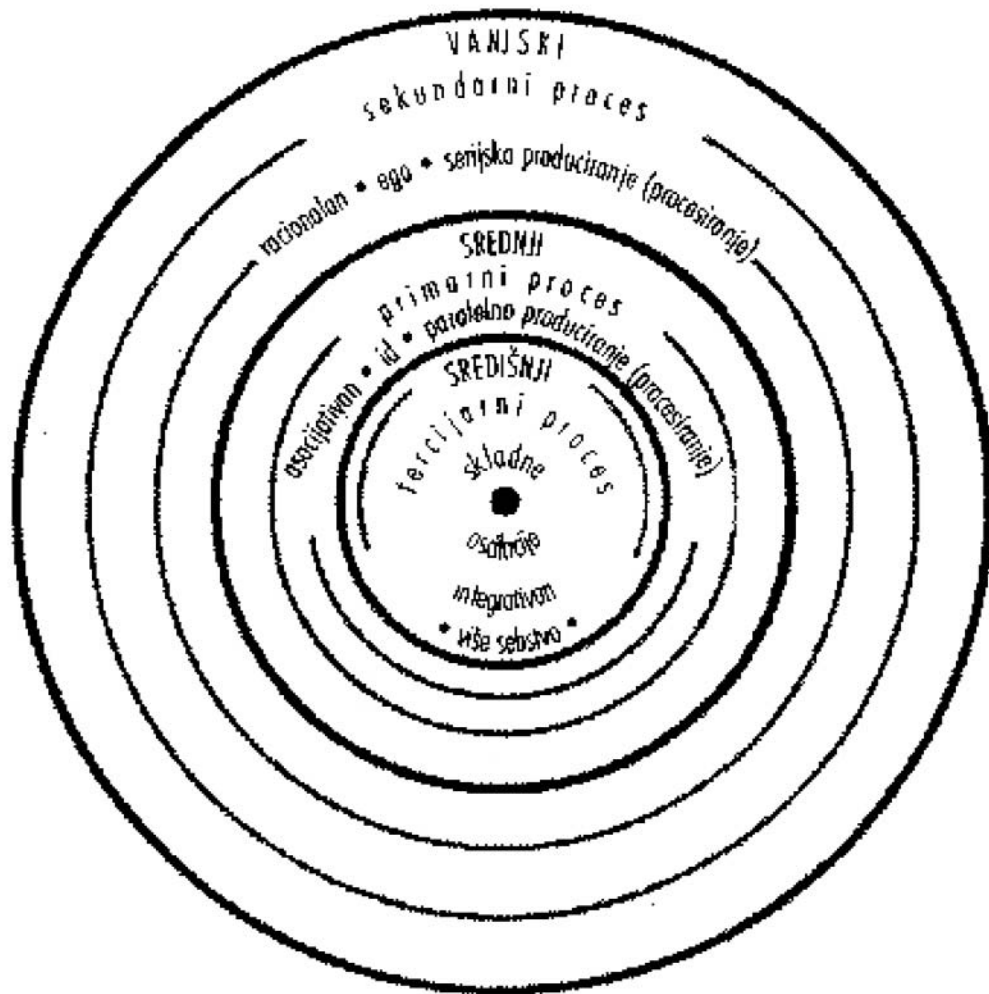
- posreduju pri prenošenju svjesnih informacija između serijskih i paralelnih živčanih sustava mozga, omogućujući koordinaciju zamijećenu pri šahovskim pokusima ili onima o vezi IQ - EQ koje smo ilustrirali Damasijevim radom
- po svoj prilici čine živčanu bazu same svijesti i svega objedinjenog svjesnog iskustva, uključujući opažanje predmeta, opažanje značenja, te mogućnost kontekstualiziranja iskustva i mijenjanja konteksta
- čine neuralnu bazu objedinjujuće inteligencije višeg reda koju u ovoj knjizi nazivamo »SQ« ili »duhovna inteligencija«.

TRI PSIHOLOŠKA PROCESA

Freudova psihologija opisuje dva osnovna procesa prosijavanja i objedinjavanja iskustva. To su:

- primarni proces ili id, koji je u osnovi nesvjesno - svijet spavanja, snova, nesvjesnih motivacija, lapsusa, potisnutih sjećanja i tako dalje.
- sekundarni proces, svijet svjesnog ili ega, koji je u cijelosti logičan, racionalan i linearan. Neurološki gledano, primarni proces podržava paralelno i asocijativno razmišljanje, a sekundarni serijsko.
- ali iz grade mozga vidjeli smo da postoji i treća vrsta razmišljanja, objedinjavajuće razmišljanje, koje je po svemu sudeći živčana baza onoga što ću nazvati »tercijarnim procesom«.

Mnogi koji su se bavili religijom, kao i mnogi humanistički i transpersonalni psiholozi opisali su tri psihološka procesa. Ken Wilber, na primjer, naziva ih predpersonalnim (instinktivnim), personalnim (fenomen ego razine) i transpersonalnim (poniranje izvan ograničenog sebstva ega prema jezgri bivstva). Danas već imamo dovoljno podloge za to da ta tri procesa vežemo uz tri neuralne podloge u mozgu i iz njih proizlazeće tri inteligencije. Ovo je ilustrirano jednostavnim dijagramom mentalnog života koji proizlazi iz tri razine sebstva, pri čemu svaki koncentrični krug predstavlja različit psihološki proces. U trećem dijelu ove knjige, Novi model sebstva, opširnije ću razraditi tu ideju.

Svaki od tri koncentrična kruga predstavlja različit psihološki proces.

Racionalna razina, IQ, u našoj zapadnoj, tehnologijom vođenoj kulturi, vrlo često - možda prečesto - se koristi za interakciju s vanjskim svijetom pisanih tekstova, rasporeda i linearnog planiranja, usmjerenog prema cilju. Kod kuće, u privatnom životu, možemo se opustiti u svom miješanom racionalno-asocijativnom stanju (IQEQ) u kojem dolaze do izražaja različite strane naše ličnosti. Emocije i snovi više su asocijativni, vezani za središnji sloj sebstva. Korak dalje od toga je dubok san, stanja u koja ulazimo pri dubokoj meditaciji ili proces iz kojeg crpimo kad nešto stvaramo. U trećem sloju, dubokom središtu sebstva(SQ), te površinske pojave stavljaju se u širi kontekst

i međusobno povezuju. Tercijarni proces vezan je za duhovnost i duhovnu inteligenciju u najširem smislu te riječi.

HIPER-RAZMIŠLJANJE, TERCIJARNI PROCES I SQ

Na najjednostavnijoj neurološkoj razini opisala sam SQ kao sposobnost da se iskustvo uobliči ili smjesti u novi kontekst, te stoga sposobnost da promijenimo način gledanja na svoje iskustvo. Postoji matematska teorija poznata pod nazivom »hiperprostor« koja to donekle jednostavno objašnjava. Ukratko, prostor nema samo tri dimenzije, čak ni četiri, već »n« dimenzija, od kojih svaka pruža odmaknutiji pogled na onu prijašnju. U svojoj knjizi *Hiperprostor* (Hyperspace) Michio Kaku uzima primjer obitelji zlatnih ribica koje plivaju u krug u okruglom akvariju. Iz svoje trenutne perspektive ribe nemaju osjećaj da su u akvariju niti da je on ispunjen tekućinom koju mi zovemo vodom. To je naprosto njihov svijet i one ga uzimaju kao takvog.

Ali u Kakuovom primjeru, jedna riba odjednom iskače iznad površine vode. »Ah!« uzvikuje ona. »Pogledaj odakle ja to dolazim!« Ona vidi akvarij, ostale ribe i vodu iz udaljenije perspektive i vidi da dolazi iz svijeta riba u vodi. Ta riba sada zna da izvan akvarija postoji širi svijet, nešto osim vode kroz što je također moguće kretati se. Tako je svoju situaciju stavila u novi kontekst i promijenila svoje gledanje na stvarnost.

Kroz mala opažajna iskustva poput ovoga, SQ omogućava da se moć mijenjanja konteksta i preobrazbe očituje u svakodnevnim situacijama. Kad god pogledamo svijet na nov način vidimo objekte u novim odnosima, među sobom i prema svijetu. Ali to je samo najosnovnija dimenzija jedne inteligencije (i za nju vezanih živčanih procesa) koja u složenijem obliku dodiruje i preobražava naše živote na svakoj razini. Prošireni horizonti zlatne ribice ograničeni su na to da vidi svoju posudu i ostale ribe u širem kontekstu. Ali kod ljudskih bića složenije varijacije tih istih živčanih procesa mijenjaju smisao i samu srž življenja.

U svojoj knjizi *Tibetanska knjiga življenja i umiranja*, na primjer, Sogyal Rinpoche opisuje kakav je dubok učinak na njegovu svijest i kakvo »dalekosežno značenje« po njegov život imala iznenadna spoznaja stvarne prirode nestalnosti. Ali ono što on ovdje kaže o nestalnosti može se primijeniti na svaku spoznaju stečenu pomoću SQ, ili tercijarnog psihološkog procesa.

Kao da smo cijeloga života letjeli avionom kroz tamne oblake i nevrijeme, kad se odjednom avion vine u visine u vedro, bezgranično nebo. Nadahnuti smo i ushićeni ovim prodorom u novu dimenziju slobode ... I dok se ta nova svijest kristalizira, gotovo nepomućena, pojavljuje se ono što Upanišade (drevni hinduistički tekstovi) nazivaju »okretanjem u sjedalu svijesti« - osobno, posve nepojmovno otkriće onoga što smo, zašto smo ovdje i kako nam se valja

ponašati, »što se na kraju svodi na ništa manje nego nov život, novo rođenje, moglo bi se reći uskrsnuće«.

Ovaj osjećaj da smo uskrsnuli iskustvena je dimenzija duhovne inteligencije. To nije samo stanje uma već način spoznaje, način življenja koji u potpunosti preobražava naše poimanje i naše živote.

4. NEŠTO VIŠE O ŽIVČANIM OSCILACIJAMA OD 40 HZ, SVIJESTI I SQ

Postojeće teorije o svijesti trebale bi skinuti naglasak s uloge osjetnih podražaja pri određivanju tekućih spoznajnih događaja. Umjesto toga, skloniji smo stajalištu da je živčani sustav u osnovi zatvoreni sustav koji stvara oscilatorna stanja zasnovana na prirođenim svojstvima membrana svojih neurona i na njihovoj povezivosti. Ova oscilatorna stanja oblikuju one događaje prikupljene osjetnim podražajima koje je moguće obraditi.

Denis Pare i Rodolfo Llinas, *Neuropsihologija*

Ovih nekoliko visoko učenih i teško prohodnih rečenica dovodi u pitanje dvije tisuće godina zapadnjačkog filozofiranja o prirodi uma, i zadnjih sto godina teoretiziranja na istu temu, od strane znanstvenika koji se bave spoznajom i neurobiologa. Sve od Platona vjerujemo da je svijest »svjesna nečega«. Učili su nas da je um prazna ploča (ili skup neurona) koju potiču podražaji iz vanjskog svijeta. Riječima filozofa sedamnaestog stoljeća, Johna Lockeja: »Sve ideje potječu od osjeta ili su odraz. Zamislimo um kao list bijelog papira, bez ikakvih znakova, bez ideja.«

Slično stajalište dovelo je 1994. do »zapanjujuće hipoteze« dobitnika Nobelove nagrade Francisa Cricka: »Vi, vaše radosti i tuge, vaša sjećanja i vaše ambicije, vaš osjećaj osobnog identiteta i slobodne volje, sve je to u stvari ništa doli ponašanje golemog skupa živčanih stanice i uz njih vezanih molekula.« Za neurologe poput Cricka, važno je jedino ponašanje - bilo to ponašanje izolirane živčane stanice ili cjelokupne individue. Svijest, puka popratna pojava toga ponašanja, nešto je što znanstvenici mogu zanemariti.

Nedavno istraživanje oscilacija moždanih živaca od 40 Hz, koje su proveli Pare i Llinas, naprotiv pokazuje da je svijest urođeno svojstvo mozga. Svijest naprosto *jest*, u i po sebi, iako se ova pozadinska, prirođena svijest može modelirati (steći određeni oblik) stimulacijom izvana, ili iz samoga tijela. Bliže budističkim misliocima u posljednjih dvije tisuće godina i njihovom gledanju na svijest, ili zapadnim idealističkim filozofima poput Kanta, Hegela i Schopenhauera, istraživanje Pare-Llinasa pokazuje, kako ćemo vidjeti, da je svim sisavcima zajednička ta prirođena svijest i da je sama svijest transcendentalan proces - to jest, naša nas svijest stavlja u dodir s realnošću

koja je daleko dublja i bogatija od puke povezanosti i vibriranja nekoliko živčanih stanica.

NERVNA BAZA TRANSCENDENTNOSTI

Transcendentnost je vjerojatno najosnovnije svojstvo duhovnog. Pod »transcendentnim« teolozi i mnogi vjernici obično podrazumijevaju ono što je izvan fizičkog svijeta. Ja u ovoj knjizi mislim na nešto skromnije, a u isti mah temeljnije. Transcendentno je, kako ga ja ovdje predstavljam, ono što nas vodi s onu stranu - s onu stranu sadašnjeg trenutka, naše sadašnje radosti i patnje, našeg sadašnjeg »ja«. Vodi nas izvan granica našeg znanja i iskustva i postavlja ih u širi kontekst. Transcendentno nam daje okus onog čudesnog, beskonačnog unutar nas ili unutar svijeta oko nas. Mnogi koji dožive transcendentno nazivaju ga »Bogom«, neki kažu da su imali mistično iskustvo, drugi ga pak osjete kroz ljepotu cvijeta, dječji osmijeh ili skladbu.

Obično su ta iskustva transcendentnog - koja, kažu psiholozi, doživi čak 70 posto ljudi - razlog zbog kojeg nerado prihvaćamo nešto poput Crickove »zapanjujuće hipoteze«. Ponašanje molekula i živčanih stanica je konačno, a ljudska bića su u stanju doživjeti i doživljavaju beskonačno. Sposobnost da pristupimo iskustvu višeg smisla i vrijednosti, i da ga primijenimo, baza je onoga što nazivam SQ-om. Mnogi od nas bi voljeli da postoji i znanstveno objašnjenje za to, ali ne takvo koje bi umanjilo ili poništilo upravo ona svojstva u nama i našim iskustvima koja nas čine najljudskijima.

Vrlo jednostavan primjer transcendentnog fenomena u prirodi, usporedivog sa stanjima oscilirajućih živaca o kojima govore Pare i Llinas, jest potpuno miran i bistar ocean na kojem su nastali valovi. Voda oceana je u svakom valu, ona je bit svakog vala, pa ipak, kad gledamo taj prizor vidimo samo valove. Kad bismo mi *bili* valovi, vidjeli bismo samo jedni druge a ne i ocean, iako bismo možda u sebi imali neki dublji doživljaj oceana. I Svemir se može pojmiti kao takav miran, bistar ocean energije, a sve postojeće stvari i bića kao valovi na njemu. To je opisala najistančanija fizika Svemira koju zasada posjedujemo - teorija kvantnog polja.

Prema toj teoriji Svemir i svi njegovi dijelovi sačinjeni su od energije u različitim stanjima pobuđenosti. Ljudi, stolovi, stolice, drveće, zvjezdana prašina i tako dalje, oblici su dinamične energije na pozadini (kvantni vakuum) mirne, neuzburkane energije koja stoga nema nikakvih svojstava koja možemo izravno vidjeti, dodirnuti ili izmjeriti. Svako takvo svojstvo značilo bi uzburkanost (val) u vakuumu, ali ne i samog vakuuma (ocean). Stoga bi se moglo reći da je kvantni vakuum transcendentan svojim svojstvima, transcendentan postojanju. Pa ipak i samo postojanje očituje ovu transcendentnu dimenziju, čega je primjer »Kazimirov efekt«, kako ga nazivaju fizičari: kad se dva metalna tanjura nalaze jako blizu jedan drugom, blagi

pritisak koji kvantni vakuum vrši na svaki od njih djeluje tako da se oni međusobno privlače.

Vrsta transcendencije koju ilustrira kvantni vakuum slična je onoj opisanoj kao Tao ili Praznina (*Shunyata*) u mnogim taoističkim, hinduističkim i budističkim tekstovima. Kako to opisuje *Knjiga puta i vrline*:

Pogledaj, ne može se vidjeti - to je oblik onkraj.
Slušaj, ne može se čuti - to je zvuk onkraj.
Dohvati ga, ne može se uhvatiti - neopipljiv je.
To troje je neodredivo;
Stoga je spojeno u jedno.

Odozgo nije blistavo;
Odozdo nije mračno;
Neprekinuta nit koju je nemoguće opisati.
Vraća se ništavilu.
Oblik bezobličnog,
Lik bezličnog,
Naziva se neopisivim i izvan dosega je mašte.

Ali iako su istočnjački mudraci osjećali da ne mogu *reći* ništa o Praznini, da ne mogu *dohvatiti Tao*, isto tako su znali da ga meditantima mogu *doživjeti* u stanju prosvjetljenja. Takvo iskustvo bismo možda mogli nazvati duhovnom verzijom Kazimirovog efekta u fizici.

Pobuđivanje kvantnog vakuuma može se usporediti s prebiranjem po žicama gitare. Žice vibriraju i osciliraju. Ova nas analogija vodi bliže mozgu čiji neuroni na podražaj osciliraju. Studija Wolfa Singera i Charlesa Graya o »problemu povezivanja« (strana 52 - 53) pokazala je da snopovi neurona po cijelom mozgu simultano osciliraju na jednakim frekvencijama (oko 40 Hz) ako opazaju isti predmet. Uspjeli su pokazati da takvo skladno osciliranje objedinjuje našu percepciju. Na živčanoj razini ta bi se jedinstvenost mogla opisati kao transcendentna dimenzija aktivnosti zasebnih neurona. Bez nje, naš bi se svijet sastojao od besmislenih djelića.

Da se vratimo usporedbi s oceanom, takve skladne oscilacije su ocean pozadinske svijesti, dok su određeni opažaji, misli, osjećaji i tako dalje, valovi na tom oceanu - modulacije osnovne oscilatorne aktivnosti. Tako, u najmanju ruku, svaka pojedina misao ili osjećaj ima transcendentnu dimenziju u široj, oscilirajućoj pozadini.

OPĆA SLIKA ŽIVČANIH OSCILACIJA

U stvari, u mozgu, kako se vidi na EEG slikama, postoje različite oscilacije i valovi raznovrsnih frekvencija. Neurolozi su uspjeli povezati neke od tih različitih valova s određenim razinama mentalne aktivnosti ili budnosti (vidi tablicu).

Zna se da su sve te različite živčane oscilacije povezane s električnim poljima u mozgu koja stvaraju mnogobrojni dendriti što usklađeno osciliraju, ali se ne pale. Takve oscilacije razlikuju se od poticaja za akciju koji praskaju duž živčanog aksona; one predstavljaju drugi način komuniciranja mozga sa sobom.

Sve do nedavno nije se moglo otkriti mnogo više o prirodi, funkciji ili opsegu živčanih oscilacija jer je jedina naprava dostupna za njihovo promatranje bio EEG. Električna polja u mozgu vrlo su slaba, a sam mozak (koji provodi elektricitet) i lubanja djeluju kao zapreka između elektroda EEG-a postavljenih na kožu lubanje (u ili na mozak elektrode se mogu postaviti samo tijekom neophodnih kirurških zahvata). Saznanja su stoga bila manjkava i ograničena. Čak i Singer-Grayovo istraživanje izvršeno je mjerenjem oscilacija u određenim neuronima korištenjem pojedinačnih elektroda, te je stoga također bilo ograničeno. Ta su mjerenja bila dovoljna da ilustriraju postojanje simultanih oscilacija u različitim dijelovima mozga prilikom pojedinog opažajnog (vizualnog) čina, ali nisu mogla dati sveukupnu sliku opsega tih oscilacija u stotinjak točaka istovremeno. Iako zanimljivi, ovi rezultati nisu bili dovoljni da objasne cjelokupnu moždanu aktivnost poput svijesti, niti da ilustriraju opsežnu transcendentu dimenziju našeg spoznajnog života. Još nedavno, godine 1994., Francis Crick odbacio je mogućnost da bi oscilacije od 40 Hz mogle imati neku veću važnost riječima: »Sve u svemu, teško je povjerovati da naša živa slika svijeta uistinu u cijelosti ovisi o aktivnosti neurona koji su tako 'bučni' i tako teški za promatranje.«

Što znače različiti moždani valovi

Vrsta	Brzina	Kada/gdje se uglavnom promatraju	Što znače
Delta	0.5 - 3.5 Hz	Dubok san ili koma Također prevladava kod dojenčadi	Mozak miruje
Theta	3.5 - 7 Hz	Kod sanjanja i kod djece od 3-6 godina	Povremene infor- macije prelaze iz jednog dijela mozga u drugi – iz hipokampusa na trajnije pohranu u kori mozga
Alfa	7 - 13 Hz	Odrasli ili djeca od 7-14 godina	Stanje budne opuštenosti
Beta	13-30 Hz	Odrasli	Usredotočen mentalni rad
Gama	oko 40 Hz	Svjesni um, budan ili pri sanjanju	Pri Singeru i Grayu odgovoran za povezivanje opažanja
	oko 200 Hz	Nedavno otkriveni hipokampusu	Zasad nepoznata u funkcija

MAGNETO-ENCEFALOGRAFIJA - MEG

Magneto-encefalograf (MEG) usavršena je verzija starog EEG-a. Dok EEG mjeri električnu aktivnost mozga, MEG mjeri uz nju vezanu magnetsku aktivnost. Nema problema s fizičkim preprekama jer mozak, lubanja i koža ne ometaju magnetsko polje. MEG tehnologija počela se razvijati krajem 1980-tih, ali prvi strojevi mogli su mjeriti samo mala područja mozga istovremeno. Razvojem MEG-a za cijelu lubanju, krajem 1990-tih, neurolozi su napokon dobili sliku živčanih oscilacija po cijelom mozgu i duboko u njemu.

Dosada su MEG istraživanja dala mnoštvo podataka o brojnim i složenim oscilatornim ritmovima mozga, o njihovom opsegu, funkciji i vezi s tjelesnim kretnjama, vizualnim slikama, slušnim zapovijedima i koncentracijom. Kako nas zanima živčana aktivnost vezana za svijest i SQ najvažniji su nam podaci o oscilacijama od 40 Hz.

ŽIVČANE OSCILACIJE OD 40 HZ

Veliki dio istraživanja o prirodi i funkciji oscilacija od 40 Hz po cijelom mozgu izveli su Rodolfo Llinas i kolege pri njujorškom Medicinskom fakultetu. Llinasa je oduvijek poticala strast za razumijevanjem odnosa um-tijelo. »Najvažniji problem koji čovjek može pokušati riješiti ako je neurolog jest to da otkrije u kojem su odnosu mozak i um«, kaže on. Njegov rad dodatno rasvjetljava istraživanja Singera i Graya o skladnim živčanim oscilacijama i njihovoj ulozi u rješavanju »problema povezivanja«.

MEG studije su pokazale da relativno brzih oscilacija od 40 Hz ima po cijelom mozgu, u različitim sustavima i na različitim razinama. U vanjskim dijelovima mozga nalazimo ih u mrežnici i u njušnom podebljanju (bulbus olfactorius). Pojavljuje se i u talamusu, u talamičkoj retikularnoj jezgri i u neokorteksu. U stvari, oscilacije od 40 Hz pokrivaju cijelu moždanu koru, krećući se u valovima od naprijed prema natrag. Ovdje u moždanoj kori one imaju dvije komponente. U krajnjem sloju moždane kore skladni valovi od 40 Hz ponašaju se kao mirno strujanje. Smatra se da ono omogućava prostorno i vremensko povezivanje određenih opažajnih ili spoznajnih iskustava. Dublje u moždanoj kori, gdje se javljaju podražajni podaci, više lokalizirani valovi od 40 Hz djeluju kao »mreškanje« na »jezeru« mirno strujećih oscilacija. Smatra se da upravo ti lokalizirani »valići« čine *sadržaj* određenih opažajnih ili spoznajnih iskustava.

Kako lokalizirane tako i opsežnije oscilacije transcendiraju sposobnosti svakog pojedinog neurona ili grupe neurona na nekom području utoliko što prenose i povezuju opažajno i intelektualno produciranje po cijelom mozgu. Drugim riječima, one stavljaju aktivnost jednog podraženog neurona u širi, smisleniji kontekst (začeci SQ-a). Te oscilacije pronalazimo u mozgu svih sisavaca, a otkrivene su i u nekih ptica i skakavaca, iako mozak tih životinja još ne razumijemo dovoljno dobro da bismo mogli znati znače li one isto što i u sisavaca.

Llinasova najnovija istraživanja pokazuju da su oscilacije od 40 Hz prisutne u mozgu u posve budnom stanju i pri sanjanju ili REM-u (hitrom micanju očima koje po svoj prilici prati »akciju« u snu). Implikacije toga su goleme, kako za prirodu svijesti općenito tako i za razumijevanje živčane baze duhovne inteligencije.

Njegov je rad pokazao, kao prvo, da je prisutnost svijesti (uma) u mozgu vezana za prisustvo živčanih oscilacija od 40 Hz; te aktivnosti nestaje ako je mozak u komi ili pod anestezijom, a u dubokom snu bez snova jedva je zamjetljiva. Kao drugo, on je dokazao da su oscilacije od 40 Hz u cijelosti prisutne pri sanjanju, u REM* snu, iako u REM stanju mozak nije prijemčiv na vanjske opažajne poticaje. Razlika između posve budnog mozga i mozga koji sanja, pokazao je Llinas, i jest samo u tome - je li mozak podložan vanjskim osjetnim podražajima ili nije. Mozak koji sanja odijeljen je od većine mišićnih aktivnosti i ego/racionalnih misli. Upravo to otkriće navelo je Llinasa i njegove kolege na zaključak da je svijest, ili um, suštinsko stanje mozga a ne tek nusprodukt osjetilnih iskustava.

Kad sanjamo mozak »isključuje« vanjski svijet i posvećuje se svojim unutrašnjim procesima. Llinas je mišljenja da se isto događa prilikom sanjarenja, transa ili halucinatornih stanja - um se bavi svojim unutrašnjim procesima a ne vanjskim svijetom.

Otkud nam, dakle, um? Kako to da imamo ideje i bavimo se smislom? Kako se oscilacije od 40 Hz stvaraju u mozgu? Što ih izaziva? Da bismo odgovorili na ova pitanja prvo moramo pogledati kakva je uloga dijela mozga koji se zove talamus i u kakvom je on odnosu s moždanom korom.

Talamus je dio primitivnog prednjeg mozga. On se uglavnom bavi primanjem osjetnih podražaja, ali neki se dijelovi također bave emocijama i kretanjem. Nalazimo ga u nižih kralježnjaka, poput riba i gmazova. Kod ljudi je talamus na vrhu kralježnične moždine, okružen naborima razvijene moždane kore koja se kasnije razvila. On je neka vrsta glavnog releja ili razvodne stanice. Sve negdje do kraja 1980-tih pretpostavljalo se da je funkcija talamusa prenositi signale vanjskih osjetnih podražaja moždanoj kori, gdje ih je moguće obraditi serijski ili paralelno. Llinas i kolege otkrili su nešto drugo. Prema njihovim zaključcima, ti specifični putevi od talamusa prema moždanoj kori koji prenose osjetne podražaje zauzimaju samo 20 - 28 posto sinapsi što povezuju talamus s moždanom korom. Na osnovi toga su zaključili da većina spojeva između talamusa i moždane kore služi u neke druge svrhe.

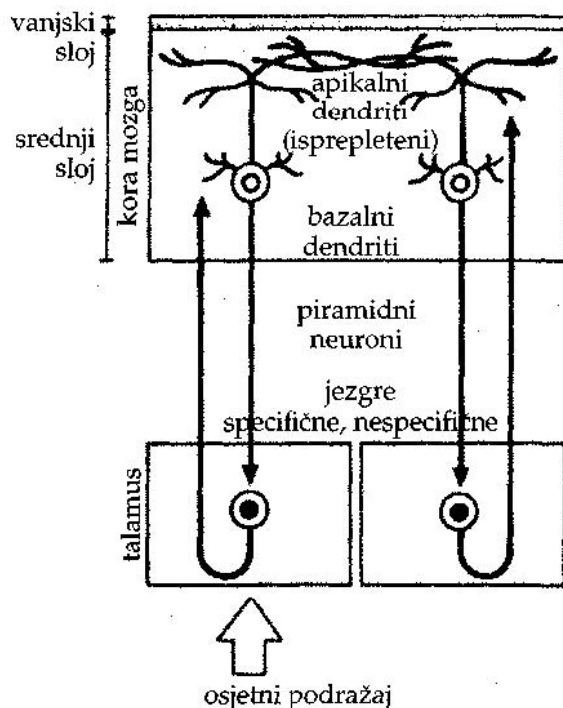
A ta druga svrha, po mišljenju Llinasa i Parea, jest stvoriti krug između nespecifičnih područja talamusa i kore mozga kroz koji se prirodno oscilirajući neuroni sami organiziraju u oscilacije od 40 Hz po cijelom mozgu. Te opsežne oscilacije omogućuju kako vremensko povezivanje tako i sadržajnost spoznajnih iskustava, drugim riječima djelovanje svjesnog uma: » ... svijest nije nusprodukt podražajnih informacija već će prije biti da se ona prirodno stvara, a podražajne informacije je oblikuju (ili stavljaju unutar konteksta).« Ukratko, mozak je *građen* tako da bude svjestan i *građen* tako da ima transcendentnu dimenziju.

* REM -rapid eye movement, stanje dubokog sna kad se brzo pokreću očne jabučice.

Vraćajući se našoj glavnoj temi SQ-u, ove oscilacije od 40 Hz mogli bismo nazvati njezinom živčanom podlogom. Baš kao što linearni ili serijski živčani traktovi omogućuju obradu racionalnih, logičkih podataka (IQ), a paralelni živčani spletovi obradu preosvjesnih i nesvjesnih asocijativnih podataka (EQ), oscilacije od 40 Hz po cijelom mozgu omogućavaju da se naše iskustvo poveže i stavi u kontekst šireg smisla (SQ).

U redu, ali još uvijek razgovaramo samo o neuronima i njihovim oscilacijama. Zar odatle potječe um? Zar se on uistinu začinje vibracijom jednog neurona a onda, prošavši kroz skladne oscilacije u mozgu, postaje složen? Ako je tako, nemaju li neurolozi poput Francisa Cricka, koji su sve sveli na najniži mogući nazivnik, pravo? Nismo li »mi« samo aktivnost mnoštva bučnih neurona? Ili su »naši« korijeni dublji? Što *uzrokuje* oscilacije živaca koje omogućuju svijest? Smijemo li pretpostaviti da je svjesni um nešto elementarnije, temeljnije čak i od živčanog ustroja mozga? Filozofi, psiholozi znanstvenici i teolozi do u beskraj raspravljaju o tim pitanjima.

Iz mnogobrojnih knjiga i studija posvećenih ovoj temi razabiru se četiri osnovna stajališta. Američki filozof David Chalmers ih je ispitao i procijenio dokaze u prilog svakom pojedinom. Evo njegovog prikaza četiriju mogućnosti, popraćenog mojim razmišljanjima o tome koju držim najvjerojatnijom i kako mislim da bi to moglo izgledati u praksi.

1. Osjetni podražaj preko talamusa ide u srednje slojeve moždane kore točno određenim putevima.
2. Valno gibanje u prvom sloju moždane kore (apikalni dendriti) vežu se pomoću petlji za nespecifične jezgre talamusa.

ODAKLE NAM SVJESNI UM?

Prvo objašnjenje toga odakle dolazi svijest poznato je kao *dualistička pozicija*. Dualisti se slažu da u Svemiru postoje dvije suštinski različite realnosti, ili tvari: jedna je materijalna i pokorava se zakonima poznate fizike; druga je svijest i leži izvan fizike. Francuski filozof sedamnaestog stoljeća Rene Descartes najpoznatiji je suvremeni dualist. »Znam«, rekao je on, »da imam um. Znam da imam tijelo. I znam da je to dvoje posve različito.« Za Descartesa um i tijelo su »slučajno« povezani u tijelu na mjestu hipofize. Da je danas živ i da zna za živčane oscilacije od 40 Hz bez sumnje bi rekao da se um i tijelo slučajno susreću u tim oscilacijama.

Descartes nije sumnjao u postojanje besmrtnne ljudske duše i njezine inteligencije. Izvor i jednog i drugog za njega je Bog. Uistinu, za Descartesa je sva inteligencija »duhovna inteligencija« jer je vjerovao da se naša inteligencija sastoji od »jasnih i određenih« ideja koje je Bog zasadio u naš um.

Čak i u znanstvenim krugovima i danas ima mnogo uvaženih dualista. Dobitnik Nobelove nagrade, neurobiolog Sir John Eccles je zajedno s filozofom Karlom Popperom napisao *Sebstvo i njegov mozak (The Self and its Brain)*, gdje razvija teoriju da je materija sačinjena od atoma a um od »psihona«, temeljnih jedinica svijesti. Ali većina znanstvenika danas odbacuje dualizam kao znanstvenu i filozofsku bemislicu. Velika većina mišljenja i dokaza danas navodi na zaključak da, ako postoji nešto takvo kao što je svijest, njeno počelo na neki način mora biti unutar onih istih temeljnih fizikalnih zakona koji omogućuju postojanje svega ostaloga.

Postoji li nešto što je samo po sebi svijest? Sumnja li itko ozbiljno u to? Da, takvo stajalište zauzimaju mislioci poznati kao *eliminativni materijalisti*. Među njima je danas najpoznatiji filozof Daniel Dennett koji u svojoj *Objašnjenju svijesti (Consciousness Explained)* zapravo pobija postojanje svijesti. Za Denneta i mislioce toga opredjeljenja postoji samo mozak s neuronima, njihovom strukturom i funkcijom. Kao što za bihevioriste s početka dvadesetog stoljeća, poput J.B. Watsona, nema smisla ni raspravljati o bilo čem drugom - štoviše, to je nemoguće. Ako u mozgu postoje oscilacije od 40 Hz, dobro. Možemo se upitati kakvu ulogu one igraju pri opažanju i obradi informacija. Možemo se pitati kakvo ponašanje izazivaju. Možemo se također pitati koji neuroni osciliraju pri kojem prizoru. Ali ta ideja o »svijesti kao takvoj« nije ništa drugo već maštarija.

Eliminativni materijalisti smatraju rasprave o takvim stvarima gubljenjem vremena.

Dennettovi kritičari kažu da, premda on možda nema svijesti, mora dopustiti drugima da je možda ipak imaju. Mnogi neurolozi na osnovi vlastitog iskustva drže da svijest postoji i pokušavaju dokučiti taj fenomen. Francis Crick, na primjer, spada u one koji prihvaćaju postojanje fenomena svijesti i potrebu za njegovim objašnjenjem, ali u isti mah njegova »zapanjujuća hipoteza« otkriva da on i slični mislioci drže kako se um može u potpunosti objasniti postojećom materijalističkom znanošću. Njih se često naziva *mekim* »materijalistima«. Ma što svijest bila, kažu oni, jednoga će dana biti u cijelosti objašnjena kao ništa drugo doli fenomen potaknut građom i funkcijom neurona. Te oscilacije od 40 Hz ili nešto tome slično govore sve. Ne postoji nikakav »ljudski duh« neovisan o mozgu. Mislilac poput Cricka će čak dopustiti postojanje »objedinjavajuće inteligencije« izazvane skladnim oscilacijama živaca, možda će je čak u ograničenom smislu povezati sa »smislom«, ali malo je vjerojatno da bi taj osjećaj za smisao nazvao »duhovnom inteligencijom«.

Zatim postoje oni koji zadiru dublje od današnjeg materijalizma tvrdeći da materija zapravo ima *dva aspekta* - da su um i materija dva lica istoga novčića. Njih katkad nazivaju *svojstvenim dualistima*, budući da drže da ista temeljna tvar Svemira, ma što to bilo, ima dvostruka svojstva - duha i materije. Što se tiče veze između oscilacija od 40 Hz i svijesti oni bi rekli da građevna tvar neurona, materija, poprima osobine svijesti kad neuroni skladno osciliraju. U ovom bi slučaju proglasili svijest popratnom pojavom živčanih oscilacija. Različita je od samih oscilacija, koje su zaseban fenomen, ali joj ništa ne prethodi. Ona je tek svojstvo proizašlo iz određene kombinacije neurona.

Kao odgovor na pitanje »Što izaziva oscilacije?« i »Odakle potječe svijest?« ovi teoretičari *dvostrukog aspekta* rekli bi da oscilacije naprosto osciliraju i pritom nastaje svijest kao novo svojstvo toga sustava. Tek tako, kao magijom, primjećuju kritičari.

A što je onda s transcendentnošću i »ljudskim duhom«? Kad je riječ o svijesti teoretičari *dvostrukog aspekta*, po našem mišljenju, dopuštaju slabašan oblik transcendentnosti, a što se ljudskog duha ili duše tiče, donekle su blizu onome što psiholog C. G. Jung naziva »kolektivnim nesvjesnim« - mi određenu dimenziju svoga mentalnog života dijelimo s drugim bićima. Prema tome stajalištu svijest je svojstvo koje nastaje s mozgom, ili možda čak sa životom, u svakom slučaju s mozgom sisavaca u kojem su uvijek prisutne oscilacije od 40 Hz. U tom smo slučaju mi, ljudska bića, ako ništa drugo a ono djeca života na ovom Planetu, ili barem života sisavaca, te stoga nismo samo skup neurona ili svog ograničenog ega. Naša svijest, ili barem neki aspekti naše inteligencije, dio su opsežnije priče. Transcendentna inteligencija koju mi ovdje nazivamo

»duhovnom« u tom je slučaju inteligencija koja nadilazi granice nas samih i ukorjenjuje nas u širu rijeku života.

David Chalmers primjećuje da teorije *dvostrukog aspekta* zvuče suvislo ali ga ipak ostavljaju nezadovoljnim. Mnogi su istog mišljenja. Prema Chalmersovim riječima: »Čovjek od temeljnog zakona očekuje da govori o nečem temeljnom.« Ako je svijest temeljno svojstvo »praiskonske stvari«, zašto se javlja samo kod mozga ili kod skupova oscilirajućih neurona? »Zašto se ne pojavi i kod telefona?« pita on ironično.

Chalmers, nadovezujući se na rad ranijeg filozofa Bertranda Russella iz 1927. godine, nudi nešto temeljnije. Poput Russella, on sugerira da je nešto što naziva *protosvijesću* temeljno svojstvo sve materije, baš kao i masa, naboj, vrtnja (*spin*) i položaj. Prema tom stajalištu, protosvijest je sastavni dio temeljnih fizikalnih zakona Svemira i postoji sve od početka vremena. Sve postojeće - temeljne čestice poput mezona i kvarkova, atoma, kamenja, zvijezda, drveća i tako dalje - posjeduju protosvijest.

I drugi su znanstvenici toga mišljenja. Biolog Julian Huxley piše: » sva se realnost dakle sastoji, kako to (filozof) Whitehead kaže, od događanja. Događanja gledana izvana su materija; doživljena iznutra, ona su um.« Nekoliko godina prije toga Jung je pisao: »Budući da su psiha i materija dio jednog te istog svijeta, i štoviše, u stalnom dodiru jedna s drugom ne samo da je moguće, već je prilično vjerojatno, da su psiha i materija dva različita aspekta jedne te iste stvari.« Prema tome bi neke strukture, poput mozga, imale u sebi sve potrebno za spajanje svih djelića protosvijesti u potpunu svijest. Nadovezujući se na najnovija istraživanja, rekla bih da skladne živčane oscilacije od 40 Hz zacijelo imaju to neophodno svojstvo.

Ovo stajalište da je protosvijest temeljno svojstvo sve materije blaži je oblik *panpsihizma*, gledišta koje zastupaju hinduistički i budistički filozofi, kao i neki zapadni filozofi poput Alfreda Northa Whiteheada, da su Svemir i svi njegovi sastavni dijelovi prožeti sviješću. Na pitanje odakle potječe svijest panpsihisti bi odgovorili teorijom koja bi snažno aludirala na transcendentnost uma i duhovnu inteligenciju. Ako su oscilacije živaca u mozgu dosljedna verzija temeljnog svojstva koje prožima cijeli Svemir, onda je naša ljudska SQ ukorijenjena ne samo u život već i u samo srce Svemira. Time postajemo djeca ne samo života, već cijelog Svemira.

Tolika transcendentnost SQ-a vrlo je uzbudljiva zamisao. To bi značilo da nam temeljni aspekt naše inteligencije daje pristup u samu bazu bivstva, u temeljne zakone i načela postojanja, baš kao što su hinduistički i budistički mislioci oduvijek tvrdili. U tom bi slučaju um potjecao iz samog središta postojanja. SQ, kao jedan od vidova naše inteligencije, time nadilazi puki ego, puki mozak i puklo »brenčanje neurona« i postaje izraz nečega što većina zapadnjaka obično naziva »Bogom«.

Važno je shvatiti da ovo nije materijalističko ili reducirajuće gledanje. Prema materijalizmu, materija stvara duh. Prema idealizmu, duh stvara materiju. Prema današnjoj verziji teorije dvostrukog aspekta, i duh i materija proizlaze iz nečeg još temeljnijeg, koje je to oboje ili nijedno. Da bismo pojasnili ovo gledište trebalo bi pokazati da i materijalni i mentalni aspekti nekog sustava imaju uzročno povezana svojstva. To, međutim, prelazi okvire ove knjige, ali tu tezu razrađuje Ian Marshall u jednom od svojih usko specijaliziranih radova.

Ja podržavam ovo stajalište o protosvijesti. Ne zvuči mi logično da bi se svijest pojavila tek tako, ni od kuda. Isto bi tako bilo pretjerano reći da su atomi i kamenje svjesni na način na koji smo to mi. Ideja da »sirova materija« posjeduje slabašni oblik protosvijesti koji prerasta u potpunu svijest samo kod određenih struktura, poput mozga, po mome sudu razumno se uklapa negdje u sredinu. Meni to zvuči vjerojatno. Pa ipak, i ta teorija ima kariku koja nedostaje. Nedostaje neki premošćujući fenomen u mozgu, nešto što bi povezivalo protosvijest kao sirovu materiju i pojedine neurone te vodilo dalje do posve svjesnih, skladnih živčanih oscilacija. Da bismo pronašli tu vezu čvrsto vjerujem da se moramo usredotočiti na kvantni fenomen u mozgu. Možda ćemo tako otkriti onaj neophodni most i vidjeti zašto mozak posjeduje sve što mu je potrebno za stvaranje potpuno razvijene svijesti.

IMA LI MOZAK KVANTNU DIMENZIJU?

Kvantna teorija bila je jedna od četiri nove znanstvene grane dvadesetoga stoljeća. Prvotna svrha bila joj je opisati zakonitosti sićušnog mikrosvijeta unutar atoma, ali danas znamo da se posve različito fizikalno ponašanje koje ona opisuje odnosi i na mnogo veće strukture. Laserske zrake i neutronske zvijezde kvantni su pronalasci. Silikonski čipovi djeluju prema kvantnim principima. Uistinu, velik dio tehnologije s kojom ulazimo u novi milenij kvantna je tehnologija. Čak se vrše istraživanja koja će omogućiti izradu kvantnih računala koja će biti super brza i u stanju »razmišljati« na drugačiji način od postojećih.

Kvantna teorija opisuje fizikalno ponašanje koje je neodredivo i »cjelovito«. Nas ovdje zanima upravo kvantna cjelovitost. Cjelovitost u ovom kontekstu znači da su mnogi zasebni dijelovi kvantnog sustava tako u potpunosti integrirani da se ponašaju kao jedna objedinjena cjelina. Granice zasebnih fotona (čestica svjetlosti) u laserskoj zraci, na primjer, tako se preklapaju da se zraka ponaša kao jedan veliki foton. Zato je laserska svjetlost tako fokusirana.

Postoji posebna skupina kvantnih struktura koje posjeduju ovo svojstvo vrlo velike kvantne cjelovitosti. Poznate su pod nazivom Bose-Einsteinovi kondenzati, prema Einsteinu i indijskom fizičaru Boseu. Laserske zrake, superfluidi i supervodiči gotovo su savršeni Bose-Einsteinovi kondenzati. Da u

našem mozgu postoji takva kvantna struktura ona bi omogućavala svima ili velikom broju zasebnih neurona da se tako usklade da djeluju kao jedan. Takva kvantna aktivnost objašnjavala bi izvanredno jedinstvo svijesti. Ona bi također objašnjavala kako se mnogi zasebni djelići protosvijesti mogu združiti tako da postanu jedno polje svjesnog iskustva.

Kvantne teorije svijesti nastale su 1930-tih, a začetnik im je biolog J. B. S. Haldane. Godina 1950-tih fizičar David Bohm je primijetio da postoji »velika sličnost između kvantnih procesa i naših unutrašnjih iskustava i misaonih procesa.« Većina zanimljivih suvremenih teorija usredotočila se na to da traži kvantno jedinstvo (ili kvantni sklad) negdje u živčanim strukturama - u tekućini unutar živčanih stanica, u živčanim mikrocjevčicama, ili u osobitoj aktivnosti unutar živčanih membrana . Ali sve te teorije koncentriraju se na mikroaktivnosti unutar jednog neurona. Kako problem povezivanja tako i najnovija MEG proučavanja oscilacija od 40 Hz pokazuju da je usklađenost koja se može dovesti u vezu sa sviješću usklađenost mnogih različitih neurona. I tako se postavlja pitanje: postoji li možda opća kvantna usklađenost na razini cijelog mozga?

Pogledajmo prvo što dovodi do oscilacija pojedinog neurona. Poznato je da ritmička električna aktivnost živčane membrane reagira na vanjski podražaj, poput šarki na rotirajućim vratima. Cijela živčana membrana isprepletana je kanalima koji na kemijski ili električni podražaj propuštaju nabijene atomske čestice (ione). Ti kanali nazivaju se ionskim kanalima. Kako ioni imaju električni naboj, prolazeći kanalima oni proizvode električna polja, a ta aktivnost potiče električne oscilacije u neuronima. Električno polje jedinstvenih oscilacija od 40 Hz po cijelom mozgu rezultat je istovremenih oscilacija pojedinih neurona. Nameće se pitanje je li električno polje sveukupnog mozga *kvantno* električno polje u kojem su oscilacije od 40 Hz usklađene kvantne oscilacije.

Michael Green s njujorškog City University, nedavno je postavio tezu da je aktivnost u živčanim ionskim kanalima potaknuta fenomenom »kvantnog tuneliranja«. (Kvantno tuneliranje je proces prilikom kojeg čestica »probija tunel« kroz energetske branu pretvarajući se u val, a zatim na drugoj strani ponovo izlazi kao čestica). To objašnjenje najbolje odgovora rezultatima pokusa. Na osnovi toga dade se zaključiti da u pojedinačnom ionskom kanalu vrlo vjerojatno postoji kvantna aktivnost. Susjedni kanali istog dendrita vjerojatno su dovoljno blizu da električna polja mozga mogu sabiti svoju aktivnost u kvantnu usklađenost.

Na sljedećoj, »višoj« razini, piramidni neuroni moždane kore a to je 60-70 posto svih neurona moždane kore - zaseban su i zbunjujući slučaj. Oni nemaju po jedan, već po dva skupa dendrita. Temeljni dendriti u srednjim slojevima moždane kore primaju lokalizirane osjetne podražaje na uobičajen način. Ali postoje i vršni (apikalni) dendriti na površini moždane kore, predaleko od tijela

stanice da bi naveli neuron da se upali osim ako su svi stimulirani istovremeno. Apikalni dendriti su čvrsto isprepleteni tako da između njihovih električnih polja postoji interakcija. Čini se da je svrha takve građe stvoriti valovito gibanje u vanjskim slojevima moždane kore, tako da se »mnogi glasovi« zasebnih živčanih oscilacija stope u jedan »zborni« glas. Do takvog su zaključka došli Llinas i suradnici, a dosad još nitko nije uspio ponuditi neko drugo objašnjenje svrhe apikalnih dendrita. Osim toga, svaki lijek koji zaustavlja ovo valovito gibanje, ukida svijest.

Ovo je snažan dokaz u prilog tezi da su jedinstvene oscilacije u vanjskom sloju moždane kore preduvjet svjesnosti. Ali jesu li te oscilacije kvantne - da li se zasebno kvantno tuneliranje kroz mnoštva ionskih kanala stapa u cjelovitu kvantnu aktivnost? (Po analogiji, elektroni u Josephsonovim čvorištima, koji se koriste u nekim vrlo složenim elektronskim napravama, probijaju tunel kroz branu u parovima, a ne pojedinačno). To bi se moglo dokazati samo složenim matematičkim postupkom i pokusima kakvi još nisu izvedeni. Da bi se moglo reći kako električno polje mozga ima svojstva kvantne cjeline, ili kvantnu jedinstvenost, samo 1 % cjelokupne električne aktivnosti morao bi biti usklađen. Supervodiči očituju kvantna svojstva, a u supervodiča je samo po 1 od 10 000 elektrona usklađen.

ŠTO SVE TO ZNAČI?

Zamisao da je mozak osposobljen za treću vrstu razmišljanja, te da prema tome postoji i treća inteligencija, nerazdvojivo vezana za smisao, korjenito je nova. Ona se suprotstavlja uvriježenom gledanju na spoznaju prema kojem je um u osnovi stroj - računalo. Ne postoje laicima pristupačni podaci na koje bi se ova knjiga mogla osloniti pri svojoj tvrdnji da postoji SQ; štoviše, nema stručnih radova koji bi objedinjavali sve bitne zaključke raznih istraživanja. Koje je, dakle, rečeno običnim rječnikom, šire značenje sve te neurologije i kvantne fizike? Što nam te znanosti mogu reći o porijeklu SQ-a, o tome u kojoj mjeri on daje transcendentnost našem postojanju?

Pokusi koji su ovdje navedeni pokazali su da:

- po cijelom mozgu postoje oscilacije od 40 Hz
- po svemu sudeći te su oscilacije povezane s mogućnošću postojanja svijesti u mozgu
- te oscilacije »povezuju« zasebne opažajne i spoznajne podatke u širu, smisleniju cjelinu i
- postoji mogućnost da aktivnost ionskih kanala koja izaziva oscilacije ima kvantnu dimenziju, kao i da su oscilacije mnoštva neurona kvantno objedinjene.

Na osnovi svega ovoga ja zaključujem da su oscilacije od 40 Hz živčana baza SQ, treće inteligencije koja naše postupke i iskustvo smješta u širi smisaoni i vrijednosni kontekst, dajući im veću snagu. Sve ostalo o čemu je bilo riječi u ovom poglavlju svodi se na dva pitanja. Odakle dolazi svijest? I, nadovezujući se na to, odakle potječe smisao? Oboje je usko vezano za dva daljnja pitanja. Gdje je nama, svjesnim ljudskim bićima, mjesto unutar Svemira? I kako duboko sežu naši korijeni?

Prvi mogući odgovor na pitanje odakle dolazi svijest jest da ona nastaje s mozgom, ili barem s mozgom sisavaca od kojih svaki očituje oscilacije od 40 Hz. Ja odbacujem takvu ograničenu mogućnost jer ona zapravo ne objašnjava mnogo. Ona kaže samo to da se svijest odjednom pojavljuje sa sisavcima, kao novo svojstvo u Svemiru.

Druga mogućnost je da svijest nastaje s mozgom zato što neuroni posjeduju protosvijest (predsvijest koja u nekim kombinacijama može postati svjesna). U tome slučaju uzimam kao pretpostavku da su za spajanje protosvjesnih djelića u svijest neophodan faktor oscilacije od 40 Hz. Ako je tome tako, budući da su neuroni pojedinačne stanice, možda smo mi ljudi ukorijenjeni u sav jednostanični život na ovom Planetu. Naša je duhovna inteligencija ukorijenjena u sam život, te stoga ima biološko i evolucijsko porijeklo, čak i ako je život tek puka svemirska slučajnost, bez svrhe i smisla izvan samoga sebe. Po mome mišljenju to je moguće, ali malo vjerojatno. Tada se postavlja isti problem kao i ako pretpostavimo da se svijest začinje isključivo s mozgom, samo na prvobitnoj, staničnoj razini. Zašto bi začetak protosvijesti bio samo u neuronima? Zar ona zaista nema korijen u temeljnoj fizici?

Razmotrivši sve glavne argumente, ja sam se opredijelila za uvjerljivije stajalište da je protosvijest temeljno svojstvo materijalnog Svemira, baš kao i masa, naboj, vrtnja i položaj. Nadalje, prihvatila sam tvrdnju da sve posjeduje stanoviti stupanj protosvijesti ali da samo određene strukture, poput mozga, imaju ono što je potrebno da bi pobudile potpunu svijest. U tom slučaju, mi, svjesna ljudska bića, ukorijenjeni smo u sam Svemir. Naša nas duhovna inteligencija ukotvljuje u prostrani Svemir, a život ima svrhu i smisao unutar šireg konteksta kozmičkih evolucijskih procesa.

I kako se u sve to uklapa kvantna fizika? Te ako je SQ svojstvo vezano za kvantni fenomen u mozgu, ima li to šire implikacije?

Kvantna fizika postaje neophodna ako se upitamo zašto upravo mozak ima sposobnost da djeliće protosvijesti pretvori u potpuno razvijenu svijest. Naša je svijest izrazito objedinjen fenomen. Svi pojedini neuroni uključeni u svjesno iskustvo usklađeno osciliraju na 40 Hz. To jest, ponašaju se kao mnogo pojedinačnih glasova u zboru, sjedinjenih u jedan. Nijedan poznati fenomen ne stvara tu vrstu usklađenosti, ona je svojstvena samo kvantnim procesima. Ako

kvantno tuneliranje, koje smatramo ishodištem ionskih kanala, može postati usklađeno zbog velike blizine u snažnim (izbliza gledano) električnim poljima mozga, onda postoji neki mehanizam koji objedinjava djeliće protosvijesti pojedinih neurona u multineuronsku, potpunu svjesnost cijelog mozga.

Gotovo sve što u ovoj knjizi imam reći o duhovnoj inteligenciji ne mijenja se, bio začetak protosvijesti u neuronima ili u elementarnim česticama - to jest, bez obzira na to ima li um kvantnu dimenziju ili ne. Kako god bilo, SQ daje našem umu transcendentnu kvalitetu koja nas u najmanju ruku ukorjenjuje u sav život na ovom Planetu. »Središte« sebstva je, ako ništa drugo a ono ukorijenjeno u nešto tako duboko kao što je Jungovo kolektivno nesvjesno. Nismo sami. Naša nas inteligencija ne izolira unutar uskog svijeta ega, čak ni unutar iskustva ljudskog roda. Svoje ljudsko iskustvo možemo smjestiti u širi kontekst smisla i vrijednosti. Ali to stajalište dobiva na snazi i postoje još uzbuđljivije ako uistinu postoji *kvantna* dimenzija SQ.

Na početku ovog poglavlja spomenula sam kvantni vakuum temeljno, energetsko stanje Svemira, ishodište svega postojećeg. Istakla sam da je vakuum krajnja, transcendentna stvarnost opisiva u fizici. On je miran, tihi »ocean« na kojem se postojanje pojavljuje poput »valova« (oscilacija energije). Prvo što nastaje iz toga vakuuma je energetsko polje poznato kao Higgsovo polje. Ono je ispunjeno vrlo brzim, usklađenim oscilacijama energije koje su počelo svih polja i temeljnih čestica u Svemiru. To je samo po sebi golem Bose-Einsteinov kondenzat. Ako protosvijest zaista *jest* temeljno svojstvo Svemira, onda u Higgsovom polju postoji protosvijest i tada kvantni vakuum postaje veoma nalik onome što mistici nazivaju »imanentnim Bogom«, Bogom unutar svega. U tom slučaju živčane oscilacije od 40 Hz koje rezultiraju ljudskom sviješću i duhovnom inteligencijom imaju korijen, ni više ni manje, već u »Bogu«. »Bog« je stvarno središte sebstva. A ishodište smisla je u prvobitnom smislu sveg postojanja.

5. »BOŽANSKA TOČKA« U MOZGU

U pokrajnjoj ulici sirotinjske četvrti Porto Alegrea u Brazilu nekih šezdesetak, sedamdesetak ljudi naguralo se u malu, klimavu drvenjaru s limenim krovom. Razne su dobi i rasa, djeca i starci, crni, bijeli, smeđi, uglavnom sirotinja. Među muškarcima mnogi na sebi imaju živopisne ogrtače ili plašteve, a oko vrata nizove perlica; žene su odjevene kao za vjenčanje, u dugim taftenim ili svilenim haljinama. Ulazeći u glavnu sobu toga kućerka ljudi padaju ničice pred oltarom na kojem su poslagani afrički i indijanski totemi, kipići malog Isusa, Djevice Marije u raznoraznim bojama, slike i figurice svetaca, i svakojaka svježa hrana. Oltar je osvjetljen svijećama i žmirkavim božičnim žaruljicama. Nekoliko se žena tako trese da ih treba pridržavati.

Ovi su se ljudi okupili radi ceremonije *um banga*, slične »bijelom« vudu ritualu. Žele doći u dodir s duhovima, žele da ih oni obuzmu. Izlazi bubnjar i otpočinje ujednačen, neprekidan, hipnotični ritam. Ljudi tvore rasplesani krug, njišući glavama i tijelima naprijed-natrag u ritmu bubnja. I tako cijelu noć plešu i pjevaju dok ih jednog po jednog obuzima duh. To je praćeno žestokim drmusanjem, stanjem koje izgleda kao gubljenje svijesti, mumljanjem čudnih zvukova i povremenim padanjem na pod kao pri epileptičnom napadu.

U predgrađu Minneapolisa sedamdesetak, osamdesetak mladih Amerikanaca, uglavnom srednje klase, okupilo se na mjestu koje izgleda kao rock klub. To je karizmatička kršćanska ceremonija. Trešti muzika i soba je ispunjena sablasnim pulsirajućim svjetlom. »Isus je živ! Isus je živ!« grmi iz golemih zvučnika. Nekoliko se ljudi ljulja naprijed-nazad, lica podignutih prema stropu u ekstazi, govoreći nepoznatim jezicima. Neki čovjek uzvikuje: »Ispunjen sam zlim duhovima!« i pada na pod migoljeći se kao zmija. Ostali ga okružuju i viču: »Odlazi! Ovdje si nepoželjan!« Pokušavaju egzorcirati duhove iz njega.

U dalekom sjevernom Nepal, tibetanski su se redovnici okupili u samostanu za godišnji Mani Rimdu festival. Došli su prizvati duh Tanchi Panchana, boga plesa. Redovnici pale likove zlih božanstava koja im priječe put i prave mandalu, magični krug u kojem može obitavati bog plesa. I sami će ući u mandalu i sjediniti se sa svojim bogom. »Gospodaru«, poju, »dodirni moje tijelo, govor i um. Dopusti da svim srcem prebivam u tvojoj magičnoj mandali.... Moje srce, srce ovoga tijela postalo je bog plesa.«

U svakoj kulturi, od pamtivijeka, ljudi su izravno komunicirali sa svojim Bogom ili bogovima, sa zlim i dobrim duhovima. Početkom 1990-tih kanadski neuropsihijatar Michael Persinger po prvi put je imao izravno iskustvo Boga. Dr. Persinger nije religiozan, a to je iskustvo doživio u laboratoriju sveučilišta Laurentian. U to su, međutim, bile uključene izuzetne sile. Dr. Persinger je stavio na glavu translubanjski magnetski stimulator, napravu koja šalje snažno, hitro fluktuirajuće magnetsko polje na odabrana mala područja moždanog tkiva. Ako se tom napravom stimuliraju različita područja motornog korteksa, pojedini se mišići trzaju i nehotice poskoče udovi. Stimuliraju li se područja vidnog korteksa, čak i slijepi od rođenja mogu iskusiti što to znači »vidjeti«. U slučaju dr. Persingera, naprava je bila smještena tako da stimulira tkivo sljepoočnog režnja, dijela mozga ispod sljepoočnica. I vidio je »Boga«.

»BOŽANSKA KOMPONENTA«

Već desetljećima se zna da su u ljudi podložnih epileptičnim napadima (do kojih dolazi u sljepoočnim režnjevima mozga) mnogo češća duboka duhovna iskustva nego što je to uobičajeno. Profesor V.S. Ramachandran, ravnatelj Centra za mozak i spoznaju pri Kalifornijskom sveučilištu u San Diegu, cijeli

svoj radni vijek radi s epileptičarima. Nakon napada pacijenti mu redovito govore stvari kao: »Postoji božanska svjetlost koja sve obasjava«, »Postoji konačna istina koja leži sasvim izvan dosega običnog uma previše zaokupljenog svakodnevnom vrevom i bukom da bi primijetio ljepotu i veličinu svega postojećeg«, ili »Doktore, odjednom mi je sve postalo kristalno jasno. Više nisam imao nikakvih sumnji.« Pacijent koji je doživio ovo posljednje ispričao je da je »osjetio takav ushit da se u usporedbi s njim sve ostalo doimalo blijedim. U tom je ushitu bilo jasnoće, poimanja božanskog - bez kategorija, bez granica, samo jedinstvo sa Stvoriteljem.«

Zna se da je epilepsija povezana s eksplozijama električne aktivnosti, jačim od uobičajenih, u određenim područjima mozga i stoga se intenzivno duhovno iskustvo epileptičara već dugo veže za pojačanu aktivnost sljepoočnog režnja. Persingerovo je istraživanje sve to na neki način stavilo u kontrolirane uvjete. Otkrivši da magnetskim poljem može umjetno stimulirati sljepoočne režnjeve, uspio je izdvojiti i istražiti vezu takve stimulacije s različitim mističnim iskustvima, izvantjelesnim doživljajima, iskustvima prošlog života, doživljavanjem NLO-a (neidentificiranih letećih objekata), i tako dalje - a sve to u kontroliranim laboratorijskim uvjetima. U velikoj većini slučajeva, podražaj sljepoočnog režnja izaziva jedno ili više ovakvih iskustava.

Jedna od Persingerovih suradnica, Peggy Ann Wright sa Lesley Collegea u Cambridgeu, u Massachusettsu, proučavala je vezu između povišene aktivnosti sljepoočnog režnja i takozvanih šamanskih doživljaja. To su putovanja duše u daleke predjele iskustva, a svrha im je komunicirati s duhovima živih i mrtvih te donijeti savjete za ozdravljenje. Rad Wrightove također je pokazao da ritmičko bubnjanje, kakvo se koristi u raznim duhovnim ritualima, uzbuđuje sljepoočne režnjeve i za njih vezana područja limbičnog sustava.

Persingerov se rad, kako smo vidjeli, fokusirao na duhovna iskustva izazvana umjetnim podražavanjem sljepoočnih režnjeva. Godine 1997, V.S. Ramachandran i suradnici načinili su još jedan korak prema povezivanju pojačane aktivnosti sljepoočnog režnja s duhovnim iskustvima - ovoga puta u »normalnih« ljudi pod normalnim uvjetima. Na sljepoočnice zdravih ljudi i epileptičara priključene su EEG-elektrode. Otkriveno je da se na spomen vjerskih ili duhovnih riječi ili tema, aktivnost sljepoočnog režnja u zdravih ljudi povećava do jačine slične onoj u epileptičara prilikom napada. Na osnovi toga su zaključili: »Moguće je da u sljepoočnim režnjevima (posve 'normalnih' ljudi) postoji specijalizirano živčano ustrojstvo 'zaduženo' za vjeru. Moguće je da je fenomen vjere 'uprogramiran' u mozak.«

Sljepoočni režnjevi blisko su povezani s limbičnim sustavom, moždanim centrom za emocije i pamćenje. Dva bitna dijela limbičnog sustava su amygdalum, malena bademasta tvorevina u sredini limbičnog područja, i hipokampus, neophodan za pamćenje iskustava. Persingerov je rad pokazao da podražavanje ta dva emocionalna centra u mozgu izaziva pojačanu aktivnost

sljepoočnih reznjeva. i obratno, pojačana aktivnost sljepoočnog reznja izaziva burnu emocionalnu reakciju. Činjenica da je u to uključen hipokampus, vezan za sjećanje, ima za posljedicu to da, premda većina duhovnih iskustava u sljepoočnom reznju traje samo nekoliko sekundi, ona mogu imati snažan i trajan emocionalni utjecaj na cijeli život osobe - koji se često naziva »preobražavajućim«. Uključenost limbičnog sustava ukazuje na važnost emocionalnog faktora u vjerskom ili duhovnom *iskustvu*, za razliku od samog *vjerovanja*, koje može biti potpuno intelektualno.

Neurobiolozi poput Persingera i Ramachandrana nazvali su područje sljepoočnih reznjeva vezano za vjersko ili duhovno iskustvo »božanskom točkom« ili »božanskom komponentom«. Njihovo je mišljenje da se ta božanska točka razvila u mozgu radi ispunjenja neke evolucijske svrhe, ali brzo dodaju da to ni na koji način ne dokazuje da Bog uistinu postoji, niti da ljudi uistinu komuniciraju s Njim. Što ona, dakle, dokazuje?

Je li »božanska točka« neki neurološki trik kojim se priroda poigrala s nama zato što je ljudsko vjerovanje u Boga na neki način korisno za prirodu ili društvo? Jesu li se tisućama godina razvijali rituali i simboli, da li su pisani stihovi, cijeli životi posvećivani vjeri, vođeni ratovi i građene katedrale samo zbog električne aktivnosti u nekim dijelovima mozga? Je li silina preobraćenja Sv. Pavla na cesti za Damask samo popratna pojava epileptičnog napada? Ili je »božanska točka« presudna komponenta naše sveobuhvatnije duhovne inteligencije, a aktivnost sljepoočnog reznja način na koji je priroda omogućila mozgu da sudjeluje u dubljoj spoznaji nas samih i Svemira oko nas?

Kad je harvardski psiholog William James početkom dvadesetog stoljeća napisao svoje sad već klasično djelo *Raznolikost vjerskih iskustava (The Varieties of Religious Experience)* on dabome nije znao za buduća istraživanja »božanske točke«. Ali znao je da epileptični napadi i sklonost određenim oblicima ludila stvaraju iskustva vrlo slična duhovnim, i bio mišljenja da bi »stanoviti medicinski materijalisti«, kako ih je on nazivao, mogli to iskoristiti da umanje značenje duhovnih iskustava. James je takve materijaliste smatrao »plitkoumnima« kad nisu u stanju razlučiti dva bitna i vrlo različita pitanja. Kakva je priroda i biološko ishodište duhovnog iskustva? I koje je njegovo značenje i smisao? Mozak je, po njegovom mišljenju, važan sudionik u većini psiholoških iskustava, ali reći tako nešto nije isto što i reći da se sva takva iskustva mogu svesti »isključivo na neurologiju«. Znanstvenici mogu, na primjer, simuliran »vizualno iskustvo« podražavanjem vidnog korteksa, ali to ne dokazuje da je sam vid halucinacija.

U svjetlu najnovijih neuroloških istraživanja čini se očitim da »božanska točka« igra itekako bitnu biološku ulogu pri duhovnom iskustvu. Rad Persingera i Ramachandrana, te drugih neurologa i psihologa koji su proučavali aktivnost »božanske točke« u vezi s ludilom i kreativnošću, potvrđuje vezu između podražaja sljepoočnog reznja ili limbičnog područja i

»abnormalnih« ili »osobitih« iskustava raznih vrsta. Međutim da bismo mogli u potpunosti ocijeniti ulogu »božanske točke«, te iskustava koja ona potiče ili kojima posreduje, moramo поближе ispitati neka od tih iskustava, ludilo i bolest s kojima su često povezana, i njihovu pozitivnu ulogu pri rješavanju problema, imaginaciji i kreativnosti.

RAZNOLIKOST DUHOVNIH ISKUSTAVA

U svojoj knjizi *Misticizam*, F. C. Happold priča kako mu je jedne večeri dok je sjedio sam u svojoj radnoj sobi u koledžu Peterhouse u Cambridgeu došao Krist. Happold nije epileptičar i nikada nije imao slom živaca, pa je to dakle iskustvo »normalnog« čovjeka.

Bila je to obična soba s pohabanim pokućstvom, vatrom u kaminu i svjetiljkom s crvenim zaslonom na stolu. Ali soba je bila ispunjena Prisustvom koje je na neki čudan način bilo i oko mene i u meni, poput svjetlosti ili topline. Bio sam posve preplavljen Nekim tko nije bio ja, pa ipak sam imao osjećaj da sam više svoj nego ikada. Ispunila me snažna radost i gotovo nepodnošljiva sreća, kakvu nikad prije i nikad nakon toga nisam doživio. A ponad svega bio je to dubok osjećaj mira, sigurnosti i izvjesnosti... Shvatio sam da nismo osamljeni atomi u hladnom, neprijateljskom, ravnodušnom Svemiru, već da je svaki od nas dio ritma kojeg možda nismo svjesni i koji nikad nećemo spoznati, ali kojemu se možemo predati s punim povjerenjem i bez rezervi.

U *Raznolikostima vjerskih iskustava*, W. James iznosi burnije iskustvo kolege psihologa, iako je i ono završilo osjećajem mira. Taj je čovjek proveo večer kod prijatelja, gdje se jelo, čitalo i raspravljalo o poeziji i filozofiji. I njegovo je mentalno zdravlje savršeno.

Rastali smo se u ponoć. Čekala me duga vožnja do kuće. Moj je um, pod dubokim utjecajem ideja, slika i osjećaja koje su prizvali čitanje i razgovor, bio tih i smiren. Bio sam u stanju mirnog, čak pasivnog uživanja, nisam stvarno razmišljao već puštao da ideje, slike i osjećaji sami klize mojim umom. Odjednom, bez ikakvog upozorenja, našao sam se obavijen oblakom boje ognja. Načas sam pomislio na vatru, na golem požar negdje u blizini; ali već sljedećeg trena znao sam da je ta vatra u meni. Odmah potom obuzeo me ushit, beskrajna radost, praćena intelektualnim prosvjetljenjem koje je nemoguće opisati. Između ostalog, ne samo da sam počeo vjerovati, već sam vidio da Svemir nije građen od mrtve materije nego je, naprotiv, živo Prisustvo; u meni se probudila svijest o vječnom životu.

Ovo o čemu govore Happold i James vjerska su iskustva u koja je uključen osjećaj Nekoga ili Prisustva. Ali osobna duhovna iskustva često su odvojena od religije i umjesto toga zasnovana na ljubavi, dubokoj predanosti nečemu ili na spoznaji. Njemački pjesnik Rainer Maria Rilke (1872 - 1926), autor *Soneta Orfeju* i *Devinskih Elegija* doživio je takvu spoznaju i dubok mir nakon čitanja

nepoznatog pjesnika. Kao što ćemo vidjeti na sljedećih nekoliko stranica cijelog svog odraslog života Rilke se bojao da će mu se pomutiti razum.

Bio sam posve koncentriran i mentalno pribran. Vani je bio park; sve je bilo usklađeno sa mnom - jedan od onih trenutaka koji kao da nemaju oblika, već ostaju negdje za pričuvu, kao da su se sve stvari povukle i ostavile samo prostor, prostor tako nepomućen kao unutrašnjost ruže, anđeoski prostor u kojem čovjek ostaje nepomičan ... Taj je trenutak i sada prisutan u meni s osobitom snagom i živošću, kao da je od kakvog višeg reda Postojanja. Sjećam se dva, tri takva trenutka tijekom posljednjih godina ... kao da su bili dovoljni da ispune moj unutrašnji život jasnim, nepomućenim sjajem, oni su svjetiljke u njemu, tihe svjetiljke - i što više razmišljam o njima prisjećajući se, pomno ispitući osjećaj zaostao za njima, to više mi se čini da ta, prema našim sadašnjim poimanjima besadržajna iskustva, pripadaju nekom višem suglasju događanja.

U kasnijim godinama, kad je pisao o Cjelini koja leži ispod površine svakodnevnog postojanja i kad je razvio svoju viziju smrti kao tek drugi oblik postojanja, Rilke se oslanjao na ova iskustva.

Ovakvi su doživljaji vrlo česti, bili oni po svome sadržaju religiozni ili više raspršeni. U zapadnim kulturama, 30 do 40 posto stanovništva barem jednom je iskusilo osjećaj goleme euforije i blagostanja nakon duboke spoznaje koja im je pružila nov pogled na život, osjećaj da je sve oko njih živo i svjesno, da postoji neko prisustvo koje ih vodi ili tješi, ili osjećaj da su jedno s cjelokupnim postojanjem. Kad se provedu istančane tehnike ispitivanja, kao razgovor nasamo, brojka se kod nekih ispitivanja diže na 60 do 70 posto.

Godine 1990., Centar za istraživanja »Alastair Hardy« pri sveučilištu Oxford proveo je temeljito istraživanje duhovnih iskustava. Ekipe stručnjaka analizirala je oko pet tisuća ispitanika koji su se javili na pitanje u novinama: »Jeste li ikad bili svjesni nekog prisutva ili sile, nazivali vi to Bogom ili ne, koja se razlikuje od vašeg svakodnevnog ja?« U drugom su upitniku zamolili ljude da svoje iskustvo opišu vlastitim riječima. Odgovori su uključivali ovakve opise:

Osjećaj blagog zanosa nepovezan s nekim određenim događajem. Osjećaj da su problemi sićušni i posve nevažni. Drugačije gledanje na stvari. Osjećaj da sve bolje razumijem - da sam sposobniji nositi se sa životom. Obnavlja, pomlađuje i postavlja stvari na mjesto.

Osjećaj da sam tako malena da je sve što doživim ili mislim u usporedbi s time zaista ništavno. Osjećaj da sam na samom rubu neke duboke harmonije i da ne znam kako da dospijem dalje. Osjećanje mira i bezbrižnosti, ali jedva obuzdavano, žestoko. Silina osjećaja.

U nekoliko sam navrata vidio, a nekoliko puta sam bio svjestan svoga djeda, nakon njegove smrti 1977. godine. On mi pruža golem osjećaj utjehe, sigurnosti i pouzdanja, osobito kad se osjećam loše, uznemireno ili zabrinuto.

Neki odgovori opisuju iskustva više religijskog sadržaja, kao Happoldovog, na primjer:

Mnogo puta sam osjetio Božje prisustvo. Kad sam to prvi put doživio (na službi Božjoj u crkvi, bilo mi je 15 godina) imao sam osjećaj da sam pijan (a nisam bio!) i jedva sam uspio hodati. U drugim bi me prilikama samo preplavio osjećaj mira i ljubavi, i često bih zaboravio na vrijeme.

Pri ovom je ispitivanju gotovo 70 posto ispitanika odgovorilo pozitivno. Na osnovu potankog opisa njihovih iskustava istraživački je tim uspio razlučiti 2 osnovna tipa duhovnog iskustva, »mistično« i »nadnaravno«.

Ljudi koji su doživjeli nadnaravno iskustvo imali su *osjećaj* da ih vodi neko vrhunaravno prisustvo, kao Isus ili Djevica Marija, pozivajući ih i savjetujući da slijede neki određeni životni put. Većina tih ljudi iz vjerničkih je obitelji. Oni koji su iz agnostičkih ili ateističkih obitelji češće govore o izvansenzornim opažanjima, kao na primjer telepatiji ili vidovitosti, ili o izmijenjenim stanjima svijesti, kao da lebde iznad vlastitog tijela za vrijeme operacije ili nakon nesreće - o takozvanim izvantjelesnim iskustvima.

Mistična iskustva koja su ispitanici opisali više su nalik Rilkeovima; spominjali su osjećaj dubokog smisla, duboke spoznaje, osjećaj blagostanja, euforiju, ili sveobuhvatan osjećaj povezanosti svih stvari. Ova vrsta iskustva rijetko kada ima neki određeni vjerski sadržaj, a mnoge studije ih povezuju s povećanom kreativnošću. Oba tipa su vezana za pojačanu aktivnost sljepoočnog režnja ili »božanske točke« u mozgu, ali su nadnaravna iskustva češće povezana s ludilom.

LUDILO I »BOŽANSKA TOČKA«

I shizofrenici i manično depresivni pacijenti imaju vizije, čuju glasove, osjećaju prisustvo i primaju upute o zadacima koje bi trebali obaviti. Pojačana aktivnost sljepoočnog režnja ili »božanske točke« obilježje je ove vrste oboljenja.

Neki skeptici su mišljenja da su sva takva iskustva znak poodmaklog ili početnog ludila. Ali psiholozi koji se bave proučavanjem veze između duhovnog iskustva i mentalnog oboljenja ne slažu se s tim. Ramachandran je, na primjer, pokazao da i mentalno zdravi ljudi očituju pojačanu aktivnost sljepoočnog režnja kad su izloženi riječima ili temama duhovnog karaktera.

Drugi istraživači, međutim, tvrde da postoji velika razlika između iskustava normalnih ljudi i mentalno bolesnih. Michael Jackson je doktorirao na tu temu pri Sveučilištu Oxford. Iako zaključuje da ima sličnosti u

iskustvima psihotičnih pacijenata i normalnih ljudi, on primjećuje: »Općenito govoreći, opisi koje je dala klinička grupa (psihotični pacijenti) bili su više uznemirujući, negativniji i bizarniji kako po načinu na koji su izloženi tako i po svom sadržaju.« On iznosi dojmljiv primjer tipično negativnog shizofrenog iskustva. Evo što je pacijent ispričao:

Jedne sam se noći probudio i vidio da su mi zavjese blago razmaknute. Vidio sam kako u sobu ulazi mjesečina i postao svjestan nadnaravnog prisustva. Brzo sam navukao zavjese, ali zastrašujuće prisustvo i dalje je bilo tamo. Imao sam osjećaj da svuda oko mene pulsira živo biće. Pritiskalo me pa sam brzo izvadio platno i naslikao to iskustvo, a sutradan sam osjećao potrebu da zaštitim svoju sobu od tih zraka i utjecaja pa sam prozore obložio alufolijom.

U mnogim sličnim slučajevima iskustvo psihotičnog pacijenta uznemiravajuće je prije negoli smirujuće ili nadahnjujuće. Osim toga, Jackson iznosi da psihotike takvo iskustvo ponese jače nego normalne ljudi, »i gube vezu s opće prihvaćenom stvarnošću na duža vremenska razdoblja, tijekom kojih ispoljavaju svoje tlapnje čudnim ponašanjem.« Za razliku od mentalno zdravih ljudi, psihotici teško uklapaju svoja duhovna iskustva u svakodnevicu pa ih stoga rijetko kada umiju trajno i pozitivno iskoristiti.

Pokazala se i razlika između vrsta iskustava uobičajenih za psihotične pacijente i za normalne ljude. Psihotici češće imaju nadnaravna iskustva, dok se mistična iskustva jednako često javljaju u obje skupine. Na pitanje imaju li osjećaj

- da ih kontolira nešto izvan njih samih
- da su ušli u drugu razinu svijesti
- da su bili u prisutvu nadnaravnog bića
- da su izgubili pojam o vremenu

gotovo dvostruko više psihotika nego mentalno zdravih ljudi odgovorilo je pozitivno. Naprotiv, kad su upitani o više mističnim iskustvima, kao na primjer:

- je li ih zapanjio intenzitet vlastitih osjećaja
- jesu li imali osjećaj da je sve oko njih živo i svjesno
- da li im se učinilo da su u nekoj vrsti harmonije sa svim oko sebe
- jesu li imali osjećaj ljubavi ili da su voljeni

- da li im se činilo kako su u neuobičajeno smirenom ili bezbrižnom duhovnom stanju

obje su skupine jednako često odgovorile pozitivno - između 56 do 70 posto ispitanika obje grupe imalo je takav doživljaj. Proučavanje 115 australskih sveučilišnih studenata također je pokazalo da ne postoji veza između mističnih iskustava i introvertnosti, neuroze ili psihoze.

Pa ipak, Jackson i mnogi drugi otkrili su dovoljno sličnosti i veza između iskustva ludila i normalnog duhovnog iskustva da počnu dublje istraživati. Još 1902. godine, William James je primijetio da je »osobama dubokog duhovnog života« bliži sadržaj vlastitog nesvjesnog nego ostalima: »Vrata ovom području čine se neuobičajeno širom otvorena.« Jedan drugi proučavalac misticizma primijetio je na početku dvadesetog stoljeća da mistici posjeduju »izvanredno mobilan prag«. Drugim riječima, i najmanji trud, i najmanji otklon od normalnih uvjeta, omogućit će njihovim latentnim ili podsvjesnim silama da isplivaju na površinu i zaokupe im mentalno polje. »Mobilan prag« može čovjeka učiniti genijem, luđakom ili svecem. Sve ovisi o karakteru sila koje isplivaju.

Novija psihološka istraživanja iz 1970-tih otkrivaju više o tom »mobilnom pragu« i objašnjavaju zašto mnogi nepsihotični ljudi doživljavaju neka iskustva česta kod shizofreničara i mnogih depresivaca. To istraživanje bilo je usmjereno na »shizoidnu« ili »shizotipnu« osobnost: ljude koji pokazuju stanovitu vrstu otklona od normalne osobnosti ili znakove početka mentalne bolesti.

Prepoznavanje »shizotipnosti«, kako se najčešće naziva, dalo je nijansiranost razumijevanju ljudskog uma i njegovih devijacija kakva je dotad bila nemoguća.

Od kraja devetnaestog stoljeća, kada je ustanovljena psihijatrija, većina vodećih mislilaca na tome polju prihvatila je mišljenje kako je mentalna bolest korjenito različita od mentalnog zdravlja, i da mi ostali imamo malo što zajedničko s ludim ljudima. Suprotno tome, novija istraživanja shizotipije pokazala su da postoji ljestvica mentalnog zdravlja od posve normalnog preko shizotipnog do klinički ludog. Prema profesoru Gordonu Claridgeu sa Sveučilišta Oxford, 60 do 70 posto odrasle populacije zapadnih zemalja pokazuje neke shizotipne karakteristike.

Ali samo 1 % dijagnosticira se kao shizofreno, a isto tako malen postotak kao klinički depresivno. Svi mi ostali samo smo malčice uvrnuti.

Budući da je nekoliko važnih istraživanja ustanovilo nedvojbenu vezu između shizotipne osobnosti i sklonosti određenim vrstama vjerskog iskustva i budući da, kako ćemo vidjeti, biti pomalo shizotipan po svemu sudeći predstavlja doprinos čovječanstvu, iznijet ćemo svojstva koja karakteriziraju

ovo stanje uma. Stupanj njihove izraženosti utječe na to kamo se na ljestvici između normalnog i psihotičnog može smjestiti određena osoba.

Prema većini procjena shizotipna osoba u različitoj mjeri očituje sljedećih devet karakternih osobina:

Magičnu ideaciju, što znači sklonost zamišljanju da naše misli imaju fizičku moć ili da se mogu ostvariti (na primjer zaželim li nekome zlo i to se dogodi, pa povjerujem da sam ja tome uzrok); pridavanje važnosti povezanosti navodno nepovezanih događaja (na primjer crna mačka i zla kob), kao i pronalaženje smisla u običnim predmetima kao što su kristali, kosti ili sve što može poslužiti kao talisman. Hoće li se takvo magično zamišljanje smatrati shizotipnim ili ne, zavisi dabome o određenoj kulturi; mnoga društva prihvaćaju i podržavaju ovakve asocijacije.

Raspršenost pažnje. Izrazito shizotipna osoba, pjesnik Rilke, opisao je sklonost svoje pozornosti da skrene na nešto drugo, ovim riječima: »Začujem li buku, prepuštam se i postajem ta buka.« Jedan drugi, ozbiljno shizofren pacijent primijetio je: »Posvetim se svemu istovremeno i tako se ne posvećujem ničemu.«

Skлонost fantaziranju i sanjarenju i katkad nemogućnost da se razluči mašta od stvarnosti.

Lutanje misli ili »osipanje misli«. Slijed misli koji nema uobičajenu logičnu suzdržanost i ograničenja, te dovodi u vezu stvari koje drugi možda ne bi povezali.

Impulzivan nekonformizam, drugim riječima impulzivno ponašanje, katkad neobičan način govora, neobično vladanje ili ekscentrična odjeća.

Neuobičajena iskustva, na primjer vizualna ili slušna, povezana s duhovnim doživljajima već opisanim u ovom poglavlju.

Introvertnost, uživanje u vlastitom društvu i sklonost samotnim pothvatima.

Društvena anhedonija, također poznata pod nazivom »nedostatak zadovoljstva uklapanja«: smanjena sposobnost uživanja u društvenim susretima, obično praćena sklonošću prema povlačenju iz društva. Fizička anhedonija smanjeno je uživanje u osjetilnim doživljajima.

Ambivalentnost, nesposobnost donošenja odluka jer osoba vidi vrijednosti ili mogućnosti obje ili mnogih alternativa.

Većina navedenog tipična je za mentalni život djece, ali u odraslih to je obično povezano s ekscentričnošću, a može biti i znak početnog ludila. Postoje čvrsti dokazi da su takva obilježja povezana s epilepsijom i disleksijom. Ali ona

su isto tako povezana s daleko većom aktivnošću sljepoočnog režnja ili »božanske točke« nego što je to uobičajeno, pa se može zaključiti da su »uprogramirana« u naš mozak. Zašto? Zašto je takva moždana aktivnost koja u mnogim slučajevima može izazvati patnju ili disfunkciju sastavni dio našeg neurobiološkog nasljeđa? Moramo se pozabaviti tim pitanjem kako bi uspjeli procijeniti igra li aktivnost sljepoočnog režnja, koja se obično veže za duhovna iskustva, neku korisnu ulogu u našoj sveukupnoj duhovnoj *inteligenciji*.

ZAŠTO IMAMO »BOŽANSKU TOČKU«?

Godine 1994., Felix Post objavio je u *The British Journal of Psychiatry* (Britansko psihijatrijsko glasilo) istraživanje osobnosti 291 muškarca koji su u posljednjih 150 godina stekli svjetsku slavu. Taj je popis uključivao državnike, intelektualce, znanstvenike, umjetnike, pisce i skladatelje, a većinom su to bila opće poznata imena: Einstein, Faraday, Darwin; Lenjin, Roosevelt, Hitler, Ben-Gurion, Woodrow Wilson; Ravel, Dvorak, Gershwin, Wagner; Klee, Monet, Matisse, Van Gogh; Freud, Jung, Emerson, Buber, Heidegger; Čehov, Dickens, Faulkner, Dostojevski, Tolstoj, i tako dalje. Cilj istraživanja bio je vidjeti kakve veze postoje između kreativnog genija i mentalne nestabilnosti. Postovi rezultati bili su zapanjujući.

Oslanjajući se na pouzdane izvore, uključujući medicinske izvještaje i svjedočanstva bliskih ili daljih suradnika i srodnika, Post je dobio sljedeće statističke podatke:

<i>Zvanje</i>	<i>Postotak koji je patio od mentalne nestabilnosti</i>
Znanstvenik	42.2 %
Skladatelj	61.6 %
Državnik	63 %
Intelektualac	74%
Umjetnik	75%
Pisac	90%

Stupanj nestabilnosti varirao je od povremenih, izoliranih epizoda do ozbiljnijih, stalno prisutnih problema koji su znali ometati rad, te teških incidenata koji su zahtijevali bolničko liječenje. Problemi su uključivali alkoholizam, depresiju, maničnu depresiju, psihoseksualne poremećaje, opsesivno-kompulsivno ponašanje, asocijalne ili teatralne ispade i stanja na rubu shizofrenije.

Američka psihijatrica Kay Redfield Jamispn, koja je i sama patila od manične depresije, provela je slično istraživanje o vezi između manične

depresije i umjetničke osobnosti. Njezin poduži popis onih koji su u nekoj mjeri bili skloni mentalnoj nestabilnosti uključuje Williama Blakea, Lorda Byrona, Ruperta Brookea, Dylana Thomasa, Gerarda Manleya Hopkinsa, Sylviju Plath, Virginiju Woolf, Josepha Conrada, F. Scott Fitzgeralda, Ernesta Hemingwaya i Hermanna Hessea. Mnogi su proveli duga razdoblja u sanatorijima ili umobolnicama, a velik broj, osobito pjesnika, počinio je samoubojstvo. Jamisonova započinje svoju knjigu pozdravom ovim plahovitim kolegama čiji je autor pjesnik Stephen Spender, koji se ne pojavljuje na njezinoj listi:

Neprestano mislim na one koji su bili istinski veliki.
Koji su se još od utrobe majčine sjećali povijesti duše
Kroz hodnike svjetlosti u kojima su ure Sunca,
Beskrajna i raspjevana. Čija je ljupka ambicija bila
Da im usne, još taknute ognjem,
Pričaju o Duhu, od glave do pete umotanom u ruho pjesme.
I koji su s proljetnih grana zgrtali
Želje što su im padale po tijelima poput latica.

Nadomak snijega, nadomak Sunca, u najvišim poljanama,
Gle, kako im imena slavi ustalasana trava
I konfeti bijelih oblaka
I šaptaji vjetra na nebu što osluškuje.
Imena onih koji su se za života borili za život,
koji su u srcu nosili središte ognja.
Rođeni od Sunca, kratko su putovali prema Suncu
I za sobom u zraku ostavili plamteći trag ispisan svojim slavom.

Ovo »plemenito ludilo« iz Spenderove pjesme imalo je za posljedicu golemu patnju kao i golemu kreativnost. Pa ipak, mnogi od tih umjetnika nikada nisu požalili cijenu, neki su čak bili zahvalni za svoj neobični temperament. Na početku karijere, nedugo nakon što je prekinuo s Freudom, Jung je imao nešto poput shizofrenog sloma od kojeg je 7 godina imao posljedice; pa ipak je mnogo godina kasnije napisao: »Danas mogu reći da nikada nisam izgubio dodir sa svojim prvotnim doživljajima. Svi moji radovi, sva moja stvaralačka sposobnost vuče korijene iz tih početnih fantazija i snova koji su započeli 1912. godine, prije gotovo pedeset godina. Sve što sam kasnije u životu napravio bilo je već sadržano u njima.«

Na isti način Rilke je pisao o svojim stanjima na rubu shizofrenije: »Možda je neophodno da se svaki smisao raspline poput oblaka i sruči poput kiše, neophodno, to jest, izdržati nešto poput mentalne dezintegracije ili umiranja da bi čovjek bio u stanju sve vidjeti drugačije.«

U svojoj studiji iz 1960-te R. D. Laing često naglašava pozitivne popratne pojave shizofrenih napada kod svojih pacijenata. Ali kako pokazuje Postova studija, ima vrlo malo veze između kreativnosti i vrhunskih ostvarenja i dugotrajnog, sveobuhvatnog ludila. Mnogi od onih koji su bili samo rubno ljudi ili tek shizotipni kad su dali svoja najveća djela, prekinuli su svaki stvaralački rad kad ih je ludilo posve obuzelo. Ludilo zna biti sterilno, sputavajuće i zagušujuće, ono je noćna mora. I premda se većinu kreativaca može smatrati pomalo ludima, teško bi se moglo reći da je većina luđaka kreativna.

Britanski psiholog, J. H. Brod, pozabavio se time koja shizotipna svojstva, za razliku od posve psihotičnih, najčešće pridonose kreativnosti. Većina njegovih nalaza vezana za karakterna obilježja navedena na strani 104-5, u skladu su s onim što bi se dalo zaključiti zdravim razumom. Na primjer, shizoidno lutanje misli povezano je s izvanrednom rječitošću, vrcavošću misli i originalnošću u stvaranju asocijativnih ili metaforičkih veza između ideja ili događaja. Ovo »pretjerano povezivanje« obdaruje shizotipnu osobu širom i neuobičajenijom paletom razmišljanja. Isto tako, sklonost magičnoj ideaciji, maštanju i sanjarenju snažno je vezana za sposobnost izmaštavanja nepostojećih stvari, oživljavanja likova koji nikad nisu postojali, stvaranja predodžbi koje otvaraju vrata novim idejama ili gledanja na stvari iz drugačijeg ugla. Otvorenost neobičnim iskustvima može obdariti osobu sposobnošću žešćeg doživljavanja boja i emocija ili zamjećivanja vidova stvarnosti koji izmiču svakodnevicu. I Sv. Pavle i Sv. Tereza u svojoj su »karijeri« potpuno iskoristili vlastite duhovne vizije. Raspršenost pažnje može ometati rad, ali isto tako i navesti čovjeka da obrati pozornost na širok raspon stvari. A podvojenost, premda je kočila Hamleta, uvelike je povezana sa sposobnošću istovremenog sagledavanja dobrih strana raznih opcija i mogućnosti.

SHIZOTIPIJA I SPOSOBNOST RJEŠAVANJA PROBLEMA

Vidjeli smo da je jedan od kriterija inteligencije sposobnost rješavanja problema. Ta je sposobnost također značajka kreativnosti, osobito u znanstvenika ili političara, pa ne začuđuje da neki istraživači povezuju shizotipna obilježja s osobitim darom za rješavanje problema. Michael Jackson ističe da shizotipna iskustva osobito znaju utjecati na kreativnost pri rješavanju egzistencijalnih problema »životnih problema« kao što je gubitak bliskog člana obitelji ili ozbiljna bolest, gdje se ne mogu promijeniti činjenice već valja promijeniti kut gledanja ili stav:

Uobičajeno duhovno iskustvo kod gubitka nekog bliskog je razdoblje u kojem se javlja osjećaj da je preminuli prisutan, preko izravnog osjetnog iskustva ili, ne tako opipljivo, da je naprosto tu. Takvo doživljavanje tješi ljude prilikom žalosti mnogo izravnije na emocionalnoj razini, nego što je to moguće relativno »hladnim« spoznajnim procesom.

Jackson navodi slučaj Seana, mladog obiteljskog čovjeka kojem je liječnik saopćio da vjerojatno ima multiplu sklerozu. Ova neodređena dijagnoza bacila ga je u očaj i onemogućila mu normalan život i odnose. Bio je iz stabilne, nevjerničke obitelji srednje klase i sebe smatrao militantnim ateistom. A onda jednoga dana, nekoliko tjedana nakon što je zapao u krizu šetao je poljima kad je čuo gdje ga doziva neki glas. »Sean«, zazivao je glas, »sve je to nevažno. Uvijek ćeš imati ono što ti treba.« Glas ga je tada »poučio« o prolaznosti postojanja i kako da nauči smireno primati događaje umjesto da se bori protiv njih. Kad je Sean nekoliko minuta kasnije stigao do ceste: »Počeo sam razmišljati kao nekad i nestalo je sve brige.« Tijekom sljedećih devet mjeseci glas mu se obratio još nekoliko puta, mijenjajući njegov način gledanja i omogućivši mu da se nosi s problemima na konstruktivan i smiren način.

Do takvih pomaka u načinu gledanja ne dolazi samo kad treba riješiti životne probleme. Sjetimo se priče kemičara Kekule koji je sanjao zmiju koja grize vlastiti rep i tako otkrio prstenastu strukturu molekule benzina. A poznata je i Einsteinova izreka da je probleme nemoguće riješiti načinom razmišljanja koji je i doveo do njih; njegova teorija relativnosti jedan je od velikih pomaka dvadesetoga stoljeća u načinu gledanja. Neki mislioci drže da sposobnost rješavanja problema koja prati shizotipiju ljudskoj rasi omogućava pomak na evolucijskoj ljestvici, čini je otvorenijom, prilagodljivijom, kreativnijom. Ako je tome uistinu tako, vrlo nizak postotak shizofrenije ili manične depresije možda je naprosto cijena koju ljudski rod plaća za daleko učestalije pozitivne manifestacije shizotipije.

ISKUSTVO »BOŽANSKE TOČKE« I SQ

Jedno od važnih pitanja koje nas ovdje zanima jest da li aktivnost »božanske točke« pridonosi duhovnoj inteligenciji. Odgovor mora biti i da i ne. »Božanska točka« nedvojbeno pridonosi našem duhovnom *doživljaju*, stvaranju mitova i proširenju mentalnih predodžbi. Poput snova i dječjeg uma ona otvara pristup predsvjesnom ili nesvjesnom i oslobađa simbolički bogato asocijativno strujanje svijesti. Ali iako je 60 do 70 posto ljudi svjesno nekog oblika povišene aktivnosti »božanske točke« (dakle ima shizotipna obilježja), tek rijetki stvaraju velika umjetnička djela ili mijenjaju predloške razmišljanja svojim načinom rješavanja problema.

Biti svjestan duhovnog u sebi ne znači da ćemo to umjeti kreativno iskoristiti. Imati visok SQ znači umjeti iskoristiti duhovno tako da svom životu damo sveobuhvatniji kontekst i smisao, učinimo ga bogatijim, ispunjenijim, steknemo osjećaj punine, svrhe i cilja. Puki osjećaj ili doživljaj duhovnoga mogu izazvati tek zbunjenost, gubitak smjera ili neku neodređenu čežnju. Mogu potaknuti ludilo ili žudnju koja vodi u autodestruktivno ponašanje kao što su droga, alkoholizam ili besmisleno ratovanje s potrošačkim društvom.

Drugim riječima, puko površinsko iskustvo duhovnog može zapravo dovesti do gubljenja perspektive. Iznenada zapljusnuti njegovim bogatstvom možemo svoje obične živote doživjeti kao dosadne, pa se povući umjesto da se razvijamo.

»Božanska točka« izolirani je sklop živčanih spletova u sljepoočnom režnju. Kao i drugi izolirani sklopovi u mozgu - centar za govor, centar za ritam i još neki - daje nam osobite sposobnosti, ali valja je integrirati. Mi možemo »vidjeti« Boga, ali to ga neće učiniti sastavnim dijelom našeg života. Duhovna inteligencija, međutim, oslanja se na objedinjavajući fenomen oscilacija od 40 Hz.

Ovo navodi na zaključak da »božanska točka« možda jest neophodan uvjet za SQ, ali ne i dovoljan uvjet. Bilo bi za očekivati da oni koji imaju visok SQ imaju jaku aktivnost »božanske točke« ili jaka shizotipna obilježja, ali iz toga ne slijedi da jaka aktivnost »božanske točke« jamči visok SQ. Da bi se to postiglo, kako ćemo vidjeti u sljedećim poglavljima, valja integrirati cijeli mozak, cijelog sebe, sav svoj život. Osobite spoznaje i sposobnosti koje nam daje »božanska točka« moraju se uplesti u temeljno tkanje naših osjećaja, motivacija i potencijala, te uspostaviti dijalog sa središtem sebstva i njegovim osebnim načinom »znanja«.

Treći dio

NOVI MODEL SEBSTVA

MEĐUIGRA: KRATKA POVIJEST ČOVJEČANSTVA

Odakle dolazimo? Koji je naš početak u vremenu? Koji su razmjeri priče čiji smo sastavni dio? Gdje su nam korijeni? Koliko ćemo trajati? Gdje su krajnje granice našeg postojanja? Odakle izvire naša inteligencija? Zašto imamo potrebu postavljati ovakva pitanja? Nemoguće je duboko razmišljati o duhovnoj inteligenciji a ne upustiti se u ta pitanja. U poglavlju 6 do 9 ponudit ću model sebstva kojemu je svrha biti u isti mah širi i dublji od dosad postojećih. Ali to je nemoguće učiniti ako ne razmotrimo mjesto sebstva u cjelokupnoj povijesti stvaranja. Ono što iznosim ovdje kratke su mitološke i znanstvene sličice koje ljudska bića i ljudsku inteligenciju stavljaju u širi kontekst.

U poznatoj povijesti svaka je civilizacija imala svoju vlastitu verziju priče o stvaranju, priče koja je pokušala odgovoriti na pitanja poput onih gore. Te su priče sastavni dio našeg poznavanja samih sebe i vrednovanja vlastitog postojanja. Mnogi su antropolozi primijetili zamjetno slične teme u pričama različitih naroda, kao da ih je isprela sama ljudska svijest progovorivši raznim glasovima mnogih civilizacija. Ian Marshall sakupio je četiri takva glasa u jednu priču koja je izvođena kao predstava, a ovdje je iznosimo kao uvod u Lotus sebstva.

U POČETKU PRIPOVIJETKA ZA ČETIRI GLASA

Glasovi

- J.K.** Judeo-kršćanski/ezoterički
- F.** Fizikalni
- G.** Starogrčki
- I.** Istočnjački: taoistički, hinduistički, budistički

1. Kaos

J.K. - U početku Zemlja bijaše bez oblika, samo praznina. A nad bezdanom vladaše tama.« Tako je zapisano u našoj svetoj Knjizi Postanka.

Knjiga Postanka 1,1 -2

G: - »U početku bijaše kaos, neizmjeran i taman ...« ništavilo iz kojeg su nastali svi oblici, i u koje će se vratiti. Tako govorasmo u drevnoj Grčkoj.

Heziod, *Teogonija*

I: - U budističkom svijetu nazivamo ga Shunyata, praznina. »Reći da postoji, pogrešno je. Reći da ne postoji isto je tako pogrešno. Najbolje je ne govoriti o tome.«

Zen tekst

F: - Prije nastanka ičeg opipljivog postojao je kvantni vakuum - more svih mogućnosti ali ničeg stvarnog. Ni materija, ni prostor, ni vrijeme, već nešto što je nemoguće opisati. Mogući svjetovi svjetlucali su na rubovima postojanja. Ali nijedan nije imao energiju potrebnu da preživi. Ovo je priča nas znanstvenika.

I: - »Tao koji se riječima izraziti daje nije vječni Tao. Ime koje se nadjenuti daje nije vječno ime. Bezimeno je početak neba i zemlje.«

Knjiga puta i vrlina, I

2. Geja

F: - A onda se dogodilo nešto iz čega nije bilo povratka. Jedan od mogućih svjetova, tek jedan u masi posuđene energije, ugrabio je kratak trenutak i razvio se u oblik. U tren oka umaknuo je iz svoga prapočela. Prije prostora i vremena, taj je oblik bio kružan, zatvoren, bez početka i kraja. Na svoj neuk način mi smo taj oblik nazvali »superstrunama«.

G: - Vi govorite o punoprsoj Geji, majci svih stvari. Ona je bila potpuna sama po sebi, uroboros*, zmija što proždire svoj rep, alfa i omega.

J.K: - »I reče Bog: 'Neka bude svjetlost!' I bi svjetlost. I vidje Bog da je svjetlost dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame.«

Knjiga Postanka 1, 2 - 3

*uroboros - »Žderač repa«, poznati lik iz grčke mitologije koji prikazuje zmiju što sama sebi jede rep i tako se vrti kao kolut; simbol vječnosti.

I: - »Nešto zagonetno stvoreno. Rođeno prije neba i zemlje u tišini i praznini, stojeći samo i nepromjenljivo ... Možda je to majka deset tisuća stvari.«

Knjiga puta i vrlina, XXV

3. Suprotnosti

G: - Geja bje majka Urana, golemog svemirskog svoda, »kojeg je učinila jednakim sebi po velebnosti, tako da je u cijelosti pokriva«.

Heziod, Teogonija

J.K.: - »Drugoga dana Bog podijeli svijet nadvoje i vode pod svodom odijeli od voda nad svodom.«

Knjiga postanka, 1, 6 - 8

F: - Prvotni Svemir podijelio je svoje postojanje nadvoje. Jedan je dio ostao kao masa i energija. Drugi je postao prostor/vrijeme i gravitacija, kako nam je to pokazao Einstein. Ta dva entiteta bila su u ravnoteži, vezana, i sada izvan dosega Kaosa. I tako je Svemir počeo rasti.

I: - »Iz Taoa rađa se Jedan. Iz jednoga Dva. Iz Dva, Tri. Tri sva bića stvori.«*

Knjiga puta i vrline, XLII

4. Materija i sile

G: - Uran i Geja imali su mnogo sinova i kćeri. Ali Uran bijaše tiranin koji je svoju djecu bacao u tamnicu. Kron, namlađi, osakatio je oca i zavladao umjesto njega. Oženio se svojom sestrom Rejom pa su i oni imali djecu.

F: - Satiruća sila gravitacije bila je prejaka. Ništa joj nije moglo umaknuti.

Svemir bi se brzo urušio natrag u Kaos i nestao. Ali prvi put su se pokazale tananije sile kvantnog vakuuma, Higgsovog polja. U tren oka svijet se silno napuhao i snaga gravitacije znatno se smanjila. Higgsovo polje, Kron kako ste ga nazivali, bilo je temelj svega što se zatim razvilo.

G: - Osobito se sjećamo Zeusa i Afrodite, vladara sila, Aresa i Hermesa, vladara oblika.

F: - Mi smo te oblike i sile nazvali prema svojim ljudima, Bose i Fermi. Princip je isti.

J.K.: - Mi smo njihove simbole vidjeli kasnije, u sedam vidljivih planeta: Jupiteru i Veneri, Marsu i Merkur, Suncu, Mjesecu i Saturnu. Prema svojoj okultnoj tradiciji smjestili smo ih na Drvo života.

* Citirano iz »Knjiga puta i vrline« u prijevodu Stojana Vučićevića, Mladost, Zgb. 1981.

I: - Mi smo istu tu energiju prepoznali u ljudskom tijelu, u sedam čakri.

5. Zvijezde

G: - Kako je svijet stario tako su Krona svrgnula njegova djeca. Sada je Nebom vladao Zeus sa svojim munjama.

F: - Svijetom je vladala tutnjava kozmičke radijacije. Nije se mogla oblikovati nikakva čvrsta materija. Sve je bilo samo vatrena plazma, poput današnjih zvijezda.

I: - U drevnoj Indiji to smo nazivali Agni epohom, epohom Boga vatre. Prisjetite se, materija dolazi u četiri stanja: čvrsta zemlja, tekuća voda, plinoviti zrak i vatrena plazma. Agni je najstariji od elementarnih bogova.

F: - Kako se svijet sve više hladio, nakon tristo tisuća godina materija više nije bila pod udarom kozmičke radijacije. Zavladao su drugi principi. U miru su se mogle oblikovati galaksije i zvijezde. Ali i dan-danas još se može čuti slabašan šapat onog vatreneog ranog razdoblja.

J.K: - Oblikovala su se zvijezda, uzorci blistave vatre na tamnom nebeskom svodu. Onako kako ih danas vidimo to je dvanaestoznačni krug: Ovan, Bik, i ostali, uokolo Riba. Bog sunca naizmjenice posjećuje svako svoje kraljevstvo. Godišnji ciklus je poput svakog životnog ciklusa. Zvijezde se, poput nas, rađaju, žive i umiru. Otpočelo je vrijeme.

I: - Mi u Indiji poštovali smo ciklus rađanja, življenja i umiranja s tri boga: Brahmom, Višnom i Šivom. Sve što živi pokorava se njihovoj vladavini.

6. Elementi

F: - Prve su zvijezde načinjene u potpunosti od vatre; hladniji oblaci između njih, od zraka. Ali unutar zvijezda stvarali su se teži elementi. Kad bi zvijezda umrla ti bi se elementi raspršili u Svemir. Iz njihova su pepela nastajale nove zvijezde oko kojih su se sada mogle stvarati čvrste planete načinjene od sva četiri drevna elementa.

Svi: - Zemlja, tijelo moje

Voda, krv moja

Zrak, dah moj

Vatra, duh moj

Himna zajednice Findhorn

J.K: - I tako je stvoreno svih sedam razina postojanja između Urana i Geje, duha i materije. Mogla je započeti nova faza evolucije.

7. Život

F: - To je bila prekretnica. Pojavila se čvrsta zemlja. Do sada je već Svemir malo pomalo postao sve čvršći, nepokretniji i podijeljen na dijelove. Ali iz ove hladne, mrtve materije mogle su se oblikovati složenije i tananije strukture. Prvo stijenje, voda, kristali i kemijski spojevi. Zatim živa bića i naposljetku bića s dušom. Započeo je dug, polagan uspon postojanja natrag prema Izvorištu.

Svi: - Svaki novi život nova je zvijezda, sunce u svom kraljevstvu. Elementi lebde oko njega i kroza nj. Oni slijede njegove zakonitosti poput planeta i kometa. Ono stvara nove stvari, hranu za buduće generacije. Stoga poštujemo sav život i njegove ritmove.

8. Duša

G: - U svojoj mentalnoj i kulturnoj revoluciji počeli smo razumijevati i izražavati ne samo vidljivi svijet oko sebe već i faze prošlosti. Jer sve prošle faze i dalje žive. Principi koje smo nazivali Uranom i Gejom, Saturnom i Jupiterom i dalje su ovdje. Mi smo i dalje masa i energija u prostoru i vremenu. Evolucija nije zamijenila već se nadogradila na ono što se zbivalo prije. U našoj umjetnosti i znanosti, u našim religijama i mitovima, u našem pokušaju da živimo kako valja i dalje aktivan duh Boga neba na nov je način inkarniran u Božici zemlje.

I: - Između Taea Neba i Taea Zemlje izdigao se drugi most: Tao ljudskoga roda, način da se harmonično živi s jednim i s drugim. »Prostor između Neba i Zemlje mijehu je nalik. Oblik se mijenja ali struktura ne.«

Knjiga puta i vrline, V

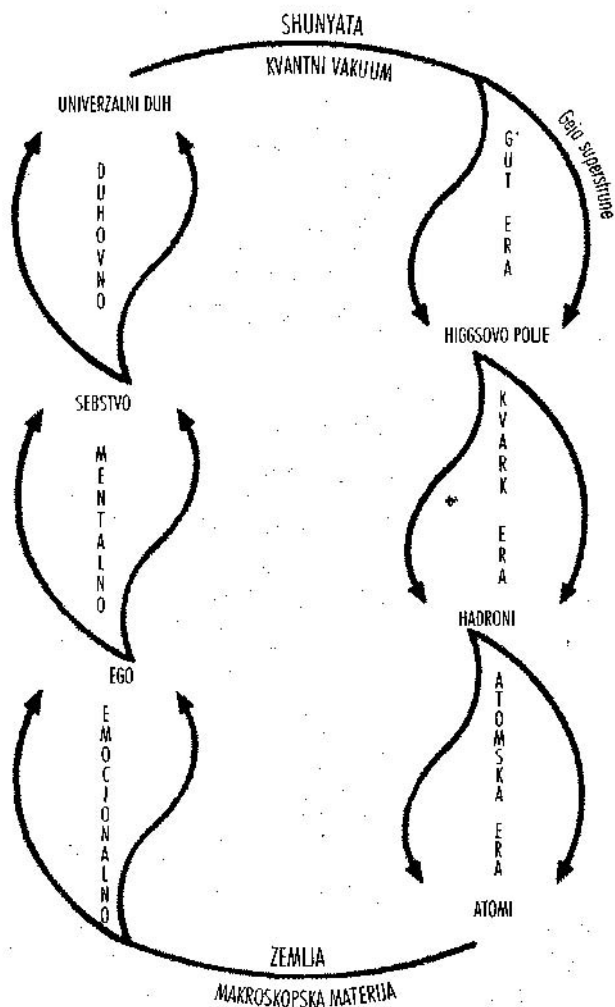
J.K: - Šestoga dana Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku. Nebeske posle na Zemlji su počela obavljati svjesna bića. Kako bijaše gore, tako bje i dolje. Posvuda smo pronašli sličnosti. Uran i Geja, naša vlastita muška i ženska energija. Sedam lutajućih planeta na našem nebu, sedam čakri u našem tijelu, sedam oblika i sila iz vremena Krona.

F: - Sile i čestice koje su načinile zvijezde, a zatim stvorile planete stvorile su i naša tijela. Neki misle da naš um i duša slijede iste ritmove. Mi smo mikrokozmos.

Svi: - Načinjeni smo od zvjezdane prašine. Oni koji razumiju i dobra su srca mogu prizvati tu preobražavajuću energiju u svoj svakodnevni život. U kraju je naš početak.

Kraj

U ovom jednostavnom, razvojnom prikazu kozmičke evolucije, a to je stvarna povijest svijeta, naziru se prvi obrisi Lotosa sebstva.

Kozmička spirala: prikaz cjelokupne povijesti Svemira od Velikog praska do evolucije ljudske, više svijesti. Etape razvoja svijesti sagledane su kao analogne etapama razvoja materije i sile.

* **GUT** - *great unified theory*, velika jedinstvena teorija.

6. LOTOS SEBSTVA I: RAZINA EGA

Lotos bi se mogao nazvati prvim među svim cvjetovima jer cvate u stajaćim, mutnim vodama, tako razbludnim i sve zasljepljujućim savršenstvom

da ga je moguće zamisliti kao prvi znak života na nerazdvojenom beskrajnom praiskonskim vodama.

Jean Chevalier i Alain Gheerbrant (urednici)

Rječnik simbola

Nastao u mraku i blatu, cvatući prema suncu, lotos obuhvaća Nebo i Zemlju. Za hinduističke filozofe, lotos je konačni simbol duhovnog ispunjenja, on ponovno prolazi put sebstva iz mraka prema svjetlu. Za budiste on je simbol Buddhine prirode koja je u srcu svakog ljudskog bića. Lotos predstavlja čistoću i savršenstvo koji su suština čovječstva, ishodište svega vidljivog skrupulozno unutar ljudskog bića. U nekim ranim taoističkim tajnim društvima on je simbolizirao »unutrašnju alkemiju«, put prema unutrašnjoj preobrazbi. On predstavlja Tao Čovjeka što sjedi između Taoa Neba i Taoa Zemlje. U ovoj knjizi, ja koristim lotos kao simbol sebstva koje može biti duhovno inteligentno.

Da bi se opisala duhovna inteligencija potreban je dublji i detaljniji model sebstva od onih što su ga stvorili dosadašnji sustavi mišljenja. Duhovna inteligencija, u svojoj suštini, predstavlja dinamičnu cjelinu sebstva u kojoj je sebstvo jedno sa sobom i s cjelokupnim stvaranjem. Ja držim da se ovaj potpuniji model sebstva može opisati samo objedinjavanjem spoznaja suvremene zapadne psihologije, istočnjačkih filozofija i mnogih znanstvenih dostignuća dvadesetog stoljeća.

Lotos je snažan simbol takve integracije. U azijskim filozofijama lotos je konačni simbol cjeline. Cilj svih velikih zapadnih duhovnosti jest postići takvu cjelovitost. Psihologija to naziva »integritetom«. Ono najbolje u znanosti dvadesetoga stoljeća oslanja se na cjelokupnost (»holizam«), bilo da se misli na duboku povezanost fizičkog postojanja, čvršće povezivanje duha i tijela ili na objedinjavajuću prirodu živčanih oscilacija koje su temelj ljudske svijesti. Poslužiti se lotosom kao konačnim simbolom duhovno inteligentnog sebstva čini mi se najprirodnijim načinom spajanja velikih tradicija Istoka i Zapada na putu sebstva, sa najnovijim znanstvenim spoznajama.

Lotos je prikladan simbol duhovno inteligentnog sebstva i zbog svoga oblika. U prijašnjim smo poglavljima vidjeli da postoje tri osnovne ljudske inteligencije (racionalna, emocionalna i duhovna), tri načina razmišljanja (serijsko, asocijativno i objedinjavajuće), tri osnovna načina spoznaje (primarni, sekundarni i tercijarni) i tri razine sebstva (središte - transpersonalna; srednja - asocijativna i interpersonalna; i rubna - vlastito ja). Duhovno inteligentno sebstvo integrira sve tri. Lotos ima središte, pupoljak. Istočnjačke filozofije, nazivaju ga »draguljem u srcu lotosa« (*Om mani padme hum*). I same latice cvijeta imaju pun, obao srednji dio i malo zašiljenije krajeve. Svaki lotos ima

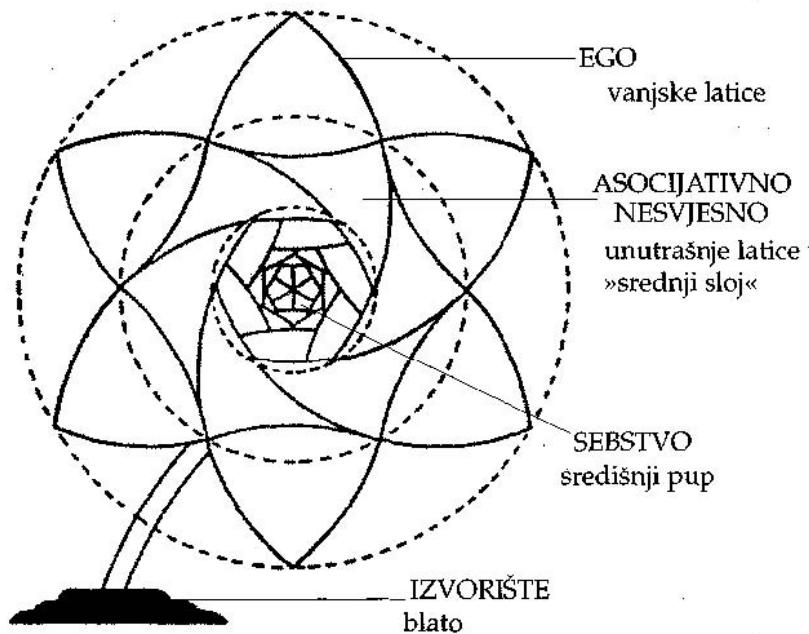
mного pojedinačnih latica, četiri, šest, osam ili »tisuću« kao u krunskoj čakri hinduizma.

I sebstvo, pretpostavljamo, ima izvorište, početak u povijesti i razvoju Svemira i polaznu točku u svojoj vlastitoj povijesti. Fizički gledano, počeli smo kao zvjezdani prah koji se razvio iz kvantnog vakuuma. U duhovnom smo smislu također možda počeli kao protosvijest vezana za tu zvjezdanu prašinu. Kao tek rođena djeca krećemo kao nevina, neizdiferencirana svijest. Lotos se rađa u prediskonskom, neizdiferenciranom blatu prvotnog bivstva i zrcali počelo ljudskog u nekoj iskonskoj, neizdiferenciranoj sveukupnosti. Pritom je i sebstvo također izvorište - izvorište daljnjeg razvoja smisla i vrijednosti, a prema kvantnoj fizici čak i koizvorište vidljive fizičke stvarnosti. Prema azijskoj duhovnoj mitologiji, lotos je izvorište svega što se očituje.

U Lotosu sebstva, onako kako sam ga ja ovdje prikazala, krećemo se od vanjskoga prema unturašnjem, od posljednjeg prema prvom, jer to je način samospoznaje u suvremenoj zapadnoj kulturi. Mi danas prvo spoznajemo sebe iz perspektive svjesnog ega, s ruba sebstva. U osnovi tog ego-sebstva je racionalan pristup postojanju i vezano je za serijske živčane traktove i programe u mozgu. Ja tu ego-osobnost smještam na vanjski rub latica lotosa.

Nakon toga postajemo svjesni vlastitog i kolektivnog nesvjesnog, golemog rezervoara motiva, energije, slika, asocijacija i arhetipova koji »iznutra« utječu na misao, osobnost i ponašanje. To je asocijativna »sredina« sebstva, dio našeg uma vezan za paralelne živčane spletove u mozgu. Taj srednji dio djeluje uglavnom kroz tijelo i kroz osjećaje. To asocijativno nesvjesno smjestila sam na unutrašnji rub latica lotosa.

Oni zapadnjaci koji spadaju u oko 50 posto ljudi koji su doživjeli mistično iskustvo sjedinjenja - dubok osjećaj da smo jedno sa stvarnošću - možda su nakratko osvijestili središte sebstva. Zapravo smo svi, bili toga svjesni ili ne, u dodiru sa središtem sebstva kad god dođemo do neke nove spoznaje, sagledamo život unutar šireg konteksta ili postavljamo suštinska pitanja. To je središte vezano za usklađene živčane oscilacije od 40 Hz po cijelom mozgu, i po svojoj je funkciji objedinjavajuće ili integrativno. Središte sebstva smjestila sam u središte lotosa, u pupoljak.

Osnovni Lotos sebstva

I naposljetku, prema svim istočnjačkim tradicijama kao i prema velikim mističnim tradicijama Zapada, postoji i aspekt sebstva koji je izvan svih oblika. To je Izvorište, Bog, Bivstvo - u različitim tradicijama nosi različita imena. Ali u svim tradicijama izvorište sebstva koje je izvan dometa svijesti u isti je mah temelj samoga bivstva, ishodište svih manifestacija i osnovni izvor energije koja postaje svjesni i nesvjesni um. Znanost dvadesetog stoljeća ovo izvorište postojanja i sebstva veže za kvantni vakuum, nepokretno, temeljno energetske stanje Svemira. U Lotosu sebstva ja ga prikazujem kao iskonsko blato iz kojeg izrasta korijen i stabljika lotosa.

Lotos sebstva izgleda kao, i namjera mi je da se koristi kao mandala, jedna od onih hindu/budističkih karti psihe i kozmosa koje vode meditante kroz mnoge razine bivstva i iskustva prema prosvjetljenju u dodiru sa središtem. Svrha naše »mandale« je bolje upoznati sebe na sve tri razine i integrirati ih u psihološku cjelovitost koju ja nazivam duhovnom inteligencijom. U poglavlju 7 do 9 prikazat ću tu kartu i na nju smjestiti glavne tipove osobnosti na ego razini; neke od glavnih nesvjesnih motiva, energija i arhetipova smjestila sam u srednji dio sebstva; a zatim dolazi središte.

Ovdje prikazan Lotos uključuje mnoge pojedinosti iz raznih tradicija - mnogih škola zapadne psihologije, pojedinosti s kabalističkog Drva života, božanstva grčke mitologije, astrološku i alkemijsku tradiciju, tibetanski bardo, hinduističke čakre, kršćanske sakramente i tako dalje. Čitatelji zainteresirani za te odnose neka pogledaju >Dodatak na kraju<.

ŠEST LATICA

Ego je najkasnije razvijen, najracionalniji sloj sebstva. On je povezan sa serijskim živčanim traktovima i programima u mozgu, živčanim sustavom zaduženim za logičnu, racionalnu misao i svjesno, prema cilju usmjereno, strateško razmišljanje. U stvari, on je niz mehanizama i strategija pomoću kojih se sebstvo nosi sa svojim svijetom. Ako sam u djetinjstvu imala teška emocionalna iskustva moj će me ego zaštititi od daljnjih povreda tako da će razviti strategiju odnosa u odrasloj dobi kojom ću izbjegavati ponavljanje boli iz djetinjstva. Ako se u djetinjstvu od mene mnogo očekivalo, moj će ego razviti strategiju kako da zadovolji ta visoka očekivanja ili da se pobuni protiv njih. Ego je maska koju pokazujem svijetu (a često i sebi), uloga koju igram na životnoj pozornici. Ego je onaj dio mene s kojim se najlakše i najspremnije identificiram: osoba za koju vjerujem da jesam.

Zapadnom kulturom dominira ego. Njegov je naglasak na javnoj osobnosti i formalnim odnosima, a osobit naglasak na izoliranom pojedincu koji neprekidno mora donositi racionalne odluke. Zato većina nas na Zapadu živi sa svog rubnog dijela, krivo zamišljajući da je ego sve što jesmo.

Svatko od nas je jedinstven. Ne postoje dva ista mozga niti dva ista otiska prstiju. Svatko od nas kuje svoju sudbinu u dijalogu sa svojim jedinstvenim iskustvom. Pa ipak je u zapadnjačkoj psihologiji gotovo opće prihvaćeno da se na ego razini ljude dijeli na 4 do 16 tipova osobnosti. Ti tipovi - introvertan, ekstrovertan, realističan, neurotičan, umjetnički, poduzetan i tako dalje - raspoznatljiviji su na osnovi testova i stoga odgovaraju objektivističkoj, znanosti naklonjenoj zapadnoj psihologiji.

Za ego obod latica lotosa ja sam izabrala 6 tipova osobnosti prema američkom psihologu J. L. Hollandu. Prvi put su objavljeni 1958. godine i opširno opisani u njegovom danas već klasičnom tekstu *Odabir zvanja: teorija osobnosti s obzirom na zvanje i radno okruženje* (*«Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments»*). Hollandov test najviše je primjenjivan test za profesionalnu orijentaciju na svijetu. On polazi od toga da postoji šest tipova osobnosti od kojih se svaki može povezati s nizom poslova koji će mu najbolje odgovarati. Hollandovi tipovi zasnivaju se na interesima i sposobnostima pojedinca. Tijekom godina milijuni ljudi u različitim kulturama podvrgnuti su Hollandovom testu, kao studenti ili u potrazi za poslom, i on je bio predmetom na stotine znanstvenih rasprava. Iako se njegovi opisi u nekoj mjeri razlikuju od 6 tipova osobnosti iz drugih poznatih testova, kao što je na primjer Myers-Briggsov zasnovan na Jungovom radu, Hollandove se kategorije mogu lako podesiti tako da se poklapaju sa gotovo svakim drugim testom.

Holland postavlja pitanja tipa: »Biste li željeli biti medicinska sestra, nastavnik, mehaničar, itd?« Opsežna istraživanja na kraju su uvijek dala ovih šest tipova osobnosti:

- konvencionalni
- društveni
- istraživački
- umjetnički
- realistični
- poduzetan

Tipovi osobnosti spareni su u suprotnostima, tako da umjetnički tip izražava vrlo različite interese, sklonosti i sposobnosti od konvencionalnog, a realistična osoba različita svojstva od društvene, i tako dalje. Ali za razliku od drugih sličnih testova, Hollandov je dovoljno fleksibilan da dopušta da jedna osoba ima visok rezultat u dvije, tri ili četiri različite karakterne osobine, od kojih su neke čak oprečne. Kao umjetnik, ja mogu biti nepraktična ili nagla, ali u svojoj konvencionalnijoj ulozi predavača na poslovnim seminarima mogu biti efikasna i metodična. Znanstvenik može biti oprezan i precizan (istraživačka crta), a ipak voljeti planinarenje (poduzetna crta) i zabave (društvena crta).

Štoviše, vidjet ćemo da je sklonost izražavanju karakteristika iz različitih kategorija (poistovjećenih s različitim laticama lotosa) znak zrelosti i visokog SQ. Vrlo nezrela osoba možda je razvila samo jedan ego stil (jednu laticu lotosa), dok će u cijelosti prosvijetljena (visoko duhovno inteligentna) osoba očitovati uravnotežene karakteristike svih šest. Sam lotos, onako kako je ovdje predstavljen, »karta« je pomoću koje možemo raditi na različitim osobinama da postignemo uravnoteženu osobnost. U tom smislu je Lotos sebstva sličan istočnjačkoj mandali.

U poglavlju 13 čitatelji mogu ispuniti test da vide kojem tipu ili tipovima osobnosti su najbliži. Dolje se nalazi sažetak najistaknutijih svojstava svakog tipa (svake vanjske laticе lotosa). Latice i za njih vezana osobnost opisane su redom koji odgovara uzlaznoj liniji hinduskih čakri, energetskih točaka što se nalaze u nesvjesnom srednjem sloju sebstva i koje, pravilno korištene, mogu pridonijeti preobrazbi na ego razini. O čakrama će biti više govora u poglavlju 8.

PRVA LATICA: KONVENCIONALNA OSOBNOST

Samo 10 do 15 posto ljudi² potpada pod Hollandove kriterije za pretežno konvencionalne tipove, iako je u mnogih drugih to druga ili treća crta karaktera. Takvi su ljudi oprezni, prilagodljivi i metodični. Djelotvorni su i savjesni, ali znaju biti defenzivni i nepopustljivi.

Konvencionalni ljudi obično su zakočeni, paze da ne šokiraju i ne ističu se u gomili. Poslušni su, uredni, uporni, praktični i škrti, ali znaju biti i lažno čedni i nemaštoviti. Oni koji se rado drže konvencija upravo su suprotni više umjetničkom tipu osobnosti. Neka od zanimanja koja Holland preporuča konvencionalnom tipu su recepcioner, sekretarica, službenik, kompjuterski programer i računovođa.

DRUGA LATICA: DRUŠTVENA OSOBNOST

Društvene osobe najveća su od ovih skupina: u tu kategoriju spada 30 posto ljudi, više žena nego muškaraca. Društveni tipovi, kao što je i za očekivati, vole ljude i rado se druže. Prijateljski su naklonjeni, velikodušni, spremni pomoći i uljudni. Lako se poistovjećuju s drugima, a umiju i biti vrlo uvjerljivi. Strpljivi su i u prirodi im je da surađuju s drugima. Holland ih opisuje i kao idealiste, odgovorne, taktične, tople osobe. To su jako dobri nastavnici na svim razinama obrazovanja. Taj tip osobnosti često daje psihoterapeute i socijalne radnike, a također i savjetnike u menadžmentu. Iz te se skupine regrutiraju i mnoge ljubavlju obdarene domaćice.

TREĆA LATICA: ISTRAŽIVAČKA OSOBNOST

Istraživački tipovi čine drugih 10 do 15 posto stanovništva. Oni se strastveno vežu za ideje i, kako se vidi iz naziva, rado ih do u tančine istražuju. Najracionalniji su od svih tipova, arhetipski intelektualci. Analitični, kompleksni, znatiželjni i precizni, znaju biti jednako kritični prema ljudima kao i prema idejama. Dok društveni tipovi vole gomilu, istraživačkima su obično potrebna razdoblja samoće. Introspektivni su, povučeni i skromni. Oprezni i rezervirani, ne daju emocijama da ih ponesu. Vrlo su samostalni, svojim postupcima znaju navući nepopularnost. Istraživački tipovi najčešće idu u znanstvenike, liječnike, prevodioce i istraživače svih profila. Većina onih koji se bave intelektualnim zanimanjima ima u svojoj osobnosti znatan element istraživačkog. Primjer su sveučilišni profesori, osobito oni koji se bave istraživačkim radom.

ČETVRTA LATICA: UMJETNIČKA OSOBNOST

Posve suprotni konvencionalnim tipovima i često u sukobu s istraživačkima (katkad unutar jedne te iste ličnosti!) umjetnički tipovi čine drugih 10 do 15 posto stanovništva. Ovi komplicirani ljudi često su neuredni, emotivni, impulzivni i nepraktični. Umjetnički tipovi su nerijetko idealisti, zanesenjaci, kao ono s Don Kihotom i vjetrenjačama. Poput istraživačkog tipa, umjetnički je tip nezavisan i introspektivan, ali s lakoćom daje oduška smionim uzletima mašte. Duboko nekonformističan i originalan, umjetnički je tip

intuitivan, osjetljiv i otvoren, stoga često vrlo popularan. Te ćemo ljude sasvim razumljivo pronaći među piscima, glazbenicima i slikarima, ali isto tako znaju biti dobri novinari, dizajneri, kritičari umjetnosti i glumci.

PETA LATICA: REALISTIČNA OSOBNOST

Realistična osobnost stoji čvrsto nogama na zemlji, kod nje nema nikakvih gluposti i ne troši riječi uzalud. Ovi tvrdoglavi, materijalistički nastrojani, vrlo praktični tipovi čine kojih 20 posto stanovništva, a među njima je daleko više muškaraca nego žena. Ne vole osobito bliske odnose, klone se većih društava i rijetko kad se razmeću. Ovi su ljudi prirodni i iskreni. Kad govore, otvoreni su, ali skloni konformizmu i nepopustljivosti. Nisu baš poznati po nekim originalnim idejama, ali uporni su i štedljivi. Oni su jedini tip osobnosti koji Holland naziva »normalnim«. Ovi realistični tipovi najviše vole provoditi odmor uz rad, osobito kad im je partner u poslu stroj. Česti su među vozačima, pilotima, mehaničarima, kuharima, farmerima i inženjerima. Iako izrazita suprotnost društvenom tipu, realistični tipovi često dobro funkcioniraju u braku s njima - uzajamno se nadopunjavaju.

ŠESTA LATICA: PODUZETNA OSOBNOST

Ovi vrlo samouvjereni, ekstrovertni tipovi čine preostalih 10 do 15 posto stanovništva. Gramzivi su, ugodni u društvu i ambiciozni, a znaju biti tirani. Avanturisti, puni energije, u potrazi su za uzbuđenjima. Rado flertuju i katkad odu u egzibicionističku krajnost. Poduzetni tipovi obično zrače optimizmom, sve su spremni pokušati, a nerijetko u drugih izazivaju ono isto pouzdanje koje i sami osjećaju. Vrlo su društveni i vole pričati. Ne čudi što velik broj političara dolazi iz ove skupine. Također i trgovaca, poslovnih ljudi, menadžera i malih poduzetnika. Poduzetnih tipova ima i u policiji i vojsci.

KAKO RASTI I URAVNOTEŽITI SVOJU OSOBNOST

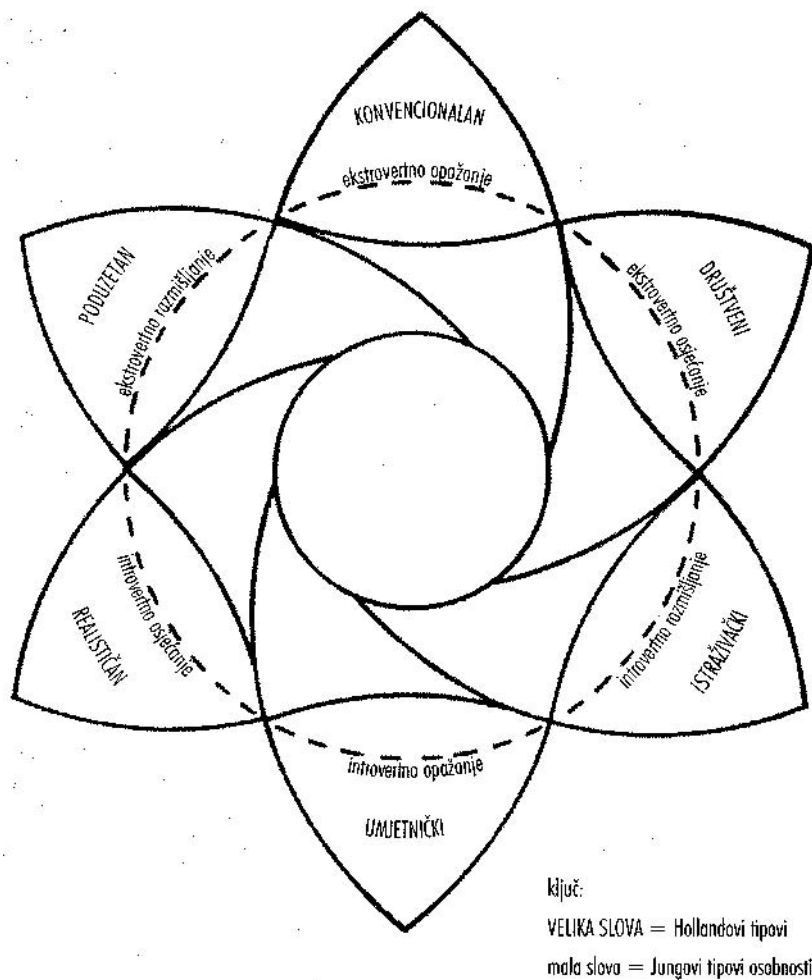
Svojim najvećim dijelom Hollandova tipologija osobnosti dobro se poklapa sa shemom koju predlažem za Lotos sebstva. Ali valja imati na umu ono što i Holland naglašava - da je prosječna osoba mješavina dvaju ili više tipova. U idealnom slučaju, tijekom duhovno inteligentnog života, naša će se osobnost razvijati tako da uključi svih šest karakteristika u uravnoteženom odnosu. Kad prosječna osoba ispuni Hollandov test prvo kao vrlo mlada, a zatim kasnije, kao posve zrela ličnost, rezultati su najčešće isti. Drugim riječima, većina ljudi se tijekom svoje odrasle dobi ne mijenja mnogo na ego razini. Ali mene u ovoj knjizi zanimaju oni malobrojni koji se *mijenjaju*, kao i zamisao da bi se veći broj ljudi mogao mijenjati kad bi se u svekolikoj populaciji podigla razina duhovne inteligencije. Većina karakternih osobina u odrasloj dobi dijelom je naslijeđena,

a dijelom prihvaćena od drugih. Ne možemo postati što god želimo, ali mnogo toga možemo promijeniti ako to zaista želimo.

U ranoj mladenačkoj dobi uglavnom smo zaokupljeni pronalaženjem strategija pomoću kojih ćemo svoju postojeću ego osobnost uklopiti u okolinu i odnose. Ali kasnije, tijekom već poznate krize srednje dobi, velik broj ljudi ima potrebu za daljnjim rastom i želi bolje uravnotežiti svoju osobu. Jung je taj proces daljnjeg razvoja nazvao »individuacijom« i povezivao ga s duhovnom dimenzijom života. Upravo to je, dabome, cilj SQ-a.

MYERS-BRIGGSOV SUSTAV

Hollandova skupina od šest tipova osobnosti usporediva je s jednim drugim vrlo popularnim sustavom. Godine 1921. Jung je opisao šest stilova ponašanja ega kroz tri para suprotnosti: introvertni nasuprot ekstrovertnom, misaoni nasuprot osjećajnom i osjetilni nasuprot intuitivnom. Neke su kombinacije vrlo česte pa tako ja, na primjer, mogu biti ekstrovertno osjećajni tip sa introvertnom intuicijom kao drugom značajkom. Jungov je rad poslužio kao osnova vrlo popularnom Myers-Briggsovom testu za određivanje osobnosti, koji se danas primjenjuje na više od milijun ljudi godišnje, najčešće u poslovne ili obrazovne svrhe.

Lotos sebstva I

Tijekom vremena nakupilo se mnogo zamjerki odnosima unutar tipova onako kako ih je postavio Jung. Na primjer, ljudi mogu razmišljati ili osjećati na jedan ili drugi način, ili na oba, ili ni na jedan način - ovisno o situaciji. Ali osnovna zamisao i danas je vrlo korisna. Neke se kombinacije odlično uklapaju u Lotos sebstva. Na primjer, Jungovo ekstrovertno osjećanje podudara se s

Hollandovim društvenim tipom. Hollandov umjetnički tip podudara se s introvernim opažanjem (introvertno osjetimo + introvertna intuicija).

7. LOTOS SEBSTVA II: ASOCIJATIVNA SREDINA

Veliki srednji sloj lotosa je asocijativno nesvjesno, golema riznica slika, odnosa, uzoraka, simbola i arhetipova koji utječu na naše ponašanje i ono što odajemo pokretima tijela (*body language*), oblikuju nam snove, čine vezivno tkivo naših obitelji i zajednica i daju smisao našem životu, a da ga i ne moramo racionalno tražiti. To je onaj dio sebstva u kojem su vještine i uzorci usađeni u tijelo i u živčane spletove mozga. Kako je Freud točno primijetio opisujući id, nesvjesno kipi energijom koja slijedi vlastitu logiku. Svjesni ego, naprotiv, oblikovan je preciznije.

Kako se susreću svjesno i nesvjesno? Kako razmjenjuju informacije i dogovaraju strategije? Sto se događa na granici između to dvoje, i kako to djeluje na našu duhovnu inteligenciju?

MOTIVACIJA - MEĐA IZMEĐU SVJESNOG I NESVJESNOG

Presudna spona između svjesnog i nesvjesnog je motivacija. U Lotosu sebstva ja stavljam motive, i stavove koji stoje iza njih, između ego oboda latica lotosa i asocijativne sredine, tako da sežu na oba područja. Ego obod odnosi se na IQ i na to kako opažamo situacije. Asocijativna sredina odnosi se na EQ, te kako i što osjećamo u vezi tih situacija. Na mjestu njihovog susreta leže motivi - ono što želimo učiniti u vezi neke situacije. Kako je važan aspekt SQ-a upitati se želimo li promijeniti određene situacije, a ako da - kako, naš motiv da nešto poduzmemo može biti i želja da upotrijebimo svoju SQ. I doista, postojanje šest različitih motivacija glavni je razlog zašto ego ima šest načina na koji se odnosi prema svijetu (šest latica lotosa).

Zašto umjetnik želi stvoriti nešto nepostojeće? Zašto se poduzetan tip želi popeti na visoku planinu ili prenijeti drugima neku smionu ideju? Zašto istraživački tip toliko želi znati? Motivi su ono što nas pokreće, što latentnu energiju osjećaja šalje u kanale osobnosti ega i potiče ga na akciju. Motivi, emocije, kretanje - sve te riječi imaju isti lingvistički korijen i sve se odnose na kanaliziranje dublje psihičke energije ili libida, kako ga je nazvao Freud. Važno je razumjeti kakvi sve motivi postoje i kako oni djeluju, želimo li shvatiti kako možemo promijeniti ili proširiti način na koji kanaliziramo bazičnu, duboku energiju sebstva - drugim riječima, razumijevanje motiva bitna je pretpostavka za korištenje SQ-a.

Većina zapadnih psihologa prihvaća da su motivi mješavina svjesnog i nesvjesnog. Umjetnik je tek djelomično svjestan zašto mora naslikati određenu sliku, ali ne poznaje u potpunosti duboke sile iz svog nesvjesnog koje ga tjeraju

da stvori još neviđene vizije. Političar je djelomično svjestan zašto se zalaže za neku stvar, ali ne zna u potpunosti odakle izvire ta strast. I tako smo uvijek pomalo stranci sami sebi jer smo uvijek više od svojeg svjesnog ja.

I ovdje psiholozi razlikuju motive od poriva - sila koje nas uglavnom instinktivno gone. Reprodukcijski je instinkt svih nižih životinja, ali intimnost je motivacija koja zahtijeva više evolucijske sposobnosti. Obrana vlastitog teritorija također je instinkt koji pronalazimo u većine životinja, ali potreba da se dokažemo motiv je koji nalazimo poglavito u ljudi i viših čovjekolikih majmuna. Motivi su više *psihološki*, više globalni, oni podrazumijevaju neku vrstu slobodne volje, povezani su sa stvarnim izborom jer ih je moguće zadovoljiti na različite načine. Svoj teritorij mogu obraniti samo tako da otjeram druge, ali potvrditi se mogu tako da dignem glas, da fizički odgurnem drugoga, da svojim podređenima izdam zapovijed, i slično. U ljudskih bića motivi vjerojatno zamjenjuju izgubljene instinkte.

Prema teoretičarima osobnosti, određeni motivi vezani su za određene tipove osobnosti. Različita su mišljenja o tome koliko osnovnih motiva postoji, i točno koji su vezani za koji tip osobnosti. Američki psiholog koji se bavi motivacijom R. B. Cattell jedno je od velikih imena zapadne psihologije i jedan od osnivača testiranja osobnosti. Njegov je rad možda najsveobuhvatniji, najviše utemeljen na iskustvu i najčešće preispitivan. Kao Hollandov rad na odabiru zvanja tako i Cattellov rad na motivaciji koristi se po cijelom svijetu. Do svojih je zaključaka došao različitim načinima testiranja svjesnih i nesvjesnih motiva - svjesnih tvrdnji o tome što netko voli, odgovorima tipa »detektor laži«, mjerenjem vremena i energije uložene u neku aktivnost i tako dalje.

Dok je Freud držao da postoje samo dva osnovna ljudska motiva, seks i agresija, Cattell ih je izdvojio dvanaestak. Ali ja mislim da se neki od njih, poput gladi, prije mogu smatrati porivom ili instinktom; drugi, poput narcizma, negativni su oblici pozitivnog motiva; dok se pak treći, kao odanost svom pozivu, mogu svesti pod naučeno ponašanje. Zato sam preuzela samo 6 osnovnih Cattellovih motivacijskih kategorija i u nekim im slučajevima dala drugo ime i svrstala ih u drugu kategoriju. Oni se podudaraju sa 5 od 6 Hollandovih tipova osobnosti, te sa 5 od 6 latica lotosa i njegovim središtem. Na taj način preostali motivi su:

- zajedništvo
- intimnost (roditeljski)
- znatiželja
- kreativnost
- građenje
- samopotvrđivanje

Navela sam koje karakteristike Cattell iznosi kao iskaz ovih motiva. Zajedništvo je povezano s konvencionalnim tipom osobnosti i prvom laticom lotosa. To znači biti potaknut interesom za socijaliziranjem, uklapanjem u grupu, sudjelovanjem u, ili gledanjem sportskih aktivnosti, uživanjem u gotovo svakoj skupnoj aktivnosti. Oni kojima je glavni motiv zajedništvo neće pokazivati sklonost ni tome da se bune ni tome da budu sami. Negativni ili tamni oblici ovog motiva su povlačenje ili narcizam - pretjerana zaokupljenost sobom ili nesposobnost stvaranja odnosa (Cattell).

Intimnost roditeljskog tipa vezana je za društveni tip osobnosti i drugu laticu lotosa. Motiv za traženje intimnosti proizlazi iz potrebe za davanjem ljubavi ili osjećajem da smo voljeni. Prema Cattellovoj shemi taj je motiv vezan s osjećajem roditeljske zaštite. U svojim razvijenijim oblicima on je također povezan s pružanjem pomoći ljudima u nevolji i s potrebom da se čine dobra djela širih razmjera. Negativni ili tamni oblici intimnosti uključuju srdžbu (Cattell) i mržnju.

Znatizelja je vezana za istraživačku osobnost i treću laticu lotosa. To znači biti motiviran za proučavanje (Cattell), biti zainteresiran za književnost, glazbu, umjetnost, znanost, ideje, putovanja, proučavanje prirode i tako dalje. Negativan ili taman izraz te osobnosti uključuje strah (Cattell), povlačenje i apatiju.

Kreativnost je sasvim razumljivo vezana za umjetničku osobnost i četvrtu laticu lotosa. To znači imati potrebu načiniti nešto dotad nepostojeće, reći nešto na način na koji to još nije izrečeno, živjeti drugačije od normi, čeznuti za neviđenim ili neizraženim, sanjati o nemogućem. Negativni ili tamni oblici kreativnosti su destruktivnost ili nihilizam. Kreativni motiv u Cattellovoj shemi nazvan je samo »seks«, ali u njegovoj kao i u mnogim drugim psihološkim studijama nalazimo ga pod nazivom kreativnost, životni instinkt ili romantični osjećaji. To je dominantni motiv kod 10 do 15 posto stanovništva, a prisutan je u svih ljudskih bića već po samoj prirodi naše svijesti i načinu na koji se razvija naš mozak.

Građenje je vezano za realističnu osobnost i petu laticu lotosa. To znači pronalaziti radost u igri s mehaničkim napravama, konstruiranju ili popravljanju stvari. Ljudi vođeni tim motivom često imaju bogat unutrašnji osjećajni život, ali ga ne znaju izraziti riječima. Prije razdoblja masovne proizvodnje, takvi su ljudi mogli izraziti svoje osjećaje kroz lončarstvo, izradu namještaja i druge zanate. Razvijeniji realistični tipovi slijede naučen motivacijski uzorak koji Cattell naziva »samonaklonost«. Tu je naglasak na samokontroli, samopoštovanju, građanskim dužnostima i interesima zajednice.

Samopotvrđivanje je povezano s poduzetnom osobnošću i šestom laticom lotosa. Ono uključuje motiviranost željom za visokom zaradom, ugledom, natjecanjem, opskrbljivanjem svoje obitelji, uspjehom na poslu i u politici (radi vlastitog boljitka). Kad je razvijeniji, ovaj tip osobnosti i dalje uživa u vlastitoj nezavisnosti i vodstvu, ali ga više motivira služenje zajednici ili čak interesi koji nadrastaju osobno. Tamni oblici samopotvrđivanja su odbacivanje odgovornosti, samoponižavanje ili zlupotreba moći iz osobnih motiva.

Cattell je otkrio još jedan motiv koji je nazvao »religijskim«. Ja ga prihvaćam kao središnji motiv, ali radije ga nazivam »objedinjavajućim« zbog iskustava za koja je vezan. Cattell ga je povezo s »osjećajem da je čovjek u dodiru s Bogom ili nekim principom koji daje smisao njegovoj borbi i donosi pomoć«, te sa zanimanjem za organiziranu religiju. Čini se, međutim, da ovaj motiv nije povezan s jednim tipom osobnosti ili načina djelovanja već je potencijalna pokretačka snaga u životu svih tipova, motiv vidljivo povezan s traženjem smisla i vrijednosti u svemu što činimo. Stoga ga nisam smjestila na laticu lotosa nego u središte.

ASOCIJATIVNO NESVJESNO: SREDNJI SLOJ LOTOSA

U sredini sebstva su navike, asocijacije i običaji svakodnevice, osobno nesvjesno, Freudov id. Tu su i pripovijetke i predodžbe iz naših religija i mitologija, unutrašnji ritmovi naše kulture. Tu je prebivalište drama što se odvijaju noću dok sanjamo i psiholoških modela našeg ponašanja danju. To je mjesto u koje svatko može posegnuti za mudrošću i ludilom onkraj ega, na kojem je svatko upoznao noćne more shizofreničara i uzvišenu ekstazu vidjelaca. To je mjesto na kojem razgovaramo s bogovima, božicama i junacima naše rase, sa svim demonima podzemnog svijeta, mjesto na kojem energija iz koje izrasta motivacija hvata korijenje u dubokom ključanju sebstva.

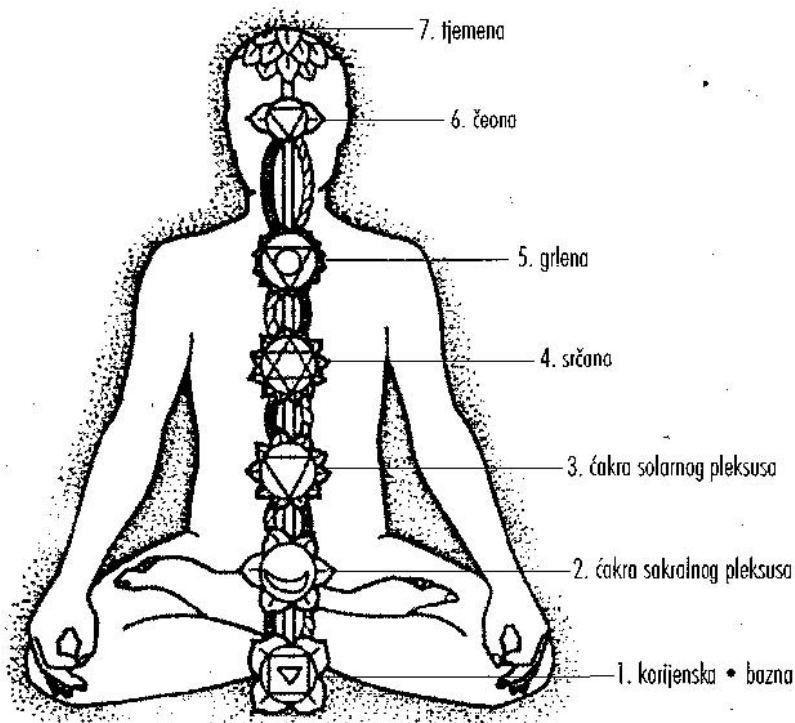
Sredina je područje sebstva koje je prvo razotkrio Freud u svojoj studiji neuroza i snova, a zatim su ga uvelike rasvijetlili Jung i drugi koji su, da bi ušli u trag nesvjesnom, kombinirali proučavanje psihotičnih mentalnih pacijenata i primitivnih naroda, pripovijetke velikih mitologija, slike i simbole čovječanstva tijekom zabilježene povijesti. U tom obilju materijala ima obrazaca koji se ponavljaju, slika i simbola koje navode na zaključak o univerzalnoj strukturi nesvjesne psihe koju je Jung nazvao kolektivno nesvjesno.

Koji su to dubinski uzorci i arhetipovi što se javljaju u različitim civilizacijama? U kakvom su odnosu s ego razinom naše osobnosti? Koji arhetipovi odgovaraju kojem tipu osobnosti? Koje dubinske energije su povezane s gore navedenim osnovnim motivima? I kakva je struktura te dubinske psihičke energije? Zašto je ona u tolikoj mjeri univerzalna?

Na vanjskoj, ego razini sebstva, ja sam nezaštićena. Ego se ne može sam obnoviti niti preobraziti: to je sposobnost dubljih slojeva nesvjesnog. Ali čak i ovdje, u dubini nesvjesnog, simboli i slike zapadnjačke tradicije često su statični. Što ih pokreće? Na koji se to način sebstvo puni energijom u dodiru s njima? Kako, ukratko, dolazi do preobrazbe?

Ovo nas pitanje dovodi do onog dijela lotosa u kojem valja uvesti čakre hinduističke kundalini joge. Zapad nema ništa slično ovim »lotosnim ljestvama« zmijolike, preobražavajuće energije, tome nizu od 7 vitalnih točaka unutar tijela koje predstavljaju etape psihičkog razvoja u procesu bivanja i rasta. Uključujući čakre u naš lotos, pronalazimo dinamičnu energiju koja čini primarnu fazu osobne motivacije. Već ranije sam rekla da motivi - zato što ih je moguće osvijestiti i promijeniti, te tako pridonijeti osobnoj preobrazbi - predstavljaju važan element u podizanju duhovne inteligencije. To se još više odnosi na čakre: u hinduističkoj tradiciji, uzlazni put kroz čakre ključ je osobne preobrazbe.

Ove hinduističke energetske točke gotovo u potpunosti se poklapaju s duhovnim sadržajem više statičnih zapadnih struktura preuzetih od Cattella, i s različitim arhetipovima i planetarnim bogovima (vidi dijagram na str. 133) koji prema mome opisu oblikuju nesvjesno. Ta činjenica potkrepljuje moje uvjerenje da sebstvo sadrži

Čakre

univerzalne strukture i energije koje definiraju ljudska bića i na kojima valja raditi želimo li povećati svoju duhovnu inteligenciju.

Sada bih se željela pozabaviti srednjim slojem lotosa i dati sažetak duhovnih sadržaja i energije koja oblikuje onaj dio nesvjesnog što je povezan s pojedinim ego-razinama osobnosti. Golemo obilje predodžbi i simbola iz različitih kultura mogu se svesti na nekoliko osnovnih obrazaca koji se javljaju pod različitim imenima i u različitim oblicima. U Dodatku (na kraju) ukratko je prikazano kako se ti uzorci stalno iznova pojavljuju kroz različitu simboliku.

DUBLJI KORIJENI KONVENCIONALNE OSOBNOSTI

Drevna znanost Zapada, grčka i rimska mitologija i rana babilonska i egipatska mitologija koristile su se sedmerostrukom psihološkom strukturom nastalom na osnovi sedam tada zamjetljivih »planeta«. Kako su drevni fizičari držali da se fizičko tijelo na kraju smiruje ako ne dobije poticaj od živog bića, ovih sedam »lutalica« smatrano je bogovima, ili obitavalištem bogova. U drevna su se vremena bogovi povezivali s ljudskim psihološkim osobinama i tipovima osobnosti. Ta je veza opstala sve do danas u opčinjenosti astrologijom i u izrazima kao »u medenom mjesecu« (Mjesec) ili venerične bolesti (Venera). Isto tako, Jungovi arhetipovi kolektivnog nesvjesnog gotovo se u cijelosti poklapaju sa svojstvima planetarnih bogova. Moguće je pronaći i daljnje podudarnosti (iako ne namjerne) između tih planetarnih bogova, Cattellove motivacijske sheme i hinduističkih čakri.

Konvencionalni tip osobnosti čija je motivacija zajedništvo vuče nesvjesne korijene iz svojstava vezanih za Saturn. Stariji od bogova s Olimpa, planet koji se vrlo sporo kreće, Saturn predstavlja postojanost, formu, strukturu, ravnotežu - sve što je razumno, normalno i predvidivo. Konvencionalan tip osobnosti vezivno je tkivo društva. Za Junga, pridruženi arhetip kolektivnog nesvjesnog je pleme, povezano onim što je on nazivao »misterijom sudjelovanja«, primitivnom identifikacijom i stapanjem sa skupinom. Ponešto od toga potrebno je čak i najnezavisnijim odraslim ljudima; u protivnom ne bismo mogli imati osjećaj da pripadamo ijednoj skupini.

Svoj najdublji izvor energije konvencionalan tip pronalazi u prvoj hinduističkoj čakri, korijenskoj čakri smještenoj između anusa i genitalija. Izgledom poput lotosa s četiri laticice, ova se čakra veže za slona koji simbolizira snagu, čvrstinu i postojanost Zemlje. Ali prema riječima glavnog autoriteta dvadesetog stoljeća za mitove i mitologiju, Josepha Campbella, slon je »također oblak osuđen na hod Zemljom, koji bi se uzdigao da se uspije osloboditi svog položaja« Korijenska čakra predstavlja duhovnu energiju najnižeg oblika, nenadahnutu, reakcionarnu, bez nekog izrazitog zamaha. Na ovoj razini svijest

treba probuditi da bi se uzdigla do viših stvari. Neki autori vežu korijensku čakru za rano djetinjstvo i potrebu za sigurnošću i podrškom koje su baza stabilnog razvoja. Caroline Myss dovodi je u vezu s kršćanskim sakramentom krštenja, uvođenjem djeteta u zajednicu ljudi.

DUBLJI KORIJENI DRUŠTVENE OSOBNOSTI

Društveni tip osobnosti i njegov glavni motiv bliskost, združen je s Venerom. To je rimska božica ljubavi, pandan grčkoj Afroditi, ali ona potječe od Pramajke, božice Astarte. Venera njeguje i štiti, osim što potpaljuje strasti ljubavnika. Jungov arhetip Pramajke također utjelovljuje svojstva njege i zaštite.

Svoje najdublje vrelo energije društvena osobnost nalazi u drugoj, sakralnoj čakri, odmah iznad genitalija. Žutocrveni lotos sa 6 latica, ova je čakra vezana za vodu. Ovdje je primarna energija seks i roditeljstvo, izražena izravno kroz općenje, plodnost i rituale braka ili sublimirana u širem dobrotvornom djelovanju. Neki autori povezuju ovu čakru sa svim »osjećajima u dnu želuca«, od onih prema seksualnom partneru ili bliskim članovima obitelji do sućuti i brižnosti. Poremećaji u toj čakri mogu imati za posljedicu patološku opsjednutost seksom. Frojdska psihoanaliza odnosi se prema cjelokupnoj psihi kao da je zapela na toj razini razvoja psihičke energije.

DUBLJI KORIJENI ISTRAŽIVAČKE OSOBNOSTI

Istraživačka osobnost i njezin glavni motiv znatiželja, povezani su s rimskim bogom Merkurom (grčkim Hermesom), mladim glasnikom bogova koji ljudima donosi vijesti od Jupitera (Zeusa). Merkur je također vodio duše u Podzemni svijet (izvorište dubljeg znanja), a katkad i natrag. Bio je to djetinjast, čudljiv bog, lako prisposodiv Jungovom arhetipu vječnog djeteta, koje je i vodič duše.

Svoje najdublje izvorište psihičke energije istraživačka osobnost crpi iz treće čakre solarnog plexusa. Prikazana kao lotos s deset latica, ova je čakra združena s vatrenom vrelinom i svjetlošću, s ciljem svladavanja svijeta i podvrgavanja sebi, pomoću moći. Njezin je simbol bijeli trokut s ognjem, a po strani simboli svastika. Ovdje je energija povezana s težnjom za samostalnošću i samopotvrđivanjem. Kao u Freudovom periodu latencije, ovdje je emocionalno i seksualno na drugom mjestu, a naglasak je na intelektualnom, samopotvrđivačkom djelovanju, na postignuću i osvajanju.

DUBLJI KORIJENI UMJETNIČKE OSOBNOSTI

Umjetnički tip osobnosti sa svojom duboko usađenom motivacijom stvaranja i potrebom da preobrazi postojeću stvarnost združen je sa stalno promjenljivim Mjesecom (Dijana u rimskoj, Artemis u grčkoj mitologiji). Mjesečev sjaj u tami simbolizira intuiciju i znanje duboko unutar nesvjesnog. On predstavlja sile tame koje su i same uvijek povezane s kreativnošću, blago Podzemnog svijeta, magiju i preobrazbu. Umjetnički tip crpi kreativnost iz svojih dubina, izvan svjesnog ega, iz izvora znanja onkraj razuma i logike. U drevnoj Grčkoj, Mjesec su povezivali s ritualima kreativnosti i ekstaze, s divljim plesom i spoznajom kroz slobodnu igru emocija. Za nj vezan jungovski arhetip je svećenica ili mudra žena, dijelom vračara, dijelom vještica, čuvarica smrti i preporađanja (Mjesečeve faze), pa stoga i preobrazbe. Jung i mnogi drugi taj su arhetip vezali za šamane, mudrace, muškarce ili žene što putuju između različitih svjetova svijesti da bi nevoljnim dušama donijeli izlječenje i preobrazbu.

Duhovna energija umjetničke osobnosti izvire iz četvrte ili srčane čakre. Prema Josephu Campbellu i njegovim hinduističkim izvorima, prve tri čakre »brinu« o svijetu svakodnevice - pripadnosti zajednici, seksu, roditeljstvu, stjecanju osobnog znanja i moći. Ali energija srčane čakre je ta pomoću koje činimo pomak prema zanimanju za više stvari. Prikazana kao lotos s dvanaest crvenih latica i združena s elementom zrakom, srčana čakra je ta u kojoj se susreću misao i osjećaj, kroz koju doživljavamo otvorenost prema drugima i prema novim stvarima, ljepotu svijeta i dubok idealizam. Autorica Caroline Myss veže kršćanski sakrament braka s tom čakrom.

DUBLJI KORIJENI REALISTIČNE OSOBNOSTI

Realistična osobnost koju privlači borba i materijalna postignuća, može se povezati s rimskim bogom rata Marsom (grčkim Aresom). Kao ni realističan tip osobnosti tako ni Mars nije osobito intelektualan ili sućutan, ali očituje veliku ustrajnost i hrabrost. Prateći jungovski arhetip je junak koji se bori protiv sila tame (sjena) da bi oteo blago za sebe i druge.

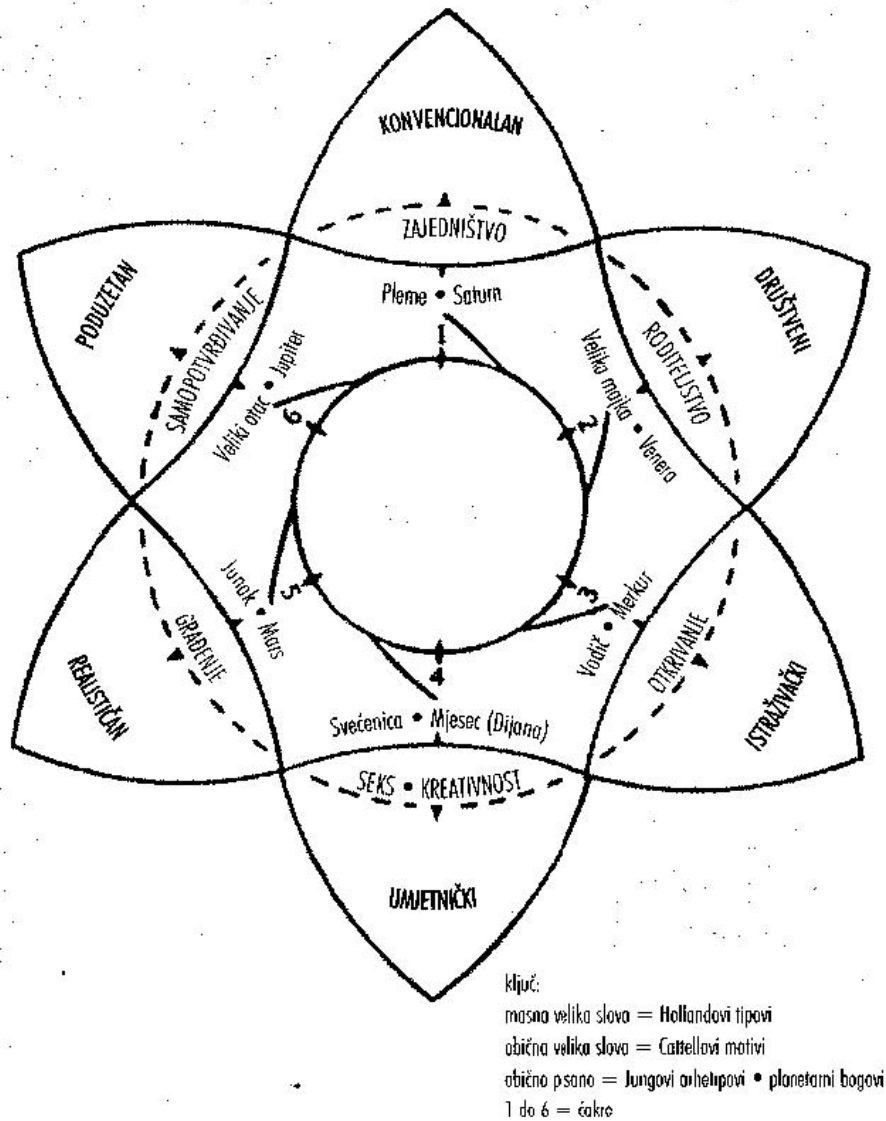
Dublja psihička energija realističnog tipa ukorijenjena je u petoj ili grlenoj čakri. Zadatak ove čakre je preusmjeravanje sila i energije iz prve 4 čakre u više svrhe promišljanja prosvjetljenja. Prikazana kao lotos sa šesnaest sivkasto bisernih latica, grlena se čakra veže za hinduskog boga Šivu u hermafroditskom obliku, zaogrnutog tigrovim krznom što vitla trozupcem, borbenom sjekirom, mačem i gromom. Neki autori vežu petu čakru za grublju realnost odraslog života i volju da se ustraje usprkos teškoćama.

DUBLJI KORIJENI PODUZETNE OSOBNOSTI

Poduzetna osobnost čiji je glavni motiv samopotvrđivanje i sklonost velikim zamislama i političkim igrama može se povezati s rimskim Jupiterom (grčkim Zeusom), praocem vladarom bogova i čovječanstva. Jupiter je bio bog neba, oluje i oplođujuće kiše. Moćan i domišljat, ali uz to zlovoljan i nerijetko tiranin. Kao svaki političar volio je kovati grandiozne planove, često s katastrofalnim posljedicama. Odgovarajući jungovski arhetip je Veliki otac, simbol vodstva i autoriteta.

Poduzetna osobnost crpi duhovnu energiju iz šeste ili čeonne čakre. Smještena iznad i između obrva opisana je kao lotos s dvije posve bijele peteljke. Na tom bijelom lotosu sjedi šestoglava božica Hakini koja podaruje dobrostivost i rastjeruje strahove. Joseph Campbell spominje hinduističke mislioce prema kojima je čovjek kad postigne razinu te čakre posve obuzet vizijama božanskog. Drugi pak mislioci vežu čeonu čakru s mudrošću i zrelošću, čiji se izazovi često očituju tijekom krize srednjih godina. U toj fazi pojedinac, postigavši svjetovni uspjeh, pokušava kroz dublje simbole i značenja svoje kulture pronaći i izraziti smisao života. Caroline Myss ovu čakru veže za kršćanski sakrament svećeničkog zaređenja. Kako uranjamo dublje prema središtu sebstva tako se razlike i granice isprepliću i nestaju. Svaki tip osobnosti ovdje sve više crpi iz zajedničkog psihološkog nasljeđa - dubljeg sloja koji Jung naziva kolektivnim nesvjesnim, zajedničkim nesvjesnim sjećanjem naše vrste. Ovdje prebivaju svi planetarni bogovi, svi arhetipovi i sve čakre što se prelijevaju u našu osobnost i naše postupke kroz snove i nesvjesne asocijacije. Ja sam postavila čakre kao energetske sile koje vežu ovaj duboki srednji sloj nesvjesnog s izvorom i samim središtem najdubljeg sebstva, srcem

ili pupoljkom lotosa. Pogledajmo sada to središte, to mjesto u nama u kojem je začetak mnoštva sila, energija, simbola i struktura.

Lotos sebstva II.

8. LOTOS SEBSTVA III: SREDIŠTE

Trideset žbica kotač na kolima ima
no pokreće ga zapravo
prazna srednjica med njima.

Kad se vaza pravi oblikuje se glina,
al' korisnom je čini nutarnja praznina.

I kuća i soba upotrebljiva biva
tek zbog praznine što u prozorima i vratima
prebiva.

Materijal ih čini onime što jesu,
al' bez ništavila u sebi
bilo bi kao da i nijesu.

Knjiga puta i vrline, XI

Suvremenu zapadnu kulturu gotovo bismo mogli nazvati kulturom »odsustva središta«. Prema Newtonovoj fizici Svemir nema nekog određenog središta. Gravitacija je naprosto sila prisutna između materijalnih tijela, ma gdje se ona nalazila. U zapadnjačkoj medicini ni tijelo nema neko vitalno središte ili objedinjavajući integritet. Ono je naprosto skup dijelova - srce, pluća, bubrezi, mozak i tako dalje, i svaki se od njih proučava zasebno. Ni u zapadnom modelu obrazovanja ne postoji neka dublja svijest o educiranom ljudskom biću niti edukaciji *per se*. Mi svoju djecu naprosto podučavamo »predmetima« - matematici, zemljopisu, engleskom, kemiji. U zapadnjačkom poimanju religije Bog je nešto »tamo«, prema čemu se mi »ovdje« s poštovanjem orijentiramo.

Isto tako, u zapadnoj psihologiji, sebstvo, ili osobnost, nema središta. Mi smo tek kombinacija osobnih karakteristika, nesvjesnih motiva, navika u ponašanju, genetskih sklonosti, skup živčanih procesa. Kad se psihologija upusti u to da nam pomogne upoznati same sebe čini to na osnovi ovakvih površnih obilježja. Ne nudi nam unutrašnje središte iz kojeg bismo se mogli objединiti i preobraziti sebe i svoje iskustvo. Rečeno rječnikom suvremene psihologije ne postoji pojam duhovne inteligencije.

Citat iz " *Knjige puta i vrline* " ilustrira različitu filozofiju istočnjačkih tradicija. Istok, kao i teorija kvantnog polja fizike dvadesetog stoljeća, vidi prazninu kao bremenitu puninom, nepomičnost kao svjedoka istine. Stvari,

postojanje, sebstvo, tijelo, sve to na okupu drži smislom prožeto središte koje je nemoguće vidjeti ili izraziti. Sebstvo se ne može živjeti niti razumjeti osim u smislu vlastitog središta, u kojem je sveukupnost stvaranja izražena psihičkom realnošću koju doživljam kao »ja«. »Ja sam Svemir i buddhe su u meni«, kaže istočnjački tekst. »U meni je kozmička svjetlost, tajanstveno prisustvo, čak i ako je pogreškom zatamnjeno.« Hindusi govore o »tom Sebstvu što prebiva unutra i ne isijava iako je skriveno u svim stvarima«, i o »božanskoj svjetlosti koja je tajanstveno prisutna i blista u svakome od nas«.

Zapadni kršćanski misticizam također poznaje svijest o središtu prisutnom u nama koje je povezano s izvorištem svih stvari i ključ je istinskog znanja. U biblijskoj Knjizi Jobovoj čitamo »Uistinu, duh u ljudima, dah Svesilnog mudrim čini čovjeka.« (32,8). Isto tako nam govori Luka u svom Evanđelju: »Kraljevstvo Božje je u vama«, a na drugim mjestima u Evanđelju po Luki i Ivanu »unutrašnje kraljevstvo« uspoređuje se sa sjemenom koje može izrasti u golemo drvo.

Veliki kršćanski mistik, sv. Ivan od Križa, definirao je središte duše kao Boga: » ... i kad duša stigne do Njega, već prema sposobnosti svoga bića i snazi svojih djela, doprijet će do posljednjeg, dubokog središta sebe.« Na isti način, moderni američki redovnik-mistik, Thomas Merton, vjerovao je da duša nije neko nezavisno, zasebno bivstvo, »već točka ništavila u središtu našeg bića koja u cijelosti pripada Bogu.« Ova točka ništavila točka je duboke samoće, a upravo u najdubljoj samoći susrećemo Boga: »To unutrašnje 'ja' koje je uvijek samo, uvijek je i univerzalno; jer u tom najskrovitijem 'ja' moja se vlastita samoća susreće sa samoćom svakog drugog čovjeka i samoćom Boga.«

Židovski mistični tekstovi sedamnaestog i osamnaestog stoljeća izražavaju slične ideje: »Poznavanje sebe put je prema poznavanju Boga Stvoritelja, a i prema poznavanju stvorenog Svemira«, pisao je rabin Schneur Zalman. Stup Sokratove filozofije bilo je »upoznaj samoga sebe«. Njegovo poznavanje sebe vodilo je poznavanju istine, dobrote i ljepote. Te napokon, nisu samo filozofi i mistici ti koji mogu spoznati duboko sebstvo i duboko središte. Suvremeni britanski kipar Anish Kapoor, čije životno djelo prikazuje bremenitu Prazninu unutar sebstva i stvarnosti, opisuje središte sebstva kao »mjesto tišine i jedinstvenosti«. A u tekstu P. W. Martina u kojem vojnik u Prvom svjetskom ratu proživljava strah od smrti i rata, čitamo kako on odjednom usred borbe shvaća da u njemu postoji duboko središte koje je »potpuno neuništivo«:

U ljeto 1916 godine, sa svojim sam se bataljonom kretao prema fronti. Bili smo spremni za akciju i prilično nervozni. Bila nam je to prva bitka. Tijekom kasnog popodneva i noći trebalo je stići do rovova. Krenuli smo, pretovareni, spotičući se o kamenje na cesti. A onda se još spustila i kiša i bili smo skroz naskroz mokri. Marširali smo do ponoći i u mrklom mraku stigli do napola razrušenog sela. Sve je bilo tiho, gotovo mirno. Smjestili smo se u štagljeve i

gospodarske zgrade koje su još imale krovove i zidove, poskidali opremu i u tren oka zaspali, čim smo legli na zemlju.

Odjednom me nešto prenulo iz sna, uši mi je proparao kreštav zvuk i prasak kao udarac sudbine. Nekoliko je časaka vladao muk, narušen samo padanjem krhotina. A onda još jedan jezovit, razvučen prasak i zatim gruvanje eksplozija. Ležeći na tlu, netom probuđen, osjetio sam dotad nepoznat, jeziv strah. Od pojasa nadalje nekontrolirano sam se tresao; grozan osjećaj. U djeliću sekunde duboko sam uzdahnuo i gornjim dijelom tijela instinktivno se bacio prema nečemu za što ni sam nisam znao što je.

Imao sam osjećaj da me to nešto uhvatilo, spremno i spretno kao dobar igrač loptu. Cijelo mi je biće prožeo osjećaj nepojmljivog olakšanja. Sa sigurnošću sam znao, s takvom sigurnošću da nije moglo biti dvojbe, da sam zaštićen. Nije se tu radilo u uvjerenju da me već u sljedećem trenu neće raznijeti granata. Čak sam to očekivao. Ali znao sam da, čak ako usud i jest takav, to nema nikakve važnosti. Da u meni postoji nešto neuništivo. Drhtanje je prestalo, bio sam posve sabran i smiren. Doletjela je i eksplodirala još jedna granata, ali straha je nestalo.

Razmišljamo li načinom suvremene psihologije, središte sebstva najbolje se može povezati s izvorištem ljudske mašte, s onim dubokim mjestom unutar sebstva iz kojeg sanjamo, u kojem je zametak nemogućeg ili još nepostojećeg. U zen-budizmu to središte je još dublje mjesto, izvan svakog poimanja: Zapravo je moguće prodrijeti s onu stranu dubina kolektivnog nesvjesnog ljudske prirode i naići na bezdano more buddhinske prirode. Zađemo li s onu stranu kolektivnog nesvjesnog, dakle probijemo li se i kroz posljednju granicu nesvjesnih slojeva sebstva, potpuno iznova ćemo doživjeti istinsko rođenje u oceanu praznine. To je beskrajna sloboda ne-sebstva, ne-uma, ne-idejnog; to je sam život, posve neuvjetovan. Ovdje u beskonačnom ne-umu nalazimo cvijeće, mjesec, naše prijatelje i obitelj, sve stvari, upravo onakve kakve su; tu cijenimo svoj svakodnevn život kao čudo.

Središte je izvor u nama koji je dupkom pun i neiscrpan, ujedno središte neke opsežnije, možda svete ili božanske stvarnosti. Ono nas napaja i kroza nj napajamo svoju kreativnost.

Osjetljiviji suvremeni znanstvenici govore o dubokom vrelu unutar sebe iz kojeg izvire kreativnost. U *Vjeri jednog fizičara (Faith of a Physicist)* D. H. Huntley piše:

Fizičara njegovo vlastito iskustvo navodi na zaključak da osobnost ima dubine i izvore nedostupne analizirajućem svjesnom umu, u kojima leži moć sinteze, procjene, poimanja, latentna vještina i mudrost veća od one na koju je svjestan um već rutinski navikao. To daje naslutiti da su okviri fizike, ispunjeni mnoštvom podataka, iskovani u mentalnim predjelima u kojima stvarnosti pripada tek drugo mjesto, iza sinteze.

Riječi kojima Huntley završava svoj tekst sjajan su opis dinamike objedinjavajućih moždanih oscilacija od 40 Hz pri sintezi misli, osjećaja, simbola, asocijacija i opažaja. Najnovija istraživanja o ulozi ovih oscilacija u svjesnom i nesvjesnom mentalnom životu zapravo su znanstveni prikaz središta sebstva.

To je središte, dakako, glavni interes ove knjige. Naša duhovna inteligencija izranja upravo iz objedinjavajućeg moždanog djelovanja toga središta i iz njegovog mjesta unutar sebstva i kozmičke realnosti. Upoznati to središte, znati što ono jest a što nije, znati kako ga se može doživjeti i prožeti njime cijelu svoju osobnost, ključ je podizanja i aktivnog korištenja SQ-a.

I obrnuto, ne poznavati to središte, ne znati čak ni da ga sebstvo ima, glavni je uzrok duhovne tuposti. Danas se često koristi izraz »pronaći sebe«. Ali ako nemamo nikakav odnos sa središtem »pronazimo« sebe vani, na nekoj dalekoj latici lotosa, na površnoj razini ega.

Što je dakle središte sebstva, toga Dubokog sebstva koje je izvorište svega onoga što znamo i što jesmo, naše sveukupne osobne sinteze i preobrazbe? Kako se ono javlja u mitologiji i Jungovim arhetipovima? S kojim je motivima i energijom čakri povezano? Može li znanost dvadesetog stoljeća išta pridodati našem znanju o središtu?

SIMBOLI SREDIŠTA

Sunce je izvor svjetlosti, topline i životne energije. Ono je središte oko kojeg se okreću svi planeti. Kao i središte lotosa, i sunce je metafora središta osobnosti. Ali ta metafora ne izražava bezobličnu, neopisivu kvalitetu nekih mističnih iskustava. Prazan prostor, ili kvantni vakuum, tome je bliži.

Jungov arhetip sebstva najbliži je zapadni ekvivalent našem središtu lotosa. Za razliku od Freuda, koji je smatrao ego dominantnim organizirajućim principom osobnosti, te stoga budnu svijest ključem osobne integracije, za Junga je sebstvo spoj svjesnog i nesvjesnog uma, »u isti mah središte i obodnica« osobe. Ali u nekim svojim drugim tekstovima Jung opisuje sebstvo kao središte osobnosti, središnji arhetip i središte energetskog polja osobe.

Ovaj prividni paradoks razrješava se kad vidimo da je Jung koristio taj termin u tri različita smisla. Izvorno sebstvo, prema nekim analitičarima prisutno pri rođenju, izrasta u ego sa složenim karakteristikama i u središnje sebstvo odrasle osobe. Moglo bi se usporediti s izvornim oblakom razrijeđenih plinova što se zgusnuo u današnje Sunce i njegove planete; ili s pupoljkom lotosa koji se razvija u cvijet sa središtem i laticama. Prema Jungovom trećem i najvažnijem poimanju sebstva, ono je integrativni ili preobražavajući vid osobnosti.

Jung je često govorio da sebstvo postaje ljudima dostupno tek nakon krize srednjih godina. U tom razdoblju, zajedno sa svojom »transcendentnom funkcijom« arhetip sebstva sintetizira suprotnosti unutar osobe, na primjer razmišljanje i osjećaje. Arhetip sebstva i transcendentna funkcija simbol su i proces samopreobrazbe. Ali Jung je bio mišljenja da je samopreobrazba svojstvena kasnijim godinama, dok je ja vežem za duhovnu inteligenciju i mislim da je moguća tijekom cijelog života.

Slično onome što sam ja rekla o SQ, Jung je držao da se arhetip sebstva ne može odvojiti od psihološki integrirajuće uloge koju igra potraga za smislom i svrhom života. Kako je to primijetio jungijanac Andrew Samuels, kad Jung govori o sebstvu javljaju se riječi kao »jedinstvo«, »red«, »organizacija«, »cjelovitost«, »ravnoteža«, »integracija« i »cjelokupnost«. »Tako raznovrsna terminologija bila bi zanemariva da se ne radi o fundamentalnoj vezanosti sebstva za pitanje smisla.«

Unutar postojećih simboličkih sustava duboka psihička energija središta povezuje se sa sedmom među hinduskim čakrama, tjemenom čakrom. Smještena izvan tijela, iznad glave, na svetim slikama zapadne tradicije često je prikazana kao aureola. To je čista, svijetleća energija, »sama svjetlost, jedno svjetlo, izvan imena i oblika, izvan misli i iskustva, čak izvan pojma »bivstva« ili »ne-bivstva«.« Predstavljena lotosom sa tisuću latica iz kojeg izbijaju zrake mjesečeve svjetlosti, u tjemenoj čakri ljudska se duša sjedinjava s onim što nazivamo »Bogom«. »U njezinom je središtu, blještav kao munja, konačni

joni-trokut (simbol stvaranja), u kojem je, dobro skrivena tako da joj je teško prići, golema blistava praznina kojoj u potaji služe svi bogovi.«

Premda energija tjemene čakre može *stvarati* nove simbole i oblike, ona sama je izvan svih postojećih simbola i oblika. Tu čistu energiju možemo iskusiti prilikom spontanog mističnog doživljaja jedinstva, a vrlo često se spominje u prikazu iskustava na pragu smrti. Dante takvo jedno iskustvo opisuje u svom Raju:

Jedan jedini čas uspavao je moje pamćenje više nego što je dvadeset i pet stoljeća poslalo u zaborav pothvat kojemu se Neptun divio u sjeni lađe Argo. Tako je duša moja motrila, sva uznesena, smirena, nepomična i pozorna, pa se stalno iznova raspaljivala za motrenjem. Od toga svjetla postaje čovjek takav da je nemoguće, čak kad bi i volio, odvrnuti se od Njega, da što drugo gleda.

NEUROLOGIJA I FIZIKA SREDIŠTA

U *Shurangama Sutri* Buddhin glavni učenik, Ananda, postavlja pitanje: »Gospodaru Buddho, govoriš o jedinstvu i jednoći čiste, tajanstvene i vječite Suštine, ali ja te ne razumijem u potpunosti. Kad god mojih šest čutilnih organa opaža ovu stvarnost, ona se očituje kao mnoštvo emanacija. Kako se Jedno može očitovati u tolikome?« Umjesto odgovora, Buddha vadi rupčić. »Vidiš«, kaže, »ovo je jedan rupčić. A sada ću ga ja svezati u šest čvorova. Imat ćemo šest čvorova, ali to će i dalje biti jedan rupčić.«

Sve do pred kraj dvadesetog stoljeća objedinjavajuća energija u središtu sebstva i postojanja izražavala se samo takvim metaforama. Ali ovakve priče ne dopiru do modernog uma. Danas takva pitanja zahtijevaju »znanstveni« odgovor, nešto što se može »izvagati i izmjeriti«, pokuse o čijim rezultatima možemo čitati.

S neurološkog stajališta, kako smo vidjeli u poglavlju 4, jedinstveno mentalno iskustvo proizlazi iz usklađenih živčanih oscilacija od 40 Hz koje se šire po cijelom mozgu. One predstavljaju »jezero« ili »pozadinu« na kojoj se mreškaju uzbuđeniji moždani valovi, gradeći bogat sklop svjesnog i nesvjesnog mentalnog iskustva. Te oscilacije su »središte« sebstva, neurološka baza našega »ja«. One su živčana baza objedinjavajuće, kontekstualizirajuće, preobražavajuće duhovne inteligencije. Putem tih oscilacija smještamo svoje iskustvo unutar okvira vrijednosti i smisla i određujemo svrhu svoga života. One su objedinjavajuće izvorište psihičke energije koja prožima sva naša raznovrsna mentalna iskustva.

Želimo li fiziku koja najbolje opisuje središte kozmosa, valja nam se okrenuti kvantnoj teoriji polja, verziji kvantne fizike s kraja dvadesetog stoljeća. Kvantna teorija polja sve postojeće opisuje kao stanje ili obrazac dinamične,

oscilirajuće energije. Vi i ja, stolice na kojima sjedimo, hrana koju jedemo, sve su to obrasci iste energije.

A na čemu ta energija oscilira? U poglavlju 4 vidjeli smo da je temeljno stanje svega bivstva miran »ocean« ili pozadinska, nepobuđena energija koju nazivamo kvantnim vakuumom.

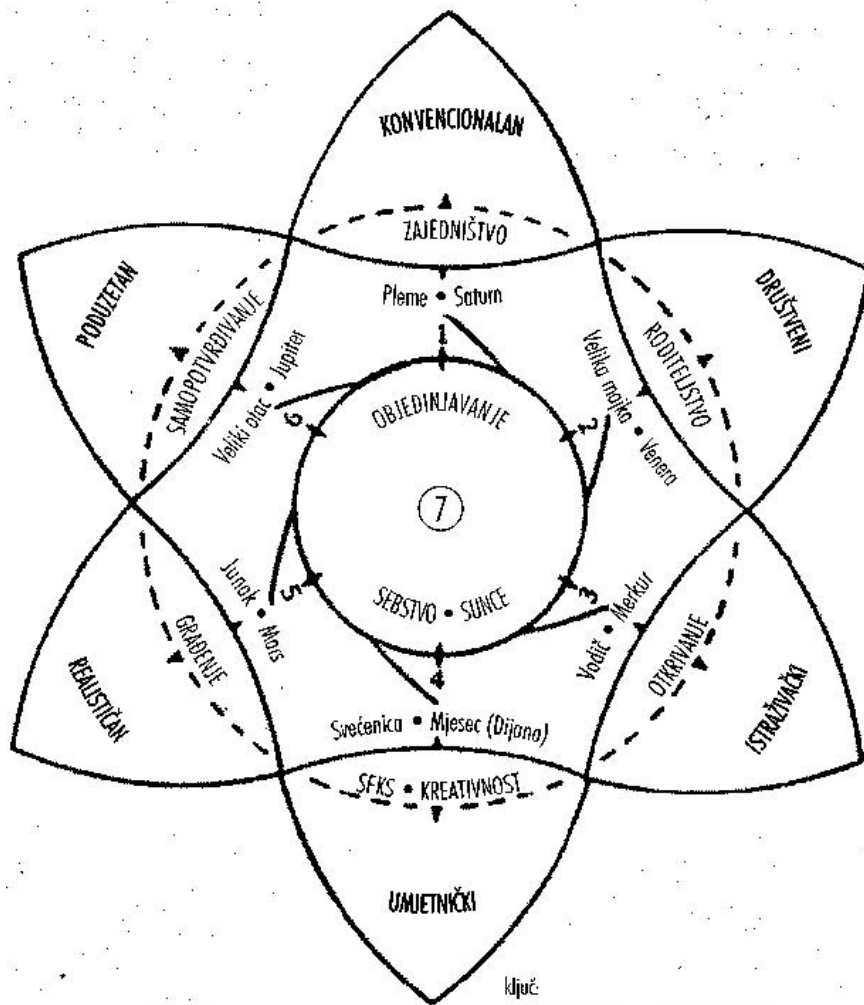
Taj vakuum je znanstvena verzija Buddhinog rupčića, Jedno koje svezano u mnogo čvorova (pobuđeno u mnogo različitih energetske stanja) djeluje kao mnoštvo manifestacija. Sve postojeće je pobuđeni oblik kvantnog vakuuma, pa je vakuum stoga prisutan kao središte unutar svih stvari. Vakuumska energija u isti mah čini temelj Svemira i prožima ga. Kako smo i mi dio Svemira, vakuumska energija je u konačnici i naš temelj i ono što nas prožima. Mi smo »valovi« na »oceanu« vakuuma; vakuum je konačno središte i izvorište sebstva. Kad je sebstvo uistinu centrirano, centrirano je u temelju sveg bivstva. Na našem dijagramu Lotosa sebstva, kvantni vakuum je »blato« iz kojeg izrasta stabljika lotosa.

KAKO SE KORISTITI LOTOSOM SEBSTVA?

Lotos sebstva je karta ili mandala, prikaz slojeva ljudske psihe od vanjskog racionalnog ega, preko nesvjesne asocijativne sredine do središta koje posjeduje transformirajuću psihičku energiju. Svaka latica, svaki tip osobnosti na razini ega, može opstati izolirano od drugih slojeva, od osobnih ili mitskih razina asocijativnog nesvjesnog, odvojeno od središta. Ali to, kao što ćemo vidjeti u glavi 10, ima za posljedicu duhovno zakržljalu osobu. Duhovno inteligentno »ja« traži veću povezanost. Da bi čovjek bio liječnik, na primjer, mora imati intelektualne osobine, ali i sposobnost uspostavljanja odnosa s drugima. Vrhunski znanstvenici prelaze granice uske specijalnosti i svojim znanjem proširuju filozofska ili duhovna poimanja o kontekstu ljudskog života. Veliki umjetnici sežu izvan ega u mitsko, nesvjesno, i danas im valja ponovno uspostaviti kontakt sa samim središtem žele li stvoriti djelo nabijeno životnom snagom. Uistinu, svima nam, želimo li biti duhovno inteligentni i prići svom životu kao kreaciji, valja obnoviti kontakt sa središtem. O tome će biti više govora u glavi 10 i 11.

Ovaj bih dio željela završiti riječima američkog redovnika dvadesetog stoljeća, Thomasa Mertona, o svrsi mandale. Ne mogu zamisliti bolji način da se izrazi svrha karte Lotosa sebstva:

Koja je svrha mandale? ... Čovjek meditira na mandalu kako bi imao pod kontrolom ono što se događa u njemu, a ne da »to kontrolira njega«. Meditirajući na mandalu čovjek po vlastitoj volji gradi i razgrađuje svoju unutrašnju konfiguraciju. Čovjek ne meditira zato da »nauči« ... neku religijsku doktrinu već da bi postao Buddha ustoličen u svom vlastitom središtu.

ključ:
 masna velika slova = Hollandovi tipovi
 obična velika slova = Cattellovi motivi
 obično pisano = Jungovi arhetipovi • planetarni bogovi
 1 do 7 = čokre

Lotos sebstva III.

Četvrti dio

KAKO KORISTITI SQ

9. KAKO SE POSTAJE DUHOVNO ZAKRŽLJAO

Sve stvarno, u središtu je Zemlje.

Ali ako se središte Zemlje susretne s površinom Zemlje može se dogoditi da se slomim.

Richard, shizofreni pacijent

U ovom poglavlju želim iznijeti glavne načine kako se postaje psihički rascjepkan ili slomljen zbog duhovne zakržlalosti ili duhovne bolesti. Prvo mi, dakle, valja objasniti što mislim pod duhovnom bolešću.

Frojdovska psihologija bavi se psihopatologijom - načinom na koji psiha gubi ravnotežu ili biva oštećena zbog srdžbe, straha, opsesije, represije, prisilnog ponašanja i tako dalje. Freud je držao da se takve patologije javljaju zbog dinamičke neravnoteže između ida, ega i superega, neravnoteže između racionalnog, svjesnog ega i zahtjeva više-manje nesvjesnih područja. Kao uzroke navodilo se to da nas roditelji nisu dovoljno voljeli, da su previše očekivali od nas ili su nas učili da potiskujemo svoje instinkte i na taj način nametnuli seksualne probleme; a tu su bila i moralna pravila društva koja guše prirodne porive.

Duhovna bolest i smanjenje SQ-a javlja se zbog nemogućnosti uspostavljanja veze s dubokim središtem u sebi. Do toga dolazi zato što je osoba odsječena od napajajućih korijena sebstva koji nadilaze kako vlastiti ego tako i asocijativnu kulturu, i sežu u same temelje bivstva. Neki bi to možda nazvali »egzistencijalnom bolešću«. Jung je bio vrlo zabrinut zbog takvih duhovnih ili egzistencijalnih bolesti i govorio da svaku psihoneurozu »u krajnjoj liniji treba shvatiti kao dušu koja pati jer nije pronašla svoj smisao«. Irac, dr. Michael

Kearney, medicinski savjetnik, naziva ovu vrstu patnje »bol duše«: »Do nje dolazi kad je pojedinac odsječen ili u nesuglasju s najdubljim dijelovima sebe. Upravo kao što kontakt s vlastitom dušom može donijeti osjećaj zaokruženosti i smisla, bol duše može se opisati kao osjećaj rascjepkanosti, otuđenosti i besmisla.« Kearney, koji radi s umirućima u domu za stare i nemoćne u Dublinu, tvrdi da je bol duše u korijenu mnogih fizičkih oboljenja.

Postoje tri glavna načina na koja čovjek može duhovno zakržljati:

- ako neki dio sebe uopće nije razvio
- ako je neki dio sebe pretjerano razvio, ili na negativan ili destruktivan način

- ako su različite strane njegove osobnosti u konfliktu ili između njih uopće nema odnosa

Rečeno rječnikom našeg Lotosa sebstva, biti duhovno zakržljao znači naći se na udaljenoj latici lotosa, odsječen od ostalih latica (vidova osobnosti), odsječen od sredine (uobičajenih simbola i mitologija određene kulture) ili preplavljen njome i, što je najgore, odsječen od integrirajućih sila revitalizirajućeg središta.

Kod duhovne patologije javljaju se iste one bolesti s kojima se moraju nositi današnja psihologija i psihijatrija - manična depresija, ovisnost, paranoja, i tako dalje - razlika je samo u tome što mi ta stanja pripisujemo nedostatku smisla i vrijednosti iz čega slijedi nesposobnost da se integrira i uravnoteži osobnost. Duhovna patologija vodi nas k područjima kojima se uvriježena suvremena psihologija i psihijatrija uglavnom ne bave, a to su očaj, odbačena ili »tamna strana« ličnosti, opsjednutost i zlo.

Shizofrenija je tipična bolest koja po mome mišljenju proizlazi iz problema središta i kronično niske duhovne inteligencije. Shizofreničar ne može integrirati sebe niti svoj svijet. Njegova iskustva, emocije i opažaji doimaju se izvan konteksta. Ono što psihijatri prepoznaju kao psihološke komponente shizofrenije - utjecaj okoline, odnosa, osobnih reakcija i osobnog izbora - po mome će mišljenju prije biti duhovna komponenta - nesposobnost shizofrenog pacijenta da stupi u dodir i iskoristi revitalizirajuću, integrativnu energiju središta. Richard, kojeg sam citirala na str. 147, fasciniran je središtem ali se ne usudi dopustiti mu da se susretne s njegovom »površinom«, njegovim svjesnim egom. Želim ovdje ispričati Richardovu priču zato što ona ilustrira što mislim kad govorim o duhovnoj kvaliteti ljudskog života i kako je taj život moguće osakatiti manjkom duhovne inteligencije.

Richardu je 35 godina i tijekom zadnjih 10 godina imao je povremene shizofrene napade zbog čega je jedva u stanju izaći na kraj sa zahtjevima svakodnevice. Postane sanjarski raspoložen i gubi se u razgovorima sa samim sobom, vrlo malo spava, gubi ili razdaje svoje stvari i novac, sprijateljuje se s čudnim i katkad opasnim ljudima, govori u bujici nepovezanih premda vrlo smislenih asocijacija.

U vrlo ranoj dobi doživio je težak emocionalni udarac. Majka ga je napustila i smješten je kod adoptivnih roditelja, radnika, u čijem domu nije bilo dovoljno intelektualnog poticaja za njegov visoki IQ. Počeli su se javljati problemi s disciplinom i izbačen je iz škole. Premješten je k ocu i novoj pomajci, u okruženje koje je bilo intelektualno bogato ali emocionalno i dalje neodgovarajuće. Počeo je tražiti utočište u knjigama i intelektualnoj problematici.

Nakon izvanrednog uspjeha na fakultetu suočio se s izazovom ulaska u svijet stvarnosti i doživio prvi slom. Otada živi sam, obavlja usputne, slabo plaćene poslove i ima vrlo malo prijatelja.

Ono što mene najviše zanima u Richardovoj priči je velika razlika u njegovoj osobnosti i sposobnostima, već prema tome je li mu dobro ili je bolestan. Kad mu je dobro, hladan je i bez emocija, razgovara samo o apstraktnim intelektualnim temama. Ima sjajna opažanja o drugima, ali na ravnodušan, klinički način. Gotovo kao da nema osobnosti. Iako je vrlo privlačan, ne zrači nikakvom seksualnom energijom i stječe se dojam da ne pripada svome tijelu. Nikad ne raspravlja o osjećajima.

Kad je bolestan, Richardov visoki IQ od male je koristi jer ga slom odijeli od logične, racionalne i praktične misli. Međutim, tad se rasplamsa ostatak njegove ličnosti, a s njim zapanjujuća emocionalna inteligencija. Tad zrači toplinom i magnetizmom. Sve njegove misli čvrsto su ukorijenjene u arhetipsko i prožete širim značenjem, ima oštru intuiciju i slobodno izražava svoje osjećaje i krhkost. Zrači seksualnom energijom i djeluje zadovoljan svojim tijelom. Ima dobar odnos s drugima, postaje otvoren, sućutan i dobro raspoložen.

Shvatimo li dušu kao kanal između vanjske osobnosti i unutrašnjeg svijeta dubljih značenja, mogli bismo reći da je Richardova duša slomljena. On je, u smislu u kojem o tome govori R. D. Laing, »podijeljeno sebstvo« - podijeljeno na lomljiv, razborit vanjski ego i topao, intuitivan, duboko smislen unutrašnji svijet do kojeg može doprijeti samo kroz ludilo. Mogli bismo reći da je u dodiru sa svojim duhom samo kad je lud.

Richardova priča ilustrira dvije različite patologije duhovnog, dva ekstremna načina na koja možemo oboliti zbog problema smisla. Kad je pri zdravom razumu, Richard uopće nema dodira sa svojom duhovnom jezgrom. Ne može uspostaviti kontakt sa smislom postojanja. Kad mu je loše, on ga sasvim preplavi. Ono što mu je potrebno je ravnoteža između to dvoje.

NAŠE SHIZOIDNO DRUŠTVO

Mnogi od nas pomalo su nalik Richardovoj »razboritoj« strani, izolirani od smisla životom u kojem se osjećamo kao u staklenom kavezom. Gledamo na svijet poput glumaca koji slijede tekst koji u potpunosti ne razumiju, ponavljamo kretnje uloge koju ne razumijemo, koju istinski ne *osjećamo*. Jedna izlječena alkoholičarka ovako mi je opisala svoje stanje: »Osjećala sam se kao da sam u vakuumu, u praznini, kao da sam na nekom mrtvom mjestu, usred usahlog polja. Bila sam odvojena od sebe, od ostalih, od Boga.«

Tako se osjećaju likovi u Kafkinim romanima. U svojim skamenjenim životima oni su mjesečari u krajoliku društva i njihova nesposobnost da daju nekakav smisao svijetu i događajima u njemu nalik je noćnoj mori. Književnost

dvadesetog stoljeća prepuna je toga - Sartreova »mučnina«, »otuđenost« i »zla kob«, Kierkegaardova »bolest nasmrta«, Heideggerova »bezzavičajnost«, Camusov »stranac«, pa čak i Marksova »lažna svijest buržoazije«. Svi oni opisuju neku vrstu odsječenosti od sebe i od drugih. Kod mentalno zdravih ljudi to se smatra simptomima stanja poznatog pod nazivom »shizoidno« ili »shizotipno«. U poglavlju 5 vidjeli smo da je ono povezano s pojačanom aktivnošću sljepoočnih režnjeva mozga. Drugi, manje uobičajen simptom takvog stanja je Richardova luda strana. Primjećuje se kod ljudi koji su toliko otvoreni širokom spektru asocijacija da djeluju sanjarski i neodlučni, nesposobni opredijeliti se za neki određen životni put, ćaknuti ili ekscentrični u svome načinu razmišljanja i ponašanju, preplavljeni vlastitim unutrašnjim životom, neobuzdani, nerealistični. Kao što smo vidjeli, ta su svojstva nerijetko vezana za kreativnost.

Ja opisujem cijelo naše društvo kao shizoidno jer takva su mentalna stanja vrlo česta, a i zato što su ona usko vezana za problem smisla i inteligentnog pristupa smislu. Većina psihijatarata i psihologa koji pišu o shizoidnoj osobnosti primjećuju da su takve karakteristike mnogo češće u dvadesetom stoljeću nego prije, štoviše, da su čak *tipične* za *ovo* stoljeće.

Psiholog koji je djelovao sredinom dvadesetog stoljeća, Rollo May, prije mnogo godina je napisao da većina pacijenata koji dolaze k njemu na liječenje pate od shizoidnog poremećaja osobnosti. On je to smatrao bolešću našeg stoljeća. Viktor Frankl, opisujući to stanje kao »egzistencijalni vakuum« povezuje ga s prevladavajućim osjećajem dosade u našoj kulturi, osobito među mladima. »Jedna anketa«, piše on, »nedavno je pokazala da među mojim europskim studentima, 25 % pokazuje više ili manje izražen stupanj egzistencijalnog vakuuma. Među mojim američkim studentima ne radi se o 25 nego o 60 %.«

Franklova je anketa provedena krajem 1950-tih. U glavi 5 vidjeli smo da psihijatrijska istraživanja s kraja 1990-tih navode na zaključak da 60 do 70 % stanovništva u razvijenim zemljama pati od nekog oblika shizoidne dezorijentacije. Tu je uključen velik broj onih koji odlaze obiteljskom liječniku zbog depresije, umora, poremećaja hranjenja, stresa ili ovisnosti - »bolesti smisla«. Ima dakako pritužbi i na teže znakove mentalnog oboljenja. Uključimo li u sve to i uzajamnu povezanost stresa, raka i srčanih oboljenja, mentalne/emocionalne bolesti čine najveću skupinu razloga zbog kojih moderan, zapadni čovjek danas odlazi k liječniku. Skupno gledano, one su najizraženije i kod ljudi koji su u zatvoru zbog zločina potaknutih poremećajem osobnosti.

Kao kultura, postajemo sve luđi. Zašto? Ova knjiga želi pokazati da su razlozi tome uglavnom duhovne prirode, da naša osobna i kolektivna mentalna nestabilnost potječe iz posebnog oblika otuđenja, otuđenosti od središta -

otuđenosti od smisla, vrijednosti, svrhe i vizije, otuđenosti od korijena i razloga našeg čovječstva.

TRI RAZINE DUHOVNOG OTUĐENJA

Iz Lotosa sebstva vidjeli smo da postoje tri osnovne razine sebstva. Sve tri igraju određenu ulogu pri psihičkoj cjelovitosti. Isto tako, na svakoj se razini može dogoditi neki oblik otuđenja od integrirajućeg središta i prouzročiti određeni oblik duhovnog kržljanja.

U modernoj kulturi zapadnjačkog tipa, najčešći oblik duhovnog kržljanja javlja se zato što je naš pretjerano razvijeni sloj ega odsječen od sredine i/ili središta. Previše smo racionalni, previše zaokupljeni sobom, pretjerano skloni igrama i pozama. Previše smo odsječeni od tijela i njegove energije, od svojih snova i dubljih slojeva mašte. To obično vodi do zamjetljivog pada emocionalne inteligencije. Lako nas ponesu srdžba, strah, granzivost ili ljubomora. Postajemo neuravnoteženi i ne umijemo se nositi s tuđom neuravnoteženošću. A gubimo kontakt i sa svojom duhovnom inteligencijom. Igre i poze obično pokazuju da smo uhvaćeni u kojekakve uloge te stoga živimo samo neki mali djelić sebe. Iako imamo potencijal da realiziramo ponešto od svih 6 osobnosti u sebi, mi ostajemo zaglavljani unutar scenarija samo jednog tipa; ili nas previše zaokupi moć, ili se suviše držimo konvencija, previše smo zaokupljeni detaljima, pružamo pretjerani otpor, što bilo.

Kad nam je SQ visok i kad smo u dodiru sa svojom cjelovitošću, naša osobnost izražava ponešto od vođe, ponešto od umjetnika, od intelektualca, od planinara, ponešto od brižnog roditelja, i tako dalje. Našu maštu potiču i Mars i Venera, i Merkur i Saturn. U nama je sadržan dio muškog i dio ženskog, ponešto od djeteta i ponešto od mudrog muškarca ili žene. Kad nam je SQ nizak, postajemo vlastite karikature, a naši osjećaji i emocionalni uzorci karikature zdravih ljudskih reakcija. Naše su reakcije ograničene i rascjepkane.

Za svaki od šest glavnih tipova osobnosti, koje smo na razini ega vidjeli u Lotosu sebstva (vidi str. 143), postoje dvije zdrave ili normalne emocionalne reakcije na ljude, situacije ili događaje, i dvije poremećene ili fragmentirane reakcije.

Konvencionalan tip osobnosti (sekretarica, knjigovođa, činovnik, kompjuterski programer, i tako dalje) varira između normalne reakcije bliskosti s grupom i odalečenosti od nje. Ali kad je ego otuđen od dubljih slojeva sredine i središta, te reakcije mogu se pretvoriti u slijepu lojalnost grupi ili narcistično povlačenje. I fanatizam i narcizam odraz su duhovnog kržljanja.

Tip osobnosti	Normalna reakcija	Narušena ili rascjepkana reakcija
Konvencionalan	Povezanost s grupom Otuđenost od grupe	Slijepa lojalnost grupi (fanatizam) Odcjepljenost od grupe (narcizam)
Društveni	Suosjećanje s ljudima Antipatija prema ljudima	Ovisnost, mazohizam Sociopatska nemogućnost osjećanja za druge, sadizam
Istraživački	Istraživanje problema ili situacija Bijeg od problema ili situacija	Opsesivnost Histerija ili fobične reakcije, potiskivanje
Umjetnički	Radost stvaranja ili postizanja, slavlje Tuga zbog nepostizanja svog cilja, žaljenje	Manija ili neprilična euforija Depresija
Realističan	Cjelovitost, spontanost, uravnoteženost Stid, kompleks manje vrijednosti	Popuštanje samom sebi sebi Osjećaj manje vrijednosti, mržnja prema samom sebi
Poduzetan	Spreman preuzeti odgovornost i vodstvo, odanost idealu Osjećaj demoraliziranosti, bijeg od odgovornosti, poricanje da je situacija onakva kakva je	Zloupotreba moći, grandioznost Samouništavanje, paranoja, projekcija

Društveni tip osobnosti (nastavnik, psihoterapeut, odvjetnik, upravljački kadar itd.) nalazi se negdje između normalnih reakcija razumijevanja i naklonosti za druge i stanovitih osjećaja antipatije. I jedno i drugo je normalno i posve zdravo u datim okolnostima. Ali kad je ego odvojen od dubljih slojeva sebstva, suosjećanje s drugima može se pretvoriti u mazohističku požrtvovnost, a jednostavna odbojnost u sadizam ili sociopatsku nemogućnost osjećanja za druge. Kako ovisnost tako i sociopatska reakcija znak su duhovne zakržljanosti.

Istraživački tip osobnosti (ljudi koji žive od intelektualnog rada, sveučilišni profesori, znanstvenici, liječnici, i tako dalje) iskazuju ili zdravu reakciju zaokupljenosti problemom/situacijom, ili upravo suprotno, povlačenje od problema/situacija. Ali, dođe li do poremećaja, zaokupljenost se može pretvoriti u opsesiju, a obično, povremeno povlačenje u histeriju, potpuno potiskivanje ili fobiju. I opsesija i histerija (ili fobija) reakcije su duhovnog kržljanja - drugim riječima, to su reakcije odvojenosti od sebe.

Umjetnički tip osobnosti (pisac, pjesnik, muzičar, slikar, dizajner, itd.) kreće se između normalne reakcije slavljenja života, radosti zbog postignuća stvaranja, žaljenja, tuge zbog nepostignutog. Ali kad se te normalne reakcije odvoje od sredine i središta sebstva, slavlje života može se prometnuti u maničnost, neprimjerenu euforiju, nerealno »visok« ili lažan osjećaj uspjeha. Žaljenje, pak, može postati depresija, pretjerana i katkad tragična nesposobnost da se u nekoj situaciji, odnosu ili projektu pronađe zadovoljstvo ili dobro. Manična depresija, druga strana ove poremećene reakcije, vrlo je česta u kreativnih tipova. To je stanje duhovne zakržljanosti jer čovjeka lišava perspektive, konteksta, te stoga cjelovitosti.

Realističan tip osobnosti (vozač, pilot, inženjer, farmer, i tako dalje) uglavnom varira između pozitivne reakcije spontanosti i negativne reakcije stida. Ali kad se te reakcije odvoje od središta, spontanost može prijeći u popuštanje samom sebi, a stid u mržnju prema samome sebi. I jedna i druga reakcija čine da čovjek gubi mogućnost sagledavanja i osjećaj zaokruženosti. Znak su duhovnog kržljanja.

Poduzetan tip osobnosti (političar, biznismen, policajac, vojnik, i tako dalje) ima pozitivnu emocionalnu reakciju preuzimanja odgovornosti, lojalnosti svom idealu, spremnosti da vodi. Ako je reakcija negativna, ali i dalje unutar normalnih okvira, takva se osoba može osjećati demoraliziranom i izvlačiti se od odgovornosti. Ali ako se ego ovih tipova okrenutih moći odcijepi od svojih dubljih slojeva, sva pozitivna svojstva vodstva mogu se izroditi u grandioznost i zloupotrebu moći. Isto tako, osjećaj da stvari ne idu kako treba, može se izopačiti u nezdravu paranoju i osjećaj da su nas drugi izdali.

Ključni faktor pri nezdravim reakcijama je otuđenje od nekog dijela sebe, kao kad se zavade dva prijatelja. »Ja« zapravo sadrži brojne podosobnosti, kao

što su to primijetili gotovo svi psihijatri. Npr. Freudov ego, superego i id, Jungovi kompleksi i arhetipovi, i tako dalje.

Nitko od nas nije posve ista osoba na poslu, s bliskim prijateljima ili prilikom društvenog okupljanja, niti je to potrebno. Naši su snovi beskonačan niz daljnjih podličnosti. Zdravo stanje je biti u prijateljskim odnosima sa svim svojim stranama, tako da se one međusobno ne potkopavaju, da se možemo slobodno kretati od jedne do druge, već prema potrebi. Ali neke od naših podosobnosti mogu biti nesmiljeni neprijatelji. A neke je teško uopće otkriti, tako da stvaraju »rupe« u osobnosti. Upravo one predstavljaju izazov za osobni rast i postizanje sklada.

OPSJEDNUTOST, ZLO I OČAJ

Kao što smo vidjeli, otuđenost može poprimiti mnoge oblike i izazvati razne vrste mentalnih ili psihičkih oboljenja. Ova dosad opisana poznata su zapadnoj psihijatriji, iako ih ona ne pripisuje duhovnim uzrocima. To je zato što do njih mahom dolazi zbog odcjepljivanja ega od središta, a zapadna psihologija i psihijatrija uglavnom su orijentirane samo na ego.

Međutim, postoje 3 stanja otuđenja koje može biti samo duhovno, i oduvijek se nalazilo izvan područja proučavanja opće priznate psihijatrije i psihologije. Opsjednutost, zlo i očaj češće su tema književnosti ili religijskih tekstova, iako su se neki psiholozi dvadesetog stoljeća, kao Jung, Viktor Frankl i R. D. Laing pokušali pozabaviti njima. Tko god je pokušavao shvatiti teške zločine i devijantnosti dvadesetog stoljeća morao se suočiti s njima, iako to nije lako. To su stanja izvan našeg poimanja normalnog i suprotstavljaju se svakom smislu. Ipak nema dvojbe da takva stanja postoje u onom sivom području u kojem se susreću psihologija i duhovno.

Pred kraj *Srca tmine*, Josepha Conrada, antijunak Kurtz izgovara jezive riječi: »Užas! Užas!« Kurtz je europski trgovac koji dospijeva u afričku džunglu i s vremenom postaje divljiji od tamošnjih divljaka. Ekspedicija koja dolazi da ga spasi groznice i samoga sebe, zatiče ga usred zvjerskog prizora sadizma i smrti. On sjedi među domorocima koji oko razbuktale vatre vitlaju štapovima s lubanjama, u noći, usred džungle. Zrakom se prolamaju jezoviti krici. Kurtz je opsjednut čovjek. Za domoroce polubog, a samom sebi stranac. Pogled mu je staklast, tijelo ukočeno, pozornost usmjerena na neku neznanu točku u daljini, duša zasušnjena nečim izvan njega samog, što ga doziva. On više nije tek čovjek koji prisustvuje primitivnom ritualu, Kurtz je obuzet unutrašnjom dramom kojoj ne može umaknuti. Ritual je poprimio svoj vlastiti život i oduzeo mu njegov.

Ljudska je povijest puna priča o opsjednutosti, priča o šamanima i vračevima koji u sebe upijaju tugu i bolesti svoga naroda, a zatim se prebacuju u druga područja bivstva, priča o vjerskim fanaticima koji čuju glasove u

pustinji ili padaju ničice pred zapaljenim grmovima. A ima tu i mračnih priča o djevojkama opsjednutim vješticama, tijelima Židova nastanjenim dušama umrlih, kršćanima opsjednutim đavlom, i tibetanskim budistima opsjednutim demonima. U svakom od tih slučajeva opsjednutu je osobu »ponijelo« nešto izvan njezine kontrole.

Dvadeseto stoljeće poznaje mnogo priča o opsjednutosti sličnoj Kurtzovoj, priča o ljudima koji su zagazili u vode sadizma i sotonskih rituala. Ili mnogo priprostijih: alkoholičar koji ne može obuzdati potrebu za pićem zato što ga vuče neka duboka duševna bol ili zov, bol koja peče više od ijedne fizičke, bol koja šalje lažno obećanje: »Utaži me i osjećat ćeš se bolje«; osoba koju nešto »doziva«, tjera, nekontrolirano gura u mračne, nastrane ili zabranjene seksualne rituale koji su gotovo izvan dometa njenog svjesnog ja i daleko izvan granica njenog normalnog ponašanja ili karaktera; osoba koja se povremeno mora susresti sa svojom »sjenom«, otići u bordel ili kakvu jazbinu, družiti se s kojekakvim društvom ili upustiti u ilegalne poslove, u rizik na rubu samouništenja.

Opsjednutost je poput ovisnosti, i gore od toga. Čovjek može biti ovisan o nekoj stvari ili ponašanju - alkoholu, drogama, seksu, kocki, trošenju. Opsjednutost je sila koja tjera osobu da i protiv svoje volje zadovolji neki unutrašnji zov. Opsjednutost je arhetipsko stanje, podčinjenost arhetipu koji se otkacio od svoga središta. Reći da opsjednutu osobu progone demoni zapravo znači da su on ili ona u vlasti psihičkih sila koje su izgubile kontrolu.

Glas koji iz daljina doziva vjernika u potrazi za Bogom, glas je anđela. Taj glas dolazi iz središta. On je ukorijenjen u odnos s božanskim, s nečim što vjernikovom životu daje pozitivan prizvuk. Glas koji iz kuhinje doziva shizofreničara koji je izgubio svaki dodir sa središtem, da dođe i podigne nož, glas je demona. Taj glas je nepovezana, neukotvljena, podivljala psihička energija. Glas koji mami alkoholičara da uzme još jedno piće, ili inače normalnu osobu da se upusti u autodestruktivne seksualne igre, ili čak cijelu jednu kulturu da slijedi vođu zla, poput Hitlera, glas je demona koji progoni psihihu otrgnutu iz sidrišta.

Rečeno jezikom fizike dvadesetog stoljeća, arhetipovi su vjerojatno obrasci psihičke energije, od one vrste koja je poznata pod nazivom »neobjašnjeni mamci« - obrasci energije koji nas uvlače u svoje polje. Kad je to polje ukotvljeno u središtu, arhetip nas čini većima od našeg ega i daje nam uzorak po kojem možemo živjeti. Kad je arhetip kaotičan, događa se da nas zavrti izvan kontrole i obuzmu nas sile snažnije od nas samih.

Jung to nije rekao, ali ja mislim da svaki arhetip - Veliki otac, Velika majka, Ljubavnik, Ratnik, Dijete, Svećenica, i tako dalje - koji se otkine od svog sidrišta pada pod utjecaj arhetipa Sjene. Sjena je mračna, nevoljena, neprihvatljiva strana svake osobnosti, naša odbačena strana. Arhetip sjene

sastoji se od onih odbačenih stvari koje su se osnažile u arhetipsku energiju i mogu biti anarhičan izraz bilo kojeg arhetipa. Kad nas šćepaju, opsjednuti smo; vuče nas, doziva, zanosi energija snažnija od nas, koju ne možemo kontrolirati, koja je i sama izvan kontrole.

»Zov« opsjednutosti zapravo je krivo usmjeren zov prema cjelovitosti. Ta otkinuta arhetipska energija koja nas doziva predstavlja otkinute, odbačene dijelove nas samih. Opsjednutost je bolna potraga za našim izgubljenim, slomljenim ili oštećenim dijelovima. Ali to je krivo usmjerena potraga, jer opsjednutost je arhetipska energija koja ni sama nije ukorijenjena, energija otkinuta od središta, a samo centrirana energija može nam dati istinsku puninu.

Zlo je arhetipska energija koja je izvan kontrole. Njezin konačni arhetip je Đavo. Najljubljeniji od svih Božjih anđela, koji je iz oholosti odbio Nebo (središte), Đavo vlada kraljevstvom svega onoga što mi nazivamo zlom. Đavo je negativna, odsječena arhetipska energija par ekselans. Ali, je li on zao *u sebi*? Može li itko uistinu *biti* zao, ili su neki ljudi naprosto u vlasti zla? Je li itko rođen zao, da li itko postaje zao, ili je zlo jednostavno najsnažniji oblik opsjednutosti?

Krajem 1990-tih posjetila sam pomno čuvan zatvor jer sam pisala novinski članak o pokusu s terapijom putem dijaloga provedenoj u skupini silovatelja, zločinaca.

Kad sam prvi put stupila u zatvorsku dvoranu za sastanke u kojoj se nalazilo 45 silovatelja, doživjela sam žestoku reakciju, spopala me mučnina i strahovita glavobolja. U toj je skupini bilo serijskih silovatelja i ubojica djece. Jednoga sam čak prepoznala s novinskih fotografija. Moj prvi dojam potvrdio je sve najgore pretpostavke o ljudima koji su u stanju počinuti takve zločine. Činilo se da većina ima vrlo nizak IQ, lica su im se trzala i krivila, a neki su imali lubanje čudnog oblika. Bila su prisutna samo dva stražara i psiholog koji je vodio razgovor; bila sam jedina žena. Tako snažno sam osjećala prisustvo zla i opasnost od njega da mi je došlo da pobjegnem iz te sobe. Pa ipak su me upravo ova poluljudska čudovišta više no itko poučila tome što znači biti čovjek.

Ideja grupnog dijaloga jest da ljudi nauče razgovarati, da upoznaju sami sebe i jedni druge. Krajem 1940-tih obnovila ju je skupina psihologa, ali potječe još iz drevne Atene, od Sokratovog korištenja neprekidnih pitanja i diskusije s ciljem da slomi pretpostavke i stereotipe svojih sugovornika. Vjerovao je da ta tehnika može učiniti da »otkrijemo pritajeno znanje čak i u najneukijeg čovjeka i dobro u svakome«.

Zatvorenici su bili ljuti i nervozni i vokabular im se uglavnom svodio na psovke. Pa ipak, tijekom trosatne sesije mnogi od njih su se uspjeli izraziti. Govorili su o svojoj potpunoj izolaciji. »Svi misle da smo samo šljam. Mi *jesmo*

šljam, ali ne *samo* šljam.« Neki su govorili o svojoj krivnji, o slomljenom samopoštovanju kad su bili suočeni s patnjom svojih žrtvi. Drugi su djelovali zbunjeno, ne shvaćajući u potpunosti što su to učinili ni zašto su u zatvoru. Prostorija je bila nabijena kolektivnom boli. Mnogi su kao djeca bili zlostavljani i/ili napušteni, i pričali su o tome. Njihova srdžba bila je vapaj za priznanjem da su ljudi, i kroz ovu priliku da progovore ipak je zasjala neka suštinski ljudska narav, nešto što mi je i protiv vlastite volje bilo simpatično.

Jedan od stražara ispričao mi je da u početku nije htio imati ništa s tim ljudima. »Ali sada, otkad sjedim na ovim okupljanjima, rado bih porazgovarao sa svakim od njih.« Ja sam bila ganuta. Mnogi od zatvorenika obraćali su se upravo meni. Većina njih počinila je zločin nad ženama ili djecom, i kao da su imali potrebu da baš ja budem ta koja će vidjeti dalje od njihovih zločina, njih onakve kako sami sebe vide. Bilo je to jedno od najdojmljivijih iskustava u mom životu i zauvijek sam shvatila nešto: nema čovjeka koji je zao sam po sebi, svatko je od nas sposoban za zlo. To je jedna od ljudskih mogućnosti - ekstremna mogućnost rascjepkanog, od središta otkinutog, duhovno zaostalog sebstva.

Vitalna, integrirajuća sila središta prisutna je u svakom živom biću, a osobito u ljudskih bića s obzirom na prirodu njihove svijesti. Većina nas nije svjesna svoga odnosa sa središtem, nije svjesna da u nama ključa cijela svemirska stvarnost. Mnogi od nas otuđeni su od toga izvorišta. Ali ono je uvijek prisutno, čak i ako ne možemo doprijeti do njega.

Svatko od nas je kakofonija mnogih »ja« čiji je odnos sličan onome u neskladnoj obitelji. Imamo dominirajuće »ja« koje vidimo kao »sebe«, ali potisnuto prisustvo drugih ipak nas progona i katkad preplavljuje. Zlo je nešto stvarno, sila koja može djelovati unutar nas i preplaviti nas. Ima zlih djela s opakim posljedicama. Ali zlo kao takvo neka je vrsta opsjednutosti, nemogućnost odaziva na dublju stvarnost unutar sebe. Nema zlih ljudi, prije bi se moglo reći da neke ljude ponese zlo.

Na hebrejskom riječ za Đavla je *Shitan*. Doslovno uzeto to znači »bez odgovora«, »onaj koji ne može odgovoriti«. Prema biblijskoj mitologiji Đavlova je oholost bila tolika da se on nije mogao odazvati Bogu - nije mogao voljeti Boga - ni živjeti kao dio Božjeg kraljevstva. Ono što je tipično za opsjednutost općenito, a osobito za zlo, jest to da opsjednuta osoba ne može reagirati na širu realnost ni na ljude oko sebe. Psihotični sadist ne reagira na zaklinjanje ili patnje svoje žrtve; on se ne identificira sa žrtvom kao sa drugim ljudskim bićem. Nacisti su Židove nazivali »svinjama«, a umjetnike koje su ubijali »degenericima«. Američki vojnici u Vijetnamu, odgovorni za masovna ubojstva, svoje su žrtve nazivali »žuti«. Zlo je moguće samo kad se izvodi protiv »drugih«, protiv onih za koje u nama nema nikakvog odaziva.

Latinski korijen engleske riječi »response« (odaziv) isti je kao i za riječ »spontaneity« (spontanost). U svakodnevnoj upotrebi biti spontan ne razlikuje se mnogo od biti impulzivan ili ponašati se onako kako ti »puhne«. Ali to nije pravo značenje te riječi. Ako spontanost shvatimo kao prirodan odaziv na središte - u nama, u drugima i u samom postojanju - onda je biti spontan isto što i biti prirodan, biti u stanju milosti, u stanju duboke povezanosti. Spontano ljudsko biće povezano je s drugima poput valova na moru. Ono je povezano s tim morem kao i val s vodom od koje je sazdan.

Židovski mistik dvadesetog stoljeća rabin Abraham Heschel definirao je spontanost kao »trenutke izravnosti u zajedništvu sebstva sa stvarnošću«.4

Duhovna zakržljaloš u suštini je manjak spontanosti (prirodnosti) i stoga slab odaziv na središte. Naš ego tada upada u stupicu igara, poza i pretvaranja. Nosamo uokolo previše svijesti o sebi, postajemo previše zaokupljeni formom i vanjštinom, premalo otvoreni za ono što je uistinu važno. Tada smo »zapeli na latici lotosa«. Kad se naše arhetipske energije odvoje od središta, manjak prirodnosti ostavlja nas izložene silama opsjednutosti i zla. A kad nam prirodnosti uzmanjka u tolikoj mjeri da se više ne možemo odazvati čak ni zarobljenoj ili krivo usmjerenom psihičkoj energiji u sebi, padamo u očajanje.

To je ono očajanje koje danski filozof Soren Kierkegaard naziva »bolest nasmrt«. Očaj je konačno odricanje od života, neka vrsta neprekidnog samoubojstva. Čovjek koji očajava je odustao, on ne može pronaći smisao, nijednu stvar ili osobu koja bi mu bila dovoljno vrijedna da joj se odazove. Njegovi su dani niz jednoličnog sivila, a noći nerijetko mukli užas. Progoni ga smrt, odsustvo života, ne odazivlje se ni na što. On se grozi svog očaja, hvata ga panika pred njim pa ipak, poput čovjeka što se koleba na rubu ponora, čuti njegov zov, osjeća da ga vuče k sebi. Samoubojstvo je konačan čin krajnjeg očajanja, konačna predaja besmislu. To je potpuni gubitak prirodnosti.

U suvremenom je društvu samoubojstvo, ili pokušaj samoubojstva, nešto poput epidemije, osobito među mladima. Londonski Sunday Times krajem 1990-tih iznio je podatak da oko 22 posto mladih žena, u dobi od 16 i 25 godina, pokuša izvršiti samoubojstvo, a u muškaraca iste dobne skupine ta brojka iznosi 16 posto. Za muškarce je ta brojka niža jednostavno zato što se kod njih mnogo češće ne radi samo o pokušaju. Neki od tih mladih ljudi pokušavaju se ubiti zato što ne mogu pronaći smisao u životu. Drugi zato što su izgubili svaku nadu: prekinuta veza ili nepoloženi ispiti čine se kao kraj svijeta. I jedno i drugo znak je niskog SQ-a - nemogućnost da se vidi dalje od trenutka, da se stvari smjeste u šire okvire smisla i vrijednosti.

Očaj koji nas tjera na samoubojstvo najteži je oblik duhovne zakržljaloš. To je nijekanje samog duha u nama. Ali duhovna zakržljaloš na svakoj razini i u ma kojem obliku uvijek nam donosi bol i nerijetko nas tjera da nanosimo bol drugima. Sve to znači da smo

izgubili određeni stupanj prirodnosti koja nas čini ljudima, i da se više ne možemo odazvati životu i onima oko nas. I konačno, zbog gubitka prirodnosti i nemogućnosti odaziva ne možemo preuzeti odgovornost za svoj život i postupke. Nizak IQ ometa nas pri rješavanju racionalnih problema, nizak EQ čini da se čudno ponašamo u situacijama u kojima se zateknemo, ali nizak SQ sakati samo naše biće.

Kako se možemo izliječiti? Ako je visoki SQ potencijal svakog ljudskog bića, kako doprijeti do njega? Što to znači živjeti iz središta, živjeti potpuno prirodno, odazivljući se iz svoje nutrine? Kako nam SQ može pomoći da odbacimo igre i pretvaranja, da se oslobodimo prisilnih obrazaca ponašanja, i povesti nas s onu stranu naših negativnih potencijala, s onu stranu zla i očaja? To su pitanja s kojima ćemo se sada pozabaviti, da vidimo kako se možemo izliječiti pomoću duhovne inteligencije.

10. KAKO SE MOŽEMO IZLIJEČITI POMOĆU SQ-A

Sabranost me približava samom sebi spajajući dva vida, ili dva djelovanja moga bića kao da su to dvije leće teleskopa. Jedna leća je moje duhovno biće, unutrašnja duša, duboka volja, duhovna inteligencija. Druga je moja vanjska duša, volja uključena u životne aktivnosti.

otac Thomas Merton

Sabranost je jedan od 3 ključna elementa kršćanske redovničke molitve. Onako kako je opisuje Thomas Merton, sabranost je spajanje našeg unutrašnjeg i vanjskog svijeta, susret dubokog, unutrašnjeg sebstva kojem je prirodna mudrost ili duhovna inteligencija s vanjskim egom svjetovnih interesa, strategija i aktivnosti. Sama duša, kao što smo već vidjeli nije ništa doli kanal ili, bolje rečeno, dijalog između unutrašnjeg i vanjskog, spontano saobraćanje racionalnog, svjesnog uma sa svojim središtem i središtem sveg bivstva.

Kad se taj kanal ili dijalog uruši, kao u slučaju Richarda, shizofreničnog pacijenta iz glave 9, duša se slama. Rascjepkani smo i duhovno bolesni. Kad spoznaja i energija slobodno teku kroz kanal između unutrašnjeg i vanjskog, kao u slučaju gruzijskog tenora iz glave 2, duša nas može izliječiti, a možda i one s kojima dolazimo u dodir. Centrirani smo, potpuni. Naša SQ (usklađene moždane oscilacije od 40 Hz) radi na tome da objedini sve razine našeg bića.

Duhovna bolest je stanje rascjepkanosti, otkinuća od središta sebstva. Duhovno zdravlje je stanje ukotvljene cjelovitosti. Duhovna inteligencija, SQ, način je na koji se možemo kretati od jednoga prema drugom, sredstvo pomoću kojeg se možemo izliječiti. Riječi »zacijeliti« i »cio« istog su korijena. A sabranost,

koja omogućuje protok duhovne inteligencije, dolazi od riječi sabrati se, pribirati, sakupiti svoje rasute dijelove.

U *Kodu duše (The Soul's Code)*, James Hillman, psiholog jungijanac, iznosi svoju teoriju o našem porijeklu, »teoriju žira«. Mi nismo, kaže on, tek kombinacija genetike, okruženja i odgoja. Svatko od nas rođenjem donosi na svijet svoj jedinstveni usud. »Svaka osoba nosi jedinstvenost koja traži pravo na život i koja je već tempirana prije nego što je odživljena.« Ta izvorna jedinstvenost je izvorna potpunost i, prema Hillmanu, naš je usud prisjetiti je se i odživjeti je.

Kao mali, krećemo na životni put u stanju potpune stopljenosti s okolinom. Kako tvrde obiteljski psiholozi i psihoterapeuti, maleno dijete stvara svoj svijet i sebe u odnosu posebice na majku i na obiteljsko okruženje. To okruženje djetetov je okvir. Ono ima duhovnu inteligenciju, potrebu da traži širi kontekst, ali na tome stupnju nema ničega u odnosu na što bi provjerio neku određenu situaciju i stavio je u širi kontekst. Ako je majka rascjepkana osoba, ili ako je obitelj rascjepkan sustav, dijete će izrasti u takvo stanje rascjepkanosti. Njegova spontanost (»nevinost«) ovdje radi protiv njega i protiv njegove izvorne cjelovitosti jer ga vodi k tome da se prilagodi rascjepkanoj obitelji. Malo dijete čiji je otac nasilan i sadistički nastrojen, prihvatit će nasilni sadizam kao ljubav. U kasnijem životu će tražiti upravo to i vjerojatno zlostavljati vlastitu djecu. Dijete čija je majka bila hladna i odbojna identificirat će ta svojstva kao ljubav i nastojati ih ponoviti u svojim odnosima odrasle dobi.

Kad se kasnije u životu prisjećamo svoga iskustva (kad ga sabiremo), sagledavamo ga iz šire perspektive. Sada smo u stanju dječje iskustvo smjestiti u širi kontekst adolescentskog ili odraslog života i iskustva. A ako je to iskustvo vezano za uvjetovanost određene kulture, sada smo dovoljno zreli da se distanciramo od nje. SQ nam omogućava da uvidimo kako stanoviti obrasci reagiranja, odnosa ili ponašanja imaju posljedice koje ne želimo. Na taj se način razvijaju i mijenjaju i pojedinci i kulture. To je dinamika koju slijedi dobra psihoterapija. Zato sabranost i jest osnovni sastojak meditacije ili molitve.

Prisjećanje kao dio sabranosti nije puko sjećanje. To je prisjećanje sa stajališta novog konteksta. To je mogućnost da se obiteljska povijest napiše iznova i da joj se daje drugačiji ishod, da se povrati svoje izvorno sebstvo (žir) i da se nanovo stvori svoje zrelo »ja« i njegova kultura. Prisjećanje je SQ na djelu.

SABRANOST U TRENUCIMA DUHOVNE KRIZE

Kako dođe do toga da osjetimo kako se moramo sabrati? Zašto ili kada se »umiješa« naša SQ? Većina nas je u nekoj mjeri duhovno zakržljala - određeni

stupanj osobne rascjepkanosti gotovo je neizbježan u suvremenom svijetu kojim dominira ego. Pa ipak, duboko sebstvo uvijek je prisutno. SQ je prirodna sposobnost ljudskog mozga i ne moramo biti duhovni junaci da čujemo njezin zov. Duša je uvijek u stanju sabrati se i prisjetiti se svog iskona. Kao što kaže rabin Heschel: »U nama postoji osama koja čuje. Kad se duša odvoji od društva ega i njegove svite sitnih taština; kad prestanemo koristiti sve što postoji i tragamo samo za zovom svijeta, za uzdahom svijeta, tada će naša usamljenost možda čuti živu milost koja nadilazi svaku moć.« Tu usamljenost mogu dozvati i snovi, kreativno korištenje patnje ili smrt voljenog bića. Može je dozvati i to što su dugogodišnje strategije snalaženja prestale djelovati - psihičko vezivo koje drži na okupu naše rascjepkano sebstvo odjednom je popustilo. Kad napokon čujemo zov naše samoće tad dolazi do duhovne krize.

Duhovna kriza dovodi u pitanje sveukupni smisao, a možda i vrijednost našeg života. Možemo se osjećati pod stresom ili deprimirani, okrenuti se alkoholu ili drogi radi privremenog olakšanja, postati apatični ili beskorisni, možda čak pobjeći u ludilo. Takve su krize uvijek bolne, ali suoči li se čovjek s njima hrabro i *iskoristi* li ih, nude mogućnost da se saberemo, prisjetimo tko smo, zacijelimo i preobrazimo.

U pozadini ove knjige stoji jedna osobna priča koja će možda pojasniti na što mislim kad kažem duhovna kriza i kad govorim o potrazi za milošću prisjećanja i o duhovnoj inteligenciji koja liječi i pomaže pri rastu. Iako to zna biti bolno, a katkad može biti i dvosjekli mač da autor otkriva osobne izvore iz kojih je nastalo njegovo djelo, nudim ovdje svoje iskustvo da barem donekle rasvijetlim o kakvim procesima govorim.

Ideja za ovu knjigu začela se punu godinu dana prije nego što sam je mogla početi pisati. Moj »annus horribilis« otpočeo je odmah nakon što smo obitelj i ja otišli na odmor u Katmandu da se opustim prije početka pisanja. Mjesecima sam putovala i držala predavanja i bila na rubu snaga, kako mentalno tako i emocionalno. Noću sam, dok su moji mirno spavali, ležala budna sa strahovitim bolovima u želucu. Kad bih napokon zaspala, noć na noć mučili su me snovi o tome kako sam zarobljena u obiteljskoj situaciji svoga djetinjstva. Domalo sam počela patiti od nesanice koja je potrajala mjesecima. Po povratku u Englesku uzaludno sam se pokušavala posvetiti pisanju.

I tako se to nastavilo: noću nesanica isprekidana mučnim snovima, uvijek o djetinjstvu. Danju sam spavala 12 do 16 sati. Kad sam bila budna, sjedila bih u dnevnoj sobi s navučenim zavjesama, i pila.

Dok sam ja nepokretna sjedila u kući, izdavači su punom parom sklapali međunarodne ugovore za prodaju nove knjige. Iz dana u dan njihova očekivanja i očekivanja drugih izdavača bila su sve veća. »Kako napreduje pisanje?« pitali su. Bila sam očajna i na kraju odlučila potražiti savjet

psihoterapeuta. Zajedno smo pogledali što mi snovi o djetinjstvu i osjećaj potpune iscrpljenosti pokušavaju reći.

Moj je otac, kako sam već spomenula, bio neobrazovani radnik na pruži, irsko-poljskog porijekla, alkoholičar; moja majka bila je vrhunski obrazovana profesorica klasičnih jezika i književnosti koja se kljukala lijekovima. U tome je braku bilo mnogo nasilja i rastali su se prije nego što je meni bilo 5 godina. Od tada nisam viđala oca. On je bio obiteljska »sjena«, nešto što treba potisnuti i zaboraviti. Kad sam imala dobre ocjene u školi, dobivala nagrade, bila uspješna na fakultetu, bila sam mamino dobro dijete. »Volim te jer si uvijek pobjednica«, mnogo puta mi je ponovila. Kad god bih učinila nešto loše, kad mi nešto ne bi pošlo za rukom, kad sam u pubertetu postala nezgrapna, bila sam »mala Loganinskyca«, podrugljiv oblik prezimena moga oca i podsjetnik na njegove poljske korijene. Trudila sam se da uvijek budem dobro dijete. Nikada nisam vidjela oca; rijetko sam svjesno razmišljala o njemu.

Kao odrasla postala sam uspješan pisac. Nakon izdavanja *Kvantnog sebstva (The Quantum Self)* i drugih knjiga, postala sam prilično poznata u mnogim zemljama i stalno su me pozivali da držim predavanja i dajem intervju. Kao i moja majka, postala sam »predavač«. Pa ipak, kako su se pohvale i zahtjevi povećavali, tako je rastao i negativan osjećaj da sam varalica, da sam »loša« iznutra, da u središtu svoga bića skrivam odvratno, trulo crno dijete. Što je odaziv na moja predavanja bio bolji, to više sam padala u depresiju. Nakon što je moja majka počinila samoubojstvo, nije bilo te pohvale koja me mogla osloboditi depresije. Sve mi je to navrlo u glavu u Katmanduu, kad se nešto u meni slomilo i mogla sam samo ponavljati: »Više ne želim igrati igru svoje majke.« Počela sam mrziti svoju ulogu »učiteljice« i sada sam, izvan vlasti svoje svjesne volje, počela otvoreno očijukati sa samouništenjem.

Nakon mjeseci takve nepokretnosti otišli smo na odmor u Grčku gdje sam sanjala presudan san. U tom sam snu ja, kao odrasla osoba, odlučila potražiti svoga oca. Živio je s tri stare harpije koje su me pokušale otjerati, govoreći mi da sam došla u zao čas. Bilo je očito da su pijane i da je moj otac gore, na katu, da spava nakon noći provedene u bančenju. Rekla sam: »To je u redu, i ja imam problema s alkoholom, razumijem ja to.« Otac je sišao niza stube da me pozdravi, lica podbuhlog od alkohola i sna. Smjesta mi se dopao, a i njemu je bilo drago da mene vidi. Dogovorili smo se da ćemo se povremeno viđati i otpratio me do vrata. Ali kad sam izašla obratila su mi se dva policajca: »Što ti tu radiš s tim svodnikom i dilerom?« Shvatila sam da se moj otac odao poročnom životu.

Otac i ja često smo se sastajali danju, ali nikad mi nije dopuštao da ga vidim noću. Znala sam da provodi noći u ozloglašenom dijelu grada i odlučila ga tamo potražiti. Krenula sam u grotlo grada, ali otac je poslao dva policajca da me zaustave: »Kaže da ti ne smijemo dozvoliti da ga vidiš ovdje.« Tada sam shvatila da je moj otac kralj podzemlja.

Iz toga sam se sna probudila s osmijehom, dobro raspoložena i s olakšanjem. »Tako znači«, rekla sam, »moj otac je 'Đavo', a ja sam kći nikog drugog već Đavla. Pa ipak me želi zaštititi.« Osjetila sam veliku toplinu za svoga oca i pomislila kako on (Đavo) ima plemenit duh. U misli su mi navrle sve asocijacije o Đavlu kao palom anđelu, najljubljenijem od Božjih anđela, osuđenom na to da vlada Podzemljem, i vidjela sam ga kao tragičan lik.

Moj san je bio nešto što bi se u ovoj knjizi moglo nazvati »duhovno inteligentnim« snom. Biti »duhovan« znači biti u dodiru s cjelinom, imati osjećaj vlastitog integriteta. Taj me san stavio u dodir s izgubljenom, »tamnom« stranom mene i učinio da je poželim prisvojiti. On me naveo da se prisjetim svih dijelova sebe i ponovno postanem cijela. Osim toga, on je događajima iz djetinjstva koji su bili prebolni da bih ih se sjećala i živjela s njima, dao »mitološku« dimenziju.

Ali željeti se prisjetiti i postati cio samo je prvi korak u nečemu što može biti dug i bolan proces ozdravljenja. Mjesecima nakon toga sna čeznula sam za tim da se nađem sa svojim ocem i užasno žalila što je to nemoguće jer bio je odavno umro. Zanemarila sam poruku sna da moj otac ne želi da ga nađem u »grotlu grada«, i povremeno sam postajala opsjednuta željom da ga upavo tamo nađem, pri čemu sam prolazila kroz unutrašnji ritual koji nazivam »potonućem«. Još više sam pila i obilazila sumnjive noćne klubove u nepoznatim gradovima u kojima sam držala predavanja. Tražeći oca, »tonući«, još nisam bila osvijestila da ja to pokušavam vratiti svoju izgubljenu stranu. To mi je postalo jasno tek prilikom sna koji sam usnula nekoliko mjeseci kasnije, na povratku u Katmandu.

U prijašnjem snu moj mi je otac izričito zabranio da ga pronađem u tamnom grotlu grada. Morala sam se naći s njim negdje na svjetlu dana. Sada sam si protumačila da to znači kako ga moram pronaći u sebi. U novom snu bila sam plesačica što se gipko kreće snagom vlastite volje. Isprva sam mislila da mi nešto povlači ruke i noge, kao da sam lutka na žici. Ali tada sam shvatila da se pokrećem iznutra, da to neka sila u mome tijelu, u mome biću, usklađuje ove meke pokrete.

Nakon toga sna duboko u dnu želuca ostao mi je osjećaj vlastite povezanosti s prirodnim, dubok osjećaj da u meni postoji aktivno središte koje podaruje milost (simbolizirano mekoćom mojih kretnji). Više se nisam morala samo diviti prirodnosti nepalskih ljudi, mogla sam to ponijeti kući sa sobom. Bio je to, dakako, iscjeljujući zov moga SQ-a.

KAKO DOPUSTITI SQ-U DA ZASJA

Kad smo odsječeni od svog dubokog središta - bilo zato što smo rascjepkani, jednostrani, zbog boli ili rastrzanosti - to je kao da hodamo

blatnim putem u tami, a u ruci nam samo džepna svjetiljka. Oprezno tapkamo od jedne rupčage do druge, i mislimo samo na sljedeći nesigurni korak. Kad tim istim putem idemo danju perspektiva nam je mnogo šira. Točno vidimo gdje je koja rupa i možemo je lako zaobići. Unutrašnja svjetlost SQ-a na isti način djeluje na životne »rupčage«.

Kad koristimo svoju duhovnu inteligenciju vidimo stvari iz središta. Osjećaje i događaje stavljamo u širi kontekst, povezujemo stvari koje su nam se činile odvojene, vidimo i stvaramo odnose i uzorke. Živimo cijeli Lotos sebstva. Ali kako doći do toga da vidimo ovom unutrašnjom svjetlošću? Moramo li donde uvijek ići sami, ili je moguće dobiti pomoć?

Na osnovi neuroloških i fizikalnih temelja svijesti vidjeli smo da je SQ urođena sposobnost mozga da bude povezan sa širom stvarnošću. Svjetlost SQ-a ne mora nam podariti nitko drugi, ne moramo učiti kako je steći, ne moramo je naslijediti. Duboko sebstvo je uz nas već samim našim rođenjem, i stalno prisutno kao svjedok našeg života. Ono je tu kad god imamo potrebu za smislom ili se ponašamo u skladu s njim. Ali naš svjesni ego ne mora uvijek biti svjestan toga suputnika. Naša SQ nikad nije odsutna, ali nam pogled na nju može biti zastrt, a time i sposobnost da se njome koristimo. Može nas kočiti već i to što SQ tražimo kao da je kakav predmet izvan nas. Ali SQ je u promatraču koliko i u promatranome (to je val koji traži svoj ocean). Ono na što ćemo prvo naići možda će biti bolna praznina, ali uzmognemo li izdržati tu tamnu noć duše, sigurno ćemo pronaći nešto istinsko i novo.

Katkad, kao u slučaju moje duhovne krize, već sam napor da se živi s unutrašnjim razdorom postaje toliko da ne možemo nastaviti sve dok nas ne obasja unutrašnja svjetlost. Jednostavno nisam mogla nastaviti živjeti kao da jedan dio mene ne postoji. Unutrašnja osama, ona »osama koja čuje«, kako je to rekao rabin Heschel, kad - tad zahtijeva da je čujemo. Već sama duhovna kriza jedan je oblik slušanja.

Nismo sami. Svaki od nas dio je tisućljetne ljudske potrage za smislom, tradicije, simbola, asocijacija, svetih mjesta i slika koje su odraz te potrage. Čak i naš jezik je, kako je to kazao njemački filozof Martin Heidegger, »kuća bivstva«; svi mi obitavamo unutar te kuće. Duboko u svojoj svijesti, koja je dio ljudskog kolektivnog nesvjesnog, nosimo cijelu povijest Svemira. Svi smo mi dio šire ljudske zajednice, a većina nas pripada i manjoj, osobnoj zajednici prijatelja i obitelji. Sve su to stvari iz kojih možemo crpiti snagu.

U svojoj potrazi za izlječenjem možemo si pomoći na mnoge načine, na primjer uz suosjećanje onih koji nas vole, uz pomoć dobrog svećenika ili rabina, mudrog psihoterapeuta ili psihologa, bliskošću s prirodom, oslanjajući se na vlastito shvaćanje duhovnih simbola koji nam nešto znače, kao što su Križ, Davidova zvijezda, Shema Israel, Drvo života, kip Buddhe, plamen svijeće, čitajući ili ponavljajući neku pjesmu koja dotiče naše nesvjesno, recitirajući

napjev koji nam nešto znači, nadahnjujući živote i postupke drugih, obraćajući pažnju na svoje snove i spremnošću da se suočimo s vlastitim demonima. Kao što je jedan tibetanski lama rekao, smisao života možemo pronaći ispijajući čašu vode ako to činimo u pravom duhu.

DUHOVNA KRIZA NIJE JEDINI NAČIN

Do sada sam govorila o tome kako pronaći svjetlost SQ-a, a time i svoje osobno središte prilikom duhovne krize, ili kako su to psiholozi Christina i Stanislav Grof nazvali, u rubnim slučajevima, kad treba proglašiti izvanredno stanje. Priđe li im se mudro, takvi trenuci nedvojbeno pružaju izvanrednu priliku za rast prema potpunosti, ali do SQ-a se ne dopire samo na taj način. I mnogi posve uravnoteženi ljudi doživjeli su svjetlost SQ-a, a mnogi drugi toliko čeznu za tim da je već sama njihova potraga izraz duhovne inteligencije.

Djeca, prema definiciji koju sam već iznijela u ovoj knjizi, pokazuju visok stupanj duhovne inteligencije. Ona uvijek pitaju »Zašto?«, uvijek traže razlog svojih i tuđih postupaka, uvijek pokušavaju osjećaje i događaje staviti u širi, smisleniji kontekst. Djeca još nisu zarobljenici stvorenih pretpostavki i zadanog gledanja na stvari. Njima je sve novo.

Svoju prirodnu duhovnost, o kojoj piše Amerikanac Robert Coles, djeca mogu zahvaliti svom visokom SQ-u. U toj mladoj dobi, s tom svojom sklonošću da pitaju kako i zašto, djeca spontano žele stvoriti ono što bi odrasli nazvali metafizičkim okvirom života. Žele znati tko su, zašto su rođena, odakle dolaze, kako je nastao svijet, zašto se ljudi ponašaju onako kako se ponašaju. Kad je mome sinu bilo 5 godina, jedne me večeri prije spavanja upitao: »Mama, otkud meni život?« Bilo je to duhovno inteligentno pitanje. Ali roditelji i nastavnici prečesto odbacuju njihova pitanja i daju im velevažne odgovore koje ni sami ne bi prihvatili. To u kasnijem životu može rezultirati cinizmom, očajem ili pretjeranim konformizmom, što sve uništava izvorni dječji SQ.

Isto tako bismo i mi, cinični, duhovno zakrčljali odrasli lakše pronašli svjetlost SQ-a kad bi se prisjetili djeteta u sebi, kad bi neki događaj ili odnos promotrili začuđenim dječjim očima. To je jedna od dobro poznatih radosti roditeljstva. Dječji način gledanja na stvari je, kao što je dobro poznato, povezan s kreativnošću u odraslih. Isaac Newton svoj je odnos prema fizici usporedio s osjećajima dječčića koji stoji na plaži i otkriva prekrasne kamenčiće i školjke. Slikar Henry Matisse je rekao: »Moramo naučiti ponovno vidjeti svijet očima djeteta.«

Svaki put kad iskoračimo iz svojih pretpostavki ili uobičajenog načina gledanja na stvari, svaki put kad dopremo do neke nove spoznaje koja naše ponašanje stavlja u širi smisaoni kontekst, svaki put kad nadržavamo ego i djelujemo iz središta, svaki put kad nas uzbudi ljepota ili istina veća od nas, kad do nas dopre plemenitost glazbenog djela, kad primijetimo veličanstvenost

buđenja sunca u planini, kad pojmimo iskonsku jednostavnost neke nove zamisli, kad osjetimo svu dubinu meditacije ili čudo molitve, iskusit ćemo SQ i barem u maloj mjeri se iscijeliti.

Joseph Campbell iznosi priču o 2 mlada policajca koja su se vozila kroz planinski prolaz na Havajima. Tamo se nalazio most, omiljena meta turista željnih lijepog pogleda i samoubojica, i dok su mu se približavali, ugledali su mladića koji tek što se nije bacio u kanjon. Jedan od njih iskočio je iz automobila, zgrabio mladića i ovaj bi ga bio povukao za sobom da nije priskočio njegov kolega.

»Shvaćate li«, pita Campbell, »što se dogodilo tom policajcu koji je bio spreman poći u smrt zbog nekog nepoznatog mladića? Svega ostalog u njegovom životu je nestalo - dužnosti prema vlastitoj obitelji, prema svom poslu, prema vlastitom životu - sve njegove želje i nade u tom trenu su nestale. Bio je spreman umrijeti. Zašto?« On citira njemačkog filozofa Schopenhauera koji kaže da u takvim trenucima dopire neka vrsta metafizičke istine - istina da ste vi i onaj drugi jedno, da nema razdvojenosti, da ste vi i taj »neznanac« 2 oblika jednog te istog života. Naša istinska stvarnost jest to da smo jedno sa cjelokupnim življenjem.

»Junak je«, nastavlja Campbell, »onaj koji svoj fizički život predaje nekom obliku spoznaje te istine.«⁶ Time njegovo fizičko ja, ego, prelazi svoje granice, na neki način se iscjeljuje.

Postoje i iskustva smrti, ili ona na pragu smrti, prilikom kojih također prosijava ta svjetlost. Suočeni s, kako se činilo, neizbježnom smrću u koncentracionom logoru Auschwitz, Viktor Frankl kaže da je pronašao smisao života:

U tim rubnim trenucima mene su morale brige različite od onih mojih drugova. Oni su se pitali: »Hoćemo li se izvući? Jer ako nećemo sva je ova patnja uzaludna.« Ono što je mene mučilo bilo je: »Ima li sva ova patnja, ovoliko umiranje, ikakvog smisla? Jer ako nema, onda je uopće besmisleno preživjeti, jer život koji ovisi o takvoj slučajnosti - hoće li se čovjek uspjeti izvući ili ne - u konačnici nije ni vrijedan življenja.«

Marie de Hennezel, psihologinja koja u jednoj pariškoj bolnici radi s neizlječivo oboljelima kaže:

Paradoksalno je da me upravo svijest o vlastitoj smrti povezuje sa svim ljudskim bićima. Upravo zato me pogađa smrt svakoga čovjeka. To mi omogućava da prodrem u srž jednog jedinog istinskog pitanja: Što, dakle, znači moj život? ... Možda je upravo smrt - koju ćemo jednoga dana odživjeti u potpunosti, koja će jednoga dana pokositi naše voljene i naše prijatelje - možda je upravo ta smrt ono što nas tjera da ne budemo zadovoljni životom na površini ljudi i stvari, ono što nas nagoni da prodremo u samo njihovo središte i dubinu.

Smrt stavlja život u širi kontekst smisla i vrijednosti.

I naposljetku, na um mi pada uspješnica Neale Donald Walscha, *Razgovori s Bogom (Conversations with God)**. Na nekoj razini možemo to shvatiti i doslovno i reći da Walsch ima izravnu vezu s nekim Višim bićem izvan našeg zemaljskog poretka stvari, izravnu vezu s judeo-kršćanskim Bogom koji je stvorio svijet i nas. Ali na tananijoj, za mene vjerojatnijoj, razini možemo reći da Walsch zapravo razgovara sa svojom vlastitom SQ. U svijetu onakvom kakvim ga Walsch vidi, Bog je konačni okvir smisla i vrijednosti, konačni kontekst. Bog daje Walschu »veliku sliku«. Upravo to naša SQ čini za nas - ona rekontekstualizira stvari i stavlja ih u onaj najveći mogući smisaoni okvir koji nam je na određenom stupnju duhovnog

* Knjiga je izašla i na hrvatskom jeziku, u izdanju V.B.Z.-a.

razvitka dostupan. Kad »razgovaramo« s Bogom ili mu se molimo dopiremo do urođene mudrosti svog vlastitog najdubljeg bića, koja nas povezuju s cjelokupnom stvarnošću. Kad nam On odgovori, oslušujemo to iz najdubljih slojeva sebe. Upravo stoga »Božja riječ«, ili iscjeljujuća moć naše SQ, nikada nije konačna. To je stalni proces komunikacije, dijalog. »Bog« se stalno mijenja.

NEMA VELIKOG ISKUPLJENJA

Zapadni um sklon je vjerovati u veliki finale, Sudnji dan, tisućljetne kataklizme, iskupljenje. Čak i neizravniji među istočnjačkim filozofima upućuju nas na konačnu nirvanu, po završetku kruga rađanja i patnje. Kako evolucija tako i integrativna sposobnost našeg mozga upućuju nas na to da je život prije niz malih iskupljenja nego jedno veliko spasenje.

Temeljno stanje Svemira, kvantni vakuum u stalnom je dijalogu s pobuđenom energijom koja čini postojanje. Stvari nastaju iz vakuuma i vraćaju se u nj, da bi se ponovno rodile kao nešto drugo. Te procese možemo jasno vidjeti u jednostavnoj Wilsonovoj tamnoj komori, napravi za promatranje tragova nabijenih čestica subatoma. Čestice se naglo pojavljuju iz isparina tamne komore, prelaze prostor od nekoliko centimetara, a onda isto tako naglo nestaju u isparinama. Tada se pojavljuju nove čestice. Taj proces stvaranja, nestajanja i ponovnog rađanja čestica nastavit će se sve dok je Svemira. Isto je tako s rođenjem i smrću zvijezda, galaksija i planeta.

U biologiji nema kraja evoluciji. Sve dok naš Planet podržava život, taj će se život mijenjati i razvijati, neprekidno stvarajući nove oblike.

A isto je i s našim mozgom. Vidjeli smo da se sam mozak neprekidno »reprogramira« na osnovi iskustava. Moj današnji mozak nije isti kao onaj jučer. Živčane oscilacije od 40 Hz koje omogućavaju SQ, neprekidno moraju integrirati nova iskustva, stalno moraju stavljati smisao u nove okvire i

kontekst, svladavati probleme i krize koje se pojavljuju. Čak i duhovno inteligentan život u najboljem slučaju može ponuditi samo niz malih spasenja, trenutačno iscjeljenje praćeno zreloom spoznajom da budućnost donosi nove izazove. Možda danas i pronađem jedan nedostajući dio sebe; drugi rascjepkani dijelovi mene i dalje čekaju da se izraze. Ali već i sama ta spoznaja može nam donijeti neki oblik iscjeljenja, preplaviti nas mirom prihvaćanja umjesto nestrpljivošću pred neprekidnim, dubokim životnim i psihičkim mijenama. Kao što Bilbo Baggins, u *Gospodaru prstenova* J. R. R. Tolkiena, kaže kad kreće u svoju veliku avanturu:

Putovi navijek idu još dalje
Niz vrtna vrata s noge na nogu,
Pa u daljine kud cesta ih šalje,
A ja ću ih slijedit sve dokle mogu,
Korakom lakim od dola do brijega,
Dok me još veći put ne spriječi
Na raskrižju staza i časnih stega.
A kamo onda? To ne mogu reći.

Kao što ćemo vidjeti u sljedećim poglavljima u kojima ćemo se pozabaviti svojom SQ i dubokom spontanošću, duhovna inteligencija nam omogućava da se prema zbivanjima odnosimo s duboko smirenim, uravnoteženim povjerenjem. Nema potrebe za postavljanjem pitanja, u stanju smo reagirati na sve što će nas snaći i prihvatiti odgovornost za to.

11. KOMPAS NA RUBU:

KAKO UPOTRIJEBITI SQ ZA STVARANJE NOVE ETIKE

Kako da idem naprijed kad ne znam
u kojem smjeru sam okrenut?

John Lennon

Moraš posegnuti dalje od onoga što želiš učiniti, dalje od onoga što misliš da moraš učiniti, i tek tada ćeš vidjeti jasno svjetlo koje će ti pokazati što da učiniš.

S jednog kvekerskog sastanka

Nedavno mi se moja petnaestogodišnja kći požalila ovim riječima: »Danas je jako teško biti mojih godina. Ti i tata stalno mijenjate mišljenje o tome što je pravo ili u redu, a i nitko drugi nema pojma što radi. Stalno moram sama donositi zaključke.« Još sumorniji bio je zaključak jedne žene koju sam upoznala u mjesnoj crkvi na sastanku »zdvojnih u pogledu vjere«. »Sada kad je znanost pokazala da Boga više nema«, rekla mi je, »posve je nevažno kako se ponašamo. Sve ovisi o nama.«

U današnje nas vrijeme muči pitanje što je pravo a što krivo, kako ostati na pravom putu i kako usmjeriti svoju djecu. Tradicionalna religija i etika više ne pokazuju put, obiteljske zajednice su fleksibilne i u neprekidnoj mijeni, a nestalo je i osjećaja za društvo i tradiciju. Kao da je netko maknuo sve moralne stavove pa više ne znamo ni koju igru igramo a kamoli koja su pravila. Povjesničar Eric Hobsbawm tvrdi da je u posljednjih 50 godina bilo više promjena nego od kamenog doba. Pišući o našem vremenu on kaže: »Koči nas nesigurnost i nepredvidivost, igle kompasa više ne pokazuju prema sjeveru, karte su postale beskorisne.«

Posljedica toga je da se danas mnogi osjećaju izgubljenima, dezorijentiranima, čak prestravljenima. Pa ipak, kako je to napisao njemački pjesnik dvadesetog stoljeća Rilke, katkad su naši najdublji strahovi zapravo zmajevi koji čuvaju naše naskrovitije blago. Rečeno jezikom tibetanskog učitelja Sogyala Rinpochea:

»Strah da u nama zjapi nestalnost, da ništa nije stvarno i da ništa ne traje, kad malo bolje razmislimo naš je najveći prijatelj, jer on nas navodi na pitanje: Ako sve umire i mijenja se, što je onda istinito? Ima li nečeg iza pojavnog, nečeg neograničenog i beskrajnog, nečeg u čemu se odvija taj ples mijena i nepostojanosti?«

Možda nam smrt stare etike i pogleda na svijet na kojem se ona zasnivala pruža dragocjenu priliku da iskusimo novu etiku zasnovanu na prirodnoj nam duhovnoj inteligenciji. Koristeći se svojom SQ možemo živjeti s nesigurnošću i pronaći unutrašnju ravnotežu u odnosu na nju. Možemo živjeti kreativno, ne usprkos nesigurnosti već upravo zbog nje. Nesigurnost može biti nadahnuće jer stvara uvjete u kojima smo prisiljeni činiti odabire. Ona nam daje slobodu i postavlja uvjete za prihvaćanje odgovornosti.

STARA ETIKA

Negdje tijekom evolucije mi, ljudska bića, izgubili smo ono instinktivno sidrište koje nižim životinjama čini život toliko jednostavnijim. Tada smo uspjeli prekršiti apsolutna pravila i ograničenja prirode i probiti se u nov, složeniji način života, zasnovan na slobodnoj volji i njezinom izrazu u kulturi. Odbacivši

okove instinkta, Zapad ih je pokušao nadomjestiti pravilima i izvjesnošću koju su nudili bogovi razuma.

Mojsije je sišao sa Sinaja sa zakonima ispisanim na kamenim pločama. Kršćanstvo i islam poštivali su ta pravila i dodali još neka svoja. Unutar filozofske tradicije drevne Grčke, objektivni, univerzalni principi dobrote i pravde činili su se bitnim za svaki sustav istinske etike. I doista, univerzalizam, vjerovanje u objektivne istine i standarde primjenjive na sve i svakoga, može se smatrati temeljem zapadne kulture. U skladu s načelom prosvjetiteljstva sedamnaestog stoljeća razum je postao nepogrešiv putokaz zapadnog čovjeka u tome što je pravo i dobro. Znanost Isaaca Newtona slijedila je isto načelo, i prema njoj prirodni zakoni vladaju svakim događajem u fizičkom Svemiru. Njutonijanska znanost je apsolutnog - apsolutnog prostora i vremena, apsolutnih zakona, apsolutne sigurnosti, predvidivosti i kontrole.

Dok je prihvaćena religija održavala izvjesnost Mojsijevih zakona, a filozofi i logičari izvjesnost postavki drevne Grčke, društvene znanosti sedamnaestog, osamnaestog i devetnaestog stoljeća podupirale su izvjesnost njutonijanskog apsolutizma. Freudova psihologija, Lockova demokracija, ekonomija Adama Smitha, Marxovi kruti zakoni povijesti, Darwinov zakon evolucije i znanstvena teorija upravljanja Fredericka Taylora, sve su to pokušaji analogne primjene tri zakona kretanja. U svakodnevnom životu tu su izvjesnost održavali običaji i tradicija, obitelj i zajednica.

PRINCIP NESIGURNOSTI

Princip nesigurnosti, fizičara dvadesetog stoljeća Wenera Heisenberga glavno je načelo kvantne teorije. Čak i više od Einsteinove teorije relativnosti, koja naprosto postavlja pitanje našeg načina opažanja prostora i vremena i našeg položaja u njemu, princip nesigurnosti dovodi u pitanje našu sposobnost da u išta budemo apsolutno sigurni. Znanje je, kaže Heisenberg, uvijek ograničeno. Znamo li »x« o nekoj činjenici ili situaciji, ne možemo znati »y«, i obrnuto. Kvantna realnost prema Heisenbergu ima beskonačan broj mogućih izraza, od kojih su svi nužni i svaki na svoj način punovaljan. Ali upoznati možemo samo onaj vid realnosti za kojim tragamo. Odgovori koje dobivamo uvijek će biti odgovori samo na ona pitanja koja postavljamo. Postavimo li drugačija pitanja, dobit ćemo drugačije odgovore.

Godine 1997, londonski *Sunday Times* proveo je dvije različite Gallupove ankete o vjerskim uvjerenjima Britanaca. U prvoj je ljudima postavljeno pitanje idu li nedjeljom u crkvu. Samo 10 posto odgovorilo je pozitivno, na što je zaključak bio da Britanci nisu osobito religiozan narod. Ali sljedeća anketa, provedena šest mjeseci kasnije, postavila je drugačije pitanje: »Vjerujete li u Boga?« Na ovo pitanje 80 posto ispitanika odgovorilo je pozitivno, pa je

zaključeno da su Britanci ipak vrlo religiozan narod. To bi se moglo nazvati principom nesigurnosti na djelu.

Einstein i Heisenberg uveli su temeljite promjene u naš odnos prema istini i etici. Do tada su se stvari mjerile »odozgo prema dolje«, što je zapravo bio pokušaj da se izgubljena sigurnost naše biološke prošlosti zamijeni izvana nametnutim sklopom istina. Ali i Heisenberg i Einstein kažu da smo u svemu tome presudni mi. Istina ovisi o našem načinu gledanja, o pitanjima koja odaberemo postaviti. To je istina »odozdo prema gore« koja u nekom temeljnom smislu dolazi iznutra. To je, po mom mišljenju, u konačnici istina do koje možemo doprijeti samo duhovnom inteligencijom.

Zamah znanstvenih otkrića, tehnologije i opći duh znanstvenog istraživanja djeluje na sve nas. Ali još revolucionarniji od znanstvenih otkrića jest sam duh znanosti. Istina »odozgo prema dolje« zasniva se na vjeri, takav etički sustav bazira se na prepuštanju, na povjerenju u vanjski autoritet. Ali kreativna znanost kreće se odozdo prema dolje, ona se zasniva na promatranju, na ispitivanju teorija, na provjeri činjenica. Ako sam znanstvenik obrazovan na principu nesigurnosti, neće me zanimati samo odgovori. Željet ću saznati više o pitanjima, o tome kakve je sve realnosti moguće otkriti postavljajući daljnja, dublja pitanja. Zar je ikakvo čudo što tinejdžeri dvadesetog stoljeća žele živjeti na svoj način ili što danas gotovo svi postavljaju pitanje: »Što je moguće?« prije nego što se upitaju: »Što je pravo?« Duh znanosti postao je ideja vodilja našeg doba.

Oduvijek su postojali religijski ili duhovni pokreti koji su poštovali istinu »odozgo prema dolje«. Međutim, mistici svih abrahamskih religija, taoisti, hinduisti, budisti i, u novije vrijeme, kvekeri, naglašavaju važnost unutrašnjeg iskustva i unutrašnjeg puta prema svetome. Odbijajući prihvatiti da je puka vjera ili poslušnost dovoljna da se stigne do istine, oni naglašavaju da moramo raditi na sebi kako bismo pronašli svoje unutrašnje svjetlo. Vodeće europske religije odbacile su i nerijetko progonile pobornike takvog stava, ali možda je sada došlo njihovo vrijeme.

NESIGURNOST NIJE RELATIVIZAM

Moralni relativizam drži da je, budući da nema apsolutnih standarda ili istina, istina kao takva relativna. Istina je naprosto ono u što ja u određenom času vjerujem ili što mi odgovara. Ne postoji objektivnost, samo subjektivnost.

Ovu vrstu skepticizma izražavali su još u drevnoj Grčkoj filozofi sofisti. Ona se nazire i iz Nietzscheovog i Freudovog stajališta da ljudi vjeruju u ono što najviše odgovara zadovoljenju njihovih osobnih poriva. Antropolozi dvadesetog stoljeća otkrili su da su u različitim plemenima i kulturama vjerovanja o tome što je pravo a što krivu protuslovna, premda gotovo sve kulture zabranjuju prijevaru i ubojstvo. Oslanjajući se na Einsteinov i Heisenbergov rad mnogi

filozofi dvadesetog stoljeća daju snažnu podršku moralnom relativizmu. Einstein je pokazao, tvrde oni, da smo uvijek uhvaćeni u neki osobni prostorno-vremenski okvir, te stoga ne postoji pogled na stvarnost iz Božje perspektive. Heisenbergov princip nesigurnosti, dodaju oni, pokazuje da istina ovisi samo o načinu gledanja na stvari i pitanjima koja postavljamo. Oba ta zaključka posve krivo tumače ono što znanost dvadesetog stoljeća ima reći o istini i o stvarnosti, a izmiče im i uzbudljiv, nov način gledanja na istinu koji je otvorila suvremena znanost.

Einsteinov rad ne podržava stajalište da je »sve relativno«. On itekako sadrži objektivne opise. On daje jedinstven četverodimenzionalni prostorno-vremenski opis *stvarnog* svijeta u apstraktnim terminima, pri čemu se gledišta svih mogućih promatrača uzimaju kao vidovi istine. Individualna gledišta povezana su apstraktnim opisom cjeline. Postoji pogled iz Božje perspektive, ali on je dostupan samo Bogu. Najbolje što mi možemo učiniti jest steći znanje o što većem broju perspektiva i priznati postojanje cjeline koja nadilazi naše poimanje.

Heisenberg isto tako kaže da je sama kvantna stvarnost ispunjena beskrajnim mogućnostima (beskrajnom istinom), ali da mi možemo upoznati samo neke njezine vidove. Kao promatrači, uključeni smo u dvosmjerno kreativni dijalog s tom beskonačnom pozadinskom stvarnošću, a ono što vidimo ovisi o pitanjima koja postavljamo. Istina nije ograničena ili nesigurna, već je naš pogled na nju takav. Najbolje što promatrač može učiniti prema Heisenbergu je i opet to da uhvati što više lica temeljne istine postavljajući što više pitanja.

Znanost dvadesetog stoljeća poziva nas da prihvatimo kako su stvarnost i istina izvan našeg ograničenog dosega. To je, međutim, i poziv da slavimo ovu mnogostruku istinu i prihvatimo odgovornost za njezino razotkrivanje. Nikada je nećemo znati u potpunosti, ali u tome igrokazu s mnogo lica svatko od nas igra neku ulogu. Moji ograničeni postupci meni se mogu činiti malenima i izoliranima, ali svaki pridonosi budućnosti cjeline.

ŽIVOT NA RUBU

Danas ljudi često kažu da su »na rubu«, iako zapravo i ne znaju što to znači. »Rub« je izraz iz teorije kaosa, relativno nove znanosti koja opisuje nepredvidivo ponašanje pojava poput vremena, otkucaja ljudskog srca, košnica i tržišta vrijednosnim papirima. U teoriji kaosa, rub je mjesto spoja reda i kaosa, poznatog i nepoznatog. U prirodi, to je mjesto na kojem se zbiva kreativnost i samoorganizacija. Tu nastaju nove informacije.

Rub kaosa možemo zamisliti kao most na kojem stojimo i gledamo dolje, u potok. U gornjem dijelu voda teče mirno, tiha, nalik zrcalu. To je red. Informacija nije ništa drugo već ne-nasumičan poredak, stoga mirni tok potoka

sadrži neke konačne informacije. Znamo li »kod« toga potoka možemo doprijeti do tih informacija. Isto je s pravilima etičkog koda »odozgo prema dolje«. Kao pripadnici toga koda, možemo očitati njegova pravila i ponašati se u skladu s njima.

Pod mostom voda naleti na neko granje ili stijenje i stvore se virovi. A kako potok teče dalje, tako se voda u dubini zakovitla u vrtlog bijele pjene. Taj bijeli vrtlog je kaos. Kaos možda i sadrži informacije, ali njihov je kod tako složen da nema nade da prodremo u njih. Tu smo izgubljeni, poput ljudi koji ne znaju koju igru igraju.

Tamo gdje su se stvorili virovi, potok je stigao do ruba kaosa. Stvorio je novi kod, nove informacije. Na tome se mjestu možemo zateći na nepredvidivom, ali zato ništa manje plovnom teritoriju. Postoji znanost koja proučava red i znanost koja proučava kaos, a znanost koja želi proučavati kreativnost zanima rub kaosa. Na tom se mjestu »događaju« živi sustavi poput nas.

Svi biološki sustavi balansiraju na rubu kaosa. To je ono što nas čini otvorenima i prilagodljivima, ono što žive sustave čini tako začudno fleksibilnima. Ljudski imunosni sustav, na primjer, proizvodi sve moguće zaštite protiv virusa i bakterija tako da, kad se jedna pokaže djelotvornom, može prijeći na ustaljenu proizvodnju baš te i nijedne druge. Ljudski um, kad se koristi SQ-om, također balansira na rubu.

Rubni položaj omogućava nam život i kreativnost, ali tu se javlja element straha - u takvom životu manje je putokaza. Danas svi moramo živjeti na rubu, sviđalo nam se to ili ne. Nemoguće je samo začepiti pukotine u tradicionalnom načinu razmišljanja i njegovoj tradicionalnoj etici. A ne možemo se prepustiti ni nihilističkom relativizmu, niječući da postoji ikakva istina. Moramo osmisliti nova poimanja i redefinirati svoje kategorije prosuđivanja. Etika prema kojoj bismo danas mogli kreativno živjeti neizbježno bi bila etika što balansira na rubu.

Nietzsche je u svojem *Tako je govorio Zaratustra*, u kojem nagovještava smrt starog poretka, pisao: »U čovjeku mora postojati kaos da bi porodio rasplesanu zvijezdu. Kažem vam, u vama ima kaosa.« Pod »kaosom« je mislio na sposobnost samoorganiziranja, ponovnog samoosmišljavanja, izvan tradicionalnih kategorija dobra i zla koje su nam nametnule religije »odozgo prema dolje«. Nietzsche to ilustrira hodačem po žici koji mora prijeći razdaljinu između dva tornja izvjesnosti. Ne uspijeva, pada i pogiba. Zaratustra primjećuje da još nije bio spreman. Ali Nietzsche je pisao na kraju devetnaestog stoljeća. Na početku dvadeset prvog mi i dalje hodamo po toj žici, ali jesmo li u stanju naučiti što se očekuje od nas? Naučimo li se oslanjati na svoju SQ, manje će nas mučiti strahovi, bit ćemo spremniji osloniti se sami na sebe, spremniji suočiti se s teškoćama i nelagodnostima, pripravniji za život na rubu.

SQ I »OKO SRCA«

Volim Nietzscheovu sliku hodača po žici jer ti artisti imaju unutrašnju ravnotežu, baš kao što i SQ pruža osjećaj unutrašnje ravnoteže. Za razliku od IQ-a koji se orijentira prema pravilima, i EQ-a, vođenog situacijom u kojoj se zatekne, SQ osvjetljava naš put onim što su mistici oduvijek nazivali »okom srca«. Čovjek koji poznaje Boga, kaže Bahya Ibn Paquda, »vidi bez očiju, čuje bez ušiju, opaža ono što njegova osjetila ne mogu opaziti, i razumije bez razmišljanja.« »Moje Te srce vidjelo i povjeravalo Ti. Vidio sam Te okom srca«, tako je to izrazio Yehuda Halevi.

Srce duhovno inteligentnog sebstva je, u konačnici, kvantni vakuum, temelj samog bivstva. To je smiren i promjenljiv temelj, a srce koje to zna smireno je i promjenljivo srce.

Za srednjovjekovne židovske i kršćanske mistike »oko srca« bilo je metafora intuicije. U mnogim tradicijama, desno oko predstavlja

Sunčevu percepciju, aktivno i buduće, svjetlost razuma, dok lijevo oko predstavlja Mjesečevu percepciju pasivnosti i prošlosti, ili pogled koji izvire iz emocija. Ali postoji i »treće oko« koje sintetizira to dvoje i daje nam mudrost. U hinduizmu, treće oko se nalazi nasred čela boga Šive: »Treće oko se podudara s vatrom. Ono sve sažima u pepeo.« U budizmu je to svevideće Buddhino oko koje se nalazi »na rubu« između jedinstva i višestrukosti, između praznine i ne-praznine. U Nepalju ili Tibetu to se oko može vidjeti na tornjevima velikih hramova oslikano živim bojama.

Na omotnici svog CD-a *The Eyes of the Heart (Oči srca)*, suvremeni jazz muzičar Keith Jarrett opisuje glazbenu improvizaciju kao nešto što »najbolje uspjeva kad su svi sudionici svjesni namjere veće od svoje vlastite, te utoliko više vlastite«. Za stvaranje nove etike pomoću SQ-a potrebna je slična improvizacija, a za tako što valja imati dublji osjećaj »vlastitog« ili »sebe« koji će nas prenijeti s onu stranu sitničavih stega ega i s onu stranu opasnih voda relativizma. Suvremeni zapadni koncept sebstva daleko je od toga. Mi, Zapadnjaci dvadesetog stoljeća, jedva da uopće imamo osjećaj dubljeg sebstva u koje se može smjestiti oko srca.

Pojam sebstva koji smo naslijedili od Freuda izoliran je i plitak. Duhovno inteligentno sebstvo potpunije je, ono je duboko svjesno uzajamne povezanosti svega života i njegovih manifestacija. To potpunije sebstvo ima svijest o tome da su ljudski naponi dio većeg, bogatijeg tkanja cijelog Svemira. Takvo sebstvo ima osjećaj poniznosti i zahvalnosti pred Izvorom iz kojeg je poteklo ono i sve stvari. A ima i dubok osjećaj uključenosti i odgovornosti. Ono shvaća da pojedinac ne može biti potpun ne prizna li veću cjelinu koje smo svi nerazdvojan dio.

Duhovno zakržljalo sebstvo ne može nam ponuditi etiku zasnovanu na SQ-u, ili na oku srca. Ono nema dubokih izvora iz kojih bi crpio mudrost i intuiciju. Ali dublje sebstvo, koje sam opisala kao duhovno inteligentno, može nam omogućiti hod žicom između tornjeva izvjesnosti. Tako možemo doprijeti do nečega unutar sebe što će naša pitanja učiniti vrednijima od ikakvih djelomičnih odgovora, što će našim vrijednostima i našim ponašanjem upravljati istinskije od ikakvih nametnutih dogmi. I dalje nam se može dogoditi da padnemo sa žice, ali steći ćemo sabranost i radost koja će ublažiti pad.

KAKO SE KORISTITI SVOJOM DUBOKOM SPONTANOŠĆU

Na hebrejskom riječi »kompas« (*matzpen*), »savjest« (*matzpoon*) »skrivena unutrašnja istina duše« (*tsaffoon*) sve potječu od istoga korijena. Imati savjest znači biti u dodiru sa skrivenom, unutrašnjom istinom duše, a ako smo ostvarili takav dodir tada posjedujemo unutrašnji kompas koji će voditi naše ponašanje. U starogrčkom i riječ »inteligencija« (*euphyia*) i riječ za »prirodu« (*physis*) dolaze od korijena *phyame*. *Euphyia* doslovno znači »onaj koji dobro raste«, a *physis* »ono što izranja«. Dobro rastemo, inteligentni smo, kad dopustimo da izroni nešto iznutra. Grčka riječ za istinu (*alithia*) doslovno znači »ne zaboraviti« - ne zaboraviti ono što smo oduvijek znali. Oba ta drevna jezika govore nam da unutar nas postoji izvorište istinskog znanja.

U Platonovom dijalogu *Meno*, Sokrat dovodi jednog malog, neukog roba i nizom pitanja izvlači iz njega temeljne principe geometrije. »Vidite«, zaključuje Sokrat, »on je sve vrijeme znao temelje geometrije. Samo ih je bio zaboravio.« Prema Platonovoj doktrini znanja, ljudska bića rađaju se znajući sve.

Znanje je prirođeno, uključujući i znanje o tome što je dobro a što zlo, što pravo a što krivo. Malo dijete živi vrlo blizu istini, ali kako raste, zaboravlja je i upada u neznanje.

Sokrat i Platon pretjeruju zbog svog uvjerenja da je ovakva istina kakvu znamo oduvijek takva, te stoga stalno prisutna za spoznavanje. Znanost dvadesetog stoljeća nam, međutim, poručuje da je istina beskrajna, nedovršen proces, u stalnom razvoju. Naša se znanost utoliko slaže sa Sokratom što kaže da smo rođeni i živimo s *potencijalom* za znanje, vezano uz istinu. U neznanje upadamo zato što nam godine donose sklonost da se zatvorimo unutar navika, pretpostavki, pravila i sustava vjerovanja. Kako to kaže R. D. Laing: »Da bi se prilagodilo ovom svijetu, dijete se odriče svog ushita.«

Kad odrastemo, većina nas zaboravlja svoje izvorno duboko sebstvo i duboku mudrost koju ono posjeduje. Osim u rijetkim trenucima dječje spontanosti kad smo izloženi nečemu što nas se duboko dojmilo, zaboravljamo da naše sebstvo ima središte prožeto znanjem. Zaboravljamo kako se odazvati glasu unutrašnjeg. Gubimo povjerenje u sebe i okrećemo se vanjskim pravilima

da nas vode. Prihvatiti izazov znači povratiti izgubljenu dječju spontanost i ublažiti je disciplinom, iskustvom i mudrošću odrasle dobi - te neprekidnom poniznošću. Moramo uvijek biti spremni provjeriti svoju »unutrašnju istinu« u odnosu na posljedice u vanjskom svijetu.

Za Zapadnjaka su spontanost i disciplina teško savladivi. Spontanost smo skloni podcjenjivati, a disciplinu doživljavati kao nešto što dolazi izvana. Frojdovski utjecaj na zapadnu psihologiju stvorio je sliku svjesnog ega kao nesretne žrtve razapete između hirova, neodgovornosti i instinkta ida (spontanost) i tiranskog glasa superega koji izražava očekivanja roditelja i društva (disciplina). Tobožnja spontanost ida u snažnoj je opreci s disciplinom »odozgo prema dolje« koju nameće superego. Tu smo uhvaćeni između »pukih osjećaja« i kontrole razuma. Kao što je rekao kveker citiran na prije, razapeti smo između onoga što želimo učiniti i onoga što mislimo da moramo učiniti. Tako počinjemo sumnjati u svoje instinkte, gubimo povjerenje u vlastitu spontanost, obuzima nas osjećaj krivnje, pa se oslanjamo na nametnutu disciplinu kako bismo zadržali samokontrolu. Frojdovski pojam spontanosti nije isti kao dubinska spontanost koja nam omogućava da koristimo SQ kao unutrašnji kompas.

Činjenica da riječi »spontanost«, »odazvati se« i »odgovornost« u engleskom imaju isti latinski korijen (*spontaneity, response, responsibility*), mnogo nam govori o pravom značenju riječi »spontanost«. Spontanost je prirodan odaziv na ono za što moramo preuzeti odgovornost. To prvenstveno znači odazvati se svojoj ulozi u igrokazu što se odvija na pozadini temeljne stvarnosti. Kako se vidi iz Heisenbergovog principa nesigurnosti, upravo naša uključenost u stvarnost, naš odaziv na nju čini da se stvarnost odvija. To nas čini odgovornima za odvijanje stvarnosti. U tome smislu spontanost ne može biti puki hir ili poriv. To nije reakcija na krišku čokolade ili novi auto. To je reakcija na nešto što znam iako mi to nitko nije rekao, na nešto što znam iznutra, reakcija na moj unutrašnji kompas. Ta reakcija potječe iz SQ-a.

SQ je duboki oblik spontanosti, odgovor na najdublju jezgru sebstva i na jezgru samog bivstva koje je temelj dubokog sebstva. Kad sam duboko spontana, prirodno sam u dodiru sa svojim unutrašnjim »ja«, sa svima koji su dio tog »ja«, sa svom prirodom i njezinim procesima koji su njegov dio, sa cjelokupnom univerzalnom stvarnošću kojoj unutrašnje »ja« pripada. Kad sam duboko spontana, poznajem samu sebe i znam da sam ja svijet i na taj način preuzimam odgovornost za svijet. Preuzimam odgovornost za druge jer se odazivam na njih, znajući da su i oni dio mene. Ne trebaju mi pravila, izvjesnost, poznati kodovi da bih znala kako se odnositi prema drugima. Pravila i kodovi mogu samo sputavati moje istinsko, spontano znanje. Tu su, dakako, uključeni nesigurnost i rizik. Činit ću pogreške, ali mogu se nadati da ću učiti iz njih.

U desetom poglavlju sam spomenula san u kojem sam plesačica što se pokreće iznutra, plesačica čije kretnje su usklađene nekom unutrašnjom glazbom. Ispričala sam kako sam tada osjetila što je to istinska spontanost i način na koji je ona povezana s duhovnom inteligencijom. Netom prije nego što su ga razapeli na križ, Isus je svojim učenicima govorio o nečem sličnom.

Ivanovo evanđelje, jedno od ranih gnostičkih evanđelja (gnostici su bili sekta koja je spajala rano kršćanstvo s misticizmom i drugim filozofijama), govori o tome kako je u Getsemanskom vrtu, noć prije raspeća, Isus pozvao svoje učenike k sebi i tražio da naprave krug, držeći se za ruke. Tada je zakoračio u središte kruga i počeo pojeti:

Svemiru pripada plesač. Amen.

Onaj koji ne pleše ne zna što se zbiva.

Amen.

Slijediš li ples moj, sebe sagledaj u Meni koji govorim ...

Plesaču, razmisli o onome što činim, jer tvoju muku

Čovječju ja ću propatiti.

Jer ti ne bi mogao shvatiti patnju svoju

Da ti Otac nije poslao mene kao Logos ...

Nauči kako se pati i bit ćeš u stanju ne patiti.

U jednom drugom gnostičkom evanđelju, *Tominom evanđelju*, Isus govori svojim učenicima: »Budete li znali tko ste, postat ćete što i ja.« Sudeći po tome, on sebe nije vidio kao božanskog, već prije kao nekoga tko je probudio božansku moć u sebi. Znao je da ta božanska sila postoji u svima nama. Zaplesati s Isusom znači osjetiti tu silu. Spontano zaplesati s postojanjem znači osjetiti aktivnu silu svoje duhovne inteligencije, znati ono što ona znade.

DISCIPLINA I SUĆUT

Spontanost koja je povezana s reagiranjem na druge i s odgovornošću, povezana je i s disciplinom i sućuti. Spontanošću dolazim u dodir sa svojim unutrašnjim sebstvom, a razvila sam je jačajući svoje središte. Naučila sam kontrolirati svoje hirove i prolazne želje disciplinama poput meditacije ili molitve, stalnim razvijanjem svojih vještina ili svoje umjetnosti, razmišljanjem i neprekidnom svježću o onome što činim. Samodisciplina je postala sastavni dio mene. To je vrsta ravnoteže koju su drevni Kinezi nazivali *Tao*, put - dubok, unutrašnji zakon življenja. Jedan od najvećih komentatora Lao-tseove *Knjige puta i vrlina*, Chuang Tzu, priča o unutrašnjoj disciplini jednog mesara:

Cook Ting je rezao vola za gospodara Wen-huia. Na svaki dodir njegove ruke, svaki trzaj ramena, svaki pomak stopala, svaki *zamah koljenom - cap!*

cap! Nož je parao -caaak, sve se odvijalo savršenim ritmom, kao da izvodi kakav ples ili prati Ching-shou glazbu.

»Ta ovo je veličanstveno!« uskliknuo je gospodar Wenhui. »Kad čovjek samo pomisli da je moguće postići ovakvu vještinu!«

Cook Ting odloži nož i odgovori: »Ono što mene zanima je Put koji je više od vještine. U početku sam režući volove vidio samo vola. Nakon tri godine više nisam vidio cijelog vola. A sada - sada mu prilazim u duhu, očima ga ni ne vidim. Ja više ne gledam i ne razmišljam, to se duh kreće kamo želi...«

»Dobar kuhar mijenja nož jednom godišnje - jer on reže. Osrednji kuhar ga mijenja jednom mjesečno - zato što komada. Ja ovaj nož imam devetnaest godina a izrezao sam njime na tisuće volova, pa ipak oštrica je čvrsta i britka kao da je netom stigao s brušenja.«

Disciplinu stječemo i kroz sućut, a često i kroz patnju koja čovjeka uči sućuti. Sućut doslovno znači »ćutjeti (osjećati) nešto s nekim«. Sućut je najdublji oblik spontane reakcije, ali to često znači da valja nadići racionalne ideje i predrasude, razinu ega, propisane oblike ponašanja.

Veliki roman Dostojevskog *Zločin i kazna*, bavi se upravo tim temama. Siromašni mladi student, Raskoljnikov, ne priznaje konvencionalni moral. »Čovjek poput mene«, tvrdi on »je iznad zakona.« Za njega su zakoni samo vanjske, nametnute forme a on, kao inteligentan i razuman čovjek - uistinu, superiorno biće - ima pravo stvarati svoj vlastiti moral. Kao dokaz tome, odlučuje ubiti »beskorisnu staricu« i pokazati da je iznad kazne. U toj fazi on na zločin gleda posve teoretski, kao na djelo intelekta ili ega.

Ali nedugo potom Raskoljnikova počinje mučiti strahovit osjećaj krivice i spopada ga teška groznica. Njegova krivica nije toliko u tome što je ubio jednu staricu, već što je zbog svoje oholosti i svojeglavosti počinio djelo kojim je uništio božansko u sebi. On shvaća da je prekršio unutrašnji moralni zakon i počinio grijeh nad vlastitom savješću. To je ono s čim ne može živjeti.

Raskoljnikov nije nikada imao nikakvog osjećaja bliskosti prema nikome osim prema majci i sestri; ostali studenti zazirali su od njega zbog njegovog superiornog stava. Nakon ubojstva, on drži da mora prekinuti odnose sa svojom obitelji i tako postaje još izoliraniji. Tada sreće prostitutku Soniju, žrtvu upravo onih društvenih zločina i predrasuda protiv kojih se Raskoljnikov bori. Ponižena, slomljena i bolesna, upravo ona pokazuje Raskoljnikovu da čovjek može posjedovati unutrašnju snagu i moralnu hrabrost usprkos svim nedaćama. Njezina je snaga u vjeri i kršćanskoj ljubavi, ali snaga koju ona daje Raskoljnikovu dolazi kroz sućut koju on osjeća za nju.

Kasnije, nakon što biva osuđen i odlazi odslužiti kaznu, on taj odnos prenosi na ostale zatvorenike koje bi prije smatrao »besprizornom gomilom«. Upravo kroz sućut Raskoljnikov se vraća ljudskom rodu i sada može prihvatiti

vlastitu patnju. Vraća svoj dug društvu zbog kršenja njegovih zakona, ali što je mnogo važnije, ljubav prema Soniji i ostalim zatvorenicima daje mu novo pravo na život kroz unutrašnju preobrazbu. Upravo kroz tu preobrazbu on se uči poniznosti.

Raskolnikov je mogao izvršiti takav zločin zato što se nije obazirao na svoj unutrašnji kompas. Njegova je SQ bila sputana intelektualnom ohološću koja ga je učinila slijepim za činjenicu da je samo čovjek. I tako ga je tobožnja moralna superiornost odvela u zločin. Kad napokon počinje osjećati sućut dolazi u dodir sa svojim središtem, tako da može čuti što mu ima reći vlastita savjest, te iskoristiti svoju duhovnu inteligenciju kako bi iznova izgradio život i vratio se svijetu.

12. KAKO ODREDITI SVOJ TIP OSOBNOSTI?

Sljedeći upitnik može svakome od nas dati neki pojam o tome kojem tipu (ili tipovima) osobnosti pripada, na osnovu čega se možemo pronaći među laticama Lotosa sebstva. Pitanja su jednostavna, a varanje besmisleno. Ovdje se radi samo o tome da steknete bolji uvid u svoju osobnost.

Prvih sedam pitanja za svaki tip osobnosti bavi se profesionalnim interesima ili sklonostima u slobodno vrijeme. Zasnovana su na Hollandovim upitnicima za profesionalnu orijentaciju, ali ne uključuju pitanja o konkretnim sposobnostima. Zadnjih pet pitanja za svaki tip osobnosti spoj su Cattellove studije o motivaciji i Jungove o tipovima osobnosti, onako kako su ih razradili Myers-Briggs u svome upitniku. Sve je to već opisano u poglavlju 8. Konkretna pitanja koja se ovdje postavljaju nisu preslika prijašnjih testova i svrha im je samo dati smjernice.

Odgovorite na sva pitanja, koristeći se zasebnim listom papira za svaku seriju od po dvanaest pitanja (sveukupno šest listova papira). Na svako pitanje odgovorite sa »da« (što može značiti »da, možda«) ili sa »ne« (u smislu »ne, malo vjerojatno«) - izabirući pritom odgovor najbliži istini. Kad završite, zbrojite »da« na svakom listu papira.

KONVENCIONALNA OSOBNOST

(JUNGOVO EKSTROVERTNO OPAŽANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

- činovnik
- recepcioner
- knjižničar
- računovođa
- građevinski inspektor
- kolekcionarstvo (npr. antikviteti, marke, numizmatika)
- kartanje (remi, bridž)

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- volim obavljati stvari uredno i metodično

- moji stavovi i ponašanje obično se kreću srednjim putem
- svoj dom i način života učinio sam najpraktičnijim i najudobnijim mogućim
- poštujem tradicije grupe kojoj pripadam (obitelji, radnog kolektiva, susjedstva)
- više me zanimaju konkretni, svakodnevni događaji nego umjetničke ili filozofske rasprave o njima

DRUŠTVENA OSOBNOST

(JUNGOVO EKSTROVERTNO OSJEĆANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

- medicinska sestra
- učitelj
- socijalni radnik
- svećenik
- kućedomaćin/domaćica (partner, roditelj)
- sportovi (npr. tenis, skijanje)
- članstvo u nekom klubu

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- rado razgovaram sa širokim krugom ljudi
- svoju kritiku ili stavove obično izražavam s mnogo takta
- rado pomažem ljudima i dijelim s njima iskustva
- uživam u timskom radu
- katkad otkrijem da sam prema nekome izrazila više topline nego što zapravo osjećam

ISTRAŽIVAČKA OSOBNOST

(JUNGOVO INTROVERTNO RAZMIŠLJANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

- kompjuterski programer
- laboratorijski tehničar
- prevodilac
- liječnik
- sveučilišni profesor, znanstveni istraživač
- igre na ploči (npr. *scrabble**, šah)
- čitanje romana

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- trudim se da točno razumijem što mi netko govori
- cijenim inteligentnu diskusiju o nekoj temi
- ako ikako mogu ozbiljno razmislim, ma koliko dugo trebalo, prije donošenja neke važne odluke
- volim biti u toku najnovijih zbivanja u umjetnosti, znanosti, u svojoj struci ili u susjedstvu
- katkad prvo odbacim neko novo stajalište, a onda vidim da ono ima svojih prednosti

UMJETNIČKA OSOBNOST

(JUNGOVO INTROVERTNO OPAŽANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

* *scrabble*, igra slaganja riječi.

- pisac
- dizajner

- glumac/glumica
- glazbenik
- arhitekt
- fotografija
- ples

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- često se izražavam impulzivno
- ljudi katkad misle da su moji stavovi pomalo kontraverzni, ili ih šokiraju
- često se zagrijem za nove ideje ili zanemarenu problematiku
- divim se originalnosti u drugih
- više me zanima opći dojam (ljepota, smisao) nego pojedinosti

REALISTIČNA OSOBNOST

(JUNGOVO INTROVERTNO OSJEĆANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

- kuhar
- stolar
- optičar
- inženjer
- farmer
- aktivnosti tipa »uradi sam«
- jedrenje ili veslanje

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- prilikom društvenih skupova volim biti s nekoliko ljudi koje uistinu poštujem i u koje imam povjerenja

- ostajem pri svome mišljenju i planovima, ma što drugi rekli
- uživam u manualnim ili fizičkim poslovima, sam ili kao dio
- tima
- ne dajem obećanja ako nisam siguran da ću ih moći održati
- drugi ponekad misle da sam hladan ili ravnodušan, dok ja zapravo gajim vrlo snažne osjećaje prema nečemu

PODUZETNA OSOBNOST

(JUNGOVO EKSTROVERTNO RAZMIŠLJANJE)

Koje od sljedećih pet zvanja ili dvije slobodne aktivnosti (ili nešto slično njima) bi vas mogle zanimati ili vam odgovarati da posjedujete neophodne sposobnosti?

- trgovački predstavnik
- turistički djelatnik
- menadžer ili rukovodilac
- političar
- odvjetnik
- igre na sreću (npr. loto, poker)
- putovanja

Označite sa »da« ili »ne« svaku od sljedećih pet tvrdnji:

- kad izlazim uvijek nastojim biti elegantno odjeven/a
- u društvu uživam biti u središtu pažnje
- rado se izlažem riziku, kako na poslu tako i u slobodno vrijeme
- uživam u natjecateljskim situacijama
- zna mi se dogoditi da preuzmem previše obaveza ili poslova, zbog čega mi je kasnije žao

Kod svakog tipa osobnosti imat ćete između 0 i 12 bodova. Tako možete zaključiti u kojoj vas mjeri zanima to područje. Prosječna odrasla osoba imat će između 6 ili više bodova u oko tri tipa osobnosti. Na primjer, možda ćete najviše bodova (recimo 9) imati u umjetničkom tipu, ali još 7 u poduzetnom i 6 u istraživačkom tipu. To su tri laticice Lotosa sebstva kojima ste najbližnji i

ukazuju vam na put osobnog razvoja koji vam najviše odgovara. Vanjske okolnosti, ili veća potreba za unutrašnjom ravnotežom, možda će vas natjerati da razvijete i druge strane svoje osobnosti.

U poglavlju 13 iznijet ću šest duhovnih putova koje možete slijediti u životu da razvijete duhovnu inteligenciju. Najčešće su nam važna barem tri, ali u određenim životnim razdobljima obično se najviše ističe jedan.

Peti dio

MOŽE LI SE SQ RAZVIJATI?

13. ŠEST PUTEVA PREMA VEĆOJ DUHOVNOJ INTELIGENCIJI

Beskorisno je traćiti život na samo jedan put, osobito ako na tome putu nema srca. Prije nego što kreneš nekim putem, upitaj se: Ima li na tome putu srca? Ako je odgovor negativan, ti ćeš to znati, i tada moraš izabrati drugi put. Nema radosti na putu bez srca. Morat ćeš se namučiti da uopće ostaneš na njemu. S druge pak strane, put na kojem ima srca lak je, nećeš se morati truditi da ga zavoliš.

Carlos Castaneda, *Učenje Don Juana*

Mi na Zapadu već dugo vjerujemo u Jedan način, Jednu istinu, Jednog Boga. Divimo se ljudima koji rano u životu pronađu svoj put i drže ga se; nepovjerljivi smo prema nedoumici, nesigurnosti i kolebljivosti pri traženju cilja. Kad kažem »put« mislim na pronalaženje dubokog smisla i unutrašnjeg integriteta, na postupke koji proizlaze iz najdubljih motivacija i na prelijevanje tih postupaka na vlastitu obitelj, zajednicu, naciju, i tako dalje. Moj put je moje putovanje kroza život, moji odnosi, moj posao, moji ciljevi, snovi, način na koji sve to živim. Slijediti put na kojem ima duhovne inteligencije, ili put sa srcem, znači biti duboko predan i posvećen.

Neki ljudi imaju sreću da već na samom početku krenu pravim životnim putem na kojem ima srca - postaju, primjerice, liječnici ili učitelji. Kad se to dogodi, čovjek djeluje iz svoga središta, iz najdubljih životnih motivacija, i tada koraća duhovno inteligentnim putem. Ali prečesto se događa da pod pritiskom ranog odabira ljudi prionu uz jedan put i zanemaruju sve bogatstvo ostalih puteva pred sobom ili, što je još gore, prisiljeni su ostati na putu na kojem nema ni duhovne inteligencije ni srca. Na određeni put čovjeka mogu prisiliti očekivanja roditelja ili društva, ili on njime kreće od svoje volje vođen plitkim motivima kao što su priznanja, moć ili velika materijalna dobit. Neki se jednostavno stjecajem okolnosti zateknu na nekom putu, a onda ne znaju kako sići s njega. A ima i onih kojima se čini da im život vrluda bez ikakvog puta.

Anders, švedski biznismen o kojem je bilo rijeći u glavi 2, nalazi se na onome što bismo mogli nazvati pravim putem. Već od rane mladosti znao je da želi služiti. S obzirom na svoju osobnost i sklonosti odlučio je služiti kroz biznis, ali i dalje s mnogo žara inzistira na tome da njegov život poslovnog čovjeka uistinu bude život služenja, život koji će s ponosom dijeliti sa svojom obitelji i zajednicom, život koji će svijet učiniti boljim nego što ga je zatekao. Ova ga duboka motivacija centrira, zapravo, ona dolazi iz samog njegovog središta. Kad ga čovjek upozna, susreće nekoga tko zraći potpunošću. On jednostavno nadahnjuje.

Uopće osvijestiti da je takav život moguć, prvi je korak prema podizanju SQ-a. Reći »ja želim živjeti takvim životom« i dati se na težak i nerijetko bolan

zadatak otkrivanja svoga središta, svojih istinskih, najdubljih motivacija, drugi je korak. Posvetiti se tome putu sljedeći je korak. A otkriće da postoji mnoštvo puteva i da naše najveće ispunjenje možda leži upravo u tome da tijekom života slijedimo nekoliko, ili u određenoj mjeri čak i sve puteve - to može biti najdublja spoznaja naše duhovne inteligencije.

Moramo shvatiti da je mnoštvo puteva - ne postoji samo jedan put duhovne inteligencije, niti se ijedan može proglasiti najboljim. Svi su jednako vrijedni i neophodni. Svijetu su potrebni duhovno inteligentni kuhari, učitelji, liječnici, mehaničari, roditelji, glumci, psihoterapeuti, poslovni ljudi, i tako dalje. Svaki od tih puteva zahtijeva određeni tip SQ-a, i svaki odgovara nekim tipovima osobnosti bolje nego drugima. Nema toga posla ili zvanja koje se ne može obavljati bolje ako se izvodi s višom razinom SQ-a; nema toga života koji ne može biti dublje ispunjen.

Ne postoji neka određena aktivnost koja stavlja SQ u pogon ili ga razvija. Prije bi se moglo reći da se SQ neke aktivnosti može odrediti po tome koliko je čovjek utonuo u nju, koliko je pritom blizu središtu, u kojoj je mjeri motiviran, bez obzira na to o čemu se radi. Može to biti molitva ili meditacija, ali može biti i kuhanje, rad, vođenje ljubavi ili najobičnije ispijanje čaše vode, sve dok taj postupak izvire iz želje koja dolazi iz središta, iz najdubljih životnih motivacija i vrijednosti.

ŠEST PUTEVA

Lotos sebstva nudi nam pregled 6 tipova osobnosti i njihovih najdubljih motivacija, psihičkih energija i puteva do središta. Tu se ističe šest izrazito različitih životnih puteva koji vode prema većoj duhovnoj inteligenciji - šest duhovnih puteva koje svatko može slijediti da bi živio životom sa više srca. Iz same građe Lotosa sebstva vidljivo je da je moguće biti na više puteva odjednom.

Tipovi ego osobnosti od kojih je sastavljen vanjski rub Lotosa konvencionalan tip, društveni tip, umjetnički tip, i tako dalje - preuzeti su iz Hollandovog opće prihvaćenog testa za profesionalnu orijetnaciju (vidi glavu 8), koji ilustrira kako je svaki pojedinac kombinacija nekoliko tipova ega. Svaki tip povezan je s jednim od 6 duhovnih puteva, tako da će svatko pronaći nešto za sebe i za razvijanje svog SQ-a ako prouči više od jednog puta, iako ćete vjerojatno otkriti da vam je jedan od njih osnovni.

Tijekom života glavni duhovni put neke osobe često se mijenja. To se može događati postepeno, ili naglo, prilikom krize srednjih godina, negdje u četrdesetima ili desetak godina kasnije. Ako se radi o istinskom pomaku energije, a ne samo o traumatičnoj epizodi, po svoj prilici ćemo ostati u dodiru sa svojim prijašnjim putem i samo mu dodati neke nove dimenzije. Hinduizam, na primjer, priznaje klasične životne faze ili puteve djeteta, studenta, domaćina

i svetog čovjeka, od kojih se svaki nastavlja na one prethodne i crpi snagu iz njih. Sve velike svjetske duhovne tradicije priznavale su, barem prešutno, potrebu za raznovršnošću duhovnih puteva ili iskustava.

Klasičan primjer krive upotrebe SQ-a jest pokušaj da se problem jednog duhovnog puta riješi metodama koje odgovaraju drugom. Umjetnički ili realističan tip (putevi 4 i 5) ne mogu svoj problem duboke usamljenosti riješiti naprosto tako da se priključe nekoj konvencionalnoj skupini (put 1). Introvertiran, istraživački tip, škrt na riječima (put 3) neće postati otvoren javni govornik samim time što će se pridružiti kakvom odboru (put 6). Ane mogu se ni svi bračni problemi (koji su obično kombinacija puta 4 i 5) riješiti samo

briznošću (put 2). Kad nismo svjesni boljih rješenja događa nam se da zaglavimo u krivima. Kako kaže filozof Ludwig Wittgenstein: »Kad nemate ništa osim čekića, sve vam se čini nalik čavlu.« Iznosim 6 osnovnih duhovnih puteva kako bih ukazala na postojanje »kutije s raznovrsnijim alatima«. S nekim smo se idejama upoznali još u glavi 8, ali ovdje ih ponavljam radi potpunosti. »Religijski naglasak« ovdje se odnosi na ključne teme ili misli iz vjerskih tekstova; riječ »primjena« odnosi se na praktične aktivnosti kao što su molitva ili kuhanje.

PUT 1: PUT DUŽNOSTI

Tip osobnosti: *konvencionalan*

Motivacija: zajedništvo, pripadanje, sigurnost

Arhetipovi: Saturn, pleme, misterij sudjelovanja

Religijski naglasak: slavljenje Boga

Mit: sporazum između Boga i čovječanstva

Primjena: obavljanje dužnosti

Čakra: korijenska, bazna (sigurnost, red)

Gledaj! Danas preda te stavljam: život i sreću, smrt i nesreću. Ako poslušáš zapovijedi Jahve, Boga svoga, koje ti danas dajem - ako ih poslušáš ljubeći Jahvu, Boga svoga, hodeći njegovim putevima, vršeći njegove zapovijedi, njegove zakone i njegove uredbe, živjet ćeš i razmnožit će te Jahve, Bog tvoj, i blagoslovit će te u zemlji u koju ulaziš da je zaposjedneš. Ali ako se srce tvoje odvrati i ne poslušáš, nego zastraniš i budeš se klanjao drugim bogovima i njima iskazivao štovanje, ja vam danas izjavljujem da ćete zaista propasti... Uzimam danas za svjedoke protiv vas nebo i zemlju da pred vas stavljam: život ili smrt, blagoslov ili prokletstvo. Život dakle biraj, da živiš ti i tvoje potomstvo ...

Peta knjiga Mojsijeva 30,15 - 20

Ovo je put pripadanja, suradnje, pridonosenja zajednici i crpenja snage iz nje. Sigurnost i stabilnost ovise o doživljaju bliskosti s drugima i s okolinom, obično još od ranog djetinjstva. U tome smislu, taj je put važan za sve nas. Ali za 10 do 15 posto odraslih na Zapadu, to tijekom cijelog života ostaje najvažnija stvar.

Gore navedeni citat iz Starog zavjeta ilustrira kako zapadna svijest obično shvaća taj put. Središnji mit, gledan u jednom ograničenom obliku, jest da postoji pakt između Boga i našeg plemena. Mi mu služimo, a on nas štiti. Sagledan u širem smislu taj nam mit govori da postoji sveti savez između Boga i čovječanstva. Ali kako god se gledalo na to, postoje određena pravila koja valja slijediti, dužnosti koje valja obaviti, blagoslovi koje valja primiti. Naglasak je uvijek na tome da se čovjek uklopi, da čini stvari na prihvatljiv način.

Kod svakog od 6 duhovnih puteva o kojima je ovdje riječ postoje dvije mogućnosti - tupo koračati njime ili krenuti na put prema većoj duhovnoj inteligenciji. Da bi čovjek razvio svoju SQ valja mu izvući na površinu vlastite motivacije i početi djelovati, ako je to potrebno, iz dubljih, istinskih motivacija - naučiti djelovati iz samog središta. Oni koji po vlastitoj prirodi kroče putem dužnosti uredni su, poslušni, metodični i tradicionalni, kad su u svom najboljem izdanju. Ali ako se taj put slijedi na duhovno tup način on može odvesti u dogmatičnost, predrasude, uskogrudnost, nedostatak mašte i poleta.

Duhovno najtuplji način koračanja ovim putem jest djelovanje iz tamnih pobuda narcizma. Ta motivacija vodi prema potpunom povlačenju iz skupine i iz odnosa, prema gubljenju kreativnog odnosa s okolinom i potpunom zatvaranju u sebe. Psiholozi u ponašanje koje se obično povezuje s narcizmom uključuju pretjerano pušenje i piće, ostajanje u krevetu dokasna, pretjerivanje u hrani i seksu, općenitu potrebu za popuštanjem samom sebi, pri čemu se zanemaruju drugi i njihove potrebe. Drži se da su korijeni narcizma u dubokoj traumi - boli i/ili zanemarivanju u najranijoj dobi, ili nekom duboko traumatskom doživljaju prilikom kasnijih odnosa. Osoba koja je zapala u narcisoidnost ne može napredovati ako uz pomoć psihologa ili psihoterapeuta ne dopre do traume koja je do toga dovela.

Drugi izraz duhovne tuposti na putu dužnosti jest slijediti pravila grupe ili njezine kodekse iz pukog straha, navike, dosade ili naprosto zato da se ide za gomilom, iz vlastitih interesa ili osjećaja krivnje. Prvi korak prema većoj duhovnoj inteligenciji jest *želja* da razumijemo sami sebe i da vodimo kreativniji život. Sljedeći korak je izvući na površinu motive koji nas vode i »raščistiti« ih. U tome slučaju čovjek katkad mora proći kroz razdoblje što ga budisti nazivaju »gnušanjem«, osjećaj dubokog nezadovoljstva vlastitim pobudama, ili kroz razdoblje pobune u smislu arhetipa »sina razmetnoga«.

Da bismo na duhovno inteligentan način koračali putem dužnosti moramo zaista *željeti* pripadati grupi, učiniti unutrašnji pomak prema istinskoj

predanosti, svjesno odabrati pripadanje i znati zašto to činimo. U takvom slučaju, čovjek živi pripadnost svojoj zajednici na najdubljoj mogućoj razini i obavlja njezine svakodnevne dužnosti poput svetog čina. Takve duboke odluke nekoć su imale izraz u ritualu inicijacije, ali u našoj današnjoj kulturi jedva da je uopće ikoji preostao. Sve te stvari zahtijevaju potragu za korijenima koji određenu zajednicu čine onim što jest. Koje su njezine najdublje vrijednosti, njezin središnji mit, njezini »totemi«?

Kao što smo vidjeli, središnji mit puta dužnosti jest sporazum vlastite zajednice s Bogom, ili s nekim dubokim duhovnim potencijalom. I Francuska revolucija i američka Deklaracija nezavisnosti zasnovane su na svetom načelu prava čovjeka, koje se pak bazira na još dubljoj vjeri u prirodu čovječnosti. Rimsko Carstvo bilo je vođeno željom da se cijelom čovječanstvu podari vladavina prava. Britanski imperij zasnovan je na dubokom uvjerenju o prenošenju više civilizacije, principa pravde i nepristranosti, kršćanskih vrijednosti »neprosvijećenima«. Ideja o »objavljenoj sudbini«, o odgovornosti za borbu dobra protiv zla i danas nadahnjuje američku vanjsku politiku, iako često ne baš naj mudrije. Nacistička Njemačka napajala se vikinškim mitovima o arijevskej superiornosti i nordijskim vrijednostima snage i junaštva u borbi za izgradnju novog *Reicha*. Čak i ulične bande i nogometni navijači imaju svoje mitove i toteme, svoje kodove časti, način oblačenja, zastave i simbole.

Prepoznati te simbole, svjesno im prisegnuti na odanost i služenje, vodi čovjeka putem dužnosti koji prelazi granice pukog ega ili konforizma. To ga stavlja u dodir s arhetipskim srednjim slojem Lotosa sebstva, pri čemu sudjeluje u nečem većem od vlastitog ega i priseže na vjernost nečemu što se ne može uvijek racionalno ili logički definirati. Takav čovjek *osjeća* lojalnost prema svojoj grupi, *služi* njezinim interesima, *poštuje* njezine kodove i rituale. *Voli je*.

Ali zastati na toj etapi puta dužnosti ima očitih manjkavosti. Osoba koja na toj razini sudjeluje u svojoj zajednici možda je i učinila *osobni* napretak prema višem SQ-u, ali nije isključeno da je postala dijelom pokreta koji sam po sebi *nije* duhovno inteligentan. Najdublji i najvredniji put dužnosti mora povesti čovjeka izvan granica vlastite grupe, njezinih mitova i ponašanja, do točke iz koje će umjeti s odstojanja sagledati SQ svoje ograničene grupe. Duhovnost konvencionalne osobnosti izvire iz središta Lotosa, iz središta i izvorišta sebstva i samog bivstva, pa je to dakle i izvorište određene grupe ili zajednice - izvorište svake grupe ili zajednice. Konačna dužnost čovjeka na putu dužnosti jest upravo prema tome središtu.

Iz takve dublje i duhovno inteligentnije perspektive čovjek vidi da je prava dužnost njegove konvencionalne osobnosti prema svetosti svakodnevice, i da je njegova konačna zajednica zajednica svih osjećajnih bića. S te razine, čovjek shvaća da je njegova grupa samo jedna od mnogih jednako vrijednih, da su njezina pravila samo dio niza isto tako vrijednih pravila. Da su njegovi običaji,

način ponašanja i navike odraz drugih običaja, načina ponašanja i navika. U takvom je slučaju umaknuo predrasudama i dogmatizmu, zaštitio se od slijepog tapkanja za vlastitom grupom u moguću zabludu ili zlo. Ako iz te perspektive veže cipele, kuha, vodi ljubav, izdaje račun kupcu, kori dijete, odlazi na proslavu, igra golf, ako sve to čini iz ove duboke perspektive, onda živi duhovno najinteligentnijim mogućim životom dužnosti. Svaki vid njegovog naizgled prozaičnog, konvencionalnog života tada postaje sveti čin, tada svakim svojim postupkom i svakim svojim stavom slavi dužnost koja služi središtu i izvorištu postojanja. Nije važno kako će to nazvati: na izvoru se svi nazivi svetoga stapaju u jedan. Do njega dopiremo slijedeći svoju najdublju životnu namjeru i služeći, s punom sviješću i predanošću, onome što uistinu volimo i cijenimo.

PUT 2: PUT BRIŽNOSTI

Tip osobnosti: *društveni*

Motivacija: bliskost, roditeljstvo

Arhetipovi: Venera (Afrodita), Velika majka, Zemlja

Religijski naglasak: ljubav, sućut, agape

Mit: Velika majka

Primjena: brižnost, zaštita, iscjeljenje

Čakra: sakralni pleksus (seks, sućut, njega)

Zemljo, božice, Majko prirodu, koja stvaraš sve živo i stalno iznova rađaš Sunce koje si dala narodima; čuvarice neba i mora, svih bogova i sila; ti stišavaš svu prirodu tako da tone u san. I ponovno, kad se tebi prohtije, šalješ radostan dan i hraniš život svojom vječitom postojanošću; a kada duhu čovjekovom prođe vrijeme, k tebi se vraća. S punim pravom nosiš ime Velike majke bogova; Pobjeda, to je tvoje božansko ime.

Latinski herbarij iz dvanaestog stoljeća

Ovo je put ljubavi, brižnosti, zaštite i plodnosti. To je put božice, bila to Božica ljubavi poput Venere (Afrodite) ili Božica majka, koja rađa i podiže svoje male. To je i Majka zemlja, koja nas ukotvljuje i daruje obiljem svoje plodnosti. Ona je vječito žensko u svojim mnogim vidovima, iako njezini unutrašnji arhetipovi vuku najdublju motivaciju od muškaraca koliko i od žena. Kao što smo ranije vidjeli, oko 30 % odraslog stanovništva društveni su tipovi na putu brižnosti. Nalazimo ih među roditeljima, nastavnicima, medicinskim sestrama, psihoterapeutima, odvjetnicima, socijalnim radnicima i svecima. To je i put iscjeljenja, povezan s isjeljujućim svojstvima vode i potpunosti, i s kozmičkom silom koju Kinezi nazivaju Yin.

Nakon što se ljudski rod iz lovačko-sakupljačke faze skrasio u poljodjelske zajednice, središte zanimanja postala je rodnost usjeva, domaće životinje i obitelj. U mnogim su se krajevima pojavili mitovi o Velikoj majci i opstali tisućama godina. Neolitske figure koje je prikazuju punih grudiju i širokih, obilnih bedara potječu još iz 7000-te pr.n.e. Religije koje su štovale Božicu majku bile su široko rasprostranjene sve dok ih nije iskrivio ili istisnuo patrijarhalni naglasak probuđen razvojem gradova, sve češćim ratovima, velikom indoeu-ropskom najezdom i širenjem zakona. U Mezopotamiji je do toga pomaka došlo negdje oko 3500-te pr.n.e. Zlatno tele koje je Mojsije satio po nalogu svog Boga oca bilo je simbol Božice plodnosti.

Prvotne božice majke i za njih vezani vjerski kultovi bili su višestrani. Sumerska božica Inana, na primjer (negdje oko 4000-te pr.n.e) bila je majka, seksualno biće, politički lik i zaštitnica pisanja. Preživjele su silovite, erotične himne posvećene njoj, koje spominju njezin utjecaj na usjeve, njeno divlje hujanje s olujama i kišom, te plodnosne i isjeljujuće moći njezine utrobe i golemih grudiju. Kult Inane razvio se u kult Ishtar (Babilon), Afrodite (Grčka), Venere (Rim), koji su svi povezani s planetom Venerom, najsjajnijim nebeskim tijelom uz Sunce i Mjesec.

U istočnjačkim je tradicijama Božica majka ostala moćna sila, kako u othranjujućem tako i u seksualnom smislu. Hinduističke božice Šakti i Kali nositeljice su stvaranja i razaranja. Kwan Yin je moćna kineska božica sućuti. Budistička Tara, rođena iz Buddhine suze sućuti, prenosi nesretnike preko Rijeke patnji.

Ali kako su Zapadom zavladaile patrijarhalne snage, moć i domašaj velikih božica majki polako se smanjuje, ostavljajući samo Veneru kao božicu ljubavi i seksualne želje i Djevicu Mariju kao simbol majčinstva. Kraj dvadesetog stoljeća u nekoj je mjeri doživio povratak tih božica kroz ekofeminizam nekih vidova *New Agea* i nekih terapija koje se koriste u alternativnoj medicini. Mnogi vjeruju da su to vjesnici velikog povratka.

Kao i kod drugih puteva, tako se i putem brižnosti može koračati na duhovno tup i na duhovno inteligentan način. Duhovno najtuplji ili čak iskrivljen način tamna je strana, suprotnost ljubavi i njezi, a to je mržnja i osveta. Ljubav može biti strpljiva i blaga, ali isto tako burna, gorka, destruktivna. Ona ista svojstva koja miluju mogu nas i razdrijeti na komade, poput grčkih antijunakinja koje su proždirale svoju vlastitu djecu. Meduza na čijoj su glavi zmije mitološki je aspekt ove tamne strane žene.

Meduza je bila lijepa svećenica u hramu Atene, djevica koju su krasila sva svojstva mlade Božice majke. Ali tada ju je zaveo, ili silovao, bog mora Posejdon. Na to ju je Atena u svome bijesu i ljubomori pretvorila u zazornu grdobu, ženu ispunjenu mržnjom koja na glavi umjesto kose nosi zmijsko gnijezdo i svojim pogledom pretvara muškarce u kamen. Tako je Meduza

stoljećima ostala simbol žene kojoj je nanesena nepravda, iz koje kulja destruktivna srdžba. Govoreći o vlastitoj izgubljenoj nevinosti zbog Posejdonove prijekare i izdajstva, Meduza kaže:

*Stvorene smo da ljubimo -
Mi žene, a uvreda koja pretvara
Med našega života u žuč,
Pretvara anđela u zloduha.
Jer slatko je upoznat grozovit osjećaj snage,
Uništiti, usmrtiti tiranina pogledom,
Ej! Kako slatko!
U toj žestokoj pomami moći, satrti život
koji audio nije*

Tijekom tisućljeća lik Meduze prošao je mnoge promjene. U izvornom grčkom mitu, Meduzu obezglavljuje junak Perzej i iz njenog se mrtvog tijela rađa krilati konj Pegaz, a otkriva se da kapi krvi iz njezinog vrata imaju iscjeliteljske moći. Sama Meduza, te stoga i mržnja koju ona utjelovljuje, nerijetko je viđena kao dvostrana - ružna i opasna, dakako, ali također plodonosna i nadahnjujuća. Ona je tamna strana žene majke, seksualnog bića, ali kao svaka tamna strana psihičke energije ona ima golemu, potencijalno preobražavajuću moć. Žene i muškarci koji koračaju tamnom stranom ovog puta nalaze se »na rubu«. Srdžba može uništiti njih ili druge, ali isto tako se može preobraziti u snažnu, iscjeljujuću ljubav.

Manje dramatična je majka ili ljubavnica koja guši, čija ljubav sakati i sputava onoga koga obasipa, umjesto da ga hrani i oslobađa. Ona želi posjedovati voljenog, ima potrebu da bude voljena i željena više nego što je to sama u stanju pružiti. »Židovska majka« iz američkih viceva, sa svojim pilećim juhicama, pretjeranom brigom za djetetovu stolicu i svojim ambicijama da joj sin postane liječnik, takav je lik.

Usko vezan za ovakav gušeci lik jest i onaj koji hrli upomoć, učitelj koji učeniku ne ostavlja prostora za vlastite zaključke, roditelj koji se boji pustiti dijete da uči na vlastitim pogreškama, žena koja želi spasiti svoga ljubljenog od njegovih vlastitih slabosti. Ovi »pomagači« jednostavno previše pomažu. Nemaju dovoljno povjerenja u unutrašnje izvore i procese rasta onih kojima žele pomoći i tako je njihova tobožnja briga puko tetošenje i može samo naškoditi. Suprotna krajnost, dakako, je nemogućnost iskazivanja bilo kakve brige, sebičnost i zanemarivanje potreba drugih.

I naposljetku, postoji i duhovno nerazvijena, previše uskogrudna majka, pomagačica ili ljubavnica. Borac za prava životinja koji znanstveniku šalje pismo-bombu, borac protiv pobačaja koji ubija liječnike, aktivist koji skuplja

novac za izbjeglice a nikad ničim nije pridonio svojoj zajednici; svi ti ljudi su škrti, a njihova ljubav manjkava.

Oni su zaglavili na ego razini ljubavi, nedostaje im šira perspektiva koja bi uključila istinske potrebe ili osobnost drugoga. Ljubav ih ne nosi izvan vlastitih granica, ne čini ih dijelom nečeg većeg od njih samih. S toga razloga, to nije ljubav koja izvire iz najdublje motivacije ovog puta, a to je bliskost, niti iz njegove najdublje vrijednosti, a to je brižnost.

Da bi čovjek na putu brižnosti postao duhovno inteligentniji valja mu biti otvoreniji prema osobi ili ljudima s kojima je u odnosu brižnosti. Moramo naučiti biti prijemljivi i slušati svojim istinskim sebstvom. Moramo željeti biti otvoreni, izloženi, preuzeti rizik otkrivanja pred drugima. Ukratko, moramo biti spontani.

Dijana, princeza od Walesa, posjedovala je ta svojstva, znala je slušati i imala hrabrosti otkriti svoju ranjivost. Cijelim svojim bićem bila je otvorena drugima. Bila je duboko spontana. Voljela je i imala potrebu za ljubavlju - željela je biti Kraljica srca. Upravo to je privuklo srca i maštu svijeta i od nje učinilo primjer osobe koja na putu brižnosti postaje duhovno sve inteligentnijom.

Humanistička psihoterapija Carla Rogersa, začeta 1930-tih, ali i dandanas popularna, dobar je primjer te razine brižnosti. Rogers je njezina osnovna svojstva sažeo ovim riječima:

Kako mogu ponuditi odnos koji će dotičnoj osobi omogućiti osobni razvoj? Nijedan pristup koji se oslanja na znanje, na obuku, na prihvaćanje nečeg podučenog, nije od koristi. Sto budem stvarniji u tome odnosu, to će on biti od veće pomoći. Samo ako ponudim istinsku realnost koja je u meni, moći će druga osoba uspješno potražiti realnost u sebi ... Odnos je značajan utoliko što ja osjećam stalnu želju da shvatim ... Osim toga, potpuno sam oslobođen svake moralne ili dijagnostičke procjene.

Rogersov način gledanja na terapiju je svjetovna verzija slavne definicije ljubavi Sv. Pavla, iz Novog zavjeta:

Kad bih na hranu siromasima razdao sve svoje imanje, kad bih sebe predao da se sažem, a ljubavi ne bih imao, ništa mi koristilo ne bi. Ljubav je strpljiva, ljubav je dobrotiva: ljubav ne zavidi, ne razmeće se, ne oholi se. Ne radi nepristojno, ne traži svoje koristi, ne razdražuje se, ne uračunava zla. Ne raduje se nepravdi, a raduje se istini. Sve ispričava, sve vjeruje, svemu se nada, svemu odolijeva.

Ljubav nigda ne prestaje.

Prva Korinćanima 13, 4-8

Ove, možda najveće riječi ikad napisane o ljubavi, ukazuju na duhovno najinteligentniji način koraćanja putem ljubavi i brižnosti. Jer nije dovoljno biti samo emocionalno inteligentan kad se radi o ljubavi. Nije dovoljno samo prihvatiti druge onakve kakvi su, nije dovoljno samo izaći u susret njihovim potrebama, njihovoj stvarnosti. Duboka duhovnost, duboko duhovno središte sebstva vezano je za potencijale; tu se radi o onome što bismo mi i/ili drugi mogli postati, ili o tome što zapravo jesmo, izražavali to ili ne. Duhovno inteligentna ljubav ima moć preobrazbe - ona nam daje slobodu da se bolje izrazimo, a i drugima omogućava da nadržatu sami sebe.

I zato mudar roditelj hrani potencijale svoje djece. Duhovno inteligentan roditelj ne nameće djetetu samo svoje vrijednosti i očekivanja. Duhovno inteligentan roditelj ostavlja prostora, hranjivog tla na kojem će dijete moći nadržati roditelje, pa i samo sebe.

Svoju djecu nije teško voljeti na taj način. Ali isto je tako važno vidjeti i hraniti potencijale onih koji nam na prvi pogled možda i nisu simpatici. Seksualni napasnici koje sam posjetila u zatvoru isprva su mi se činili odbojnima - bili su to teški kriminalci. Pa ipak, ako smo u stanju susresti se s ljudskošću i neiživljenim potencijalom tih slomljenih ljudi, i zavoljeti ga, pružit ćemo im zrcalo dobrote koja je u njima samima. Možemo im omogućiti da dodirnu dublje sebstvo koje postoji u svima nama, i na taj način preobraziti i njih i sebe. Pomoći da se promijeni svijet. Majka Tereza na toj je razini kroćila putem brižnosti.

PUT 3: PUT ZNANJA

Tip osobnosti: *istraživaćki*

Motivacija: razumijevanje, znanje, istraživanje

Arhetipovi: Merkur (Hermes), vatra, zrak, vodić

Religijski naglasak: razumijevanje, proućavanje

Mit: Platonova spilja

Primjena: ućenje, iskustvo

Ćakra: solarni pleksus (vatra i svjetlost)

Jer, Jahve, Bog tvoj, oganj je što proždire.

Peta knjiga Mojsijeva 4, 24

Odlika svetosti, odlika moći,
Odlika grozomornosti, odlika uzvišenosti,
Odlika drhtanja, odlika strepnje,
To je odlika plašta Zoharariela, Jahve,

Boga Izraela,
Okrunjenog na tronu slave ...
Oči nijednog bića ne mogu ga vidjeti,
Ni oči od krvi i mesa, ni oči slugu Njegovih.
A tko ga ugleda, samo pogledom okrzne,
Tomu jabučice očne vrtoglavo zakolutaju,
I vatra sune iz njih,
I tako ga užga da sagori

Zohar, židovski mistični tekst iz trinaestog stoljeća

Put znanja proteže se od razumijevanja općih praktičnih problema, preko duboke filozofske potrage za istinom do duhovne potrage za spoznajom Boga i svih Njegovih puteva, pa do konačnog sjedinjenja s Njim kroz znanje. Čak i već prije navedeno pitanje Johna Lennona (Kako da idem naprijed kad ne znam u kojem smjeru sam okrenut?) pokazuje da sve što poduzimamo u životu zahtijeva barem osnovnu kartu teritorija i cilja prema kojem idemo. To je vidljivo na svakoj razini, od planiranja društvenih događaja, izbora karijere ili partnera, do dubljeg sagledavanja Svemira i našeg mjesta u njemu.

Ovaj put započinje jednostavnom znatiželjom i posve praktičnom potrebom, ali kako se strast produbljuje tako nas on vodi do samih granica onoga što naše poimanje, čak i naše biće, može prihvatiti. Hebrejski Bog progovorio je svome narodu kao stup od ognja. Najdublje znanje vodi nas do ruba na kojem bi nas ta vatra mogla progutati.

Na samim počecima civilizacije znanje i poimanje smatrani su isključivom domenom šamana i svećenika. Običan puk prihvaćao je njihove savjete i činio kako mu je rečeno. Ideja da bi i širi krug ljudi mogao učiniti duhovni pomak kroz znanje i razumijevanje, stigla je na Zapad preko orfizma, tajne grčke sekte čiji se vjerski nauk širio negdje oko 800-te pr.n.e. Orfej je vjerovao da su ljudska bića svojim porijeklom djelomično nebeska, a djelomično zemaljska. Kroz žed za znanjem, na koju se gleda kao na strastvenu opijenost, osoba se može pročistiti od svoga zemaljskog obličja i postići jedinstvo s Bogom. Za to su katkad potrebni mnogi životi između kojih duša umrlog posjećuje Izvor u hadskim dvorima i bira hoće li se napojiti sa Zdenca zaborava ili sa Zdenca prisjećanja. Napajanje sa Zdenca prisjećanja donosi spas jer za spas je potrebno znanje, a znanje zahtijeva prisjećanje.

Tako orfički zanesenjак stječe mistično znanje do kojeg drugačije ne bi mogao doći. Veliki grčki filozof Pitagora bio je sljedbenik orfizma i preko njega je ova ideja o spasonosnom mističnom znanju prodrla u zapadnu tradiciju. Platon je vjerovao da nam mistično znanje daje dublji, istinskiji pogled na stvarnost nego što bi to inače bilo moguće. Ono nam omogućava opažanje

čistih oblike ljepote, istine, dobra i jednote. On to ilustrira slavnom usporedbom s pećinom.

U toj parabolici ljudska bića obitavaju unutar pećine, prikovani su lancima za jedno mjesto, vratova prikovanih karikom tako da *moгу gledati samo naprijed, u zid pećine. Na zida vide samo sjenke* u prolazu. Stanovnici pećine misle da su te sjenke stvarnost. Ali mistično znanje ih postupno oslobađa. Penju se prema izlazu iz pećine i u prvi mah su zaslijepljeni tolikom svjetlošću. Ali kad se naviknu na nju upoznaju stvarnost onakvu kakva uistinu jest. Shvate da su u svome neznanju vidjeli samo sjene stvari. Cilj Platonove filozofije bio je dovesti do takve spoznaje.

Potruga za istinskom stvarnošću, s onu strami privida, oduvijek je bila poticaj velikom dijelu kršćanstva, gnosticizmu, vraćanju i alkemiji renesanse, suvremenoj znanosti i radu velikih modernih mislilaca poput Freuda i Marxa. Istina nije vidljiva na prvi pogled već je valja otkriti nekom određenom disciplinom, bila to molitva, meditacija, proučavanje, laboratorijski eksperiment, otklanjanje psiholoških obrana (Freud) ili društvenih pritisaka (Marx). Prema riječima filozofa znanosti, Thomasa Kuhna, stvarno, istinski dublje razumijevanje zahtijeva »promjenu obrasca« - za to valja naučiti gledati stvari na posve nov način.

Putem znanja koračaju oni koje motivira ljubav za učenjem i/ili duboka potreba za razumijevanjem; na primjer učenjaci, znanstvenici i liječnici. Simbol liječnika je kaducej, krilati štap s dvjema zmijama koji je nosio Hermes (Merkur), glasnik bogova i vodič ljudima. Treća među hinduističkim čakrama, čakra solarnog pleksusa, povezana je s razumijevanjem, također i s vatrom i svjetlošću. Takvo razumijevanje sveobuhvatnije je od puke logike ili razuma. U njegovoj dubini je poimanje duše, koje do nas dopire kroz književnost, umjetnost, poeziju i najbolja djela znanosti, a koje se doživljava kao intenzivno iskustvo. Sjetimo se samo Arhimeda koji je iskočio iz kade i gol trčao ulicama vičući: »Eureka!!« Spoznao je fizikalni princip flotacije.

Znanje i razumijevanje su strast koja čovjeka čini duboko angažiranim u svijetu oko i unutar njega. Tamnom stranom ovog puta hodaju ljudi koji bježe od takve angažiranosti i radije ne bi znali. Moja mi je majka znala reći da postavljam previše pitanja i da će mi to donijeti samo patnju.»Ja se, na primjer«, znala bi reći, »jednostavno isključim.« Za takve je ljude opasno ili bolno razmišljati o vlastitom iskustvu i tako ostaju uhvaćeni na površini događanja ili izgubljeni među sjenkama na zidu pećine.

Tamnom stranom ovoga puta, ali posve različitom od one kojom koračaju ti što ne žele znati, ide i legendarni Faust. On toliko želi moć koju će mu dati golemo znanje da je spreman prodati dušu đavlu kako bi je stekao. Neki znanstvenici spremni su se upustiti u kojekakve moralno sumnjive pokuse, sve

u potrazi za moći ili ushitom otkrića koje je samo sebi svrha, pa bismo ih mogli nazvati faustovskim tipovima.

Drugi duhovno tup način hodanja putem znanja jest pretvoriti se u hladnu, dosadnu znanstvenu cjepidlaku zaokupljenu sitnicama ili izoliranim intelektualnim problemima. Takvi ljudi obično strasno ljube svoj posao, ali su okovani služenjem zrcima znanja i odsječeni od dubljeg razumijevanja sveukupnosti života i istinske stvarnosti. Casaubon, lik iz romana *Middlemarch* George Eliot, arhetip je ovog sitničavog znanstvenika, uskogrudan čovjek, tankog, šiljastog nosa koji je sav život posvetio svom »velikom djelu« - ništavnoj zbirci banalnih osrednjosti u kojima nema iskupljuće vizije. U znanstvenim je krugovima mnogo takvih *casaubona*. Suprotnost tome je pogled iz zraka, u svim smjerovima, koji ima ptica ili čovjek na vrhu planine.

Jedno od negativnih Newtonovih nasljeđa je mogućnost da se putem znanja kroči na duhovno tup način. Njutonijanski arhetip, bilo da se radi o znanstveniku, prosvjetaru ili savjetniku u poslovnim svijetu, izolira znanje i fokusira se na njegova uska područja. Takva osoba dijeli znanje o stvarima od sveobuhvatnijeg znanja o ljudima i općim životnim procesima. Ograničava se na ono što se daje izmjeriti, nepovjerljiva prema emocijama, i snažno se oslanja na logiku i razum. Sama sebe zatvara unutar granica vlastite, njutonijanske verzije spilje i njenih sjena.

Prirodan napredak prema višoj SQ vodi od razmišljanja, preko razumijevanja, do mudrosti. Svaki problem, bio on praktične ili intelektualne naravi, na duhovno inteligentan način rješava se tako da se smjesti u širu perspektivu iz koje ga je moguće jasnije sagledati. Najdublja perspektiva dolazi iz središta, iz suštinskog smisla i vrijednosti koje je i dovelo do određene situacije ili problema. Takvu perspektivu moguće je steći jednostavnim razmišljanjem - preispitati protekli dan ili projekt na kojem radimo, usredotočiti se na probleme i postaviti si pitanje kako je do njih došlo. Takva refleksija svakodnevna je, nasušna potreba duhovno inteligentnog življenja. Sljedeći korak je razmisliti o svim mogućim izlazima iz trenutačne situacije i o mogućim ishodima svakog puta. To vodi k razumijevanju na koji je način moguće poboljšati određenu situaciju i može li se ona uopće poboljšati.

Netko, na primjer, može biti ozbiljno bolestan. Prvo bi trebao razmisliti o tome kako to da se razbolio, a zatim o načinima izlječenja, uključujući savjetovanje sa stručnjacima. Ali može se dogoditi da je osoba neizlječivo bolesna. Istinsko razumijevanje će joj omogućiti da svoju bolest vidi u širem kontekstu života i smrti, a svoj život u kontekstu prolaznosti. To može voditi prema još dubljoj kontemplaciji o tome kako provesti preostale dane i kako »odživjeti« smrt. A iz ovoga bi pak neminovno proizašlo razmišljanje o tome što je za tu osobu uistinu vrijedno, što je za nju bio smisao života i što želi ostaviti za sobom, što za nju uopće znači odlazak. Bude li u stanju kroz ovaj proces

refleksije napraviti dovoljan odmak od svoje score smrti, po svoj će prilici steći mudrost a s njome i mir.

Svako istinski duboko znanje dijalog je sa središtem. Isus je rekao: »Morate umrijeti za staro kako biste se rodili prema novome.« Novo znanje stavlja dotadašnje u nov kontekst i nerijetko mu oduzima prijašnje značenje. Duboko znanje preobražava samo moje biće i na taj način me izlaže ognjenoj kušnji u kojoj može izgorjeti ono što sam dotad bila. Upravo zato put znanja zahtijeva disciplinu kontemplacije, molitve, meditacije ili proučavanja. Židovska mistična tradicija ima jednu dobro poznatu priču koja to ilustrira.

Rabin Akiba s još trojicom odlazi u duboku šumu. Ali prije nego što uspiju izaći iz nje jedan od ljudi umire, jedan se odmetne od grupe, a treći poludi. Samo rabin izlazi iz šume netaknut. Ovdje je šuma simbol mističnog znanja, znanja koje znalca sjedinjuje sa svim najsvetijim. Pouka je da je rabin Akiba, prije nego što je krenuo u duboku šumu (mističnim putem) godinama proučavao židovske zakone i tradiciju. Molio je i disciplinirao um i dušu i tako izdržao ognjenu kušnju mističnog znanja. Ostala trojica krivo su mislila da postoji duhovna prečica.

PUT 4: PUT OSOBNE PREOBRAZBE

Tip osobnosti: *umjetnički*

Motivacija: kreativnost, eros, životni instinkt

Arhetipovi: Mjesec (Dijana), Artemida, kotao, mudra žena, sjenka

Religijski naglasak: cjelovitost, potraga, individuacija (Jung), ritual

Mit: putovanje u Podzemni svijet, gral

Primjena: razmišljanje o snovima, dijalog

Čakra: srce (predanost)

Michael Robartes sjeća se zaboravljene ljepote i, kad je obgrli rukama, u svojim rukama steže ljupkost koje je odavno nestalo s ovoga svijeta. To ne. Nipošto. Želim svojim rukama stegnuti ljupkost koja još nije stupila na ovaj svijet...

... Majka sređuje moju novu odjeću kupljenu iz druge ruke. Moli se, kaže da ću možda kroz vlastiti život, daleko od doma i prijatelja, naučiti što je to srce i što ono osjeća. Amen. Pa neka bude tako. Dobro došao, o živote! Idem da se po milijunti put susretnem sa stvarnošću iskustva i da u kovačnici svoje duše iskusim još nestvorenu savjest svog naroda.

James Joyce, *Portret umjetnika u mladosti**

* Prema prijevodu Lea Držića, izdanje Liber.

»Obgrliti ljupkost koja još nije stupila na ovaj svijet... u kovačnici duše iskovati još nestvorenu savjest svoga naroda.« Joyceovo viđenje sebe kao mladog čovjeka i mladog umjetnika dočarava onu strast stvaranja i moć preobrazbe koja vodi umjetničke tipove. Ljudi koji koračaju ovim putem mogu izvući na svjetlost dana dotad neizražene potencijale - još nedoživljene osjećaje, neosvijestene vizije, nezamišljene boje, neoblikovane misli, i tako dalje. Oni su ono što pjesnik Rilke naziva »pčelama skupljačicama nevidljivog«. Književnici, slikari, pjesnici, glazbenici, i drugi umjetnici čine 10 do 15 posto stanovništva. Ali i većina nas, već samim time što smo ljudi i što posjedujemo barem zametke duhovne inteligencije, u nekoj mjeri korača tim putem.

Bit psihološkog i duhovnog zadatka s kojim su suočeni oni koji kroče putem preobrazbe jest osobna i transosobna integracija. Drugim riječima, takvim osobama valja istraživati vlastite visove i dubine i te različite dijelove rascjepkanog sebstva stopiti u jedinstvenu, nezavisnu, potpunu osobu. U tome smislu, ovaj je put presudan za sve nas. U svakodnevnom životu njegovi izazovi zamjetljivi su u pubertetu i dobro poznati u srednjoj dobi (kriza srednjih godina), iako se mogu vraćati u bilo kojoj dobi. Ali za umjetničke tipove kao takve, put osobne integracije u svom duhovno najinteligentnijem obliku neizbježno vodi u područje transosobne integracije prema pronalaženju zagubljenih ili rasutih vidova svoga dubokog sebstva, prema razinama koje su daleko izvan ega i postojeće kulture, gdje mogu vjedrima grabiti s nepresušnog izvora središta.

Ovaj put je najviše od svih vezan za aktivnost »božanske točke« u mozgu, i njime često idu osobe otvorene mističnim iskustvima, žestokim osjećajima, oni koje nazivamo »ekscentričnima« ili »različitima od gomile«, oni koji se tako često moraju boriti da zadrže zdrav razum (i nerijetko gube bitku). U poglavlju 5 vidjeli smo da su aktivnost »božanske točke«, umjetnička nadarenost, duhovno iskustvo i mentalna nestabilnost usko povezani. Iz toga se razloga o umjetnicima često razmišlja kao o »ranjenim iscjeliteljima« društva (ili šamanima) - ljudima prisiljenim na zastrašujuća putovanja u nepoznato u pokušaju da sakupe izgubljene dijelove sebe. Katkad i ne uspiju, ali s tih putovanja donose blago koje je lijek za sve nas. Već same te porođajne muke tema su nekih najvećih djela svjetske književnosti. Dante, na primjer, govori o svom putovanju u Tamnu šumu koje mu je omogućilo kasniju viziju Raja:

Al' kad sam stigo jednom brijegu na dno,
tamo, gdje kraj je onoj bio draži,
što nagna stravu u srce mi jadno,
pogledah uvis te obronke mu spazih
već zaogrnutе zrakama planeta,
što pravo vodi svijet po svakoj stazi.

Tad presta malo strava da mi smeta,
što svu noć nije srcu mira dala,
noć provedenu u toliko sjeta.

I kao čovjek, koji je iz vala
bez daha na kraj isplivo, pa gleda
natrag na vodu opasnu sa žala,
tako i duh moj, jošte sklon da preda,
na ono se je osvrtao ždrijelo,
što živu proći nikome još ne da.*

* Prepjev Mihovil Komba, izdanje Sysprint.

Očita metafora je put u Podzemni svijet, u carstvo smrti ili sjena: Demetra koja odlazi u Had po svoju izgublenu kćer Perzefonu koju je oteo Pluton; Orfej koji kreće u carstvo mrtvih da povрати svoju Euridiku. Neki od nas svake noći kreću na taj put boreći se s noćnim morama. Drugi ga prolaze prilikom kratkotrajnih epizoda ludila ili privremenih slomova. Za svako od tih putovanja karakteristična je očajnička potraga za nečim i potreba za žrtvom, možda i stalnom, da bi se to nešto pronašlo.

Potruga za svetim gralom u legendama o kralju Arturu još jedan je mit očito povezan s putem preobrazbe. Ovdje je zemlja Pellesova nerodna, kralj ranjen, i samo sveti gral može donijeti iscjeljenje. I kraljevstvo Arturovo vapi za izlječenjem. Svih 150 vitezova Okruglog stola odlazi u mračnu šumu, u potragu, ali samo trojica uopće uspijevaju *vidjeti* gral. U mitu o Arturu, kraljevstvo dolazi u pitanje tijekom Arturove borbe s nezakonitim sinom Mordredom. Artur predstavlja sile svjetlosti, a Mordred sile tame. Gral je sila koja bi mogla zacijeliti taj raskol, ali kraljevstvo razdire građanski rat. Mit našeg vremena, *Rat zvijezda*, ima istu temu ali pozitivniji ishod: kad Luke Skywalker spasi svog oca Darth Vadera od tamnih sila, carstvo se oslobađa sjenke uništenja. Iz ove potrage ili putovanja u Podzemni svijet mogu se razviti dvije različite vrste umjetnosti, Ako je iscjeljenje na osobnoj razini dobit ćemo »svakodnevnu«, osobnu umjetnost - sliku, roman, haljinu ili dubok odnos s drugom osobom koji iscjeljuje umjetnika. Ako do iscjeljenja dolazi na transpersonalnoj razini, s onu stranu ega i postojeće kulture, rezultat je transpersonalna ili »velika« umjetnost, umjetnost Bacha, Dantea ili Dostojevskog koja je u stanju iscijeliti čitave kulture. Književnik E. M. Forster to naziva »proročanskom umjetnošću« zato što ona najavljuje novo - štoviše, ona ga stvara. I u takvom slučaju umjetnost može poprimiti oblik ili biti nadahnuta odnosom koji doseže transpersonalnu razinu - Dante i Beatrice, Faust i Gretchen.

Motivirajuća energija ovog puta je eros ili Freudov životni instinkt. Eros simbolizira kreativnu privlačnost suprotnosti i red koji iz toga proizlazi. To je red nastao iz kaosa. Prema grčkoj mitologiji prvo je bio kaos iz kojeg se kao jedan od prvih bogova rodio Eros, koji je Svemiru mogao donijeti nešto reda. Suština svake umjetnosti jest unošenje reda u kaos. Zaštitnica umjetnosti je Dijana, božica Mjeseca, čije je znanje znanje noći, a *svjetlost* svjetlost noći. Da bismo koračali ovim putem ne smijemo se bojati tame, ne smijemo bježati od toga da se uhvatimo u koštac sa sjenkom, ne smijemo ustuknuti pred dubokom boli i osjećajem da nam je zbog nje život u opasnosti. Umjetnik često dobiva upravo onda kad je spreman zagledati se u one aspekte psihe, kulture ili cijele rase koje drugi odbacuju.

Postoji priča o čarobnjaku i pjesniku Milarepi, jednom od najvećih budističkih učitelja koji je živio na Tibetu u dvanaestom stoljeću. Milarepa je obitavao u samotnoj planinskoj pećini. Jednoga se dana vratio u pećinu, a kad tamo, u njoj se nastanilo sedam opakih, zloćudnih demona. On pomisli: »Ili mi je pobjeći ili otjerati demone.« Odluči, se da ih istjera i to mu je pomoću njegove uobičajene magije sasvim lijepo pošlo za rukom sa šestoricom. Ali sedmi nikako da ode. Milarepa pomisli: »Ovaj je stvor utvara moje vlastite mašte i postoji samo zato što osjećam strah.« I tako se priča nastavlja time što je Milarepa pokazao razumijevanje prema demonu i čak mu ponudio da podijele pećinu. »Pun prijateljstva i sućuti, nimalo ne strepeći za svoje tijelo, Milarepa je položio glavu u ralje demonu, ali ga ovaj nije mogao proždrijeti i ispario je kao dim.«

Položivši glavu u ralje demonu, Milarepa je iskazao spremnost da ode »do ruba«. Već smo vidjeli da se sva kreativnost zbiva na rubu kaosa, na rubu ...

između znanog i neznanog
između spoznatljivog i nespoznatljivog
između smisla i besmisla
između sigurnosti i zbunjenosti
između ushita i depresije
između razuma i ludila
između radosti i očaja
između suzdržanosti i iskušenja
između dobra i zla
između Svjetlosti i Sjene
između života i smrti
između sigurnosti i straha
između mahnitosti i kontrole
između ekstaze i ništavila
između ljubavi i gubitka
između ljubavi i odsustva
između

Ovaj je popis beskonačan.

Rizik ruba je u tome što bismo mogli izgubiti glavu. Možda demon prehitro sklopi ralje. Ali rizik ne prilaženja rubu jest proživjeti život na osjenčanoj strani ovog puta ili ga prehodati na duhovno tup način.

Tamna strana kreativnosti su destrukcija ili nihilizam - Freudova želja za smrću. Oni koji slijede ovaj put s jednakom se strašću predaju samodestruktivnom ponašanju i privlači ih ružnoća ili je sami stvaraju. To je kreativnost okrenuta protiv same sebe; vandali po tuđim dvorištima, počinitelji zločina nezamislivih umu, »umjetnici« koji izlažu trupla trunućih krava ili staklenke s pobačenim fetusima. To su neprijatelji oblika, neprijatelji samog života, ali čine to sa strašću. Njih doziva razaranja i ružnoća baš kao što pozitivne umjetnike doziva ravnoteža ili ljepota.

Među one koji putem preobrazbe koračaju na duhovno tup način moglo bi se uključiti i estete, ljude koji stvaraju sterilne oblike lišene životne snage. Njih vodi strast za stjecanjem i pokazivanjem. A tu bi se moglo smjestiti i one koji nameću vlastite proizvoljne oblike koji ne proizlaze iz prirodnog rasta ni prvotnog kaosa. Takvi ljudi vole ravne linije i oštre kutove, oni ne podnose da nešto nije na svome mjestu.

Suprotnost redu je kaos, a kad netko na duhovno tup način izražava sklonost prema kaosu to često završava najobičnijim neredom. Takvi se ljudi boje reda ili forme, opiru se odnosu kojem bi se trebalo posvetiti, bune se zbog pobune same, u opreci su »s gomilom«, ma što ona činila. Najžalosniji slučaj su oni koji se bore čak i protiv reda u sebi, kasne na dogovore, kasne s rokovima i nerijetko su žrtva »stvaralačkih blokada«.

Obje duhovno nerazvijene krajnosti, opisane gore, posljedica su nespремnosti ili nemogućnosti da se čovjek suoči s konfliktom. U umjetnicima se osobito lome konflikti: često su upravo oni izvor njihove motivacije. Umjetnici su u stanju upoznati i doživjeti krajnje polove svjetlosti i tame, ushita i očaja. Strah od konflikta unutar sebe ili izbjegavanje da se suočimo s njim bijeg je od duhovne inteligencije; spremnost da se čovjek suoči s konfliktom i pokušaj da ga razriješi znači okretanje prema njoj. Ali rubne osobnosti često su previše nestabilne da bi se otisnule na tako opasno putovanje.

Spremnost da se sjetimo svojih snova i razmišljamo o njima, da se upustimo u kreativan dijalog sa sobom ili s drugima, da gurnemo glavu u ralje demona - to vodi k većoj duhovnoj inteligenciji. Što su konflikti rubniji to će fantazije i snovi biti egzotičniji, i utoliko je potrebnije biti usidren u neki vid svakodnevice - u odnos, obitelj, rutinu, disciplinu. Jung je mogao zahvaliti svojoj obitelji i uvijek punoj ordinaciji što su ga održale relativno normalnim tijekom sedmogodišnjeg putovanja rubom ludila.

Duhovno najinteligentnije od svih putovanja ovom stazom je putovanje prema središtu. To je putovanje nepojmljivog straha koje zahtijeva silnu vjeru. A zahtijeva i spremnost da se žrtvuje ego, pomirenost s time da od njega možda neće ostati ništa osim blaga koje ćemo tamo pronaći i iscjeljenja koje će ono možda donijeti drugima. Za to je potrebno nadvladati najdublji od svih konflikata, strah od smrti.

PUT 5: PUT BRATSTVA

Tip osobnosti: *realističan*

Motivacija: građenje, pripadnost društvu

Arhetipovi: Mars (Ares), Geja, Adam Kadmon, mač

Religijski naglasak: univerzalno bratstvo, spremnost na žrtvu, pravda

Mit: duša svijeta, Indrina mreža

Primjena: zamjena uloga, građenje dijaloga,

Čakra: grlena (borba protiv sekundarnih stvari)

Dan i noć mojim žilama struji ista rijeka života što igra i struji u ritmu svijeta.

To je taj isti život što kroz zemski prah klija radošću u bezbrojnim vlatima trave i što suklja u šumnim talasima lišća i cvijeća.

To je taj isti život što se ljulja u oceanskoj kolijevci rođenja i smrti, u plimi i oseci.

Osjećam da mi je udove uzvisio taj dodir svjetskog žića. A ponos je moj u živom bilu vjekova što ovoga časa igra u mojoj krvi.

Zar ne možeš dosegnuti veselost tog ritma? pa da se ljuljaš, nestaješ i rasprskavaš u vrtlogu te strahotne radosti? Sve stvari jure naprijed, ne zaustavljaju se, ne osvrću se, nema te sile koja ih može zadržati, one jure naprijed.

Ukorak s tim nemirnim brzacom glazbe, rasplesana stižu godišnja doba i odlaze - boje, melodije, mirisi liju u vječnim slapovima obilja radosti što se rasprskava, predaje i umire svakoga trena.

Rabindranath Tagore

»Mark Smith« je izvanredan stručnjak i vrlo uspješan inženjer, a k tome i potpredsjednik pogonskog odjela svoje kompanije. Zašao je u četrdesete i otac je velike obitelji s mnogo djece. Mark je klasičan primjer realističnog tipa. Ne govori mnogo, ne pokazuje emocije i nikad ne raspravlja o njima. Ambiciozan

je, ima natjecateljskog duha i želi steći što više za svoju obitelj. Jako je ponosan na svoj rad i vrlo odan kolegama na poslu. Ima jako izražen smisao za pravdu. Tijekom vikenda uživa praviti roštilj za svoju obitelj, popravljati svoj kamion ili dotjerivati svoje čamce.

Mark se razlikuje od prosječnog realističnog tipa samo utoliko što su ga okolnosti natjerale da hoda duhovno inteligentnijom verzijom svoga životnog puta. Ima zločudan tumor i lako je moguće da neće poživjeti ni dvije godine. Ne izražava svoje emocije u pogledu toga i nerado govori o tome, ali očit je dubok duhovni učinak ove bolesti. Dok njegova žena (društveni tip) ne prestaje plakati i već je pročešljala sve moguće informacije o načinima liječenja, Mark samo kaže da želi nastaviti s dosadašnjim životom. »Tu sam gdje sam«, kaže, »i želim to iskoristiti na najbolji mogući način.« Iz njega zrači smirena snaga koja daje podršku i njegovoj obitelji i prijateljima suočenima s neminovnom tragedijom.

Usprkos svome načinu života, koji nije nimalo uzbudljiv niti sklon uzbuđenjima, realistični tipovi (nekih 20 posto stanovništva, uglavnom muškaraca), koračaju putem bratstva koji može biti jedan od duhovno najnaprednijih u životu. Sazdani iz kalupa Marsa, kako bi to rekao John Gray, autor knjige *Muškarci su s Marsa, a žene s Venere*, ovi ljudi su šutljivi, praktični, ne priznaju bedastoće, a otvoreno pokazivanje osjećaja izaziva im nelagodu. Oni su prototip junaka ili neustrašivog ratnika. Takvi su Hemingwayevi likovi. U svome najboljem izdanju, spremni su se boriti, čak i umrijeti za ono što smatraju pravednim. Oni vole skupinu kojoj pripadaju, svoje drugare, i imaju jak osjećaj bratstva. Njihova neustrašivost i prezir prema smrti u filozofskom i duhovnom smislu sežu duboko u mitove koji nadahnjuju njihov put.

Grčki filozof Plotin razvio je mit o univerzalnoj duši ili svjetskoj duši, kojoj pripadaju naše individualne duše. U novije vrijeme o tome su govorili filozofi Hegel i Schopenhauer. Židovski mistici svjetskoj su duši dali oblik Adama Kadmona, savršenog čovjeka kojeg smo svi djelić. Američki pisac Ralph Waldo Emerson nazivao je to »onim jedinstvom, onom sve-dušom kojoj pripada biće svakog čovjeka i u kojoj se stapa s ostalima; to zajedničko srce kojem svaki iskreni razgovor odaje poštovanje«. To je možda najbolje opisano u budističkoj sutri: »Kažu da u Indrinom nebu postoji niska bisera nanizanih tako da kad pogledaš jedan u njemu vidiš odraz svih ostalih. Isto tako, svaka stvar na svijetu nije samo to što jest već obuhvaća i sve druge stvari, pa zapravo jest svaka druga stvar.« Suvremena znanost istu takvu cjelovitu sliku stvarnosti pruža kroz hologram, lasersku fotografiju na kojoj svaki djelić sadrži cijelu sliku. Suvremeni, znansveni mit o Geji opisuje Zemlju i sva bića na njoj kao jedan živi organizam.

Ovi mitovi vode svoje pristalice s onu stranu straha od smrti jer im otvaraju područja duše koja nikada ne umire, u kojima je zasebna duša dio sveobuhvatne, vječne duše svijeta, i uvijek će tako biti. Prema riječima

joginskog filozofa Sri Aurobinda upravo svojstva duše koja se razvijaju na putu bratstva i putu vode koji služi, što iz njega proizlazi, ostaju vječita. Ona se reinkarniraju kao duboko,

temeljno stanje osobe u koju duša seli u sljedećem životu. Duhovni zadatak onih koji koračaju ovim putem jest uspostaviti kontakt s dubljim područjem čovječtva i sveg bivstva, u koji je njihov ego ukorijenjen. Duhovna disciplina koja to omogućava je neustrašiva i beskompromisna potraga za pravdom.

Oni koji koračaju putem broj 2, putem brižnosti, obično nose teret nejednako raspoređenog odnosa s onima koje vole i do kojih im je stalo. Odnos između majke i djeteta prirodno je asimetričan: u njemu obično ima nečeg partizanskog i naglasak je na pomoći i iscjeljenju. Ljudi na putu broj 2 stavljaju naglasak na ljubav i sućut i nastoje po svaku cijenu zagladiti svaku eventualnu antipatiju ili konflikt. Pravda, s druge strane, zahtijeva sposobnost da se vidi i prihvati pozitivne i negativne osjećaje, tuđi uspjeh i neuspjeh. Pravda traži da shvatim kako je sve ono što se od mene zahtijeva na određenoj razini isto i da mudro prihvatim činjenicu da su ljudi različiti, a sukobi neizbježan dio života. Da bi čovjek koračao ovim putem mora zanemariti vlastite sklonosti, svoje nagrade, svoje mjesto u svijetu u kojem vlada borba za prevlast.

Suvremeni filozof John Rawls, s Harvarda, opisao je kako se nositi s demonima ovog puta. Prema Rawlsu, kad se od čovjeka zahtijeva da donese odluku o raspodjeli dobra i pravde u svome društvu, to mora učiniti neovisno o svome mjestu u svemu tome. Koje god mjesto čovjek zauzima u društvu, to ne smije utjecati na njega kad donosi odluke o raspodjeli dobara. Na taj je način načelo pravde oslobođeno osobnih predrasuda. Ali pojedinac je nerijetko kratkovidan ili nedovoljno obaviješten, pa je stoga idealno da odluke donosi skupina ljudi i da svatko iznese svoje stajalište. Takva filozofija temelj je idealne demokracije, u kojoj će pojedinac imati na umu dobro zajednice, iako je današnja politika daleko od toga. Izvorni atenski »parlament«, koji je djelovao kao skupina u kojoj se vodi dijalog, često je bio uspješniji. Danas su kvekeri ti koji vrlo često uspijevaju doprijeti do onog pravog »duha zajednice«, a tako zna biti i u drugim malim, blisko povezanim skupinama.

Tamna strana ovog puta u kojem je naglasak na cjelini i spontanosti jest mržnja prema samom sebi: osoba nema povjerenje u sebe, izopćenik je po vlastitom izboru, kukavica. Biti duhovno tup na ovom putu znači živjeti ga uskogrudno. To znači biti zainteresiran samo za vlastite, prozaične, praktične težnje, ne činiti napor da se uspostavi dijalog s drugima ili razumijevanje za njih, zapeti u stanju emocionalne lijenosti: »Osjećaji su prenaporni!« To je John Grayov muškarac s Marsa u svom najgorem, grubom, istetoviranom izdanju, po cijeli dan nagnut nad motocikl koji popravlja, zainteresiran samo za strojeve i sport, koji najviše drži do moći zato što ona donosi osobnu korist, u tolikoj

mjeri da je natjecatelj nesposoban surađivati, stalno u društvu kompića nalik sebi, u odnosu sa ženom emocionalno nerazvijen, zapeo u »ovdje i sada«.

Prvi korak prema većoj duhovnoj inteligenciji za realističan tip osobnosti mora biti osjećaj nezadovoljstva trenutačnim stanjem stvari - osjećaj dosade zbog preuskih interesa, usamljenost zbog nedostatka emocionalnog kontakta, frustracija zbog nemogućnosti da se izraze misli i osjećaji. Sljedeći je korak da osoba ima dovoljno poštenja da prizna kako su to njeni vlastiti nedostaci i kako se ne radi samo o tome da nije sreća pravog partnera, pravu grupu ili nešto što bi bilo tako čarobno da bi je zaokupilo. Čovjek tad mora poželjeti biti drugačiji, čeznuti za tim da i on sam i njegovi interesi postanu širi, mora željeti pripadati široj, raznolikoj skupini.

Poput Marka Smitha, mnogi realistični tipovi napreduju na ovom putu tek kad su suočeni s nekim izazovom - to može biti odlazak u bitku, borba za svoje mile i drage, borba za ono u što čovjek vjeruje, naponi da se izgradi zajednica, suočenost sa smrću.

U svojoj konačnici, ovo je put služenja drugima, ukorijenjen u transpersonalnu stvarnost onih dijelova duše koji ne umiru, onih dijelova sebstva koji transcendiraju ego. Kad se osobe ovoga tipa uspiju centrirati na toj razini, iz njih isijava duhovna inteligencija. Kao što kaže Ralph Waldo Emerson:

»Ako čovjek nije pronašao svoj dom u Bogu, njegovo ponašanje, način na koji sklapa rečenice, ton njegovih riječi, ustroj, da tako kažem, svih njegovih stavova i nehotice će to odavati, ma koliko se pravio potpunim. Ako čovjek jest pronašao svoje središte, božansko će prosijavati kroz njega ma koliko hinio neznanje, neprijaznu narav ili nepovoljne okolnosti. Prizvuk potrage je jedno, a zvuk pronađenog nešto posve drugo.«

Pravda je da svatko dobije ono što mu pripada, a bratstvo da svakome bude priznata njegova ljudska vrijednost. Najbolje ćemo znati gdje smo po tome koje osjećaje gajimo za svoje protivnike. Stavimo li se u tuđu ulogu, nerijetko ćemo osjetiti duboko poštovanje ne

samo prema mišljenjima različitim od vlastitog, već i prema ljudima koji ta mišljenja zastupaju. Poznate su priče o drugarstvu vojnika sukobljenih strana, koji se susretnu na nekoj točki primirja. Poštovanje prema neprijatelju vodi me do one razine ljudskosti i ideala na kojoj neprijatelj i ja imamo nešto zajedničko. To me vodi do razine na kojoj vidim da smo oboje poštveni igrači u nekom većem evolucijskom scenariju, i tako se dublje saživljam s onom razinom duše koja objedinjuje ljude i nadživljava osobnu smrt.

PUT 6: PUT VOĐE KOJI SLUŽI

Tip osobnosti: *poduzetan*

Motivacija: moć, iskupljenje, odana služba

Arhetipovi: Jupiter (Zeus), Veliki otac, prorok

Religijski naglasak: odricanje, jedinstvo s Bogom, svećeništvo

Mit: egzodus, raspeće, Bodhi stablo

Primjena: samospoznaja, meditacija, guru joga

Čakra: čeona

Oh, to je životinja koja nikad ne bje.
Nikad je vidjeli nisu, a ipak su voljeli
njene ljupke kretnje, način na koji bi zastala
gledajući ih smirenim, bistrim pogledom.

Nikada postojala nije. Ali njima se javljala
u svoj svojoj čistoći. Ostavili su joj dovoljno prostora.
I u tom prostoru izdubenom njihovom ljubavlju
odjednom se izdigla i nije joj bilo potrebno

postojanje. Hranili su je, ne žitom
već vjerom da postoji.
I tako je naposljetku toliko ojačala

da joj je iz čela izrastao rog. Jedan.
I primakla se djevici, bijeloj, blistavoj
i prešla u postojanje, u zrcalu i u njoj.

Rainer Maria Rilke »Jednorog«*

* Preneseno prema engleskom prijevodu.

Sve ljudske skupine - obitelj, crkva, korporacija, pleme, nacija - trebaju vođu da ih usmjeri, dade im cilj, taktiku i osjećaj usmjerenja. Za uspješnog vođu, čovjek obično mora biti otvorenog nastupa, samouvjeren, poduzetan tip osobnosti. Takva se osoba lako nosi s moći. Uspješan vođa mora se dobro slagati s ostalima u grupi, mora biti, ili se barem doimati da jest, osoba s integritetom, koja grupu može nadahnuti idealima i ne smije djelovati iz vlastitih interesa. Veliki vođe služe nečem većem od sebe; uistinu, veliki vođe služe ni više ni manje već samom »Bogu«. U konačnici, vođa u svojih sljedbenika stvara ili budi osjećaj za smisao koji i njega nadahnjuje - bilo to površinski ili duboko, konstruktivno ili razorno.

U zapadnoj je kulturi jednorog oduvijek bio osobit simbol, životinja sazdana od čovjekove čežnje i sanjarskih sposobnosti. U Rilkeovoj pjesmi on je stvoren čarolijom ljubavi, oni koji se usuđuju vjerovati da možda postoji ostavili su mu prostora za to. Gledano očima kvantne znanosti, sve postojanje je prostor jednoroga - niz mogućnosti izvučenih iz beskrajnog potencijala kvantnog vakuuma. Svi smo mi sluge »Božje« ili kvantnog vakuuma, sluge mnogostrukih mogućnosti u središtu postojanja.

Vođe koje postanu svjesne takve službe znaju da služe nečem višem od svoje obitelji, zajednice, tvrtke ili nacije, višem čak i od »vizija i vrijednosti«, onako kako ih obično shvaćamo. Istinske vođe služe onoj dubokoj čežnji ljudske duše koja stvara jednoroge. Oni ostvaruju ono što se drugima čini nemogućim, otvaraju nove puteve kojima ljudi mogu doprijeti jedni do drugih, nove načine na koje kompanije mogu služiti društvu, nove načine *postojanja* društva. Buddha, Mojsije i Isus bili su takve vođe. Imamo sreću da su nama u naše vrijeme služili Gandhi, Martin Luther King, Nelson Mandela i Dalai Lama. Mnogo je nepoznatih vođa koji služe Bogu i čovječanstvu služeći skupinama u kojima djeluju ili svojim kompanijama. I napokon, u svakome od nas postoji mogućnost da bude vođa koji služi.

Život vođe koji služi oplemenjuje stavove i način života - konvencije - vlastitog plemena. Na taj način služba puta broj 6 daje putu broj 1 nov način poimanja, i time zaokružuje ciklus Lotosa. Mnogo je velikih mitova o vođi koji služi - Buddha što sjedi pod stablom Bodhi sve dok ne donese prosvjetljenje cijelom čovječanstvu, Mojsije koji izvodi svoj narod iz sužanjstva i donosi svijetu zakone Božje, Krist koji umire na križu kako bi svi upoznali život vječni.

Gandhijeva uloga u tome da Indija stekne nezavisnost, a njezin narod dublju duhovnu viziju, poprimila je razmjere modernog mita.

U jednom značajnom smislu put vođe koji služi najviši je od svih duhovnih puteva. Osobito nadareni, ovi ljudi imaju mogućnost služiti onima koje vode, iscijeliti ih i prosvjetliti, ali gledan u konačnici ovaj put zahtijeva izrazit integritet (cjelovitost). Vođa koji služi mora se biti u stanju podvrći najvišoj mogućoj sili. Za poduzetan tip osobnosti, koji se posve prirodno laća moći i vlada ljudima, takvo podvrgavanje nije nimalo lako. Već sama takva sposobnost predstavlja milost.

Središnja energija koja vodi ovaj tip je moć. Pravilna ili kriva upotreba ili zloupotreba moći određuje hoće li osoba hodati tim putem na duhovno tup ili na duhovno inteligentan način. Put od tuposti do inteligencije vodi kroz sve zamke i iskušenja moći.

Tamna-strana ovoga puta je tiranin koji izokreće moć za osobne ili izopačene ciljeve. Na tome je putu moguće naći sadista, osobu koja uživa u tome da zahvaljujući svojoj moći nanosi bol ili poniženje drugima. Vođa poput

Hitlera djeluje kao da služi cilju višem od sebe - to ga je i učinilo karizmatično opasnim. Ali to je izopačen cilj koji doziva »sile mraka«, mučenje i smrt - razaranje i ograničenost umjesto rascvjetavanja mogućnosti. Darth Vader iz *Rata zvijezda* mitski je lik te vrste. Kretski Minotaur koji duboko u svome labirintu proždire nevinu mladost proizvod je žudnje za moći kralja Minosa.

Uobičajen duhovno tup način koračanja ovim putem je korištenje moći u vlastite svrhe, za vlastite ciljeve i vlastiti probitak. Korumpirani političari, sitni tirani i nasilnici službenici su moći na najplićoj ego razini sebstva. Nerijetko postaju žrtve paranoje jer očekuju izdaju budući da su i sami izdajnici.

Na srednjem stupnju duhovne inteligencije je vođa koji služi svojoj grupi, zajednici, tvrtki ili naciji u okviru postojećih mitova i tradicija te skupine - vođa koji čuva postojeće. Ako prema Lotosu sebstva konvencionalan i umjetnički tip shvatimo kao krajnje suprotnosti u načinu na koji će određena osobnost iskoristiti svoju energiju i potencijale, ovakvi »brižni« vođe više naginju konvencionalnom. Oni ne nadahnjuju ljude, ne nude im izazove, ali im pružaju podršku. Oni su u službi srednjeg sloja sebstva, onog grupnog ili kolektivnog koje postoji u svakome od nas.

Najinteligentniji način koračanja ovim putem, kao što smo već vidjeli, jest vodstvo koje otvara nove vizije ili nove mogućnosti.

Katsuhiko Yazaki jedan je od takvih živućih vođa. Yazaki je japanski biznismen od pedesetak godina. Vlasnik je svjetske tvrtke za narudžbe poštom, »Felissimo«, s podružnicama u Japanu, Europi, Sjevernoj Americi. U knjizi *Put prema Liang Zhiju/The Path to Liang Zhi* (»Put prema istinskoj, unutrašnjoj samospoznaji«), koja je izašla 1994, on priča svoju priču.

Kao mladić Yazaki je od oca naslijedio »biznis bez dućana«. Roba se prodavala od vrata do vrata, na preporuku, stvaranjem prodajnih mreža. Tijekom godina posao je prerastao u uspješno poslovanje putem poštanskih narudžbi i Yazaki se obogatio. Kad mu je bilo četrdeset i nešto imao je sve o čemu je sanjao: uspjeh, bogatstvo, društveni status, sretnu obitelj. Ali nešto je ipak nedostajalo. A onda su mu prijatelji pokazali knjigu o zenu i ispričali o učitelju Kido Inoueu koji poučava zen.

I tako je Yazaki otišao u samostan učitelja Inouea na tjedan dana meditacije. Bilo mu je teško, na trenutke čak bolno, ali nekako oslobađajuće. »U jednom sam trenu«, priča on, »imao osjećaj da sam pronašao mir, a već u drugom mi se činilo da sam zarobljenik vlastitih tlapnji. Bio sam zapanjen upoznavši ono što sam nazivao »ja«. Tada sam prvi put shvatio koliko je obmana u meni. A prvi put sam i shvatio u kolikoj mjeri su te obmane uzrok usponima i padovima u mom svakodnevnom životu. Do tog trena nikada se nisam tako izravno suočio s realnošću o sebi.«

Nakon tjedan dana Yazaki je izašao iz svoje samostanske ćelije da bi »po prvi put vidio ljepotu svijeta«. Shvatio je da je proživio život u sjeni i da je svijet

narušen ljudskim sjenama. »Ljudi«, piše on, »razdvajaju svijet od sebstva, prirodu od čovječstva i sebe od drugih i tako postaju zarobljenici obmana kako bi zaštitili ego. Neizbježno ulaze u zastrašujući scenario hipokrizije i uvjerenja kako su baš oni u pravu.«

Nakon ovih spoznaja Yazaki je preusmjerio svoj poslovni život. Želio je učiniti nešto za zaštitu okoliša i budućih generacija. Preimenovao je tvrtku u »Felissimo«, što proizlazi iz španjolske i talijanske riječi za »sretan«, zato što je njegova vizija prave uloge velikog biznisa počela pridonositi ljudskoj sreći. Osmislio je nov »ultra dućan«, dućan u kojem će se nabavljati stvari za »skupljanje vrijednosti na globalnoj razini«, prelazeći zemljopisne granice i granice sadašnjeg trenutka. Razradio je globalni marketing držeći da će svojom ponudom omogućiti kupcima da vide kakvi bi mogli postati u budućnosti i osmisle budući život koji bi ih možda više ispunjavao. Na taj je način proširio granice svojih usluga i svijesti svojih kupaca. Prisustvovao je svjetskom samitu o budućnosti Zemlje u Rio de Janeiru i velik dio svoga novca i vremena posvetio spašavanju okoliša. Osnovao je Zakladu za proučavanje potreba budućih generacija i davanje podrške obrazovnim projektima.

»Vjerujem«, kaže, »da je ova djelatnost na međunarodnom planu potekla iz onoga što sam naučio kod učitelja Inoue.« Služiti na ovoj razini znači služiti Bogu.

Vedantski filozof devetnaestog stoljeća, Vivekananda, rekao je: »Ovaj je Svemir naprosto vježbalište u kojem duša vježba.« Vivekananda je bio jedan od onih koji je nadahnuo Mahatmu Gandhija u njegovom stavu o »povjereništvu«, njegovoj osobnoj viziji vođe koji služi. Govoreći o povjereništvu u ekonomskom smislu, Gandhi je držao da stekne li više bogatstva od onoga što mu na svijetu razmjerno pripada, čovjek treba njime raspolagati kao da mu je povjereno za Božje ljude. Isto je s moći i utjecajem. Kao što je Isus rekao: »Ne moja volja, Gospodine, već tvoja.« Ove jednostavne riječi u potpunosti definiraju duhovno inteligentan način koračanja putem vodstva.

SEDAM PRAKTIČNIH KORAKA PREMA BOLJOJ SQ

Sedam koraka prema većoj duhovnoj inteligenciji

- postati svjestan toga gdje sam sada
- snažno osjećati da se želim promijeniti
- razmišljati o tome što je moje središte i koje su moje najdublje motivacije
- otkriti i rastjerati prepreke
- istražiti mnoge mogućnosti napredovanja

- posvetiti se putu
- zadržati svijest o tome da postoji mnogo puteva

Na svakom od šest duhovnih puteva prema većoj SQ postoji mogućnost napretka od duhovno tupog do duhovno inteligentnog. Posao koji valja obaviti specifičan je za svaki put. Put brižnosti, na primjer, traži da nadržastemo sebičnu, ljubomornu ili odsutnu ljubav i prerastemo u nesebičnu, poticajnu ljubav; put dužnosti traži da od nekoga tko slijedi zakone većine prerastemo u osobu koja slavi svetost svakodnevnog. Ali ma koliko bili različiti, svima je putevima zajedničko sedam koraka prema napretku koje ovdje želim ukratko iznijeti.

Prvi korak: Morate osvijestiti gdje ste u ovome trenutku. Na primjer, kakva je vaša sadašnja situacija? Koje su njene posljedice i reperkusije? Nanosite li kakvu štetu sebi ili drugima? Ovaj korak zahtijeva rad na svijesti o sebi, što opet zahtijeva naviku da se razmišlja o vlastitom iskustvu. Mnogi od nas to ne čine. Naprosto živimo iz dana u dan, od jedne aktivnosti do druge, i tako dalje. Viša SQ zahtijeva da se zaroni u dubinu stvari, da se o njima razmišlja, da se povremeno procijeni sebe i svoje ponašanje. Najbolje svakodnevno. To se može učiniti tako da si ostavite nekoliko časaka tišine, ili kroz svakodnevnu meditaciju, rad sa savjetnikom ili psihoterapeutom, ili da naprosto razmislite o proteklom danu prije nego što zaspete.

Drugi korak: Ako ta razmišljanja u vama probude osjećaj da biste vi, vaše ponašanje, vaši odnosi, vaš život, vaša postignuća na poslu, mogli biti bolji, morate se *željeti* promijeniti, morate preuzeti unutrašnju obavezu da ćete se promijeniti. To znači da treba iskreno razmisliti o tome koliko će vas energije i žrtava stajati takva promjena. Jeste li spremni smanjiti pušenje ili alkohol? Posvetiti više vremena tome da slušate sebe i druge? Disciplinirati se da svakodnevno čitate, vježbate ili brinete za neku životinju?

Treći korak: Sada se zahtijeva još dublja razina razmišljanja. Morate upoznati sami sebe, otkriti gdje vam je središte i koje su vaše najdublje motivacije. Da sljedeći tjedan umrete, što biste željeli reći da ste postigli u životu ili čime ste pridonijeli svijetu? Da imate još samo godinu dana, što biste učinili s njom?

Četvrti korak: Koje su prepreke na vašem putu? Zbog čega već prije niste živjeli iz svog središta? Zbog srdžbe? Pohlepe? Osjećaja krivice? Straha? Puke lijenosti? Neznanja? Popuštanja sebi? Sada naćinite popis onoga što vas je dosad sputavalo, i pokušajte razraditi kako da otklonite te prepreke. Možda ih je dovoljno samo osvijestiti i biti odlučan, a možda je potrebna nagla prekretnica, nešto što budisti nazivaju »gađenjem« - naprosto osjećaj da vam je već muka od sebe. Ali to isto tako može biti dug, polagan proces za koji će vam

biti potreban »vođa« - psihoterapeut, dobar prijatelj ili duhovni savjetnik. Ovaj se korak nerijetko zaobilazi, ali on je vrlo bitan i treba mu se vraćati.

Peti korak: Koje vježbe ili kakva disciplina je najbolja za vas? Koji put slijediti? Kakve se obaveze isplati preuzeti? U ovoj fazi morate osvijestiti da postoje različite mogućnosti napredovanja. Istražite ih, pustite mašti na volju, otkrijte kako to za vas izgleda u praksi i zaključite koja vam je najprihvatljivija.

Šesti korak: Sada se morate posvetiti jednom putu u životu i raditi na tome da koračajući njime stignete do središta. I dalje svakodnevno razmišljajte o tome postupate li na najbolji način za sebe i za druge, izvlačite li iz određene situacije najviše što se može, obuzima li vas mir ili zadovoljstvo zbog toga kako se stvari odvijaju, pronalazite li u svemu tome *smisao*. Živjeti put koji vodi prema središtu znači pretvoriti svoje svakodnevne misli i aktivnosti u stalni sakrament, izvući na površinu prirodenu svetost svake smislene situacije.

Sedmi korak: I naposljetku, dok skladno koračate putem koji ste sami odabrali, nemojte smetnuti s uma da postoje i drugi putevi. Poštujte one koji koračaju njima i onu osobu u sebi koja će u budućnosti možda osjetiti potrebu da krene nekim drugim putem.

SVI PUTEVI VODE PREMA SREDIŠTU I OD NJEGA

Nadomak cilju, kad stanem slobodan od svoje vlastite volje i od volje Božje i svih njegovih djela i od Boga samoga, stajat ću tamo iznad svih bića, ni Bog ni biće. Prije bi se moglo reći da ću biti ono što sam bio i što ću ostati, sada i zauvijek. A onda ću dobiti zamah (svijest) koja će me odnijeti iznad svih anđela. Taj će mi zamah dati tako golemo bogatstvo da mi Bog neće biti dovoljan u svemu što ga čini Bogom, ni sa svim svojim božanskim djelima. Jer nadomak cilju otkrit ću da smo Bog i ja jedno. I tako ću biti ono što sam bio, neću postati ni manji ni veći, jer ja sam nepokretan uzrok koji pokreće sve stvari.

Meister Eckhart, njemački srednjovjekovni mistik

Ma kojim duhovnim putem čovjek išao, ako to čini na duhovno inteligentan način u dodiru je sa svojim najdubljim središtem. Iz toga središta on je »nepokretan uzrok koji pokreće sve stvari«, zato što tada i on i svi njegovi postupci izvire iz središta samog postojanja. Oni nisu *ništa doli* izraz beskonačnih mogućnosti središta. To je mjesto s onu stranu ega, s onu stranu svih oblika kroz koje se izražava naša tradicija - s onu stranu svih poznatih simbola, s onu stranu svega što se daje iskazati riječima. Jezikom Meistera Eckharta, ja i Bog smo jedno. Jezikom jedne druge slike koju često koristim u ovoj knjizi, ja sam val na moru i spoznajem da smo ja i more jedno. Indijski pjesnik iz petnaestog stoljeća, Kabir, koristi se tom slikom da bi postavio pitanje:

Razmišljao sam o razlici
između vode
i valova na njoj.
Kad se podigne,
voda je i dalje voda
kad padne
voda je, može li mi tko reći
kako da ih razlučim?

Zato što je netko izmislio riječ »val«,
moram li ga ja dijeliti od vode?

U nama je Onaj Tajanstveni;
planeti i sve galaksije
prolaze kroz njegove ruke poput staklenih perlica.

To je niska staklenih perli
u koje valja gledati jasnim pogledom.

Mistici svih velikih tradicija govore o tome mjestu unutar sebstva. Ono je čista svjetlost, vatra koja sja ili plamti u nama, izvorište svega što duša donosi svijetu. Kad se o njemu govori na ovaj način, središte ulijeva strahopoštovanje, djeluje privlačno i sveto - ali možda previše apstraktno za većinu nas. Pa ipak ga svi mi živimo i doživljavamo kad kročimo svakodnevicom na duhovno inteligentan način. To je osjećaj svetosti u svakodnevnim predmetima i događajima, osjećaj svetog u ljubavnom činu, gotovo nepodnošljiv ushit koji nas preplavi kad nešto po prvi put istinski shvatimo, zanos kad na svijet donesemo nešto novo, duboko zadovoljstvo kad vidimo da je ispunjena pravda, mir koji nas preplavi kad znamo da ono čemu služimo služi Bogu.

Svih 6 duhovnih puteva vodi prema središtu, prema iskustvu koje se može nazvati »prosvjetljenjem«. Ali kad ih živimo na duhovno najinteligentniji način, svi oni vode i *od* središta, natrag prema svijetu. Buddha je pretrpio mnoge godine traganja i patnje da postigne prosvjetljenje, ali kad je uspio nije si dopustio da jednostavno nestane u nirvani. Naprotiv, vratio se svijetu da bi se svi prosvjetlili. Običan čovjek koji ima visok SQ ne traga samo za blaženstvom poznavanja središta nego mu se spontano odaziva, a onda preuzima odgovornost povratka da bi sa svijetom podijelio svjetlost koju je vidio, energiju koju je stekao, integritet koji je iskusio. On postaje prosvjetljeni roditelj, prosvjetljeni učitelj, prosvjetljeni kuhar, prosvjetljeni ljubavnik, ili što već bilo.

Na svakom putu ocrtanom Lotosom sebstva nalazi se spirala postojanja prema središtu i od njega, a isto tako i oko svake latice Lotosa. Nitko nije uistinu potpun, uistinu cio, istinski prosvijetljen, dok nije u nekoj mjeri koraćao *svakim* od 6 duhovnih puteva dok nije pronašao kreativan način da odživi konvencije, naućio voljeti duboko i nesebićno, naućio shvatiti, pronašao nešto što može stvoriti, služio drugima i upoznao položaj vođe koji služi, i tako služio Bogu.

Postoji i spirala postojanja koja vodi od sadašnjeg života do sljedećeg, kojom se posljednji put vraćamo u središte, a koja se naziva smrću, i zatim se opet rađamo. Kao tinejdžerka, bila sam napravila Wilsonovu tamnu komoru. Kako sam već bila spomenula, to je instrument pomoću kojeg se može pratiti trag atoma kroz paru. U toj sam maglenoj komori vidjela nabijene čestice atoma kako odjednom izranjaju iz ništavila pare: putovale bi nekoliko centimetara i ponovno nestajale u pari - da bi se zatim pojavile na nekom drugom mjestu, u nekom drugom trenutku. Teorija kvantnog polja govori da smo poput ovih nabijenih čestica. Mi smo »pobuđena energija« kvantnog vakuuma koja izranja iz ništavila, neko vrijeme putuje ovim svijetom a zatim se vraća u vakuum iz kojeg je nastala da bi se ponovno pojavila kao drugi obrazac energije u nekom drugom trenutku. Smrt je putovanje kroz život; to je put u središtu svakog puta, bitan dio spirale postojanja.

Govoreći o svome iskustvu jednote sa središtem, u kojem postaje »nepokretan uzrok koji pokreće sve stvari«, Meister Eckhart to naziva stanjem »nerođenosti«: »Stoga sam također nerođen, i slijedeći put svoga nerođenog (nemanifestiranog) bivstva, ne mogu nikada umrijeti. Slijedeći put svog nerođenog bivstva oduvijek sam bio, sada jesam i zauvijek ću biti.«

Čovjek traži govedo (svoje istinsko sebstvo).

Otkrio je tragove goveda (počinje shvaćati učenje o životu i sebstvu)

*Čovjek opazi govedo
(opetovano doživljava jedinstvo s izvorom postojanja).*

*On hvata govedo, ali shvaća
da ga mora obuzdati želi li ga pokoriti.*

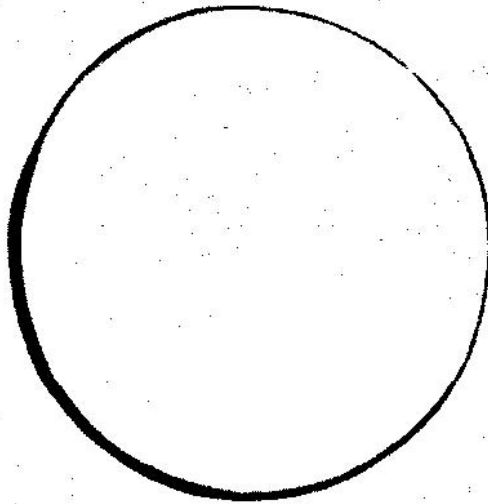
Čovjek pripitomljava govedo (trenira svoj um).

*On zajaše govedo i vodi ga kući
(svoje iskustvo jedinstva sa izvorištem prenosi u svakodnevni život).*

Govedo nestaje, čovjek uči da je svako očitovanje stvarnosti, uključujući i put koji je slijedio, nestalno i moguće ga je nadići.

Sve nestaje: govedo i sebstvo koje je opazilo govedo nadiđeni su. Bič, konopac, osoba i govedo - sve se to stapa u Ništa. Ova su nebesa tako golema, nikakva ih poruka ne može umrljati,

Koliko je pahulja snijega u razbuktaloj vatri? Ovo su stope praotaca.

Čovjek počinje opazati kozmičke sile stvaranja i razaranja sa stajališta izvan njih, ali to još ne može uklopiti u svakodnevicu. On je »luda na brdu«, pomalo zasjenjen svojim načinom gledanja.

Čovjek, sada znalac, vraća se na tržnicu. »Ne tražim ništa, živim običnim životom, ali sve što pogledam biva rasvijetljeno.«

Kad živimo svoj vlastiti, ili u nekoj mjeri sve duhovne puteve prema središtu i od njega, visok SQ ili prosvjetljenje koje na taj način stječemo upućuje nas na nepojmljivu draž svakodnevnog. Zen budizam poznaje izreku: »Prije nego što sam se prosvijetlio, cijepao sam drva i teglio vodu. Nakon što sam se prosvijetlio, cijepam drva i teglim vodu.« Time se ne želi reći da prosvjetljenje ne donosi napredak i preobrazbu, naprotiv, istinska preobrazba vraća nas tamo odakle smo pošli, samo što to sada živimo potpuno prisutni i svjesni.

U svom *Priručniku Zen budizma* (A Manual of Zen Buddhism),

D. T. Suzuki donosi reprodukcije 10 originalnih kineskih *crteža* iz dvanaestog stoljeća, prema kasnijoj verziji iz petnaestog stoljeća, te uz njih kratke pjesme koje ilustriraju na što mislim kad govorim o spirali postojanja i o tome kako zen shvaća prosvjetljenje. I one se koriste alegorijom o čovjeku koji kroti govedo.

U »Little Gidding«, iz *Četiri kvarteta*, T. S. Eliot izražava istu spiralu postojanja i značenje slika o pripitomljavanju goveda:

Nećemo prestati tragati
A na kraju svega našeg traganja
Stići ćemo odakle smo i pošli
I prvi put vidjeti to mjesto.
Kroz nepoznata vrtna vrata, na pragu prisjećanja
Kad posljednje što nam valja otkriti od zemlje
Bude ono sa samog početka;

Na izvoru najduže rijeke
Glas skrovitog slapa
I djeca na jabukovu stablu
Nepoznata, zato što ih ni tražili nismo
Al' čujemo im glas, napola čujemo, u tišini
Između dva morskala vala.
Hitro sada, ovdje, sada, uvijek -
Stanje nepomućene jednostavnosti
(za koje valja platiti ni više ni manje nego sve)
I sve će biti dobro
Baš sve će biti dobro
Kad se plameni jezici uviju
U petlju vatrene krune
I vatra i ruža budu jedno.

Svi putevi vode prema središtu i od njega. Slijediti ih predstavlja potragu, ali završetak potrage predstavlja čin predaje. Čak i čežnje za prosvjetljenjem na koncu nestaje.

14. KAKO PROCIJENITI SVOJ SQ

Za razliku od IQ-a, koji je linearan, logičan i racionalan, duhovna se inteligencija ne može mjeriti. Svrha pitanja koja ovdje iznosim jest da vas navedu na razmišljanje. Organizirana su u sedam odsječaka, po jedan za svaki tip osobnosti ili laticu Lotosa, i sedmi koji otkriva koliko ste se približili energijama središta. Pretpostavlja se da ste ispunili upitnik u poglavlju 13. Kao što smo tamo vidjeli, uglavnom svatko je mješavina barem tri tipa osobnosti. Slično je i s ovim upitnikom u kojem će svatko pronaći barem tri duhovna puta značajna za njega. Kako god bilo, u jednom je danu najbolje poraditi na pitanjima vezanim za jedan put, ostavljajući si vremena za razmišljanje.

Za svaki duhovni put ili tip osobnosti postoje četiri skupine pitanja. Ona se odnose na:

- opći pregled iskustava važnih za vas
- uobičajene prepreke pri napredovanju
- neke moguće oblike budućeg napredovanja
- neke transpersonalne ili opće prihvaćene duhovne aspekte svakog određenog puta

Ne treba ni napominjati da su ova pitanja, iako će vas potaknuti na mnoga razmišljanja, samo zagrebla površinu nečega što se može pretvoriti u doživotno putovanje.

PUT 1: DUŽNOST

1. Kojim ste skupinama rado pripadali u svome životu? Obitelji? Prijateljima? Kolegama na poslu? Susjedima? Naciji? Etničkoj grupi? Nijednoj?

2. Od koje od ovih grupa ste se otuđili, ako jeste? Zašto? Jesu li vam u vezi s tim ostali negativni osjećaji? Neslaganje? Kakav traumatičan događaj? Osjećaj krivice? Osjećate li se još uvijek vezani nekim pravilima ili običajima te skupine? Ako je tako, zašto?

3. Postoji li ijedna grupa kojoj biste voljeli potpunije pripadati? Bi li to bilo praktično?

4. Koji je sada vaš moralni kod? Odakle on proizlazi? U kojoj mjeri ga se pridržavate? Jeste li razmišljali o promjeni u nekoj od svojih grupa koja bi mogla biti blagotvorna za sve (ili gotovo sve) članove? Jeste li što poduzeli u vezi toga? Jeste li u posljednjih godinu dana donijeli ijednu važnu odluku i održali je?

PUT 2: BRIŽNOST

1. Postoji li u ovom trenutku (ili je postojao u prošlosti) itko kome biste rado dali više nego što primete? Postoji li itko (sada ili u prošlosti) od koga rado primete više nego što dajete?

2. Postoji li itko koga trenutačno zapostavlјate, nanosite mu bol ili kome nešto zamjerate? Zašto? Jeste li donijeli ikakve pozitivne ili negativne odluke u vezi s tim?

3. Postoji li itko (ili je postojao u prošlosti) kome želite ili ste želјeli pomoći, ali ne možete? Kako se osjećate u pogledu toga? Jeste li u stanju imati za bliskog prijatelјa nekoga kome nije potrebna vaša pomoć ili vaš savjet? Možete li u bliskom odnosu biti otvoreni i iskreni o stvarima o kojima je teško govoriti?

4. Drže li ljudi da je s vama lako razgovarati? Pomognete li katkad nekome tko to zatraži od vas, čak iako je on izvan vašeg društvenog kruga?

PUT 3: RAZUMIJEVANJE

1. Jeste li aktivno zainteresirani za to kako žive vaši bližnji? Za obitelj? Ljude na poslu? Susjede? Ono što se događa u svijetu? Jeste li nedavno

pročitali ili raspravljali o nečemu što se tiče psihologije, filozofije, etike ili sličnih predmeta?

2. Ako vam se čini da ste zapeli u nekom problemu, odgurujete li ga od sebe ili tražite nov pristup? Postoje li neke odluke koje odgađate, jeste li zbunjeni u pogledu neke teme ili nekog dugoročnog praktičnog problema? Što bi se moralo dogoditi u vašem životu da napravite pomak na tome planu?

3. Da li obično vidite da obje strane nekog spornog pitanja imaju stanovitu vrijednost? Ako je tako, kako se to očituje u praksi? Možete li načiniti pomak dalje od toga? Da li vas ljudi često iznenade ili se vaša intuicija u pogledu njih najčešće pokaže točnom?

4. Da li u intelektualnom smislu tragate za nečim? Pokušajte definirati što je to što biste željeli bolje razumjeti. Što bi vam u tome moglo pomoći? Što vas ometa? Koliko vam je to važno? Možete li prihvatiti trenutnu nemogućnost da shvatite, a ipak ne odustati?

PUT 4: OSOBNA PREOBRAZBA

1. »Čovjek nema ništa ako to što ima nije stekao sa strašću.« U kojoj je mjeri to točno za odnose u vašem životu, za ciljeve za koje se borite, za vašu umjetnost, poziv, itd? Postoje li neki osjećaji koje pokušavate izbjeći?

2. Sjetite se osobe, sna, snatrenja ili priče koja vas je ispunjavala strastvenom ili romantičnom čežnjom, ali koja nije imala baš sretan završetak. Da li je u vašem životu u to vrijeme nešto nedostajalo ili je na neki način bio nepotpun? Jeste li pokušali ostvariti svoj san? Ako jeste, što se zbilo? Jeste li odustali zbog boli, poniženja ili cinizma? Ako ne zbog toga, što vas je priječilo - moral, opravdan oprez, plahost ili sve troje? Pokušajte sada izraziti neki dio te teme ili osjećaja, možda pjesmom, tekstom, plesom, slušanjem glazbe ili razgovorom s nekim u koga imate povjerenja. (Ovdje nije toliko važan talent koliko autentičnost.) Kad se nađete u nekoj emocionalnoj situaciji vidite li obično više načina da izrazite svoje osjećaje?

3. Primjećujete li da su vaši osjećaji i čežnje sazdana od istog tkanja kao oni književnika, slikara ili glazbenika do kojih držite? Odaberite neko umjetničko djelo koje dopire do vas. Saznajte nešto o umjetniku koji ga je stvorio i usporedite njegov ili njezin život sa svojim. Vidite li da se čak i pomoću boli može pridonijeti svijetu ako se ona stavi u kontekst i preobrazi?

4. Uzmite bilo koji oblik ponašanja koji duboko djeluje na vas? Što govori u prilog, a što protiv takvog ponašanja? Pokušajte otkriti ponašanje koje ga nadopunjuje ili mu daje protutežu. Promatrajte može li to dvoje uspostaviti zadovoljavajući dijalog. Postoje li kakvi buntovnici ili protuhe s kojima se identificirate ili prema kojima osjećate naklonost? Što iz toga možete naučiti o sebi?

PUT 5: BRATSTVO

1. Idealno gledano, biste li voljeli da možete uspostaviti komunikaciju sa svakim? Sjetite se nekog susreta s drugim ljudima koji vam je bio zanimljiv. Možete li zamisliti kako zamjenjujete uloge s nekim ili sa svim ljudima koji su tada bili prisutni? Sudjelujete li aktivno u zbivanjima u svojoj zemlji ili mjestu?

2. Postoje li ljudi u čijem se društvu osjećate nelagodno? Zašto? Što osjećate? (Dosadu? Strah? Srdžbu? Natjecateljski duh? Prezir? Žaljenje? Nešto drugo?) Mislite li da biste se vi ponašali drugačije da potječete odakle oni potječu ili da ste u njihovom položaju?

3. Je li vam pravda važna? Za svakoga ili za onih nekoliko skupina koje su vam drage? Ako vas zanima pravda samo za neke skupine, što vi imate zajedničko s njima?

4. Da li vas spominjanje smrti uznemirava ili izaziva nelagodu? Vjerujete li da postoji neki oblik života nakon smrti? Raj? Reinkarnacija? Da će za vama ostati vaše ideje ili vaša obitelj? Jeste li ikad osjetili ljubav za, ili jedinstvo sa svim bićima? Jeste li ikad pomislili da biste mogli dati život za neke ljude ili ciljeve?

PUT 6: VODA KOJI SLUŽI

1. Jeste li ikad bili prihvaćeni kao voda neke grupe? Kako ste se pritom osjećali? Jeste li ikad zamišljali ili čeznuli za tim kako bi neka idealna skupina ili društvo moglo živjeti? Jeste li poduzeli išta u tome smislu, ma kako maleno bilo? Jeste li napustili tu zamisao? Zašto? Može li se vaša vizija dalje razvijati? Treba li je usavršiti?

2. Jeste li neke od svojih pogleda na društvo i/ili na svoju ulogu u njemu »naslijedili«? To jest, jeste li bez razmišljanja prihvatili ideje i poglede iz neke ranije faze svog života? Jeste li prihvatili ono što su od vas očekivali vaši roditelji, prijatelji, poslovni partneri ili braćni drug? Jeste li u trenutku zbunjenosti ili pod stresom donosili odluke za koje niste bili sasvim sigurni da su prave? Koje ste od njih nadrasli? Zanima li vas još uvijek neki modificirani oblik takve, od drugih naslijeđene, svrhe?

3. Možete li uvijek dosegnuti, bez obzira na teškoće, duboku energiju potrebnu da izađete na kraj s nekom kriznom situacijom? Ako je vaša duboka vizija dovedena u pitanje, odustajete li? Ili se počnete samouvjereno ponašati, jer vi »znate najbolje«? Ili demokratski raspravite tu stvar?

4. Jeste li spremni ustati i založiti se za ono u što najviše vjerujete čak i ako trenutno nema izgleda da će to drugi prihvatiti? Jeste li ikad iskusili nešto sveto, dragocjeno, neki izvor inteligentne energije izvan sebe? Jeste li to

pokušali na neki način, u nekoj mjeri izraziti? Pada li vam napamet kako bi se to moglo izraziti na svakodnevnoj razini?

SREDIŠTE

1. Jeste li ikad imali osjećaj da se nalazite u prisustvu snažne duhovne sile koja nadilazi vaše svakodnevno sebstvo? Ako jeste, da li je to uključivalo osjećaj ljubavi za sve postojeće i osjećaj da ste jedno s tim? Jeste li pritom imali osjećaj nekog inteligentnog i svetog izvora energije izvan sebe? Je li to iskustvo bilo izvan vremena, prostora i oblika - neopisiva praznina koje ste ipak bili svjesni? Da li vam se koje od tih iskustava usjeklo kao važno?

2. Imate li često noćne more? Imate li katkad osjećaj da je sve dobro i zlo što vam se događa uzrokovano nekim skrivenim silama? Pada li vam teško uspostaviti bliskost s nekim? Imate li često osjećaj da je život besmislen? Da li uistinu ne volite biti sami?(Sve su to negativni oblici duhovne energije koje valja nadvladati želite li povećati svoj SQ.)

3. Kad biste se nakon duge rasprave i dalje razilazili sa svojim suradnicima u nekom posve principijelnom pitanju, što biste učinili? Zamislite nekoliko različitih situacija i njihove moguće ishode.

4. Poznajete li trenutke ne samo užitka već dubokog zadovoljstva? Što tada obično radite? Da li vas ti trenuci nadahnjuju i daju vam snagu za neke druge časove? Da noćas umrete, biste li smatrali da je vaš život na neki način bio vrijedan življenja? U kome smislu?

15. KAKO BITI DUHOVNO INTELIGENTAN U DUHOVNO TUPOJ KULTURI?

U jednom meksičkom ribarskom gradiću neki je američki biznismen stajao na molu upravo kad je pristao čamac. U čamcu je bio samo jedan ribar i nekoliko velikih tuna. Amerikanac počeo hvaliti Meksikančev ulov i upita ga koliko mu je vremena trebalo da to uhvati.

»Ah, vrlo malo«, odgovori Meksikanac.

Amerikanac ga na to počeo ispitivati zašto onda nije ostao duže da nalovi još ribe.

Meksikanac reče da je to dovoljno za njegovu obitelj.

Amerikanac je i dalje zapitkivao: »A što radite kad ne lovite?«

Nato će Meksikanac: »Spavam dokasna, malo odem u ribolov, igram se s djecom, otpočinem sa svojom ženom, Marijom, svaku večer odem u selo na

čašicu vina pa zasviram gitaru s *amigosima*. Cijeli dan imam nešto raditi, *Senor*.«

Amerikanac posprdno odgovori: »Ja sam magistrirao biznis menadžment na Harvardu i mogu vam dati dobar savjet. Zašto ne biste više vremena provodili u ribolovu pa kupili veći čamac? S većim čamcem zaradili biste za nekoliko čamaca. Na kraju biste mogli imati cijelu flotu ribarskih brodica. Umjesto da ribu prodajete preprodavaču mogli biste je prodavati direktno prerađivaču, a s vremenom otvoriti i vlastitu pogon za konzerviranje. Imali biste pod kontrolom sve, proizvod, preradu i distribuciju. Tad bi vam bilo najbolje da se preselite u Mixico City, pa u Los Angeles i na kraju u New York odakle biste mogli voditi biznis koji bi se sigurno širio.«

»A kako dugo bi sve to trajalo, *Senor*?« nato će meksički ribar.

Amerikanac odgovori: »Petnaestak, dvadesetak godina.«

»I što onda, *Senor*?«

Amerikanac se nasmije i reče da sad dolazi ono najbolje. »Kad dođe pravi trenutak prodali biste dionice svoje kompanije i obogatili se. Zaradili biste milijune.«

»Milijune, *Senor*? I što onda?

Amerikanac je nastavio: »A onda biste se mogli povući. Preselili biste se u neko priobalno ribarsko mjesto, spavali dokle vam drago, malo ribarili, igrali se s unucima, odmarali se sa ženom, navečer bi otišli na čašicu vina i zasvirali gitaru s *amigosima*.«

Nije teško vidjeti da je američki biznismen iz ove priče duhovno nerazvijen dok je meksički ribar duhovno inteligentan. Zašto? Ribar ima urođen osjećaj za ono što njegovom životu daje smisao, što ga duboko motivira. Razvio je stil života koji odgovara njegovim potrebama i potrebama njegove obitelji, ostavlja si vremena za ono do čega mu je stalo, smiren je, centriran. Američki je biznismen, s druge strane, potomak svoje duhovno zakržljale kulture. Njega nešto tjera, on mora postići nešto samo zato da bi postigao, nema dodira s onim stvarima u životu koje duboko motiviraju ribara, prihvatio je besmislene ciljeve samo zato što ih je naučio na Harvardu. Vrlo je vjerojatno da će ribar dugo poživjeti i smireno umrijeti, a biznismenu se može lako dogoditi da u pedeset petoj doživi srčani udar i umre s osjećajem da nije ostvario svoje ciljeve.

KAKO OSVIJESTITI SVOJE NAJDUBLJE MOTIVE

Naši motivi - neki ljudi ih nazivaju životnim namjerama ili svrhom života - vrsta su duboke psihičke energije. Oni mogućnosti iz središta sebstva pokreću prema površini ili ego razini. Mi u svijetu i na svijet djelujemo putem svojih

motiva. Neki od njih su svjesni. Znam da se želim brinuti o svojoj djeci, znam da želim pisati knjige, znam da želim zaraditi dovoljno novaca da živim životom koji mi odgovara, i tako dalje. Drugi su na nesvjesnoj razini, zapretani unutar osobnog nesvjesnog ili unutar kolektivnog nesvjesnog naše vrste. Već smo se upoznali s tim dubokim motivima kao što su potreba za zajedništvom, bliskošću, istraživanjem, građenjem, samopotvrđivanjem i kreativnošću i vidjeli da većinu nas na nesvjesnoj razini upravo oni potiču. Motiv bliskosti ili roditeljstva u osnovi je moje potrebe da se brinem za svoju djecu, motiv kreativnosti pokreće moju želju za pisanjem knjiga, u stilu života koji sam odabrala postoji određena doza potrebe za samodokazivanjem, i tako dalje. Ali još dublji od toga su primarni motivi središta sebstva - motiv pronalaženja smisla, motiv postizanja cjelovitosti ili integriteta, motivacija da se tijekom života razvijam i mijenjam.

Kad je kultura duhovno zaostala motivi poprimaju iskrivljene oblike. Društveni i ekonomski pritisci kojima smo izloženi potiču nas da brkamo želju s potrebom. Tako želimo više nego što nam je potrebno, naša želja je neprestana i nezasićena. Mjerila uspjeha u našoj kulturi čine da želimo sve više i više, više novca, više moći, više »ribe«. Gojaznost, tako česta kod nas na zapadu, jedno je od najčešćih duhovnih oboljenja izazvanih poremećajem motivacije. Jedemo da bismo ispunili prazninu koja se ne da odagnati.

Osobnu motivaciju možemo sagledati na duhovno inteligentniji način ako zavirimo u realnu pozadinu površinskih želja. Slijedeći uzorak programirane reakcije kakvu potiče naša kultura, obično odmah nakon što se pojavi želja krećemo u kupovinu ili u akciju. Nismo naučili zastati i razmisliti, upitati se: »Koja dublja potreba leži u pozadini ove želje? Hoću li je zaista utažiti udovoljiti li želji?« Duhovna inteligencija nas poziva da dublje razmislimo o onome što mislimo da želimo, da želju stavimo u smisleniji, širi kontekst svojih najdubljih motivacija i svrhe života.

Začarani krug lažnih motivacija kakve potiče naša duhovno zaostala kultura ne obuhvaća samo materijalno. One se nerijetko upliću i u naš izbor karijere, u naše odnose i način na koji provodimo slobodno vrijeme. Kad osjećaju unutrašnju prazninu mnogi odlaze u disko ili popiju nešto. Kad nisu zadovoljni sobom pokušavaju zvesti seksualno privlačnu osobu. Ali takva reakcija teško će zadovoljiti duboku potrebu za smislom, osobnim integritetom i razvojem. Da bih zadovoljila svoju stvarnu motivaciju i potrebe moram upoznati sebe na dubokoj razini.

VISOKA RAZINA SAMOSPOZNAJE

Poznavanje sebe jedno je od najviših mjerila razvijene duhovne inteligencije, ali i jedna od stvari kojima naša duhovno nerazvijena kultura pridaje najmanje važnosti. Od časa kad krenemo u školu uče nas da se

okrećemo prema van a ne prema unutra, da se usredotočimo na činjenice i praktične probleme vanjskog svijeta, da se usmjerimo na ciljeve. Zapadnjački model obrazovanja ne potiče razmišljanje o sebi, o unutrašnjem životu i motivima. Ništa nas ne hrabri da pustimo mašti na volju. Kako su opće prihvaćene, tradicionalne religije takoreći na izdisaju, malo što nas nuka da razmislimo u što vjerujemo i koje su nam vrijednosti. Osjećamo se nelagodno suočeni s neispunjenim vremenom ili tišinom. Ispunjavamo vrijeme stalnom aktivnošću, makar samo gledali televiziju, a tišinu bilo kakvom bukom.

Da bi se podigla razina SQ-a neophodno je bolje upoznati sebe. Prvi korak je osvijestiti taj problem, postati svjestan toga kako malo znam o sebi. A onda se valja posvetiti nekim jednostavnim svakodnevnim vježbama koje će poboljšati komunikaciju sa samim sobom. To može uključivati:

- meditaciju, koju je moguće naučiti iz mnogih, lako dostupnih izvora
- čitanje pjesme, ili nekoliko stranica knjige koja vas zanima, te razmisliti zašto vas privlači
- šetnju po prirodi - da bismo skrenuli misli s užurbanih, k cilju usmjerenih aktivnosti i »isključili se«, tako da nam ostane prostora za razmišljanje
- istinsko slušanje glazbe i razmišljanje o mentalnim i emocionalnim asocijacijama koje ona u nama budi
- istinsko obraćanje pozornosti na neki prizor ili događaj tijekom dana, da bismo kasnije razmislili o njemu, tražeći tananije nijanse i veze
- vođenje dnevnika u koji ćete zapisivati ne samo dnevne događaje već i to kako ste reagirali na njih i zašto
- zapisivanje svojih snova i razmišljanje o njima
- na kraju dana, u mislima prijedite cijeli dan. Koje su me stvari najviše pogodile ili najviše djelovale na mene? U čemu sam osobito uživala? Zbog čega mi je žao? Kako je taj dan mogao biti drugačiji? U kom smislu sam se mogla drugačije ponašati ili osjećati i kakve bi to posljedice imalo?

Središnji dio svijesti o sebi uključuje otkrivanje granica vlastitog područja ugone. Drugim riječima, treba se upitati: gdje su mi granice? Gdje je ona točka na samom rubu mojih osobnih ili poslovnih odnosa i aktivnosti u kojoj moram nadići sebe, u kojoj osjećam izazov? Upravo ta rubna točka je točka rasta, točka preobražaja. Naša duhovno nerazvijena kultura rijetko nas tjera da se suočimo sa svojim granicama, naprotiv, ona nas uljuljava u već spremne razbibrige i laka rješenja. Koja bi opcija u određenom slučaju bila najteža?

Moramo si naučiti postavljati pitanja: Što bih naučila ili postigla da se odlučim za najtežu mogućnost? Je li mi za to potrebna veća disciplina, više požrtvornosti, manje sebičnosti, više predanosti? Što me priječi da se upustim u taj napor?

KAKO SE ODAZVATI SVOME DUBOKOM SEBSTVU

I naposljetku, u svakom od nas postoji duboko sebstvo, usidreno u sveukupnost Svemira, čiji su začeci u čovjekovoj potrebi za smislom, vizijom, vrijednostima. Visoko razvijena SQ zahtijeva svjesno služenje dubokom sebstvu.

Nije uvijek moguće sagledati svoje dublje slojeve, osjetiti što me stvarno, duboko motivira, znati koje su moje stvarne vrijednosti. Naša duhovno tupa kultura ne potiče i ne hrani takvu duboku osobnu spoznaju i malo je mitova ili duboko usađenih, kolektivnih vrijednosti koje hrane asocijativni, srednji sloj sebstva. Suvremeno kolektivno nesvjesno odaziva se zvukovima reklama, seksu i nasilju kao trenutačnom zadovoljenju. Malo je onih koje nadahnjuje živa duhovna vizija koja životu daje dublji, širi kontekst u koji je usidreno središte sebstva.

Pa ipak, duboko sebstvo postoji u nama. Bili mi toga svjesni ili ne, hranili ga ili puštali da gladuje, ono postoji i čini nas onim što zapravo jesmo. Povremeno izbije na površinu u rijetkim trenucima ljubavi ili bliskosti, radosti ili čuđenja, u trenucima najveće tuge ili kad smo suočeni sa svojim najgorim strahovima. Čak i kad ga ne osjećamo u sebi, razmišljajući o svojstvima ili postupcima drugih, u životu ili u nekoj priči, osvještavamo potencijale ljudskog i učimo o svom vlastitom dubokom sebstvu.

SPOSOBNOST DA SE POTEŠKOĆE ISKORISTE I NADIĐU

Naša duhovno nerazvijena kultura, kultura je žrtava. Nesretno djetinjstvo izobličilo je moje motive i osobnost još u ranoj dobi. Tijelo mi napadaju bacili i satiru bolesti. Gnjava me na poslu.

U tome je kontekstu prvi korak prema duhovnoj inteligenciji preuzeti odgovornost za svoj život. Moram upotrijebiti duboku spontanost koja je dar moga urođenog SQ-a da bih se otvoreno i na svjež način odazvala okolini i situaciji u kojoj se nalazim. I moram preuzeti odgovornost za to što sam se našla u njoj. Možda sam se zatekla u bolnoj ili neugodnoj situaciji, ali o meni ovisi kako ću reagirati na nju. O meni ovisi kako ću doživjeti stvari koje mi se događaju. Samo ja mogu dati smisao onome što mi se događa. Možda me snađe i neizlječiva bolest, ali ja odlučujem kako ću se postaviti prema tome. Nitko ne može umrijeti umjesto mene.

U *Čovjekovoj potrazi za smislom* (Man's Search for Meaning), Viktor Frankl kaže da je sposobnost da iskoristimo ili nadiđemo bol jedna od najvećih sloboda koju imamo. U koncentracionom logoru Auschwitz upoznao je najgore moguće patnje, ali sam je izabrao kako će reagirati na njih i nadići patnju da dade smisao svome životu. Na bol, patnju ili teškoće možemo gledati kao na nešto što nas ugrožava ili koči, ali isto tako ih možemo vidjeti kao izazov, čak i kao priliku za promjenu. U krajnjem slučaju, tako se može gledati čak i na smrt. Čovjek može »umrijeti dobro«, pomiren sa životom i sa sobom, ili u mučnoj agoniji. Čovjek može kriviti svoju tvrtku zbog besmislenog posla koji obavlja, ali isto tako može utjecati na to da se ta tvrtka promijeni iznutra ili pak može promijeniti posao. Ako ništa od toga nije moguće, ipak može utjecati na svoj odnos prema poslu i na odnose kakve će tamo stvarati. Svi smo nadahnuti kad čujemo nevjerovatne priče o hendikepiranima koji pišu romane nožnim prstima, o oboljelima od raka koji trče maraton za istraživanje raka, o očajnim roditeljima koji osnivaju zaklade u spomen na svoju izgubljenu djecu. Nije li lakše biti maleni junak u svakodnevnom životu samim time što ćemo preuzeti odgovornost za njega i nadići obične prepreke?

STATI NASUPROT GOMILI

Naša je kultura kultura mase. Mediji nas potiču na to da svi mislimo iste misli i imamo iste stavove. Masovna proizvodnja sužava raspon našeg ukusa, a reklamne kampanje daju sve od sebe da taj suženi ukus usmjere na točno određene proizvode. Ovo je kultura pomodnosti: ako je u modi ne pušiti, svi ćemo ugasiti cigarete. Naši intelektualci mahom misle slično, u duhu trenutka, naši savjetnici za biznis svi prodaju iste »čudotvorne« pakete, naši tragaoci za duhovnim okreću se istim kristalnim kuglama i magičnim napicima. Više ne znamo misliti vlastite misli.

Jedno od glavnih mjerila visoke duhovne inteligencije je ono što psiholozi nazivaju »neovisnošću od okoline«. A to znači biti u stanju stati nasuprot gomili, držati se nepopularnog stajališta ako u njega duboko vjerujem. Tu ponovno dolazimo do potrebe za upoznavanjem sebe, za osvještavanjem vlastitog središta. Ako čovjek živi isključivo na ego razini postaje samo niz individualiziranih mehanizama za kopiranje koje je razvio kao odgovor na svoje iskustvo, dakle maska. I tako je na negativan način i dalje ovisan o reakcijama i mišljenju drugih. Ali ako živi iz asocijativnog, srednjeg sloja sebe, onda je sastavni dio grupe.

Visoka SQ zahtijeva od nas djelatan ego i zdravo sudjelovanje u grupi, ali i jedno i drugo mora biti ukorijenjeno u dubokom središtu sebstva. Iz te centrirane perspektive, koju bismo mogli nazvati »duboko podrivačkom« perspektivom, osoba je izdvojena, ali sada može nečim pridonijeti - svojim

pogledom na stvari. Sada zna tko je i u što vjeruje. To nije egoizam već istinska individualnost, a zato je nerijetko potrebna velika hrabrost.

Sin čileanskog biologa Umberta Maturane, bio je nesretan u školi jer je imao osjećaj da mu nastavnici onemogućavaju učenje. Željeli su ga naučiti onome što oni znaju, umjesto da iz njega izvuku ono što je njemu bilo potrebno da nauči. Nato je Maturana napisao »Molitvu učenika« i ja ovdje donosim prevedenu, skraćenu verziju. Ona savršeno izražava reakciju duhovno inteligentnog pojedinca na pritiske roditelja, učitelja, šefova i mase.

Ne namećite mi ono što vi znate,
ja želim istražiti nepoznato
i biti izvorom svojih vlastitih otkrića.
Dopustite da znanje bude moje oslobođenje,
a ne moje sužanjstvo.

Svijet vaše istine za mene može biti ograničenje;
vaša mudrost moja negacija.
Ne poučavajte me; koračajmo jedno uz drugo.
Dopustite da moje bogatstvo započne tamo
gdje vaše prestaje.

Pokažite mi podižući me
na svoja ramena.
Otkrijte se na takav način da ja mogu biti
nešto različito.

Vi vjerujete da svako ljudsko biće može voljeti i stvarati.
A ja vidim da vas plaši
kad vas molim da živite u skladu sa svojom mudrošću.

Nećete saznati tko sam
slušajući sebe.
Ne poučavajte me; dopustite da budem.
Vaš će neuspjeh biti budem li sličan vama.

ODBIJANJE DA SE DRUGOME NANESE BOL

Naša je kultura atomistična. Ona razdvaja vas od mene, »nas« od onih koji su drugačiji, ljudska bića jedna od drugih, od ostalih živih bića i od prirode. Freud je izjavio da su ljubav i bliskost nemogući: čovjek ne može voljeti bližnjeg kao samoga sebe.

Duhovna inteligencija traži da osvijestimo svoje duboko sebstvo, svoje osobno središte koje je ukorijenjeno u središte samog postojanja, u kvantni vakuum. Kao što smo već vidjeli, prema teoriji kvantnog polja svatko od nas je pobuđena energija, šara ili val na »moru« vakuuma. Nemoguće je povući crtu između valova i mora, a isto je tako nemoguće povući čvrstu, neprobojnu granicu između nas i ostalih »valova«. Ja sam u vama i u svakom biću, u svakoj trunčici zvjezdane prašine, a i sve je to u meni. Svi smo mi zasebni oblici s istim središtem. Osoba visokog SQ-a zna da pozljeđujući druge pozljeđuje sebe. Kad zagađujem atmosferu svojim smećem ili svojom srdžbom zagađujem vlastita pluća ili psihu. Kad sebično i nepotrebno nanosim drugima patnju, ta se patnja vraća kao bol moga vlastitog bića, nešto što me iskrivljuje, čini »ružnom«. Kad se izoliram od drugih, izoliram se od mora energije i potencijala vlastitog središta. Visoko razvijena SQ zahtijeva od mene da se s prirođenom dubokom spontanošću odazivam na ostala bića i na sve postojanje, da preuzmem odgovornost za njih. Nanoseći nepotrebnu bol odbacujem tu odgovornost koja je najdublja svrha i smisao moga života.

KAKO BITI DUHOVNO INTELIGENTAN U POGLEDU RELIGIJE

Već na samom početku ove knjige vidjeli smo da visoka SQ ne mora neizostavno biti povezana s religijom. Netko može biti vrlo religiozan, pa ipak duhovno nerazvijen; nepokolebljivi ateist može biti itekako duhovno inteligentan. Pa ipak, izazov da se postigne visoka duhovna inteligencija ni u kom slučaju nije usmjeren protiv religije. Većini ljudi potreban je neki »religijski« okvir kao smjernica u životu: misli velikih učitelja, djela svetaca, etički kod koji nalaže određeno ponašanje. Većina nas napaja se nekim vrlo dubokim, temeljnim vjerovanjima. Velika većina nas bila bi izgubljena bez njih. I doista, postojanje »božanske točke« u neurološkoj gradi mozga daje naslutiti da je sposobnost za neki oblik religijskog iskustva i/ili vjerovanja evolucijska prednost naše vrste. Ona nam omogućava pristup smislu i vrijednostima, bodri nas u borbi, daje nam osjećaj svrhe, osjećaj konteksta.

Kakva je, dakle, razlika između duhovno tupe i duhovno razvijene religije? Tu se ne radi o razlici *između* religija, već o tome da postoje duhovno tupe i duhovno inteligentne verzije svake religije na našem Planetu. Razlike su u stavu koji ljudi imaju prema religiji, u vrsti pitanja koja postavljaju, u različitosti njihove potrage, u dubini i širini vjerovanja, u vrelu iz kojeg vjerovanje izvire.

Kao što znamo, SQ izvire iz dubokog središta sebstva koje je utemeljeno u beskrajnom potencijalu kvantnog vakuuma. U prirodi je vakuum u stanju poprimiti svaki oblik; on prožima svaki oblik. Stoga svaki religijski sustav koji je u dodiru sa središtem sadrži vlastitu verziju ove potpune istine koja je sadržana u kvantnom vakuumu. Svaka religija ukorijenjena u središte

punovrijedan je izraz ili oblik toga središta. To je najviše što bilo tko od nas, bilo koji skup vjerovanja ili bilo koja tradicija mogu postići - valjan izraz, valjan oblik iskazivanja središta. Za mene, na primjer, kršćanstvo može biti najrječitiji oblik toga središta, ali ako sam duhovno inteligentan kršćanin poštovat ću to da moja religija izražava konačno, najdublje more potencijala Svemira - znat ću da je ona jedan od veličajnih oblika koje Bog može poprimiti. Ali, kao što nas podsjećaju židovski mistici - Bog ima »deset« lica (drugim riječima mnogo lica), a istinski mistik je onaj koji upoznaje što više tih lica kako bi što bolje upoznao Boga koji je iza svakoga od njih.

Kao duhovno inteligentan kršćanin, musliman, budist, ili što već bilo, ja volim i poštujem svoju tradiciju - ali volim je zato što je ona jedan od mnogih oblika koji izražavaju potencijale središta. Ako tako gledam na stvari onda ću imati duboko i trajno poštovanje za druge tradicije i druge oblike, neće mi čak biti strano da bih mogla pripadati kojoj od njih. Kako je to izrazio sufi mistik iz trinaestog stoljeća, Ibn al'Arabi:

Moje je srce steklo sposobnost svakog oblika:
ono je pašnjak gazelama i samostan kršćanskih redovnika,
hram idolima i Ćaba hodočasnicima
svitak Tore i knjiga Kurana.
Ja slijedim religiju Ljubavi: kojim god putem
deve Ljubavi krenu,
on je moja religija i moja vjera.

DUHOVNA INTELIGENCIJA I SMRT

Možda bi se moglo reći da naša kultura svoju duhovnu nerazvijenost najviše iskazuje kroz nemogućnost da se nosimo sa smrću. Na spomen smrti osjećamo se nelagodno, užasavamo je se i stoga poričemo. Malo koja zapadna zemlja ima smislene rituale smrti. Praktički nijedna nema neki širi način gledanja unutar kojeg bi bilo moguće sagledati smrt kao sastavni dio života. Tankočutniji liječnici poput Irca Michaela Kearneya pokazali su da fizička bol koju osjećamo kad umiremo velikim dijelom potječe od straha pred nečim što ne razumijemo. Pacijenti koji prevladaju taj strah prolaze mnogo manje boli i potrebno im je mnogo manje lijekova da izađu na kraj s njom.

Naš strah od smrti proizlazi iz nedostatka perspektive, nemogućnosti da smjestimo smrt u širi okvir. Ali tu se ne radi samo o nemogućnosti da razumijemo smrt. To je dublja nemogućnost razumijevanja i poštivanja života, duboka nesposobnost da se život smjesti u širu perspektivu smisla i vrijednosti.

Igrokaz na strani 79 iznio je priču o našem porijeklu i ciklusima razvoja. Mi smo dio duge povijesti neprekidnog stvaranja i razaranja, materije i svijesti što su se izdigle iz kvantnog vakuuma da bi nakratko prošle kroz prostor i vrijeme i vratile se vakuumu. Mi smo kratkotrajni oblici koje beskrajni potencijal poprima prije nego što nas ponovno uzme k sebi da bi stvorio druge oblike.

Prošle godine sam meditirajući jedne večeri odjednom s dubokom sigurnošću i s dubokim osjećajem mira postala svjesna da je moja smrt stalno uza me. Moja je smrt stalni suputnik moga života, stalno prisutno sljedeće stanje moga trenutnog postojanja. Smrt nije nešto »poslije«, ona nije »kraj«, prije bi se moglo reći da je to stanje nastavljenog postojanja, sljedeća razina bivstva. Riječima teoretičara kvantnog polja, moj sadašnji živući oblik stanje je pobuđene energije, dok je smrt ono dublje stanje stišane energije koje nosim u sebi i u koje ću se jednoga dana vratiti. Fizičari nas uče da se energija ne gubi. Količina energije u Svemiru ne mijenja se i energija koja sam ja sada, energija opredmećena u mome današnjem tijelu, opstat će zauvijek. Proces života i smrti naprosto znači da će ova posuđena energija koja čini mene jednoga dana poprimiti neki drugi oblik. Moje duboko bivstvo, ono duboko more mogućnosti na kojem je moj sadašnji život samo val, nema početka ni kraja.

Život i smrt su stoga dio cikličkog procesa u kojem se energija izdiže iz kvantnog vakuuma, nakratko poprima neki oblik, a zatim se vraća vakuumu. I ponovno i ponovno, zauvijek, sve dok se budu rađali i umirali univerzumi. Godišnja doba i prirodni ciklusi ponavljaju tu istu dramu, kao uostalom i zasebne molekule u našem tijelu što dolaze i odlaze, prolaze kroz trajniji uzorak energije koji smo mi. Smrt je naprosto neophodan i prirodan dio stalne mijene energije koja čini život, što iz godine u godinu (bez imalo straha) promatramo u

mijeni godišnjih doba. Rilke je to znao kad je u devetoj od svojih Devinskih elegija pisao o »smrti, dobro poznatoj i našoj«.

Zemljo, nije li to ono što hoćeš: *nevidljiva*
u nama uskrsnuti? - Nije li to tvoj san,
jednom biti nevidljiva? Zemljo! nevidljiva!
Ako ne preobrazba, što tvoj je nalog za me?
Zemljo, ljubljena, hoću. O, vjeruj!
Ne treba ti više proljeća da me osvojiš *-jedno*,
ah, jedno jedino već krvi je mojoj previše.
Za te odlučih se odavna: bezimen al' već obilježen.
Svagda bila si u pravu,
smrt, dobro poznata i naša
tvoj dar je, tvoj sveti naum.
Gle, ja živim! Što to živi u meni? Ni djetinjstvo, ni budućnost
ne umanjuju. Nadilazeći sve brojeve,
to čisto *bivstvo* kulja u mome srcu.*

Duhovno inteligentno poimanje smrti sagledava cjelokupni, širi kontekst bivstva u kojem je smrt samo jedno od stanja u neprekidnom toku.

NE ZABORAVITE PITANJA

I eto, stigli smo do kraja ove knjige. Za mene je to bilo dugo i na trenutke bolno putovanje, jer zahtjevi duhovne inteligencije nisu mali.

Visoka SQ zahtijeva od nas da budemo duboko iskreni prema sebi, duboko svjesni sebe. Ona zahtijeva da se suočimo s mogućnošću izbora i da shvatimo da je ponekad pravi odabir onaj najteži. Visoka SQ zahtijeva visok stupanj osobnog integriteta. Ona traži da osvijestimo duboko središte sebe koje nadilazi sve djeliće na koje su rascjepkani naši životi, i da živimo iz njega. Ona zahtijeva da se saberemo i pritom sabiranju rasutih dijelova uključimo i one dijelove sebe koje je bolno i teško prihvatiti. Ali visoka SQ nadasve zahtijeva da budemo otvoreni iskustvu, da povratimo svoju sposobnost gledanja na život i druge začuđenim pogledom djeteta. Ona traži od nas da se prestanemo skrivati u onome što već znamo i da neprestano istražujemo i učimo iz onoga što ne znamo. Ona zahtijeva da živimo pitanja radije nego odgovore. Završit ću još jednom citirajući Rilkea:

Preneseno prema engleskom prijevodu i prijevodu Zvonimira Mrkonjića, Matica hrvatska 1998.

Htio bih te najusrdnije zamoliti da budeš strpljiv
sa svime što je neriješeno u tvom srcu,
I da naučiš voljeti sama pitanja,
poput zaključanih soba.
Ili knjiga napisanih na nepoznatom jeziku.

Ne traži odgovore koji ti ne mogu biti dani,
jer nećeš ih moći odživjeti,
a smisao je u tome da se sve odživi.

Živi pitanja sada,
i tad ćeš možda, postepeno,
neprimjetno,
jednog dalekog dana saživjeti
odgovor.

Kraj